

HCS D

**Human capital and social
development.**

2025 – volume 18, issue 6

Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish jurnali.

2025 – 18-jild, 6-son

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETI**

**Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish jurnali
Journal Human capital and social development
Журнал Человеческий капитал и социальноеразвитие
Jurnali**

18-jild, 6-son (dekabr) 2025.

Jurnal 2021-yilda tashkil topgan.

Davriyligi: har ikki oyda

Davriy nashirning rasmiy nomi: “Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish”-“Human capital and social development”-“Человеческий капитал и социальное развития” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 19.05.2021 sanada berilgan №1179 guvohnomasi bilan ro‘yhatdan o‘tgan.

Jurnal: O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2023-yil 29-avgustdagi 342/5-son qarori bilan tasdiqlangan Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) Ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yhatiga kiritilgan.

Jurnal asoschilari: Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla tarqqiyotini boshqarish instituti.

Nashr etuvchi: SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi.

Xalqaro indeksi: ISSN 3030-3672

Tahririyat telefoni: +998 (94) 283 56 78, +998 (90) 502 13 03

Pochta manzili: 140104, Samarqand shahar., Universitet xiyoboni, 4

Web-sayt: www.hcsd.samdu.uz.

E-mail: muhridinrabbimov@gmail.com

«INSON KAPITALI VA IJTIMOYIY RIVOJLANISH»
«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»
JURNALI

Bosh muharrir: t.f.d., prof. Xalmuradov Rustam Ibragimovich

Bosh muharrir o‘rinbosari: i.f.d., prof. Arabov Nurali Uralovich

Kotib: PhD, dots. Nasimov Ikrom Xusanovich

Texnik muharrir: assistent., Rabbimov Muxriddin Musoqul o‘g‘li

TAHRIRIYAT KENGASHI

O‘zFA akademigi, i.f.d., prof. Abdurahmonov Qalandar Xodjayivech

O‘zFA akademigi, i.f.d., prof. G‘ulomov Saidaxror Saidaxmedovich

PhD, professor Arindam Banik (Xalqaro menejment instituti, Hindiston)

PhD, professor (Szechenyi Istvan universiteti, Vengriya) Mahendru Mandeep Kaur

PhD, professor (Balikesir universiteti, Balikesir, Turkiya) Blend Ibrahim

PhD, professor Jiye Li (Sian Jiatong universiteti, Xitoy Xalq Respublikasi)

DSc, professor (Vengriya Qishloq xo‘jaligi va hayotiy fanlar tadqiqot universiteti, Vengriya) Zoltan Lakner

PhD, dots. Djurakulov Shoxrux Davronovich (SamDU)

i.f.n., dots. Yuldashev Shamsiddin Qiyomiddinovich (SamDU)

i.f.n., dots. Nizamov Axtam Numonovich (SamDU)

i.f.n., dots. Bozorov Berdimurod Ulug‘murodovich (SamDU)

i.f.n., dots. Boboqulov Bahromqul Mamatkulovich (SamDU)

i.f.n., dots. Usmonova Dilafruz Karshiyevna (SamDU)

i.f.n., dots. Alibekova Saodat Lapasovna (SamDU)

PhD, dots. Ulug‘murodova Nodira Berdimuradovna (SamDU)

PhD, dots. Eshburiyev Umarbek Rashidovich (SamDU)

PhD, dots. Bakayev Ziyovuddin Toshbolta o‘g‘li (SamDU)

PhD, dots. Karjavova Xurshida Abdumalikovna (SamDU)

PhD, dots. Boltayev Burxon Sadinovich (SamDU)

PhD, dots. Djalilov Faxriddin Azimovich (SamDU)

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И НАПРАВЛЕНИЯ**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ****КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МЕДИЦИНСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В
УЗБЕКИСТАНЕ****Д.К.Усманова**

Международного университета туризма и культурного наследия «Шелковый путь», Самарканд, Узбекистан.

OPEN ACCESS**HCSD****Correspondence****Усманова Дилафруз Каршиевна**

Кандидат экономических наук,
профессор Международного
университета туризма и культурного
наследия «Шелковый путь».

Эмил:

dilafрузusmonova849@gmail.com

Тел: +998 90 600 08 88

Received: 16 November 2025**Revised:** 28 November 2025**Accepted:** 14 December 2025**Published:** 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral
with regard to jurisdictional claims in
published maps and institutional
affiliations.

Copyright: Journal Human capital and
social development © 2 by Samarkand
State University is licensed
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Аннотация: В научной статье рассмотрены основные направления повышения конкурентоспособности медицинских организаций на основе создания бережного обслуживания, медицинского кластера и расширения цифровых сервисов в онлайн обслуживании. Кроме того рассмотрены основные проблемы здравоохранения, негативные и положительные факторы макроокружения, влияющие на развитие медицинского обслуживания в республике особенно в постковидный период, характеризующийся высоким спросом населения на восстановление и реабилитацию здоровья после перенесенных инфекционных заболеваний.

Ключевые термины: здравоохранение, пандемия, PEST-анализ, государственно-частное партнерство, медицинское страхование, медицинский кластер, бережное обслуживание, цифровые медицинские сервисы.

**O'ZBEKISTONDA TIBBIYOT MUASSASALARINING
RAQOBAT QABUL QILISHINI YAXSHILASHTIRISH BO'YICHA
IQTISODIY TAHLIL VA YO'NALISHLAR**

Annotatsiya: Ilmiy maqolada tejamkor xizmatlar, tibbiy klaster yaratish va onlayn xizmat ko'rsatishda raqamli xizmatlarni kengaytirish asosida tibbiyot tashkilotlarining raqobatbardoshligini oshirishning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, respublikada tibbiy xizmat rivojiga ta'sir etuvchi asosiy sog'liqni saqlash muammolari, makro muhitning salbiy va ijobiy omillari, ayniqsa, yuqumli kasalliklardan keyin sog'lig'ini tiklash va rehabilitatsiya qilishga aholining yuqori talabi bilan tavsiflangan post-Covid davrida.

Kalit iboralar: sog'liqni saqlash, pandemiya, PEST tahlili, davlat-xususiy sheriklik, tibbiy sug'urta, tibbiy klaster, ehtiyotkor parvarish, raqamli sog'liqni saqlash xizmatlari.

**ECONOMIC ANALYSIS AND DIRECTIONS FOR
IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF MEDICAL
INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN**

Abstract: The scientific article examines the main directions for increasing the competitiveness of medical organizations based on the creation of lean services, a medical cluster and the expansion of digital services in online care. In addition, the main health problems, negative and positive factors of the macroenvironment that influence the development of medical services in the republic are considered, especially in the post-Covid period, characterized by high population demand for restoration and rehabilitation of health after infectious diseases.

Key terms: healthcare, pandemic, PEST analysis, public-private partnership, health insurance, medical cluster, careful care, digital health services.

Актуальность исследования. В современных условиях усиление конкурентных процессов на рынке медицинских услуг представляет собой общемировую тенденцию, что обусловлено ускорением процессов интеграции медицинских организаций в кластеры, интенсивным развитием частного сектора здравоохранения, цифровизацией бизнес-процессов клиник, расширением государственно-частного партнерства, совершенствованием медицинского страхования. Бесспорно, все эти процессы требуют трансформации деятельности медицинских клиник на основе предпочтений клиентов посредством разработки новой стратегии развития, в основе которой должны быть неценовые методы конкурентной борьбы и инновационная составляющая, включающая новые цифровые возможности продвижения медицинских услуг на рынке.

В настоящее время в Узбекистане уделяется особое внимание дальнейшему совершенствованию системы здравоохранения, стимулированию труда медицинских работников, широкому внедрению современных технологий и методов лечения. Как неоднократно отмечал Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев, главная цель проводимых реформ - улучшение жизни людей, важное место в которой занимает качественная медицина.

С целью осуществления качественных преобразований только за последние годы в сфере было принято более 50 указов, постановлений и распоряжений Президента страны, свыше 70

постановлений и распоряжений Кабинета Министров. Организованы 6 новых научно-практических медицинских центров, общее число которых достигло 16. В результате актуальных научных исследований по более чем двадцати направлениям медицины разработано свыше 1000 лечебно-диагностических стандартов.

Указом Президента Республики Узбекистан «О комплексных мерах по коренному совершенствованию системы здравоохранения Республики Узбекистан» от 7 декабря 2018 года была утверждена Концепция развития системы здравоохранения Республики Узбекистан на 2019-2025 годы. В соответствии с концепцией, в ближайшие годы запланированы меры по совершенствованию нормативно-правовой базы, внедрению государственно-частного партнерства в сферу, поэтапному обеспечению всеобщего охвата граждан страны обязательным медицинским страхованием и другие.

В результате ожидается достижение национальных целей и задач в области устойчивого развития, обеспечения всеобщего охвата услугами здравоохранения, повышения доступности квалифицированной, специализированной и высокотехнологичной медицинской помощи, увеличения финансирования здравоохранения, достижения полной и равномерной обеспеченности медицинскими и фармацевтическими кадрами регионов страны и других целей.

Степень изученности темы. Организация и управления бизнес-процессами в области медицины

отражены в работах таких исследователей, как Амоновой Д.С., Войцеховича Б.А., Редько А.Н., Лебедевой И.С., Шапошникова Н.Н., Сахаровой П.Б., Ковалевского М.А., Александровой О.Ю., Вялкова А.И., Бобровницкого И.П., Раджабов Р.К., Рахманина Ю.А., Канаевой О.А., Невзоровой Е.П., Бирюкова В.В., Гаврилова А.Н., Иванова С.А., Кучеренко В.З., Алексеевой В.М., Афанасьевой Е.Ю., Лисицына Ю.П. и др. Среди ученых, занимающихся системным анализом и повышением эффективности бизнес-процессов на рынке медицинских услуг можно выделить научные работы Банина А.С., Беляева Ю.М., Черненко Э.М., Бердниковой Е.Ф., Виницкого Д.В., Колосницинной М.Г., Мишиной О.С., Мирсайдова А.Б., Одинаева Ф.Ф., Сибуриной Т.А., Тихомирова А.В., Улумбековой Г.Э., Александровой О.Ю. и Груздевой И.В. и др.

Анализ. В целях обеспечения устойчивого развития услуг здравоохранения и повышения конкурентоспособности медицинских услуг не только на внутреннем, но и внешним рынках в Республике Узбекистан осуществляются широкомасштабные преобразования, в основе которых инновационные технологии, мировой опыт, интеграция бизнеса в цифровом пространстве. На современном этапе поставлены задачи развития отраслей сферы услуг по трем направлениям:

1) Развитие медицинского бизнеса в регионах, обладающих достаточным потенциалом;

2) Диверсификация услуг на основе обучения молодежи современным профессиям

посредством развития корпоративных университетов;

3) Реализация специальной программы по развитию высокодоходных услуг в трех регионах страны (Ташкенте, Самарканде и Намангане).

Важным направлениям ускоренного развития и повышения конкурентоспособности медицинских организаций является цифровизация отдельных бизнес-процессов и внедрение системы бережливого медицинского обслуживания. В республике имеются достаточно резервов для развития медицинского туризма, возможности которого недооценены.

Рост платежеспособности местного населения, крупномасштабные проекты по модернизации инфраструктуры, диверсификации медицинских услуг, открытие новых клиник, повышение спроса на медицинские услуги особенно в постковидный период все это при стимулирующем государственном регулировании отрасли может привести к стремительному росту сферы медицинских услуг.

Положительное влияние на развитие деятельности медицинских организаций являются социокультурные факторы, среди которых проведение рост спроса населения на реабилитационные услуги после перенесенных инфекционных заболеваний и распространение правильного образа жизни. Технологические инновации в виде платформ, мобильных приложений, сайтов, сервисов создает на данном этапе конкурентное преимущество центру.

Таблица 1.

PEST-анализ клинико-диагностического центра «Innova Expert»

Факторы	Характеристики	Влияние
Политико-правовые факторы	упрощение требований, регулирующих деятельность в сферах диагностики и медицинского обслуживания	+1
	Не соответствие требований СанПиНа современным требованиям рынка	-1
	Многочисленные необоснованные проверки гос.надзорных органов	-2
Экономический фактор	<i>налоговое бремя и сложное налоговое администрирование</i>	-2
	Усиление конкуренции на рынке медицинских услуг	-3
	Нехватка квалифицированных кадров и неофициальный найм	-1
	Рост цен на медицинские препараты, оборудование и инфляция	-1
Социокультурные факторы	Рост численности населения	+2
	Рост уровня и качества жизни населения, отдыха и досуга	+1
	Рост потребности в диагностике особенно в постковидный период	+1
	Эффективное распределение времени в сторону профилактики заболеваний и правильного образа жизни	+1
Технологический фактор	Инновации на рынке бережливой медицины	+1
	<i>Сложности подключения к инженерно-коммуникационным сетям и перебои в поставках газа, электроэнергии и воды</i>	-2
	<i>Высокая доля импортных расходников для лабораторных анализов</i>	-1
	<i>Развитие новых цифровых сервисов, мобильных услуг, повышающих эффективность продаж и рост имиджа центра</i>	+3
	<i>Диверсификация медицинского оборудования</i>	+2

**разработано автором*

Однако эта инновация активно внедряется многими медицинскими организациями, на данном этапе необходимо расширение цифровых возможностей коммуникации с пациентами и партнерами. Таким образом, в ходе проведенного PEST-анализа было прослежено отрицательное и положительное влияние различных факторов на деятельность медицинских организаций. По результатам анализа

внешней среды центра заметно, что рынок медицинских услуг интенсивно развивается, рынок увеличивается, поведение и образ жизни населения меняется, а вместе с тем увеличивается количество конкурентов, что обусловит усиление внимания конкурентной защите.

Проведем анализ конкурентных преимуществ медицинских организаций Самаркандской области.

Таблица 2.

Анализ конкурентных преимуществ медицинских организаций Самаркандской области

	Сильные стороны	Слабые стороны
Клинико-диагностический центр «Innova Expert»	1. медицинских услуг, большой опыт в качественном диагностировании заболеваний; 2. современное уникальное оборудование; партнерством с ведущими медицинскими клиниками; 3. развитая сеть оказания диагностических услуг в районах Самаркандской области; 4. расширение деятельности в других областях республики; 5. Удобная и содержательная платформа, поддерживающая контакт с пациентами, что обеспечивает эффективность обратной связи; 6. Постоянная диагностика работы клиники и совершенствование стратегии развития.	1. недостаточная продвижение бренда в цифровом пространстве, 2. Нехватка кадров по продвижению бренда и отсутствие отдела по стратегическому развитию 2. Недостаточная осведомленность потенциальных клиентов о новых услугах 4. слабое SMM продвижение клиники, уровень конверсии оказания услуг не высокий
Тасним мед	1. Ориентация на медицинский туризм 2. Эксклюзивные позиции услуг 3. Слаженная работа службы маркетинга 4. Уважительное отношение к клиенту	1. Нехватка кадров по продвижению медицинского туризма 2. Невозможность оказания всех услуг туристам. Ввиду отсутствия собственной базы, пациентов отправляют в клинику в Турцию 3. Недостаточная осведомленность потенциальных клиентов о новых услугах
Бионур	1. Широкий ассортимент услуг 2. Эксклюзивные позиции 3. Проблем с логистикой нет	1. Слабая работа службы продаж, 2. Плохой контакт с людьми
Зармед	1. Широкий ассортимент 3. Проблем с логистикой нет 4. Цены бывают ниже, чем в среднем на рынке	1. Слабая работа службы продаж, 2. Плохой контакт с людьми 3. Случаи летального исхода при лечении

Анализ слабых и сильных сторон медицинских клиник-лидеров Самаркандского региона позволил выявить конкурентные преимущества медицинских организаций. Повышение конкурентоспособности медицинских организаций на сегодняшний день требует внедрения особых, уникальных подходов управления бизнес-процессами. На

примере клинико-диагностического центре «Innova Expert» нами выработаны предложения по внедрению лин-медицины в процессы обслуживания. Концепция лин-медицины или бережливое производство представляет собой концепцию управления учреждением, направленную на постоянное и системное сокращение действий, не

создающих стоимость. Достижение ликвидации возможных потерь в конкурентных преимуществ на данном цепочке создания ценности для уровне возможно через снижение и пациента.

Таблица 4**Потери в клинко-диагностическом центре «Innova Expert»**

№	Потери в обслуживании	Потери в клинике	Направления работы с потерями
1	Потери из переобслуживания	Полипрагматизм, излишняя диагностика	Стандартизация использования клинических рекомендаций
2	Потери времени из-за ожидания	Очереди на диагностику, лечение, операции	Цифровые сервисы постановки на очередь, организация колл-центра
3	Потери при ненужной транспортировке	Нарушение схемы маршрутизации	Продвижение онлайн-консилиумов, телемедицины, визуализации
4	Потери из-за лишних этапов обработки	Перепроверка результатов исследований на разных этапах	Архивация медицинских изображений, телемедицина
5	Потери из-за лишних запасов	Складирование излишних медикаментов, расходных материалов	Стандартизация закупок и хранения, 5S, электронное управление запасами
6	Потери из-за ненужных перемещений	Неоптимальное расположение пациентов, оборудования	Стандарты размещения, визуализация
7	Потери из-за оказанной некачественной услуги	Дефекты при оказании услуги	Стандартизация, использование клинических рекомендаций и протоколов лечения
8	Нереализованный потенциал сотрудников	Отсутствие обратной связи, потеря идей, утрата навыков из-за низкого потока пациентов, отставание технологий	Налаживание обратной связи, институт уполномоченного по качеству, конкурсы инициатив, создание комитетов, симуляционное обучение.

В табл.4 представлены виды потерь, возникающие в клинко-диагностическом центре «Innova Expert». Некоторые результаты применения бережливого обслуживания — снижение затрат до 20-40%, улучшение качества услуг до 40%, увеличение производительности труда до 25%, сокращение времени выполнения услуг до 80%. Чтобы

определить возможные потери необходимо:

- построить карту потока создания ценности пациента;
- выявить виды действий, которые не создают и снижают ценность;
- сформулировать возможные мероприятия по работе с потерями.

Основными технологиями здесь могут быть: 5S, TPM, SMED, JIT, 3P. Таким образом, указанные методы бережливого производства могут также применяться в оказании медицинских услуг. Общими для методов является четкая стандартизация функций и работ, визуализация алгоритмов действий, гибкая организация рабочего пространства, подстраивающая под требования и запросы со стороны пациентов. Следует отметить, что организация процесса зависит от уровня технической и технологической оснащенности производства, уровня качества продукции и качества самих процессов. Здесь важным становится уровень использования современных технологий, эффективная работа команды СМК в организациях. Минимизация потерь должна стать стратегической целью организации, так как представляет собой сбалансированное развитие как культурных, так и

технологических, управленческих и организационных факторов. Большое значение здесь имеет способности менеджмента стать лидерами изменений, качество их принимаемых управленческих решений, готовность коллектива менять существующие процессы. Основные производственные процессы медицинской организации выстраиваются исходя из трех основных:

- диагностика;
- лечение;
- наблюдение.

Выводы и предложения.

Результатом первого уровня конкурентоспособности является четко выстроенный процесс оказания

медицинских услуг с минимальными потерями как для пациента, так и для самой медицинской организации. Второй уровень конкурентоспособности раскрывает способность организации перестраивать свой производственный процесс и систему управления организацией под влиянием новых возможностей НТП, прорывных технологий, новых возможностей совершенствования. Источником конкурентоспособности на данном уровне является стратегическое лидерство менеджмента организации, способность персонала постоянно развиваться как в профессиональном, так и в организационном плане, работать в команде в условиях открытого обмена информацией.

Способность модернизировать существующий производственный процесс зависит от способности персонала организации менять привычные стандарты работы, выходить из зоны комфорта и заново договариваться о новых правилах работы. Для достижения такого уровня конкурентоспособности в организации должна быть создана соответствующая культура, поддерживающая желание и способность персонала к совершенствованию своих рабочих мест, процессов и системы управления в целом. К таким технологиям можно отнести технологию Кайдзен, представляющую собой непрерывное, постоянное улучшение деятельности с целью увеличения ценности и уменьшения потерь. Такая технология должна быть вшитая в деятельность практика, которая фокусируется на непрерывном совершенствовании всех процессов производства. Система TQM представляет собой

общепрофессиональный метод непрерывного повышения качества всех организационных процессов. Данный метод может стать движущей силой, поддерживающей совершенствования только при условии созданной сильной структуры СМК. Система Hoshin kanri представляющая собой систему подачи рацпредложений, однако здесь необходимо выстраивать не только систему подачи рацпредложений, но и отбора лучших и внедрение в деятельность.

В организации должна быть выстроена четкая система показателей оценки данных рацпредложений, внедрения и визуализация полученного эффекта.

Третий уровень конкурентоспособности раскрывает способность организации создавать системную деятельность по производству добавленной стоимости (ценности) для пациента. В основе третьего уровня конкурентоспособности лежит технология VSM (Value Stream

Mapping) — картирование потока создания ценности — постоянные мониторинг и совершенствование всех действий, производимых в пределах материального и информационного потоков создания ценности. Диагностика каких-либо несоответствий и потерь, которые могут возникать в потоке создания ценности, должна проводится в рабочем пространстве или месте возникновения проблемы самим владельцем данного этапа или места. Только в этом случае ликвидация таких несоответствий будет максимально быстрой, а желание работников постоянно совершенствовать свое рабочее пространство станет базой для выстраивания стратегического управления потоком на основе четкой системы показателей эффективности. Такой уровень конкурентоспособности требует наличия в организационной структуре управления постоянно действующей образовательной площадки.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУР:

1. Концепция развития системы здравоохранения Республики Узбекистан на 2019-2025 годы. Приложение N 1 к [Указу](#) Президента РУз от 07.12.2018 г. N УП-5590. Официальный правительственный портал законодательных актов - www.lex.uz

2. Kobilov, A.E.; Kurbonov, O.A; Amirov, A.M.; Usmanova, D.K. The impact of investment on the economic development of Uzbekistan. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems 2020 | Journal article DOI: [10.5373/JARDCS/V12SP7/20202317](https://doi.org/10.5373/JARDCS/V12SP7/20202317) EID: 2-s2.0-85088789723 Part of ISSN: [1943023X](#)

3. Peacock, S., Chan, C., Mangolini, M. and Johansen, D. 2001, Techniques for Measuring Efficiency in Health Services, Productivity Commission Staff Working Paper, July.

4. Karpova, G.A., Dolmatenia, Yu. V., Tkachev, V.A. Development problems of resort complex in transformation of the Russian economy - Сервис в России и за рубежом. 2018. Т. 12. № 1 (79). С.52-63

SAMARQAND VILOYATI MAHALLALARIDAGI DAVLAT**XIZMATCHILARI UCHUN SOHAVIY MALAKA OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASH KURSLARINI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALASI****R.S.Umarova**

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Boshqaruv samaradorligi agentligi Samarqand viloyati filiali bosh inspektori, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS**HCSD****Correspondence****Umarova Ra'no Sunnatxonovna**

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Boshqaruv samaradorligi agentligi Samarqand viloyati filiali bosh inspektori

Tel: +99897 104 15 01

Email: ranoumarova5059@gmail.com

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication: Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Samarqand viloyati mahallalaridagi davlat fuqarolik xizmatchilari (hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, soliq inspektori va ijtimoiy xodim) uchun sohaviy malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini tashkil etishning tashkiliy-huquqiy, institusional, moliyaviy va inson resurslariga oid asoslari, shuningdek, "mahalla beshligi"ning sohaviy yo'nalishda malaka oshirganligi holati, mazkur sohada ilg'or xorijiy tajriba mamlakatimizdagi mavjud holat bilan taqqoslangan holda tahlil qilinadi, mahalladagi davlat xizmatchilari uchun sohaviy malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda yo'lga qo'yish va kurslarni takomillashtirish yuzasidan takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: mahalladagi davlat xizmatchilari, hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, soliq inspektori va ijtimoiy xodim, malaka oshirish, qayta tayyorlash, kompetensiya, sohaviy kurslar, so'rovnomma, milliy xazira, "mahalla beshligi".

ВОПРОС СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ КУРСОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И ПЕРЕПОДГОТОВКИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ В МАХАЛЛЯХ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация В данной статье анализируются организационно-правовые, институциональные, финансовые и кадровые основы организации отраслевых курсов повышения квалификации и переподготовки государственных служащих (помощника хокима, женского активиста, молодежного лидера, налогового инспектора и социального работника) в махаллях Самаркандской области, а также анализируется состояние повышения квалификации "махалинской пятерки", сравнивается передовой зарубежный опыт в этой сфере с настоящей ситуацией в нашей стране, а также вносятся предложения по системному созданию и совершенствованию отраслевых курсов повышения квалификации государственных служащих в махаллях.

Ключевые слова: государственные служащие махалли, помощник хокима, женский активист, молодежный лидер, налоговый инспектор и социальный работник, повышение квалификации, переподготовка, компетентность, отраслевые курсы, анкетирование, национальный резерв, «махалинская пятерка»

THE ISSUE OF IMPROVING THE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING AND RETRAINING COURSES FOR CIVIL SERVANTS IN THE MAHALLAS OF SAMARKAND REGION

Abstract. This article analyzes the organizational, legal, institutional, financial and personnel foundations for organizing field-specific courses for advanced training and retraining of civil servants (assistant khokim, women's activist, youth leader, tax inspector and social worker) in the mahallas of Samarkand region and also analyzes the state of advanced training of the "mahalla five", compares advanced foreign experience in this area with the current situation in our country, and makes proposals for the systematic creation and improvement of field-specific courses for advanced training of civil servants in mahallas.

Key words: mahalla civil servants, assistant khokim, women's activist, youth leader, tax inspector and social worker, advanced training, retraining, competence, field courses, survey, national reserve, "mahalla five"

Kirish. So'nggi yillarda mahallani jamoatchilik boshqaruvi va nazoratining tayanch bo'g'iniga aylantirish, uning jamiyatdagi o'rni va rolini kuchaytirish, mahallalardagi muammolarni o'z vaqtida va samarali hal etishda davlat organlari va tashkilotlarining mahallalardagi vakillarining imkoniyatlarini yanada kengaytirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu o'rinda mahallada faoliyat yuritib kelayotgan davlat fuqarolik xizmatchilarining kasbiy kompetensiyasi, salohiyati va ko'nikmasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar va amaliy tajriba natijalariga ko'ra, tuman va shaharlardagi mahallalarda faoliyat yuritib kelayotgan davlat xizmatchilari (hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, soliq inspektori va ijtimoiy xodim)ning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan sohaviy bilimni uzluksiz ravishda oshirib borish bo'yicha o'quvlar qonunchilikda belgilangan talablar doirasida tizimli yo'lga qo'yilmayotgani, bunda o'quvlarni tashkil etish yuzasidan mas'ullar tomonidan tegishli tartibda chora-tadbirlar amalga oshirilmaganligi, hududlarda yetarli sharoitlar mavjud emasligi "mahalla beshligi" a'zolari uchun malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda yo'lga qo'yish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar tahlili. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrda "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-209-son farmoni [3], "O'zbekiston mahallalari uyushmasi faoliyatini yo'lga qo'yish va mahallalarda boshqaruv

tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-402-son [4] qarori va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlash, boshlang'ich bo'g'inda aholi muammolarini o'rganish va o'z vaqtida sifatli hal etish uchun "mahalla yettiligi" a'zolari yetarli darajada bilim, malaka va ko'nikmaga ega bo'lishlari talab etiladi.

Xorijiy tajribani tahlil qiladigan bo'lsak, Robert Patnamning "Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community" (2000) asarida [6] ijtimoiy kapital - ya'ni ishonch, o'zaro hamkorlik va jamoaviy munosabatlar demokratik institutlarning barqarorligi va samaradorligi uchun asosiy omil ekani ta'kidlanadi. Patnam ta'lim, din, siyosiy faollik va mahalliy hamjamiyatlardagi munosabatlarni tahlil qilib, fuqarolarning faol ishtiroki jamiyat rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini ochib beradi. Bu asar mahalla yettiligi yoki mahalliy boshqaruv tizimida fuqarolarning ishtiroki, ishonch muhitini yaratish va hamkorlikni kuchaytirish masalalarini tadqiq etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

E.Bermanning tadqiqotlarida Xitoy, Koreya va Yaponiya kabi mamlakatlarda mahalliy jamoatchilik va davlat xodimlari hamkorligi, ularda mavjud mahalla yettiligiga o'xshash modellar hamda mahalladagi xodimlarning malakasini oshirish tizimi tahlil qilingan [7].

Mahalliy tadqiqotlarda, xususan, A.Ro'ziqulovning (2024) "Mahalla instituti takomillashuvi taraqqiyotga xizmat qiladi" nomli maqolasida "mahalla beshligi"ning bilim, malaka va ko'nikmasi mahalladagi muammolarni hal etishda, o'z-o'zini boshqarish organlari faoliyatini samarali yo'lga

qo'yilishida muhim ahamiyat kasb etishi, islohotlarni amalga oshirish uchun mahalla beshligi tizimini takomillashtirish zarurati haqida bayon etilgan [8].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur ilmiy maqolada ilmiy muammoni o'rganish doirasida qiyosiy tahlil, sotsiologik yondashuv (so'rovnom, kuzatish va intervyu), kontent tahlil, tizimli tahlil, induksiya va deduksiya, statistik va solishtirma tahlil, abstrakt-mantiqiy yondashuv va aralash yondashuv kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda viloyatda **1081 ta** mahalla fuqarolar yig'ida **4365 ta** davlat xizmatchilari (hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, soliq inspektori va ijtimoiy xodim) shtat birligi mavjud bo'lib, unda **4273 nafar** xodim, shundan, **2790 nafar** (65,2%) erkak va **1483 nafar** (34,8%) ayollar faoliyat yuritmoqda. **92 ta** shtat birligi vakant lavozimlardir.

Amaldagi mahalla beshligi ma'lumoti tahlil qilinganda, ulardan **3162 nafari** (74,0 foizi) oliy ma'lumotli, **602 nafari** (14,0 foizi) tugallanmagan oliy, **509 nafari** (12,0 foizi) o'rta-maxsus ma'lumotli ekanligi aniqlandi. **Xotin-qizlar faollari (252 nafar)** va **ijtimoiy xodimlar (163 nafar)** orasida eng ko'p o'rta-maxsus ma'lumotli davlat xizmatchilari mavjudligi aniqlandi. Mahalla beshligi orasida ilmiy darajaga ega xodimlar mavjud emas.

“Mahalla beshligi” a'zolari mutaxassisligi bo'yicha tahlil qilinganda, **149 nafar** (14,5 foiz) **hokim yordamchisi** va **133 nafar** (13,5 foiz) **ijtimoiy xodimlar nomutaxassis** ekanligi, ya'ni, lavozimi bo'yicha belgilangan malaka talablariga to'g'ri kelmasligi aniqlandi. Soliq inspektorlari, xotin-qizlar faollari va yoshlar

yetakchilari orasida nomutaxassis xodimlar mavjud emas. Tahlillarga ko'ra **hokim yordamchisi** lavozimi orasida nomutaxassis kadrlar eng ko'p uchramoqda.

Tadqiqot doirasida tanlanma asosida tuman (shahar) hokimliklari tomonidan istiqbolli va salohiyatli kadrlar sifatida tavsiya etilgan “mahalla beshligi”dan test.argos.uz platformasi orqali “Milliy zaxira” bilim testlari o'tkazildi. Unda **404 nafar** “mahalla beshligi” a'zolari ishtirok etdi. “Mahalla beshligi”ning test natijalari tahlil qilinganda, umumiy o'rtacha ball **55,7 ballni** tashkil qilib, jami **164 nafar (40,5 foiz)** ishtirokchilarning natijasi **50 bal**dan oshmaganligi aniqlandi.

Lavozimlar kesimidagi test tahlilida hokim yordamchilari o'rtacha **61,3 ball**, ijtimoiy xodimlar **60 ball** olib, o'rtachadan yuqori natija, xotin-qizlar faoli **50,4 ball**, soliq inspektori **49,6 ball** va yoshlar yetakchilari **54,5 ball** olib, o'rtachadan past natija qayd etdi. Jumladan, **40 nafar** (56,6 foiz) xotin-qizlar faoli, **35 nafar** (55,5 foiz) soliq inspektorlari va **45 nafar** (47,8 foiz) yoshlar yetakchilari **50 bal**dan past natija qayd etdi. Bilim testidan eng past umumiy o'rtacha ball soliq inspektorlarida kuzatildi.

Sohalar kesimida esa **milliy qonunchilik** (52,2 ball) va **O'zbekiston tarixi** (47,9 ball) bloklaridan ishtirokchilar past natija ko'rsatdi. Davlat tilidan **142 nafar** (35%), O'zbekiston tarixidan **223 nafar** (55%), ma'naviyatdan **132 nafar** (32,6%) ishtirokchilarning bali **40 bal**dan oshmadi. **224 nafar** ishtirokchilarning mantiqiy fikrlashi, **169 nafari** AKT savodxonligi, **248 nafari** milliy qonunchilik bo'yicha bilimi **50 foiz**dan pastligi aniqlandi. Xotin-qizlar faoli va yoshlar yetakchilari

orasida **18-25 ball** olgan ishtirokchilar ham kuzatildi.

Tasdiqlangan me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlash uchun "mahalla yettiligi" a'zolari yetarli darajada kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishlari talab etiladi. Vaholanki, mahalladagi eng faol va salohiyatli davlat xizmatchilari orasida o'tkazilgan bilim test natijalari bugungi kunda mahallalardagi davlat xizmatchilarining kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishni taqozo qilmoqda.

Mahalladagi davlat xizmatchilarining sohaviy malakasini oshirish bo'yicha o'quvlar qonunchilikda belgilangan talablar ijrosi doirasida samarali yo'lga qo'yilmagan.

"Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi Qonunning [1] 12-moddasida davlat fuqarolik xizmatchisi o'zining kasbiy kompetensiyasini muntazam ravishda oshirib borishi shartligi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-iyundagi "Davlat fuqarolik xizmatini yangi yondashuvlar asosida tashkil etish hamda professional va natijadorlikka yo'naltirilgan davlat xizmatchilari korpusini shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-95-son Farmoni [5] 9-ilovasiga asosan davlat fuqarolik xizmatchilari har **uch yilda** kamida **72 soat** malaka oshirish kurslarini o'tishga majburligi belgilab qo'yilgan. Shuningdek, **PF-209-son** farmonning [3] 2-qismi 10-bandiga asosan Mahalla uyushmasiga mahalla mas'ullarining malakasini oshirish, ularda zamonaviy boshqaruv ko'nikmalari shakllanishiga ko'maklashish vazifasi yuklatilgan.

Qonunchilikda mahalladagi beshlikning malakasini oshirishi yuzasidan tegishli normalar bo'lishiga

qaramasdan, mazkur yo'nalishdagi ishlar tizimli ravishda amalga oshirilmayapti.

Xususan, Samarqand viloyatidagi **1081 ta** mahallada 2023-2025 yillar davomida mahalla beshligining malaka oshirishi holati tahlil qilinganda, hokim yordamchilarining atigi **32 nafari** (3,1%), yoshlar yetakchilarining **68 nafari** (6,3%), soliq inspektorlarining **54 nafari** (12,7%) va ijtimoiy xodimlarning **3 nafari** (0,3%), jami **157 nafar** xodim ishdan ajralgan holda an'anaviy malaka oshirish kurslarida o'qiganligi aniqlandi. Tahlillardan **xotin-qizlar faollari** uchun 2022 yil lavozim tashkil etilgandan beri biron marta **sohaviy malaka oshirish kurslari tashkil etilmaganligi** aniqlandi.

Vaholanki, **489 nafar** hokim yordamchilari (11.01.2022 yil), **537 nafar** xotin-qizlar faollari (2022 yil mart oyi), **689 nafar** yoshlar yetakchilari (24.01.2022 yil), **277 nafar** soliq inspektorlari (25.01.2024 yil) va **864 nafar** ijtimoiy xodimlar (01.03.2024 yil) lavozim joriy etilgandan beri mahallada faoliyat yuritib kelmoqda. Yuqoridagilardan ma'lumki, **2856 nafar** mahalla beshligi a'zolari uchun lavozimlari joriy etilgandan beri **sohaviy malaka oshirish kurslari tashkil etilmagan**.

An'anaviy malaka oshirish kurslarining aksariyat qismi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi hamda vazirlik va idoralar huzuridagi malaka oshirish markazlarida tashkil etilgan. An'anaviy shaklda atigi **6 nafar**, masofaviy shaklda **2 nafar** mahalla beshligi a'zolari xorijiy davlatlarda malaka oshirgan.

O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili to'g'risida"gi qonunining [2] 10-moddasiga ko'ra korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida ish yuritish, hisob-kitob,

statistika va moliya hujjatlari davlat tilida yuritilishi belgilangan bo'lsa-da, ammo mahalladagi davlat xizmatchilari biron marta **“Davlat tilida ish yuritish asoslari”** kurslarida o'qitilmaganligi ma'lum bo'ldi.

Masofaviy kurslar tahlil qilinganda, **edu.argos.uz** platformasida **439 nafar** (43%) hokim yordamchilari, **668 nafar** (100%) xotin-qizlar faollari, **745 nafar** (70%) yoshlar yetakchilari, **325 nafar** (76%) soliq inspektorlari va **983 nafar** (100%) ijtimoiy xodimlar, jami **3160 nafar** xodimlar qisqa kurslarda va turli modullarda malakasini oshirganligi aniqlandi.

Bundan tashqari, mahallalardagi barcha ijtimoiy xodimlar Ijtimoiy himoya xodimlarining malakasini oshirish markazi hamda Bosh prokuraturaning masofaviy kurslarida onlayn ravishda malaka oshirganligi tizimda masofaviy ta'lim yaxshi yo'lga qo'yilganidan dalolat beradi.

“Mahalla beshligi”ning 2025-yil yanvar-avgust oylari davomida lavozimda ko'tarilishi tahlil qilinganda, atigi **161 nafar** (3,8 foiz) xodimlar quyi bo'g'in rahbarlik lavozimlariga tayinlanganligi soha xodimlarining bilim va malakalarini oshirish, ularni mutaxassis sifatida shakllantirish zamon talabi ekanligini anglatadi.

Tadqiqotlar davomida hududlarda mahalladagi davlat xizmatchilarining tizimli ravishda sohaviy yo'nalishda malakasini oshirishi uchun yetarli shart-sharoitlar mavjud emasligi aniqlandi.

Xususan, hududlarda davlat fuqarolik xizmatchilarining malakasini oshirishga ixtisoslashgan ta'lim muassasalari yetarli emas. Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasining **5 ta** hududda (*Sirdaryo, Qashqadaryo, Samarqand, Xorazm va Farg'ona*

viloyatlari) filiallari mavjud bo'lib, ushbu filiallarda hududlardagi faqat boshqaruv kadrlari uchun malaka oshirish kurslari tashkil etilmoqda. Qolaversa, mazkur hududiy filiallarda katta kontingentni qamrab olish imkoniyati mavjud emas.

“Mahalla yettiligi” a'zolari uchun o'tkazilgan o'quv seminarlar tahlil qilinganda, ularning ish faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadida topshiriqqa asosan 2024-yilda hududlarda qisqa muddatli bir kunlik o'quv-seminarlar tashkil etilganligi aniqlandi. Unda viloyatdan **5835 nafar** (96,2 foiz) mahalla yettiligi a'zolari ishtirok etib, mahallada ish faoliyatini to'g'ri tashkli etish borasida kasbiy mahoratini oshirgan. O'quv-seminarda ishtirokchilarga “yettilik tizimi”ni tashkil etish mexanizmlari, yangi tizim natijasida aholi uchun yaratiladigan imkoniyatlar tushuntirilgan. O'quv yakunlarida **spv.bimm.uz** platformasi orqali mas'ullardan test sinovlari olingan, ammo o'quv yakunlari bilan ishtirokchilarga malaka oshirganligi to'g'risida sertifikatlar berilmagan. Hududlarda “mahalla yettiligi”ning malakasini oshirishi uchun ta'lim tashkilotlari mavjud bo'lmaganligi sababli mazkur o'quv-seminarga boshqarma va idoralardan amaliyotchilar, oliy ta'lim muassasalaridan professor-o'qituvchilar jalb etilgan.

Respublika darajasida oladigan bo'lsak, Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti (yoshlar yetakchilari), Davlat soliq qo'mitasi huzuridagi Fiskal instituti (soliq inspektorlari), Ijtimoiy himoya xodimlarining malakasini oshirish markazi (ijtimoiy xodimlar) bo'lib, ularda davlat xizmatchilari uchun qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tashkil etiladi. Ammo hududlar miqyosida

mazkur ta'lim tashkilotlarining filiallari mavjud emas. Faqatgina ijtimoiy xodimlar uchun sohaviy yo'nalishda masofaviy shaklda tizimli kurslar yo'lga qo'yilganligi aniqlandi. Hokim yordamchilari va xotin-qizlar faollarining malakasini oshirishi uchun respublika va hudud darajasida ta'lim tashkilotlari mavjud emas.

O'rganish natijalariga ko'ra, "mahalla beshligi"ning sohaviy bilim va ko'nikmalarini oshirish bo'yicha o'quv kurslarini tashkil etish zarurati aniqlandi.

Hududda "mahalla beshligi"ning qonunchilik talablariga ko'ra malaka oshirishini ta'minlash maqsadida yetarli institutsional bazaning mavjud emasligi davlat xizmatchilarining kasbiy kompetensiyasini uzluksiz ravishda oshirishda muammolarni yuzaga keltirmoqda.

"Mahalla beshligi"dan malaka oshirish kurslarini tashkil etish yuzasidan o'tkazilgan so'rovnoma **2995 nafar** respondent ishtirok etib, ulardan **1650 nafari** (55,1 foizi) mahallada faoliyat yuritayotgan davlat xizmatchilari uchun an'anaviy va masofaviy malaka oshirish kurslari tashkil etishga ehtiyoj mavjudligini, **1522 nafari** (50,8 foiz) soha bo'yicha malaka oshirishga istagi borligini, **1182 nafari** (39,5 foiz) **an'anaviy shaklda** va **1097 nafari** (36,6 foiz) **masofaviy shaklda** malaka oshirish kurslari tashkil etilishi kerakligini bildirgan.

So'rovnoma ishtirokchilarining **857 nafari** (28,6 foizi) ishdan ajralmagan holda malaka oshirishni, **186 nafari** (6,2 foizi) faqat mustaqil ravishda rivojlanishni tanlagan bo'lsa, **295 nafar** (9,8 foiz) respondent esa kasbiy rivojlanishga ehtiyoj mavjud emasligini aytib o'tgan.

So'rovnoma ishtirokchilarning **1014 nafari** (33,9 foizi) mahalladagi davlat xizmatchilari davlat boshqaruvi va rahbarlik bo'yicha, **577 nafari** (19,3 foizi) yumshoq ko'nikmalar bo'yicha, **234 nafari** (7,8 foizi) davlat tilida ish yuritish bo'yicha, **490 nafari** (16,4 foizi) siyosiy-huquqiy savodxonlik bo'yicha, **390 nafari** (13 foizi) axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha, **280 nafari** (9,3 foizi) iqtisodiy bilim asoslari bo'yicha malakasini oshirishga ehtiyoj mavjudligini bildirgan.

Malaka oshirish kurslarining davomiyligi va davriyligi yuzasidan **1121 nafar** (37,4 foiz) respondent 3 yilda bir marta bir oy davomida, **944 nafari** (31,5 foizi) bir yilda bir marta 3 kun davomida malaka oshirish kerakligini bildirgan. Ishtirokchilarning **403 nafari** (13,5 foizi) topshiriqlar ko'pligi sababli ish beruvchi va xodimning o'qishga munosabati salbiy ekanligini, **107 nafari** (3,6 foizi) ish beruvchi rahbarlar o'qishni qo'llab-quvvatlamasligini bildirgan.

Ishtirokchilar malaka oshirishga to'siqlar sifatida ish yuklamasining ko'pligi (**40,9 foiz**), malaka oshirish kurslarida ishtirok etish uchun xizmat safari xarajatlarining to'liq qoplab berilmasligi (**19,9 foiz**), ish beruvchining qo'llab-quvvatlamasligi (**16,9 foiz**), o'zi yashab turgan hududida malaka oshirish imkoniyati mavjud emasligi (**13,3 foiz**), malaka oshirishdan xodimlarning manfaatdorligi va istagining pastligi (**23,7 foiz**), tegishli yo'nalishlarda kurslarning va ta'lim tashkilotlarining mavjud emasligi, dars beradigan mutaxassislarning yetishmasligi (**16,2 foiz**), malaka oshirishga ketgan xodimning vazifasini yuklashda (**6,5 foiz**) ham muammolar mavjud ekanligini bildirgan.

2209 nafar (73,8 foiz) ishtirokchi oxirgi 3 yilda mustaqil ravishda o'z mablag'lari hisobidan malaka oshirmaganligini, **2473 nafari** (82,6 foiz) agarda sohasi yo'nalishi bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilsa ishtirok etishini, malaka oshirish kursi ularning kelgusi faoliyati uchun foydali bo'lishini, **991 nafari** (33,1 foiz) yangi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishini, **946 nafari** (31,6 foiz) hamkasblar bilan tajriba almashishini, **580 nafari** (19,4 foiz) kurslar lavozim o'sishiga turtki bo'lishini bildirib o'tgan.

Shu o'rinda, ish beruvchilardan ham "mahalla beshligi" uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etishga to'sqinlik qiluvchi omillar haqida so'ralganda, ularning aksariyati **ish yuklamasining ko'pligi**, xodimlarda malaka oshirishga **manfaatdorlik va xohishning pastligi**, tegishli sohalar bo'yicha **kurslarning mavjud emasligi**, malaka oshirish uchun **xizmat safari xarajatlari qoplab berilmasligi**, malaka oshirish kurslari uchun **mablag' yetishmasligi** kabi bir qator sabablarni aytib o'tdi.

Rivojlangan xorijiy davlatlardan "mahalla yettiligi" tizimiga o'xshash tuzilmaga ega bo'lgan **Xitoy Xalq Respublikasi** amaliyoti tahlil qilinganda, Xitoydagi shahar va qishloqlardagi mahallalar faollari uchun maxsus malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimi mavjudligi o'rganildi [10]. Mazkur faollar faoliyati O'zbekistondagi "mahalla yettiligi" vazifalariga juda o'xshash. Xitoyda har bir tuman, shahar va viloyat darajasida Partiya maktablari va Ma'muriy boshqaruv institutida mahalla qo'mitalari a'zolari doimiy ravishda malaka oshiradi [17]. Bu o'quv kurslarida asosan davlat siyosati, qonun va me'yoriy hujjatlar, aholi bilan ishlash psixologiyasi,

nizolarni hal qilish usullari, raqamli xizmatlar va elektron idorachilik, ijtimoiy himoya va yoshlar siyosati kabi mavzular o'rgatiladi. Bundan tashqari, mahalladagi yettilikka yaqin faollar (boshliq, xotin-qizlar bo'yicha mas'ul, yoshlar yetakchisi, xavfsizlik va huquq-tartib inspektori, moliyachi, ijtimoiy himoya xodimi va h.k.) o'z yo'nalishiga qarab alohida kurslarga yuboriladi. Masalan, xotin-qizlar va oila masalalari bo'yicha mas'ullar Xitoy Xotin-qizlar uyushmasida o'qitiladi va tayyorlanadi. Yoshlar yetakchilari - Yoshlar ittifoqida, tartib-intizom va xavfsizlik bo'yicha mas'ullar - Ichki ishlar organlari qoshidagi markazlarda malakasini oshiradi [11].

So'nggi yillarda Xitoyda "Smart-mahalla onlayn platformalari" orqali masofaviy malaka oshirish tizimi yo'lga qo'yilgan. Faollar Zoomga o'xshash mahalliy platformalarda vebinar, videodars va virtual mashg'ulotlarda qatnashadi. Shuningdek, qo'mita a'zolari har yili boshqa hududlarga xizmat safariga yuboriladi. Ular u yerda aholi bilan ishlash, tadbir tashkil qilish, jinoyatchilikka qarshi kurashish yoki raqamli xizmatlarni joriy etish tajribalarini o'rganib keladi [12].

Xitoyda mahalla qo'mitalari a'zolari uchun attestatsiya va KPI baholash tizimi mavjud. Olingan bilim va ko'nikmalar amalda qo'llanilishi shart. Natijasi past bo'lganlar keyingi saylovda qo'mitaga tavsiya etilmaydi. Xitoyda mahalla yettiligiga o'xshash faollar uchun malaka oshirish tizimi qonunchilik, hukumat dasturlari va partiya maktablari orqali muntazam yo'lga qo'yilgan. Ular doimiy ravishda davlat siyosatini o'rganadi, aholi bilan ishlash ko'nikmalarini oshiradi va raqamli xizmat ko'rsatishni o'rganadi [15].

Xulosa va takliflar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mahalladagi davlat xizmatchilarini o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslarini tashkil etish va uning samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagilarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. "Mahalla beshligi" a'zolarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishga qo'yiladigan **davlat ta'lim talablarini** ishlab chiqish;

2. Hududlarda "mahalla beshligi" a'zolarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishi uchun **"Mahalla beshligi o'quv markazlari"** faoliyatini yo'lga qo'yish;

3. "Mahalla beshligi" a'zolarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishda **Xitoy Xalq Respublikasi tajribasini** amaliyotga joriy etish;

4. Vazirlik va idoralarning hududiy boshqarmalari hamda hududiy oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda amaliyotchi-mutaxassislar va professor-o'qituvchilarni jalb etgan holda hududlarda "mahalla beshligi" uchun kamida **72 soatlik** sohasiga oid an'anaviy malaka oshirish kurslarini joriy etish hamda ishtirokchilarning kurslarga ishdan ajralgan holda jalb etilishini ta'minlash;

5. Malaka oshirish kurslari uchun tajribali ekspert-mutaxassislarni jalb etgan holda, o'quv materiallari (ma'ruza matnlari, taqdimotlar, videodarslar, test sinovlari)ni tayyorlab, **ma'ruzachilarni kaskad usulida o'qitishni yo'lga qo'yish**;

6. "Mahalla beshligi" uchun tashkil etiladigan malaka oshirish kurslari samaradorligini baholash maqsadida sohaviy yo'nalishda **test sinovlari o'tkazilishini ta'minlash**, bunda **kirish va chiqish testlari** natijalari solishtirilishi maqsadga muvofiq;

7. Mahallada faoliyat yuritib kelayotgan **nomutaxassis kadrlarni qayta tayyorlash** kurslariga yo'naltirish;

8. "Mahalla beshligi"ning malaka oshirish kurslaridan **manfaaddorligini oshirish** maqsadida lavozimda ko'tarishda, rotatsiya qilishda, rahbarlik lavozimlariga zaxiraga olishda hamda eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni belgilashda o'quvlarni muvaffaqiyatli yakunlaganligini **inobatga olinishini** ta'minlash;

9. "Mahalla beshligi" uzluksiz ravishda malaka oshirib borishini ta'minlash maqsadida davlat xizmatchilarining malakasini oshirish onlayn platformasi (**edu.argos.uz**)da **sohaviy kurslarni tashkil etish** va ularning ishtirokini muntazam ravishda monitoring qilib borish;

10. **Lavozimga yangi tayinlangan** "mahalla beshligi" a'zolarini sohaviy qisqa kurslarda malakasini oshirish va mahalladan **"ustoz" (mentor)** biriktirish amaliyotini joriy etish;

11. "Mahalla beshligi"ni malaka oshirish va qayta tayyorlash uchun davlat byudjetidan **mablag' ajratishni** yo'lga qo'yish (*hozirda amaliyotda faqat soliq inspektorlariga mablag' ajratilmoqda*);

12. "Mahalla beshligi"ning **mustaqil ta'lim** olish tartibini ishlab chiqish va uni nazorat qilish uchun mas'ullar belgilash;

13. "Mahalla beshligi" a'zolarini har uch yilda bir marta **attestatsiyadan** o'tkazish tizimini joriy etish;

14. Sohaviy kurslardan tashqari "mahalla beshligi"ni **davlat tilida ish yuritish** va **AKT** kurslarida o'qishlarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

Xulosa o'rnida ta'kidlash kerakki, "mahalla beshligi" uchun sohaviy malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini muntazam va tizimli ravishda tashkil etib,

ularning bilim va malakasini oshirish nafaqat mahallaning, balki tuman va shaharlarning iqtisodiy-ijtimoiy, qishloq xo'jaligi va qurilish sohalarida ko'rsatkichlari yaxshilanishi, hududlarning faoliyat samaradorligi oshishiga xizmat qiladi. Sababi mahallada bilimli va salohiyatli davlat xizmatchilarining faoliyat yuritishi mavjud muammolarning boshlang'ich

bo'g'inda bartaraf etilishiga, aholining davlatdan rozi bo'lishiga olib keladi. Qolaversa, Respublika bo'yicha 37 mingdan ziyod "mahalla beshligi"dagi davlat xizmatchilarining kasbiy kompetensiyasi oshirilib, eng iqtidorli va faol davlat xizmatchilari zaxirasi birinchi navbatda mahalladan shakllanishiga asos yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 8-avgustdagi "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi 788-son Qonuni;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrda "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-209-son farmoni;
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrda "O'zbekiston mahallalari uyushmasi faoliyatini yo'lga qo'yish va mahallalarda boshqaruv tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-402-son qarori;
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-iyundagi "Davlat fuqarolik xizmatini yangi yondashuvlar asosida tashkil etish hamda professional va natijadorlikka yo'naltirilgan davlat xizmatchilari korpusini shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-95-son Farmoni;
5. Berman, E. M. (2017). *Public Administration in East Asia: Mainland China, Japan, South Korea, and Taiwan*. CRC Press;
6. A.Ro'ziqulov, "Mahalla instituti takomillashuvi taraqqiyotga xizmat qiladi" Innovative Development in Educational Activities, 2024;
7. D.Komilov, The role and importance of the neighborhood (mahalla) institute in the construction of civil society in Uzbekistan, 2023;
8. China strengthens community worker management to enhance grassroots governance
https://english.www.gov.cn/policies/latestreleases/202404/11/content_WS661699dcc6d0868f4e8e5ecf.html?utm_source=chatgpt.com;
9. Peipei Zheng. (2025) The Mechanism, Practical Difficulties and Solutions of Resilient Governance in Digital Enabling Communities;
10. Zheng Congzhuo, GU Dedao, GAO Guangyao (2013). Study on Countermeasure of China'S Smart Community Service System Construction;
11. ynmz.yn.gov.cn;
12. zwgk.shmh.gov.cn;
13. www.ningguo.gov.cn;
14. <https://ajird.journalspark.org/>

AHOLI MOLİYAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

X.A.Karjavova

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Karjavova Xurshida Abdumalikovna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti, PhD

Tel: +998 91 524 87 87

Email: karjavova87@gmail.com

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholining moliyaviy savodxonligini oshirishning iqtisodiy ahamiyati chuqur ilmiy tahlil qilingan. Moliyaviy savodxonlik tushunchasi, uning mazmun-mohiyati va asosiy tarkibiy elementlari keng yoritilib, aholining moliyaviy bilimga ega bo'lishi shaxsiy byudjetni samarali boshqarish, qarz va jamg'arma siyosatini oqilona yuritish, investitsiya faoliyatida faol ishtirok etish hamda iqtisodiy risklarni kamaytirishda muhim omil ekani asoslab berilgan. Shuningdek, moliyaviy savodxonlikning oshishi bank-moliya tizimining barqaror ishlashiga, milliy iqtisodiyotda investitsion muhitning yaxshilanishiga, ijtimoiy barqarorlikning kuchayishiga va kambag'allikning kamayishiga olib kelishi tahliliy jihatdan ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'z: moliyaviy savodxonlik, iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy madaniyat, byudjetlashtirish, investitsiya, jamg'arma, iqtisodiy o'sish.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация. В статье представлен глубокий научный анализ экономического значения повышения финансовой грамотности населения. Широко раскрыты понятие финансовой грамотности, ее содержание и основные структурные элементы, а также обосновано, что финансовые знания населения являются важным фактором эффективного управления личным бюджетом, рациональной политики в области долга и сбережений, активного участия в инвестиционной деятельности и снижения экономических рисков. Также аналитически показано, что повышение финансовой грамотности способствует стабильному функционированию банковско-финансовой системы, улучшению инвестиционного климата в национальной экономике, укреплению социальной стабильности и сокращению бедности.

Ключевые слова: финансовая грамотность, экономическая стабильность, финансовая культура, бюджетирование, инвестиции, сбережения, экономический рост.

ECONOMIC SIGNIFICANCE OF INCREASING FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION

Annotation. This article provides a deep scientific analysis of the economic significance of increasing the financial literacy of the population. The concept of financial literacy, its content and main structural elements are widely covered, and it is substantiated that the financial knowledge of the population is an important factor in effective management of personal budgets, rational debt and savings policies, active participation in investment activities, and reduction of economic risks. It is also analytically shown that increasing financial literacy leads to the stable functioning of the banking and financial system, improvement of the investment climate in the national economy, strengthening social stability, and poverty reduction.

Keywords: financial literacy, economic stability, financial culture, budgeting, investment, savings, economic growth.

Kirish (Introduction)

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida iqtisodiy jarayonlarning murakkablashuvi aholining moliyaviy savodxonligini oshirishni dolzarb vazifa sifatida ilgari surmoqda. Moliyaviy bilimga ega bo'lmagan shaxslar qarz va iste'mol siyosatini oqilona yurita olmaydi, bu esa oilaviy byudjet muvozanatini buzib, kambag'allikning chuqurlashuviga olib kelishi mumkin. Aksincha, moliyaviy savodxon shaxs o'z mablag'larini to'g'ri boshqarib, jamg'arma yaratadi, investitsiya faoliyatida ishtirok etadi hamda iqtisodiy risklarni kamaytirishga erishadi.

Moliyaviy savodxonlik darajasi nafaqat shaxsiy farovonlikka, balki milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, aholining moliyaviy madaniyati yuqori bo'lsa, bank-moliya tizimiga bo'lgan ishonch kuchayadi, ichki jamg'armalar hajmi ortadi, investitsion muhit yaxshilanadi va natijada mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlari jadallashadi. Shu bois ko'plab rivojlangan davlatlarda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha davlat dasturlari ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etilmoqda.

O'zbekiston sharoitida ham mazkur masala dolzarb bo'lib, iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi bevosita aholining moliyaviy bilim darajasiga bog'liqdir. Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va boshqa xalqaro moliya institutlari tadqiqotlariga ko'ra, moliyaviy savodxonlikning past darajasi iqtisodiy rivojlanishga jiddiy to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, aholining moliyaviy bilimlarini kengaytirish, ularni to'g'ri moliyaviy qaror qabul qilishga o'rgatish va moliyaviy xizmatlardan samarali

foydalanishga yo'naltirish bugungi kundagi eng muhim vazifalardan biridir.

Mavzu bo'yicha boshqa olimlar ilmiy asarlari qisqacha tahlili.

Aholining moliyaviy savodxonligi masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy bilim va ko'nikmalarni oshirish nafaqat shaxsiy farovonlik, balki milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashda ham muhim omil hisoblanadi.

M. Fridman o'zining "Monetarizm nazariyasi"da moliyaviy savodxonlikning pul muomalasi barqarorligi va inflyatsiyani jilovlashdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, aholining moliyaviy bilim darajasi yuqori bo'lsa, ularning iste'mol va jamg'arma qarorlari barqaror bo'ladi hamda iqtisodiy inqiroz xavflari kamayadi [1].

L. Lusardi va O. Mitchell moliyaviy savodxonlik bo'yicha xalqaro empirik tadqiqotlari orqali aholining moliyaviy qarorlarida bilim yetishmasligi ko'plab iqtisodiy muammolarga sabab bo'lishini isbotlagan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, moliyaviy bilimlarni oshirish orqali jamg'arma hajmi ortadi, pensiya ta'minoti yaxshilanadi va iqtisodiy xavfsizlik darajasi mustahkamlanadi [2].

J. Stiglitz o'z asarlarida moliyaviy savodxonlikni ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy tenglikni ta'minlashning muhim sharti sifatida baholagan. Uning fikricha, moliyaviy bilimlarning pastligi iqtisodiy tabaqalanishni kuchaytiradi, yuqori savodxonlik esa iqtisodiy imkoniyatlardan teng foydalanishni kafolatlaydi [3].

Mahalliy olimlardan Sh. Bekmurodov va A. Vohidovlar aholining moliyaviy madaniyatini oshirish masalalarini chuqur o'rganib, bu

jarayonning milliy iqtisodiyot barqaror rivojlanishidagi rolini ilmiy asoslab berganlar. Ularning fikricha, moliyaviy savodxonlikni oshirish O'zbekistonda bank tizimining rivojlanishi, investitsion muhitning yaxshilanishi va kambag'allikni qisqartirishga xizmat qiladi [4].

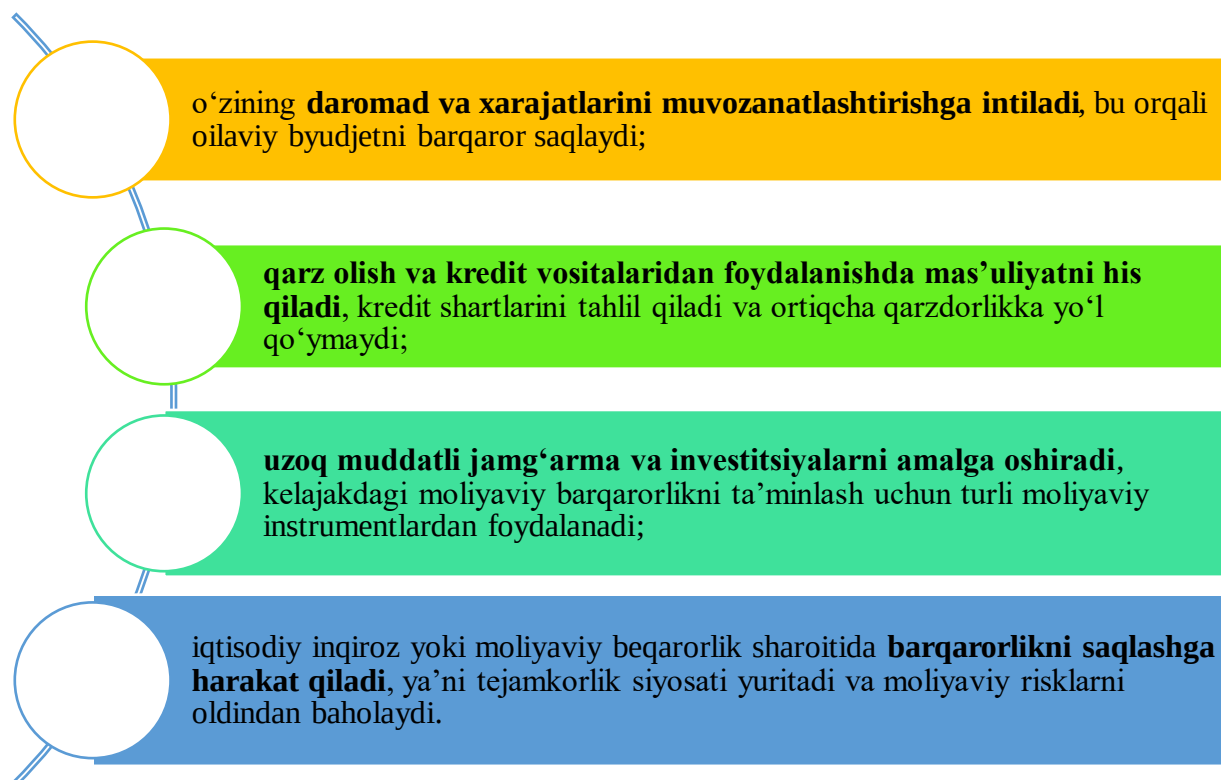
Shuningdek, xalqaro tadqiqotchilar – D. Kahneman, R. Thaler va behavioral iqtisodiyot maktabi vakillari moliyaviy qaror qabul qilishda psixologik omillarning katta ahamiyatini ko'rsatib berishgan. Ularning qarashlariga ko'ra, moliyaviy savodxonlik nafaqat bilim, balki to'g'ri xulq-atvorni shakllantirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi [5].

Umuman olganda, olimlarning fikrlari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlikni oshirish nafaqat individual darajada farovonlikka, balki makroiqtisodiy barqarorlik, investitsion muhitni yaxshilash va innovatsion

rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Tadqiqot jarayonida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish zarurati, uning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va samaradorligi bo'yicha asosiy yo'nalishlar o'rganildi. Xususan, O'zbekistonda moliyaviy madaniyatni shakllantirish, ta'lim tizimi va bank-moliya institutlari orqali aholiga moliyaviy xizmatlarni keng joriy etish, jamg'arma va investitsiya faoliyatida fuqarolarning ishtirokini kuchaytirish mexanizmlari, shuningdek davlat tomonidan qabul qilinayotgan dastur va strategiyalar tahlil qilindi. Shu bilan birga, aholining moliyaviy bilim darajasiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, rivojlangan mamlakatlar tajribasi hamda xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va boshqalar) tomonidan berilgan baholar ham o'rganildi.

1-rasm. Moliyaviy savodxon shaxs xususiyatlari

Maqolaning maqsadi.

Moliyaviy savodxonlik – bu shaxsning moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, mavjud imkoniyatlarni baholash, risklarni minimallashtirish, shaxsiy va oilaviy byudjetni samarali boshqarish, jamg'arma va investitsiya faoliyatida ishtirok etish, shuningdek kreditlash mexanizmlaridan to'g'ri foydalanish qobiliyatini anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, moliyaviy savodxonlik nafaqat moliyaviy bilimlar majmui, balki ularni kundalik hayotda qo'llash ko'nikmasi hamdir.

Shu bois, moliyaviy savodxonlikning mazmuni nafaqat individual farovonlikni ta'minlash, balki jamiyatda iqtisodiy madaniyatni shakllantirish va milliy iqtisodiyot barqarorligini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy savodxonlikning oshishi nafaqat shaxsiy va oilaviy darajada, balki butun milliy iqtisodiyot miqyosida ham sezilarli ijobiy natijalarni keltirib chiqaradi. Zamonaviy iqtisodiy tizimda moliyaviy bilim va ko'nikmalarni kengaytirish mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligi, investitsion jozibadorligi va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Moliyaviy savodxonlikning oshishi nafaqat shaxsiy va oilaviy darajada, balki butun milliy iqtisodiyot miqyosida ham sezilarli ijobiy natijalarni keltirib chiqaradi. Zamonaviy iqtisodiy tizimda moliyaviy bilim va ko'nikmalarni kengaytirish mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligi, investitsion jozibadorligi va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, moliyaviy savodxonlikning iqtisodiy ahamiyatini quyidagi yo'nalishlarda ko'rish mumkin:

1. Makroiqtisodiy barqarorlik.

Aholining oqilona qarz olishi, jamg'arma siyosatini yuritishi va moliyaviy risklarni baholay olishi bank-moliya tizimining mustahkamlanishiga olib keladi. Bu jarayon nafaqat moliyaviy resurslarning oqilona taqsimlanishini ta'minlaydi, balki inflyatsion bosimlarni kamaytirib, milliy valyuta barqarorligini ham qo'llab-quvvatlaydi.

2. Investitsion muhitni yaxshilash.

Jamg'armalarning ko'payishi iqtisodiyotda ichki investitsiya manbalarini kengaytiradi. Moliyaviy savodxon aholi o'z mablag'larini faqat iste'molga emas, balki ishlab chiqarishga, startaplar va innovatsion loyihalarga yo'naltiradi. Bu esa xorijiy investitsiyalar oqimini ham rag'batlantirib, mamlakatning jahon bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

3. Iqtisodiy o'sish.

Moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi ishlab chiqarish hajmining ortishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va iqtisodiyotning yuqori qo'shilgan qiymatga ega tarmoqlarida rivojlanish uchun muhim shart hisoblanadi. Moliyaviy savodxonlikning oshishi ishlab chiqarishning modernizatsiyasiga, raqamli iqtisodiyotning kengayishiga ham turtki beradi.

4. Ijtimoiy barqarorlik.

Moliyaviy bilimlarga ega aholi qarz tuzog'iga tushishdan qochadi, ortiqcha iste'mol kreditlaridan voz kechadi va o'z farovonligini mustahkamlashga intiladi. Bu jarayon kambag'allik darajasini pasaytiradi, o'rta sinfn ing iqtisodiy faolligini oshiradi va jamiyatda ijtimoiy tenglikni mustahkamlaydi.

5. Innovatsion rivojlanish.

Moliyaviy savodxon yoshlar startaplar, kichik biznes va raqamli iqtisodiyot yo'nalishida faolroq ishtirok etadi. Ular

moliyaviy resurslarni oqilona boshqarish orqali innovatsion ekotizimni rivojlantirishga hissa qo'shadilar. Natijada, mamlakatda intellektual kapital va inson resurslari samarali foydalaniladi, milliy iqtisodiyot innovatsion raqobatbardoshlikka ega bo'ladi.

Moliyaviy savodxonlikning oshishi – shaxsiy farovonlik, oilaviy barqarorlik, ijtimoiy himoya va milliy iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi strategik omil hisoblanadi.

1-jadval

Moliyaviy savodxonlikning iqtisodiy ta'siri

Ko'rsatkichlar	Past moliyaviy savodxonlik oqibatlari	Yuqori moliyaviy savodxonlik natijalari
Oila byudjeti	Qarzdorlik, ortiqcha iste'mol	Jamg'arma, investitsiya, tejamkorlik
Bank tizimi	Kreditlarning qaytmasligi	Barqaror kreditlash, ishonch oshishi
Milliy iqtisodiyot	Kapital oqimining samarasizligi	Samarali investitsiyalar, iqtisodiy o'sish
Ijtimoiy soha	Kambag'allikning chuqurlashuvi	Turmush darajasining yaxshilanishi

Moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun quyidagi yo'llar muhim:

1. Ta'lim tizimi.

– maktabda moliyaviy savodxonlik asoslarini ("personal finance", byudjet tuzish, qarz va foiz tushunchalari) dars sifatida kiritish;

– oliy ta'limda moliyaviy moliya, investitsiyalar, risklar boshqaruvi kurslarini kengaytirish;

– interaktiv metodlar — case study, rol o'yinlari, simulyatsiyalar yordamida.

2. Ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar

– televideniye, radio, gazetalar, internet portallarida moliyaviy savodxonlik mavzularida maxsus dasturlar;

– ijtimoiy media, mobil ilovalar, onlayn kurslar orqali fuqarolarni xabardor qilish;

– edutainment (ta'lim + ko'ngilocharlik) usullarini qo'llash, masalan, markaziy bankning qo'shiqlar, videolar chiqarmasi kabi tashabbuslar.

3. Banklar va moliya institutlari

– aholiga moliyaviy xizmatlardan foydalanish bo'yicha treninglar, seminarlar, konsultatsiyalar tashkil etish xizmatlarini taklif etish;

– bank xizmatlari shaffofligi va muloqot kanallarini ochiq qilish (info-materiallar, mijozlar uchun qo'llanmalar);

– preferensial kreditlar, mikroqarzlar, jamg'arma mahsulotlarini joriy qilish va ularning foydasini tushuntirish.

4. Davlat siyosati

– moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan milliy strategiyalar va dasturlar ishlab chiqish;

– me'yoriy huquqiy jihatdan moliyaviy ma'lumot berish, iste'molchini

himoya qilish, moliyaviy institutlar etish (survey, test, baholash faoliyatini nazorat qilish; so'rovnomalari);

– moliyaviy savodxonlik bo'yicha monitoring va baholash tizimlarini joriy – maxsus guruhlariga yo'naltirilgan tashabbuslar — yoshlar, ayollar, qishloq joyi aholisi, kam daromadli oilalar.

2-jadval

O'zbekiston bo'yicha moliyaviy savodxonlik va moliyaviy inklyuzion ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Ma'lumot
Bank hisob raqami mavjud bolganlar ulushi (katta yoshdagi aholida)	2011-yilda 23 %, 2021-yilda 44 %
Uzoq muddatli bank kartalari va debit kartalar soni	2017-yilda 19 million, 2022-yilda 30 millionga oshgan
Raqamli bank xizmatlaridan foydalanuvchi shaxslar soni	2017-yildan 2022-yilgacha masofaviy bank xizmatlarini foydalanuvchilari 6 barobar oshib, 25 million foydalanuvchiga yetgan
Moliyaviy savodxonlik darajasi bo'yicha bilish (knowledge) + xulq (behaviour) kor-korasi	O'zbekiston aholisining moliyaviy savodxonlik va moliyaviy farovonlik ko'rsatkichlari MDH davlatlari orasida yuqori; lekin "foiz hisoblash", "risk / daromad va diversifikatsiya" kabi bilimlarda zaifliklar mavjud.

So'nggi o'n yillikda O'zbekiston moliyaviy savodxonlik va inklyuziya ko'rsatkichlari bo'yicha sezilarli o'sishga erishgan. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2011-yilda bank hisob raqamiga ega bo'lgan katta yoshdagi aholining ulushi atigi 23 % bo'lgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 44 % ga yetgan. Bu mamlakatda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayib borayotganini anglatadi. Bunday o'sish bir tomondan bank-moliya tizimidagi islohotlar, ikkinchi tomondan aholining moliyaviy ehtiyojlari ortib borishi bilan izohlanadi.

Moliyaviy infratuzilma rivojlanishida bank kartalari muhim ahamiyatga ega. Statistika ko'ra, 2017-yilda muomaladagi uzoq muddatli va debit kartalar soni 19 millionni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilga kelib bu

ko'rsatkich 30 milliondan oshgan. Bu aholining naqd pulsiz hisob-kitoblarga o'tish darajasi oshayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, elektron to'lov tizimlari va mobil banking xizmatlarining keng joriy etilishi iqtisodiy tranzaksiyalarning tezkor va shaffof bo'lishini ta'minlamoqda.

Shu jarayonni yanada kuchaytirgan omil – bu raqamli bank xizmatlaridir. 2017–2022 yillar mobaynida masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 6 barobardan ortib, qariyb 25 million kishiga yetgan. Bu raqam mamlakatda aholining deyarli katta qismi raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanayotganini ko'rsatadi. Bu holat nafaqat moliyaviy savodxonlikni oshiradi, balki moliyaviy inklyuziyani ham kuchaytirib, aholining keng qatlamini bank tizimiga jalb qiladi.

Biroq sifat ko'rsatkichlari bo'yicha hamon muammolar mavjud. Moliyaviy savodxonlikni baholashda odatda uch omil – bilim (knowledge), xulq (behaviour) va munosabat (attitude) hisobga olinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston aholisi umumiy moliyaviy bilim va farovonlik darajasi

bo'yicha MDH mamlakatlari orasida yetakchi o'rinda turadi. Lekin aniq moliyaviy ko'nikmalar – foiz stavkalarini to'g'ri hisoblash, risk va daromad o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish, diversifikatsiya mexanizmini anglash kabi sohalarida bilim yetishmovchiligi mavjud.

3-jadval

Moliyaviy savodxonlikni oshirish strategiyalari

Yo'nalish	Maqsadi	Amaliy vositalari	Kutiladigan natijalar
Ta'lim tizimi	Yosh avlodda moliyaviy bilim va xatti-harakat ko'nikmalarini shakllantirish	Maktab va universitet kurslari, interaktiv darslar, testlar	Yangi avlod moliyaviy jihatdan ongli qarorlar qabul qiladi; foiz hisoblash, byudjet tuzish ko'nikmalari ortadi
OAV & raqamli platformalar	Keng ommaga tez va samarali moliyaviy xabardorlik yetkazish	Video, internet kurslari, bloglar, edutainment loyihalari	Axborot tarqaladi; aholi moliyaviy xizmatlar haqidagi bilim oshadi
Bank va moliya institutlari	Amaliy bilish orqali xizmatlardan foydalanishni rag'batlantirish	Trening, konsultatsiyalar, foydalanuvchi qo'llanmalari, qulay shartlar	Qarzdorlik odamlar orasida kamayadi; xizmatdan foydalanish ko'payadi
Davlat siyosati	Moliyaviy savodxonlikni milliy darajada tartibga solish va mustahkamlash	Milliy strategiyalar, huquqiy bazani mustahkamlash, monitoring	O'zbekiston bo'yicha savodxonlik indeksleri ortadi; iqtisodiy barqarorlik kuchayadi

Moliyaviy savodxonlikni oshirish jarayoni kompleks yondashuvni talab qiladi. Jadvalda ko'rsatilganidek, bu jarayon ta'lim tizimi, OAV va raqamli platformalar, bank-moliya institutlari hamda davlat siyosati orqali amalga oshirilishi mumkin.

Birinchi navbatda, ta'lim tizimi muhim o'rin tutadi. Yosh avlodga maktabdan boshlab moliyaviy bilimlarni singdirish, ularni interaktiv darslar, testlar va amaliy topshiriqlar orqali o'qitish uzoq muddatli natija beradi. Bu orqali kelajak avlodi nafaqat shaxsiy byudjetini tuzishni, balki foiz hisoblash, kredit shartlarini tahlil qilish va investitsiya qarorlarini

oqilona qabul qilishni o'rganadi. Natijada, jamiyatda moliyaviy savodli avlod shakllanib, iqtisodiy qarorlar ongli ravishda qabul qilinadi.

Ikkinchi yo'nalish – OAV va raqamli platformalardir. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi moliyaviy savodxonlikni oshirishda katta imkoniyat yaratmoqda. Video darsliklar, bloglar, onlayn kurslar va edutainment loyihalari orqali keng jamoatchilikka moliyaviy bilimlarni tez va samarali yetkazish mumkin. Bu ommaviy qamrovga ega bo'lgani uchun aholi orasida moliyaviy xizmatlar, bank mahsulotlari va investitsiya imkoniyatlari haqidagi xabardorlik ortadi.

Uchinchi yoʻnalish – bank va moliya institutlari faoliyatidir. Tijorat banklari va moliya tashkilotlari nafaqat moliyaviy xizmatlarni taqdim etishi, balki aholiga ularni toʻgʻri tanlash va samarali qoʻllash boʻyicha treninglar, konsultatsiyalar hamda foydalanuvchi qoʻllanmalarini taqdim etishi zarur. Bunday tashabbuslar aholining qarzdorlik darajasini kamaytirishga, xizmatlardan foydalanish madaniyatini oshirishga yordam beradi. Natijada, moliya tizimi barqarorligi va mijozlar ishonchi ortadi.

Toʻrtinchi yoʻnalish – davlat siyosatidir. Moliyaviy savodxonlikni milliy darajada oshirish uchun hukumat tomonidan strategiyalar ishlab chiqilishi, huquqiy baza mustahkamlanishi va muntazam monitoring amalga oshirilishi lozim. Milliy dasturlar orqali aholining barcha qatlamlari qamrab olinsa, mamlakat boʻyicha moliyaviy savodxonlik indeksleri sezilarli darajada oshadi. Bu esa oʻz navbatida iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy xavfsizlik va ijtimoiy tenglikning mustahkamlanishiga olib keladi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish yoʻnalishlari bir-biri bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ularning uygʻunlashuvi mamlakatda sogʻlom moliyaviy muhitni shakllantiradi. Taʼlim tizimi bilim asoslarini beradi, OAV keng qamrovni taʼminlaydi, banklar amaliy yordam koʻrsatadi, davlat siyosati esa ushbu

jarayonlarni strategik asosda muvofiqlashtiradi.

Xulosa

Keltirilgan yoʻnalishlar boʻyicha tahlil shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirish jarayoni kompleks yondashuvni talab qiladi. Avvalo, taʼlim tizimi orqali yosh avlodning moliyaviy bilim va koʻnikmalarini shakllantirish muhimdir. Chunki maktab va oliy taʼlim muassasalarida foiz hisoblash, byudjet tuzish va toʻgʻri moliyaviy qaror qabul qilish boʻyicha interaktiv oʻquv kurslari yoshlarning kelajakda ongli isteʼmolchi va investor sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Shuningdek, OAV va raqamli platformalar keng omma orasida moliyaviy xabardorlikni oshirishda katta rol oʻynaydi. Video darslar, internet kurslari va edutainment loyihalari orqali aholiga tezkor va ommabop shaklda bilim berilishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini sezilarli oshiradi.

Bundan tashqari, bank va moliya institutlari amaliy bilimlarni kengaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular tomonidan tashkil etiladigan treninglar, konsultatsiyalar va qulay shartlar fuqarolarni xizmatlardan faol foydalanishga ragʻbatlantiradi hamda qarzdorlik muammolarini kamaytirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Friedman M. A Monetary History of the United States. – Princeton University Press, 1963.
2. Lusardi A., Mitchell O. Financial Literacy and Retirement Preparedness. – Journal of Pension Economics and Finance, 2007.
3. Bekmurodov Sh., Vohidov A. Oʻzbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirishning nazariy va amaliy jihatlar. – Toshkent, 2020.
4. Kahneman D., Thaler R. Behavioral Economics and Financial Decision-Making. – American Economic Review, 2011.

QURILISH SOHASIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISHDA INSON KAPITALINING O'RNI

Sh.Q.Yuldashev , M.M.Xojiyev

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Yuldashev

Shamsiddin

Qiyamiddinovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

"Tarmoqlar iqtisodiyoti" kafedrası, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent

Xojiyev Muxammadjon Mansur o'g'li

Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti,

"Iqtisodiy nazariya" mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Tel: +998 90 472 98 48

E-mail:

muhammadjonhojiyev3@gmail.com

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi qurilish sohasida mehnat unumdorligini oshirishda inson kapitalining o'rni va ahamiyati, uning tarkibiy qismlari hamda kasbiy tayyorgarlik, malaka oshirish va innovatsion texnologiyalarni qo'llash bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Inson kapitali nazariyasiga tayangan holda, qurilish sohasida olib borilayotgan islohotlarning mehnat unumdorligiga ta'siri statistik ma'lumotlar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada qurilish sohasida inson kapitalini rivojlantirishning mavjud muammolari, ularni bartaraf etish yo'llari hamda amaliy takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: inson kapitali, qurilish sohasi, mehnat unumdorligi, texnologiyalar, tadqiqotlar, modellashtirish, salohiyat.

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ПОВЫШЕНИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В СТРОИТЕЛЬНОМ СЕКТОРЕ

Аннотация: В статье рассматривается значение человеческого капитала в повышении производительности труда в строительной отрасли Республики Узбекистан, его ключевые компоненты и взаимосвязь с профессиональной подготовкой, повышением квалификации и внедрением инновационных технологий. Опираясь на теорию человеческого капитала, в статье на основе статистических данных освещается влияние проводимых реформ на производительность труда в строительной отрасли. Также рассмотрены существующие проблемы развития человеческого капитала в строительной отрасли, пути их устранения и даны практические предложения.

Ключевые слова: человеческий капитал, строительная сфера, производительность труда, технологии, исследования, моделирование, потенциал.

THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN INCREASING LABOR PRODUCTIVITY IN THE CONSTRUCTION SECTOR

Abstract: This article examines the importance of human capital in increasing labor productivity in the construction industry of the Republic of Uzbekistan, its key components, and its relationship with professional training, advanced training, and the implementation of innovative technologies. Drawing on human capital theory, the article uses statistical data to highlight the impact of ongoing reforms on labor productivity in the construction industry. It also examines existing challenges in human capital development in the construction industry, ways to address them, and provides practical suggestions.

Keywords: human capital, construction industry, labor productivity, technologies, research, modeling, potential.

Tadqiqot**mavzusining**

dolzarbligi: Qurilish sohasi O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri. Agar biz qurilish sohasining statistikasiga qaraydigan bo'lsak, O'zbekiston Statistika agentligining 2024-yil yakunlari bo'yicha e'lon qilgan rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, qurilish sohasining Yalpi ichki mahsulot (YaIM)dagi ulushi 2024-yilda 7.0%ni tashkil etdi. Biroq, sohada mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari rivojlangan mamlakatlar darajasidan ancha pastroq bo'lib, bu inson kapitali sifatidagi kamchiliklar bilan bevosita bog'liq.

“O'zbekiston-2030” strategiyasida 1-ustuvor yo'nalish inson salohiyatini ro'yobga chiqarishdir. Bunda kasb-hunar ta'limi tizimini mehnat bozori talablariga to'liq moslashtirish asosiy maqsaddir. Shu maqsadga muvofiq, umumiy o'rta ta'limni bitiruvchi yoshlar kamida 2 ta xorijiy til va 1 ta kasb egallashini ta'minlash (5-maqсад), ta'limda ijodiy yondashuv va kasbiy mahoratni rivojlantirishga xizmat qiladigan tizimni yaratish belgilangan. Bunda yuqori texnologiyali (masalan, BIM-loyihalash, energiya samaradorligi) qurilish texnologiyalari bilan ishlay oladigan kadrlarni o'qitish nazarda tutilgan.

Qurilish sohasida mehnat unumdorligining pastligi bir qator omillar bilan bog'liq: kasbiy ta'lim juda ham sifatsiz ekanligi, doimiy malaka oshirishga sharoitlari yo'qligi, texnika va texnologiyalarni ishlata olmaslik, yangi qurilish texnologiyalari bilan ishlash tajribasi va bilimi yo'qligi. Aynan mana shunday muammolarni hal qilishda inson kapitalini rivojlantirish asosiy bo'lib qoladi.

Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, inson kapitaliga investitsiya qilish albatta samarasini beradi. Jahon Bankining 2022-

yilgi “Construction Productivity: Global Trends” nomli hisoboti qurilish sohasida samaradorlik muammolarini tahlil qilgan. Hisobot xulosalariga ko'ra, past mehnat unumdorligi, asosan, uchta asosiy omil – kadrlar malakasi, texnologik imkoniyatlar va boshqaruv mexanizmlaridagi kamchiliklar bilan bog'liq. Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan sarmoyalar evaziga mehnat unumdorligini chorak qismdan ko'proqqa (25-35 foiz) yaxshilash imkoniyati mavjud. Bu qurilish sohasini rivojlantirish uchun hali katta potensial borligini ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Amerikalik iqtisodchi Gari Bekker “Inson kapitali” (1964) nomli fundamental ishida, iqtisodiy samaradorlik va mehnat unumdorligining oshishi bevosita insonning salohiyatiga kiritilgan sarmoyalar bilan bog'liqligini nazariy jihatdan asoslab bergan. Uning ta'kidlashicha, insonlarning tajriba, ko'nikma va bilimlarini rivojlantirishga qaratilgan investitsiyalar mehnat samaradorligini kuchaytirishning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Teodor Shults esa rivojlanayotgan davlatlar uchun kasbiy ta'lim va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish zarurligini ta'kidlagan. Uning fikricha, ishlab chiqarish mehnat unumdorligini oshirish uchun nazariy bilim bilan bir qatorda, amaliy malakalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotchi A. Xolmurodov o'z ilmiy ishlarida qurilish sektoridagi kasbiy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi. U, ayniqsa, zamonaviy qurilish texnologiyalari bo'yicha o'qitish dasturlarini joriy qilish muhimligiga urg'u beradi. Shuningdek, u raqamli texnologiyalar, xususan, BIM (Qurilishni

axborot modellashirish) va 3D loyihalash bo'yicha malakali kadrlar tayyorlashning dolzarbligini alohida qayd etadi. Boshqa bir tadqiqotchi M. Rahmonovning ishlari qurilish korxonalarining ichki jarayonlariga qaratilgan bo'lib, u yerda mehnat unumdorligini oshirishda motivatsiya tizimi, samarali rag'batlantirish mexanizmlari va uzluksiz malaka oshirish dasturlarining o'rnini chuqur o'rganagan. Rahmonov o'z xulosasida, inson kapitaliga qilingan investitsiyalar nafaqat ishla chiqarish samaradorligini oshirishga, balki ishchi xodimlarning o'z ishiga bo'lgan sadoqatini (loyaligini) mustahkamlashga ham xizmat qilishini ko'rsatib o'tgan.

Jahon tajribasini o'rganish qurilish sohasida inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha samarali modellarni aniqlash imkonini beradi. Jumladan, Yaponiya, Germaniya va Singapur kabi yetakchi davlatlar bu sohada muvaffaqiyatli tizimlarni yaratgan.

Yaponiya tajribasi : Ushbu mamlakatda keng qo'llaniladigan "Kaizen" falsafasi **Error! Bookmark not defined.** (uzluksiz takomillashtirish va o'qitish tamoyili) qurilish sohasida ham samarali tatbiq etilmoqda. Ushbu yondashuv doimiy o'rganish, jarayonlarni optimallashtirish va xodimlarni takliflar kiritishga rag'batlantirish orqali mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan. Bu xalqaro tajriba O'zbekiston qurilish sohasi uchun kadrlar tayyorlash va unumdorlikni oshirish strategiyalarini ishlab chiqishda qimmatli darslar berishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur maqolada qurilishda inson kapitali omilining mehnat unumdorligiga ta'sirini chuqur tahlil qilish, mavjud holatni kompleks baholash hamda amaliy va istiqbolli takliflarni ishlab chiqish

maqsadida bir qator zamonaviy ilmiy metodlar va yondashuvlardan foydalanildi.

Ilmiy abstraksiya va nazariy umumlashtirish usullari yordamida inson kapitali va mehnat unumdorligi tushunchalarining mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi va qurilish sohasidagi o'ziga xos xususiyatlari nazariy jihatdan o'rganildi. Bunda Gari Bekkerning "Inson kapitali nazariyasi" (1964) [4], Teodor Shultsning "Inson kapitaliga investitsiya" (1961) asarlari [5] hamda O'zbekistonlik tadqiqotchilar A. Xolmurodov [6], M. Rahmonov [7], B. Tursunov va boshqalarning ilmiy ishlari nazariy-metodologik asos sifatida qabul qilindi. Nazariy tahlil jarayonida inson kapitalining tarkibiy qismlari - bilim, ko'nikma, sog'liq, motivatsiya - qurilish sohasi kontekstida differentsiatsiya qilindi va ularning mehnat unumdorligiga bevosita va bilvosita ta'siri ko'rib chiqildi.

Statistik tahlil va matematik modellashirish usullaridan keng foydalanildi. Ma'lumotlar to'plash uchun quyidagi rasmiy manbalar asosiy manba sifatida xizmat qildi: O'zbekiston Respublikasi Qurilish vazirligi statistik hisobotlari (2020-2024),

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining yillik statistik to'plamlari.

Tahlil va natijalar: O'zbekiston qurilish sohasida mehnat unumdorligi va inson kapitali holati chuqur tahlil qilishni talab etadi. 2020-yilda O'zbekistonda jami 13,236 million kishi bandlik bilan ta'minlangan bo'lib, qurilish sohasida esa taxminan 1,2 million kishi faoliyat yuritgan. 2024-yil holatiga ko'ra esa, qurilish sohasida rasmiy bandlar soni 294 ming, norasmiy bandlar esa 322 ming nafarni tashkil etdi.

2024-yilda O'zbekistonda 233,5 trillion so'mlik qurilish ishlari bajarilgan bo'lib, bu 2021-yilga nisbatan nominal jihatdan sezilarli o'sishni ko'rsatadi. Mehnat unumdorligini hisoblasak, 2024-yilda 1 rasmiy ishchi hisobiga o'rtacha qo'shilgan qiymat taxminan 794,2 million so'mni (233,5 trln so'm / 294 ming rasmiy ishchi) tashkil etdi. Biroq, qurilish

sohasida norasmiy bandlar soni 322 ming nafarni tashkil etib, bu umumiy bandlarning 52 foizini ko'rsatadi. Agar norasmiy ishchilarni ham hisobga olsak, real mehnat unumdorligi rasmiy ko'rsatkichlardan ancha past ekanligi ma'lum bo'ladi.

Statistik ko'rsatkichlar tahlili

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	O'zgarish
Bajarilgan qurilish ishlari hajmi (trln so'm)	86.3	104.3	127	233.5	235,8%
Faoliyat ko'rsatayotgan qurilish korxonalari soni (dona)	43173	45719	45541	44629	+103,4.4%
Yangi qurilish ishlar hajmining bajarilgan qurilish ishlariga ulushi %	67.9	68.4	67.5	73.4	+108.1%
Norasmiy sector tomonidan bajarilgan qurilish ishlar (mlrd so'm)	1025.6	1197.4	1139.1	3197.0	+311,9%

Manba: Statistika agentligi

Yuqoridagi statistik ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida ma'lum bo'ldiki, so'nggi to'rt yillik davrda respublikamiz qurilish tarmoqida 2021-yilda bajarilgan qurilish ishlari hajmi 86,3 trillion so'mdan 2024-yilda 233,5 trillion so'mga ko'tarilib, bu 2,7 martaga teng bo'lgan o'sishni tashkil etdi. Ushbu sur'atli dinamikaning asosiy sabablari orasida milliy valyuta kursidagi o'zgarishlar, qimmatli qurilish materiallari bahosining oshishi hamda mehnat resurslarining ko'payishi muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, qurilish tashkilotlarining umumiy miqdori deyarli yarim baravar ko'payib, bu o'sish ko'proq xususiy va o'rta hajmdagi korxonalar tufayli ro'yobga chiqdi. Mehnatning samaradorligi borasidagi raqamlar ham ijobiy tendentsiyani aks ettirmoqda: bir ishchiga to'g'ri keladigan yaratilgan qiymat 220,6

million so'mlik darajadan 794,2 million so'm darajasiga yetib, 3,6 marta yuqorilashgan. Ammo, ushbu musbat ko'rinishdagi o'zgarishlarni bir tomonlama baholash mantiqiy bo'lmaydi, zero nominal qiymatdagi o'sishning asosiy qismi narxlar indeksining oshishi va milliy valyuta bahosining pasayishi kabi makroiqtisodiy omillar bilan belgilanadi. Alohida diqqatga sazovor jihat shundan iboratki, rasmiy mehnat shartnomasi asosida faoliyat yurituvchilar soni 2024-yilda 13,6 foiz (35,3 ming nafar) ortgan bo'lsa, aksincha, rasmiylashtirmagan holda ishlovchilar miqdori 12,6 foiz (46,6 ming nafar) qisqargan. Bu holat norasmiy bandlik doirasidan rasmiy ish muhitiga o'tish jarayonining mavjudligidan dalolat beradi, biroq bu transformatsiya sezilarli darajada past sur'atda amalga oshmoqda.

2024-yil yakunida norasmiy mehnat bilan band bo'lganlar ahamiyatli kismini tashkil etishi qurilish sohasida hali ham

strukturaviy muammolar saqlanib qolganligini tasdiqlaydi.

Qurilish sohasida inson kapitali mehnat unumdorligini oshirishda asosiy omil bo'lib, xodimlarning bilim, ko'nikma, malakasi (inson resurslari), motivatsiyasi, sog'lig'i va zamonaviy texnologiyalarni qo'llay olish qobiliyatini oshirish orqali samaradorlikni sezilarli darajada ko'taradi; bu esa yuqori sifatli qurilish, innovatsiyalar va raqamlashtirishni ta'minlash bilan birga, xodimlarning kasbiy rivojlanishiga investitsiya kiritishni talab etadi.

Inson kapitalining o'rni (Ahamiyati):

Yuqori malakali ishchi kuchi: Zamonaviy qurilish texnologiyalari (masalan, raqamli qurilish) va yangi materiallarni o'zlashtirishga qodir malakali mutaxassislar kerak.

Motivatsiya va samaradorlik: Yaxshi motivatsiyaga ega ishchilar sifatliroq va tezroq ishlaydi, bu esa to'g'ridan-to'g'ri unumdorlikka ta'sir qiladi.

Innovatsiyalar va texnologiyalar: Xodimlarning yangi texnologiyalarni o'rganish va qo'llash qobiliyati (raqamlashtirish) qurilish sifatini oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi.

Xavfsizlik: Yaxshi tayyorgarlik ko'rgan ishchilar ish joyida xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qiladi, bu esa avariya va vaqt yo'qotishlarini kamaytiradi.

Unumdorlikni oshirish yo'llari:

Kasbiy tayyorgarlik va ta'lim: Doimiy o'qitish, malaka oshirish kurslari va tajriba almashish.

Zamonaviy boshqaruv tizimlari: Inson resurslarini boshqarishning yangi usullarini joriy etish.

Raqamlashtirish: Loyihalashda BIM (Building Information Modeling) kabi raqamli vositalarni qo'llash.

Investitsiya: Xodimlarning sog'lig'i va farovonligiga investitsiya kiritish.

Qisqacha aytganda, qurilish sohasida inson kapitaliga investitsiya qilish nafaqat ishchi kuchini yaxshilaydi, balki butun sanoatning raqobatbardoshligini va rivojlanishini ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar: Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, qurilish tarmoqida mehnat samaradorligini yuksaltirish uchun inson salohiyatini rivojlantirish hal qiluvchi omil vazifasini o'taydi. Respublikamiz qurilish sohasida kadrlar tayyorlash va professional malakani oshirish tizimida muayyan yutuqlar qayd etilgan bo'lsa-da, hozirgi vaqtda jiddiy tizimli xususiyatdagi muammolar mavjudligini tan olish zarur.

Ushbu munosabat bilan quyidagi istiqbolli takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

1. "Qurilish sohasida inson salohiyatini rivojlantirish milliy konsepsiyasi (2026-2030)"ni ishlab chiqish zaruriyati. Ta'lim jarayonini takomillashtirish, kasbiy malakani oshirish, xodimlarni rag'batlantirish, xorijiy hamkorlarni jalb qilish yo'nalishlari bo'yicha kompleks dasturni qabul qilish talab etiladi. Konsepsiya doirasida aniq maqsad ko'rsatkichlar, amalga oshirish bosqichlari, mas'ul tashkilotlar va moliyaviy manbalar belgilab qo'yilishi lozim.

2. Kasbiy ta'lim tizimini zamonaviy talablarga moslashuvchan holga keltirish. Hozirgi zamonaviy laboratoriyalar, simulyatorlar, amaliy qurilish maydonchalari tashkil etish, o'quv dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlariga muvofiqlashtirish, sanoat korxonalari bilan hamkorlikda ikki

tomonlarni ta'lim tizimini joriy etish zarur. Shuningdek, pedagog kadrlarning professional darajasini doimiy ravishda oshirish mexanizmini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Uzlaksiz malaka oshirish majburiy tartibda amalga oshiriladigan tizimini yaratish. Har uch yillik davr mobaynida barcha qurilish sohasidagi xodimlar professional malakasini oshirish kurslaridan o'tishlari zarur bo'lgan mexanizmni joriy etish talab etiladi. Bunday kurslar zamonaviy qurilish texnologiyalari, xavfsizlik texnikasi, loyiha boshqaruvi, raqamli ko'nikmalar kabi muhim yo'nalishlarda tashkil etilishi lozim.

4. **Raqamli texnologiyalar bo'yicha kadrlar tayyorlashni jadallashtirish muhim vazifa.** BIM (Building Information Modeling) texnologiyalari, 3D loyihalash dasturlari, "aqli" qurilish tizimlaridan foydalanish bo'yicha maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish zarur. Raqamli savodxonlik

darajasini oshirish orqali qurilish jarayonlarining samaradorligini sezilarli darajada yuksaltirish mumkin.

Umumlashtirib aytganda, qurilish tarmoqida inson salohiyatini rivojlantirish bir martalik chora-tadbirlar emas, balki uzoq muddatli, tizimli va barcha manfaatdor tomonlarning (davlat tashkilotlari, korxonalar, ta'lim muassasalari, xalqaro hamkorlar) faol ishtirokini talab qiluvchi murakkab jarayondir. Ushbu strategik yo'nalishda olib borilayotgan islohotlar samarali tashkil etilganda, O'zbekiston qurilish sohasi nafaqat milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmog'iga aylanadi, balki mintaqada raqobatbardosh va innovatsion rivojlanishning namunasiga ham aylana oladi. Shu bilan birga, inson salohiyatiga investitsiya qilish orqali nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ijtimoiy barqarorlik va aholining turmush darajasini oshirish maqsadlariga ham erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413> O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son
2. World Bank. "Construction Productivity: Global Trends and Challenges". Washington, DC: World Bank, 2022.
3. Xolmurodov, A. "Qurilish sohasida inson resurslarini boshqarish". Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2023.
4. Rahmonov, M. "Qurilish korxonalarida mehnat unumdorligini oshirish yo'llari". Iqtisodiyot va ta'lim jurnali, 2023, №4, 45-52.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi - <https://stat.uz>
6. O'zbekiston Respublikasi Qurilish vazirligi ma'lumotlari - <https://minstroy.uz>
7. O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi - <https://mehnat.uz>
8. Tursunov, B. "Zamonaviy qurilish texnologiyalari va kadrlar tayyorlash". Qurilish va arxitektura jurnali, 2024, №1, 12-18.
9. <https://www.uzdaily.uz/uz/2024-yilda-ozbekiston-yalpi-ichki-mahsuloti-11496-milliard-dollarni-tashkil-qildi/>

MAHALLIY BUDJET SOLIQLI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA FISKAL SIYOSATNING ROLI VA SAMARADORLIGI

Z.Z.Isoqov

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti, Namangan, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Isoqov Zafarjon Zokirjonovich

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti Turizm va Tarjima kafedrası dotsenti v.v.b, PhD

Email: zafarjon.isoqov.84@mail.ru

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalliy budjet soliqli daromadlarini shakllantirishda fiskal siyosatning o'rnini, uning samaradorligi hamda hududiy moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida fiskal siyosat instrumentlarining mahalliy soliqlar bazasiga ta'siri, fiskal markazlashuv va desentralizatsiya sharoitida soliqli daromadlarning shakllanish mexanizmlari hamda byudjetlararo munosabatlarning roli tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro va MDH mamlakatlari tajribasi asosida mahalliy budjet soliqli daromadlarini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy budjet, mahalliy budjetni rejalashtirish, mahalliy soliqlar, daromad bazalari, daromad siyosati, davlat byudjeti, hududlar moliyasi, mahalliy boshqaruv organlari, budjetlararo munosabatlar, yuridik shaxslar, jismoniy shaxslar, majburiy to'lovlar, soliq stavkalari, soliq tizimi, soliq siyosati, soliqli daromadlar.

РОЛЬ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ НАЛОГОВЫХ ДОХОДОВ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль фискальной политики в формировании налоговых поступлений местного бюджета, ее эффективность и значение для обеспечения региональной финансовой стабильности с научной, теоретической и практической точек зрения. В ходе исследования анализируется влияние инструментов фискальной политики на местную налоговую базу, механизмы формирования налоговых поступлений в условиях фискальной централизации и децентрализации, а также роль межбюджетных отношений. Кроме того, на основе опыта международных стран и стран СНГ разработаны научно-практические выводы по увеличению налоговых поступлений местного бюджета.

Ключевые слова: местный бюджет, планирование местного бюджета, местные налоги, налоговая база, налоговая политика, государственный бюджет, региональные финансы, органы местного самоуправления, межбюджетные отношения, юридические лица, физические лица, обязательные платежи, налоговые ставки, налоговая система, налоговая политика, налогооблагаемый доход.

THE ROLE AND EFFICIENCY OF FISCAL POLICY IN FORMING LOCAL BUDGET TAX REVENUES.

Abstract: This article studies the role of fiscal policy in the formation of local budget tax revenues, its effectiveness and importance in ensuring regional financial stability from a scientific, theoretical and practical perspective. In the course of the research, the impact of fiscal policy instruments on the local tax base, the mechanisms of tax revenue formation in the conditions of fiscal centralization and decentralization, and the role of inter-budgetary relations were analyzed. Also, based on the experience of international and CIS countries, scientific and practical conclusions were developed on increasing local budget tax revenues.

Keywords: local budget, local budget planning, local taxes, revenue bases, revenue policy, state budget, regional finance, local government bodies, inter-budget relations, legal entities, individuals, mandatory payments, tax rates, tax system, tax policy, taxable income.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida hududiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va mahalliy boshqaruv organlarining moliyaviy mustaqilligini kuchaytirishda mahalliy budjetlarning o'rni tobora ortib bormoqda. Ushbu jarayonda mahalliy budjet soliqli daromadlarini shakllantirish mexanizmi fiskal siyosatning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Fiskal siyosat davlat tomonidan soliqlar, budjet xarajatlari va transferlar orqali iqtisodiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatish mexanizmini ifodalaydi. Ayniqsa, fiskal siyosatning hududiy darajada olib borilishi mahalliy budjetlar barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq ko'plab mamlakatlarda, xususan, o'tish iqtisodiyoti sharoitidagi davlatlarda mahalliy budjetlarning soliqli daromad bazasi cheklangan bo'lib, ular markaziy budjet transferlariga yuqori darajada qaram bo'lib qolmoqda.

Mazkur holat fiskal siyosatning mahalliy budjet soliqli daromadlarini shakllantirishdagi rolini chuqur ilmiy asosda o'rganish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mahalliy budjet soliqli daromadlari mahalliy hokimiyat organlari tomonidan undiriladigan yoki ularga biriktirilgan soliqlar hisobiga shakllanadigan moliyaviy resurslar majmuasini ifodalaydi. Ular hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni moliyalashtirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Fiskal siyosat nuqtayi nazaridan mahalliy soliqlar ikki asosiy vazifani bajaradi:

- birinchidan, fiskal vazifa — ya'ni mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish;

- ikkinchidan, tartibga soluvchi vazifa — hududiy iqtisodiy faollikni rag'batlantirish yoki cheklash.

Mahalliy budjet soliqli daromadlari fiskal siyosatning hududiy darajada samarali amalga oshirilishiga bog'liq bo'lib, soliq stavkalari, soliq bazasi, imtiyozlar va soliq ma'murchiligi sifati bilan bevosita belgilanadi. Shu bois fiskal siyosatning izchil va muvozanatli yuritilishi mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida ilmiy va o'quv-uslubiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, dasturlashtirish va raqamlashtirish modellari kabi metodlardan foydalanildi.

Adabiyotlar tahlili

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan O'zbekiston Respublikasi mahalliy budjetlarining tuzilishi va daromadlarini shakllantirishda soliqlarning o'rni va ahamiyatini oshirish jarayonlari tadqiq etilgan. Avvalo, mahalliy budjetga berilgan ayrim iqtisodchi olimlarning ta'riflarini tahlil qiladigan bo'lsak, A.A.Shernayev, N.E.Jiyanovalarning fikricha, "Mahalliy budjet – Davlat budjetining daromad manbalari va ulardan tushumlarni, shuningdek, xarajat yo'nalishlari va moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratilgan mablag'lar miqdorini nazarda tutuvchi tegishli viloyat, tuman, shaharning pul mablag'lari jamg'armasidan iborat qismidir [1].

O'z navbatida professor T.Malikovning ta'rif berishicha esa, "Mahalliy budjet – Davlat budjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul

mablag'lari fondini tashkil etuvchi bir qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi" [2].

I.Salomov va Z.I.Ro'ziyev fikricha "Fiskal siyosat va budjetlararo munosabatlar tizimi davlat va mahalliy budjetning barqarorligini ta'minlab, solikli daromadlar orqali ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish imkonini beradi"-deb ta'kidlagan[3].

H.D.Qodirov o'z maqolasida "Fiskal siyosat davlat byudjeti daromadlari va soliq siyosati orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va budjet taqchilligi muammolarini hal qilishga xizmat qiladi"-deb e'tirof etgan[4].

Fiskal markazlashuv darajasi mahalliy budjet solikli daromadlarining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yuqori darajada markazlashgan fiskal tizimda asosiy soliqlar markaziy budjetda jamlanadi, mahalliy byudjetlar esa cheklangan soliq manbalariga ega bo'ladi.

Fiskal desentralizatsiya esa mahalliy hokimiyat organlariga soliq siyosatini yuritish bo'yicha kengroq vakolatlar berishni nazarda tutadi. Bunday sharoitda mahalliy soliqlar bazasi kengayadi, hududiy fiskal mustaqillik kuchayadi va mahalliy budjet solikli daromadlari barqaror shakllanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, fiskal desentralizatsiya darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda mahalliy budjetlar davlat moliyasining muhim bo'g'iniga aylanadi va hududiy rivojlanishning moliyaviy asosi sifatida xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar

Mahalliy budjet solikli daromadlarining samaradorligini

baholash bir qator mezonlar asosida amalga oshiriladi. Ular quyidagilardan iborat:

— solikli daromadlarning umumiy budjet daromadlaridagi ulushi;

— mahalliy soliqlarning barqarorligi va prognozlanuvchanligi;

— solikli daromadlarning hududiy iqtisodiy o'sish bilan bog'liqligi;

— soliq ma'murchiligi xarajatlari va undirish samaradorligi.

MDH mamlakatlarida mahalliy budjet solikli daromadlarini shakllantirish fiskal siyosatning markazlashgan modeli asosida amalga oshiriladi. Aksariyat mamlakatlarda asosiy soliqlar markaziy darajada undiriladi va mahalliy byudjetlarga ajratmalar orqali qayta taqsimlanadi.

Bu holat mahalliy budjetlarning transferlarga qaramligini kuchaytirib, fiskal barqarorlikni zaiflashtiradi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda ayrim MDH mamlakatlarida mahalliy soliqlar vakolatlarini kengaytirish, soliq bazasini hududiy darajada mustahkamlashga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur mezonlar fiskal siyosatning mahalliy darajadagi natijadorligini kompleks baholash imkonini beradi. Ayniqsa, solikli daromadlarning iqtisodiy sikllarga sezgirligi fiskal siyosatni moslashuvchan yuritishni talab qiladi. O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlarining 2020–2024 yillardagi o'sish dinamikasi mamlakat moliya tizimidagi o'zgarishlar va fiskal siyosat samaradorligini ko'rsatadi. Jadvaldagi ma'lumotlar (mlrd.so'm) 2021–2024 yillarni qamrab olgan bo'lib, daromadlarning tarkibiy qismlari bo'yicha tahlil qilinadi.

**O'zbekiston Respublikasining 2021-2024 yillarda davlat budjeti
daromadlari tuzilmasi (mlrd.so'm) [5]**

Ko'rsatkich	2021-yil		2022-yil		2023-yil		2024-yil	
	Summasi	Jami tushunga nisbatan foizi	Summasi	Jami tushunga nisbatan foizi	Summasi	Jami tushunga nisbatan foizi	Summasi	Jami tushunga nisbatan foizi
Davlat budjeti daromadlari	164 798,0		202 043,0		231 721,0		274 423,0	
Bevosita soliq	58 930,0	35,8	64 447,0	31,9	73 104,0	31,5	90 833,0	33,1
Bilvosita soliq	56 290,0	34,2	71 390,0	35,3	83 326,0	36,0	88 341,0	32,1
Mol-mulk va resurs solig'i	23 036,0	14,0	23 913,0	11,8	28 079,0	12,1	36 363,0	13,3
Boshqa daromadlar va soliq bo'lmagan tushumlar	26 542,0	16,1	42 293,0	20,9	47 212,0	20,4	58 886,0	21,5

Umumiy budjet daromadlari 2021-yilda davlat budjeti daromadlari 164 798,0 mlrd.so'mni tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda bu ko'rsatkich 202 043,0 mlrd.so'mga yetgan. Shunday qilib, daromadlar yillik o'sish sur'ati 22,6 % ni tashkil qiladi. 2023-yilda daromadlar 231 721,0 mlrd.so'mga oshib, 2021-yilga nisbatan 40,9 % ga ko'tarilgan. 2024-yilda esa prognoz ko'rsatkich 274 423,0 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lib, bu esa o'tgan 3 yil ichida barqaror o'sish tendensiyasini ko'rsatadi.

Ushbu o'sish fiskal siyosatning samarali yuritilishi, soliq tushumlarini oshirish va mol-mulk bozorining kengayishi bilan izohlanadi. Bu ham o'z navbatida mahalliy budjetlar daromad

bazasining mustahkamlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bevosita soliqlar (daromad solig'i, foyda solig'i va boshqa to'g'ridan-to'g'ri soliqlar) daromadlarning asosiy manbalaridan biri bo'lib, 2021-yilda jami daromadlar tarkibida 35,8 % ni tashkil qilgan. 2022-yilda bu ko'rsatkich 31,9 % ga, 2023-yilda 31,5 % ga yetgan, 2024-yilda esa 33,1 % ni tashkil etgan.

Bu ko'rsatkichlar shuni ko'rsatadiki, bevosita soliqlar ulushi o'rtacha darajada barqaror bo'lib, daromadlarning asosiy manbai sifatida saqlanmoqda. 2022 va 2023-yillardagi nisbiy pasayish global iqtisodiy o'zgarishlar, COVID-19 pandemiyasi va ba'zi soliq imtiyozlarining joriy etilishi bilan izohlanishi mumkin.

Bilvosita soliqlar (QQS, aksiz soliqlari va boshqa mahsulotlar va xizmatlardan olinadigan soliqlar) daromadlarda muhim o'rin tutadi. 2021-yilda ulushi 34,2 % bo'lgan bo'lsa, 2022-yilda 35,3 %, 2023-yilda 36 % ga yetgan. 2024-yilda bu ko'rsatkich biroz kamayib, 32,1 % ni tashkil etishi prognoz qilinadi.

Bilvosita soliqlarning o'sishi asosan ichki iste'mol va xizmatlar bozorining kengayishi, shuningdek aksiz va QQS yig'imlarining samarali amalga oshirilishi bilan bog'liq. 2024-yilda nisbiy kamayish esa iqtisodiy faollikning qayta tiklanishiga soliq yengilliklarining kiritilishiga bog'liqdir.

Mahalliy budjet daromadlari hisoblangan mol-mulk va resurs soliqlari davlat budjeti daromadlarida 2021-yilda 14 % ni tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 11,8 %, 2023-yilda 12,1 %, va 2024-yilda 13,3 % ga yetadi. Ushbu tendensiya mol-mulk bozoridagi o'zgarishlar, yer va ko'chmas mulk bozoridagi rivojlanish, shuningdek resurslardan foydalanish va ularni soliqqa tortish mexanizmlarining samaradorligi bilan izohlanadi.

Mol-mulk soliqlarining nisbiy ulushining barqarorligi mahalliy byudjetlar uchun mustahkam moliyaviy manba yaratishda muhim ahamiyatga kasb etadi.

Respublikamizda 2021-yilda boshqa daromadlar va soliq bo'lmagan tushumlar daromadlarning 16,1 % ini tashkil qilgan bo'lsa, 2022-yilda 20,9 %, 2023-yilda 20,4 %, 2024-yilda esa 21,5 % ga yetgan. Bu ko'rsatkichlar budjet tushumlarining diversifikatsiya qilinishini ko'rsatadi va mahalliy budjetlar uchun turli manbalarni jalb qilish imkoniyatini oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlari 2021–2024 yillarda

barqaror o'sish ko'rsatkichini namoyon qilgan.

Mol-mulk va resurs soliqlari mahalliy budjetlar uchun mustahkam moliyaviy manba bo'lib qolmoqda.

Soliq bo'lmagan tushumlar va boshqa daromadlar ulushining ortishi budjet tushumlarining diversifikatsiya qilinishini ko'rsatadi va fiskal risklarni kamaytiradi.

Shu tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning 2020–2024 yillarda fiskal siyosati samarali olib borilgan va bu mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishda asosiy manbalarni barqarorlashtirishga xizmat qilgan.

Xulosa va takliflar

Mahalliy budjet solikli daromadlari – bu hududlarning o'z moliyaviy resurslarini shakllantirish va ijtimoiy, iqtisodiy infratuzilmani moliyalashtirish imkonini beruvchi asosiy manba hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fiskal siyosatning samarali yuritilishi mahalliy daromadlarni oshirishda va byudjet barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Respublikamizda mol-mulk soliqlari mahalliy budjetlar uchun strategik manba bo'lib, hududiy infratuzilmani moliyalashtirish va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Ularning o'sishi hududlarning moliyaviy mustaqilligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, fiskal siyosatning samaradorligi nafaqat daromadlarni oshirishda, balki mahalliy hukumatlar faoliyatining shaffofligi, soliq yig'ish samaradorligi va hududiy iqtisodiy faollikni rag'batlantirishda ham o'zini namoyon qiladi. Xususan, soliq bazasini kengaytirish, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va elektron tizimlarni joriy etish samaradorlikni oshiradi.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mahalliy soliqlarni samarali yig'ish va fiskal desentralizatsiya hududlarda iqtisodiy barqarorlikni oshiradi, mahalliy daromadlarni diversifikatsiya qiladi va byudjetlararo tengsizliklarni kamaytiradi.

Mahalliy budjet soliqli daromadlarini shakllantirishda fiskal siyosatning roli va samaradorligi bo'yicha ilmiy-takliflarni amaliyotga qo'llash maqsadga muvofiq:

- soliq bazasini kengaytirish maqsadida mahalliy soliqlar turlarini diversifikatsiya qilish, yangi soliq obyektlarini aniqlash va kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish;

- elektron va avtomatlashtirilgan tizimlarni rivojlantirish maqsadida soliq tushumlarini yig'ish va nazorat qilishda zamonaviy elektron tizimlarni joriy etish, bu esa soliq tushumlarining oshishiga va byudjet barqarorligiga xizmat qiladi;

- fiskal rag'batlar va motivatsion mexanizmlar maqsadida mahalliy hokimiyatlar va soliq to'lovchilarni rag'batlantirish orqali soliqqa to'lash madaniyatini oshirish;

- mahalliy budjetlarni diversifikatsiya qilish maqsadida soliq

tushumlaridan tashqari, yer, mol-mulk, tabiiy resurslar va boshqa manbalardan tushumlarni kengaytirish;

- fiskal tahlil va monitoring tizimini kuchaytirish maqsadida budjet daromadlari va xarajatlarini muntazam tahlil qilish, daromad va xarajat prognozlarini ishlab chiqish, fiskal siyosatning samaradorligini baholash;

- xalqaro tajribani o'rganish maqsadida rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganib, ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish orqali mahalliy soliqlar va fiskal siyosat samaradorligini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, mahalliy budjet soliqli daromadlarini shakllantirishda fiskal siyosatning roli nafaqat daromadlarni oshirish, balki mahalliy hukumatlar faoliyatini samarali moliyalashtirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va hududiy rivojlanishni rag'batlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu siyosatning samaradorligini oshirish uchun soliq bazasini kengaytirish, elektron tizimlar joriy etish, fiskal rag'batlar yaratish va xalqaro tajribani integratsiya qilish kabi chora-tadbirlar zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.A.Shernayev, N.E.Jiyanova «Davlat moliyasini boshqarish» darslik. – T.: TFI, 2019. – 365 b.

2. Malikov T.S., Olimjonov O.O. Moliya. Darslik, Toshkent Moliya instituti. – Toshkent: 2019. 887-b.

3. I.Salomov va Z.I.Ro'ziev, Mahalliy budjetlarning shakllanishi va ularning daromad manbalari, DOI: 10.5281/zenodo.17606730 (2025).

4. Qodirov Hasan Do'stqobilovich, Davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashda byudjet siyosatining roli, International Journal of Science Research (2025).

5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining imv.uz sayiti ma'lumotlari.

B.B.Qarshiyev

Samarqand Iqtisodiyoti va servis instituti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS**HCSD****Correspondence****Qarshiyev Behzod Berkinbayevich**
Samarqand Iqtisodiyoti va servis instituti
tadqiqotchisi, Samarqand**Received:** 16 November 2025**Revised:** 28 November 2025**Accepted:** 14 December 2025**Published:** 30 December 2025**Funding source for publication:**
Samarkand State University.**Publisher's Note:** HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.**Copyright:** Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimini transformasiyalashuvi sharoitida pullik tibbiy xizmatlarni baholashning o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqiladi. Hayot sifatini va aholi salomatligini yaxshilash, umr ko'rish davomiyligini oshirish va o'limni kamaytirish, sog'lom avlodni tarbiyalash uchun sharoit yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari hisoblanadi. Davlat sog'liqni saqlash muassasalari tomonidan ko'rsatiladigan pullik xizmatlarni baholash ayniqsa muhimdir.

Kalit so'zlar: Baholash mezonlari, xizmat samaradorligi, sinergetik ta'sir, tibbiy xizmatlarning ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности оценки платных медицинских услуг в условиях трансформации в Узбекистане качественной и достойной системы здравоохранения, обеспечивающей повышение качества жизни и улучшение здоровья населения, рост продолжительности жизни и сокращению смертности, формирование условий для воспитания здорового поколения являются приоритетными направлениями государственной политики. При этом особое значение приобретает вопрос оценки платных услуг государственных медицинских учреждений.

Ключевые термины. Критерии оценки, эффективность услуг, синергетический эффект, социальная и экономическая эффективность медицинских услуг.

SPECIFIC FEATURES OF MEDICAL SERVICES EVALUATION

Abstract. This article examines the specifics of evaluating paid medical services in the context of the transformation of a high-quality and reliable healthcare system in Uzbekistan. This system, which aims to improve the quality of life and health of the population, increase life expectancy, reduce mortality, and create conditions for raising a healthy generation, are priorities for state policy. Evaluating paid services provided by public healthcare institutions is of particular importance.

Key words: Evaluation criteria, service effectiveness, synergistic effect, and social and economic efficiency of medical services.

Kirish. Tibbiy xizmatlar sifatini baholash zamonaviy tibbiyot muassasasi faoliyatini baholashning asosi bo'lib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi dasturlarini ishlab chiqish uchun asos yaratadi. O'zbekistonda tibbiy xizmatlar sifatini baholash nafaqat alohida klinikalar va butun sog'liqni saqlash tizimining xalqaro miqyosda ijobiy imidjini yaratish istagi, balki aholining tibbiy xizmatlardan doimiy noroziligi bilan ham bog'liq. Turli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda yuqori texnologiyali sog'liqni saqlash infratuzilmasining o'sishiga qaramay, ijtimoiy ta'minotni kafolatlash uchun tub islohotlar amalga oshirilmoqda, me'yoriy-huquqiy baza takomillashtirilmoqda va tibbiy xizmatlar darajasi va sifati yaxshilanmoqda. Biroq, tibbiy yordamning past sifati ko'pincha bemorlarni o'z-o'zini davolashga olib keladi, bu esa jiddiy ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi va aholining hayot sifatini pasaytiradi. Bu hukumat va jamoat tashkilotlarining tibbiy xizmatlar sifatini baholashga e'tiborini kuchaytirishga olib keldi.

Ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish. Tibbiy xizmatlarni ko'rsatish sohasidagi muassasalar faoliyatini tashkil etish va boshqarish E.G. Evdokimova, D.V. Rojkova, V.G. Kuranova, I.A. Leshkevich, A.A. Antonov, S.N. Chentsov, V.G. Serdyukov, M. Bukman, R. Vizhaya, P. Jonson, B. Kangas, S. Kim, V. Crooks, N. Lunt, A. Sue, L. Turner, H. Han, D. Hancock va boshqalar kabi xorijiy tadqiqotchilarning ishlarida aks etgan. Tizimli tahlil va bolalarga tibbiy yordam sifatini yaxshilash bilan shug'ullangan olimlar orasida quyidagi ilmiy ishlarni ajratib ko'rsatish mumkin: A. Shamsieva, I.M. Sagatovich, N.V. Goroshko, I.F. Jukovskaya, N.N. Ivanov,

G.A. Karpova, I.P. Kovaleva, O.A. Nikitina, I.E. Rybalchenko, E.V. Ulko, E.E. Sharafanova, Shcherbuk Yu.A. va hokazo.

Tadqiqot usullari. Tadqiqotning nazariy va metodologik asosi mahalliy va xorijiy olimlarning asarlarida taqdim etilgan tibbiy xizmat sifatining fundamental tushunchalariga, davlat hokimiyati va boshqaruvining dasturiy va prognoz ishlanmalariga, Prezidentning farmonlari va qarorlariga, qonunchilik, ko'rsatma va me'yoriy hujjatlarga asoslangan edi.

Tahlil va natijalar.

Ilmiy adabiyotlarda tibbiy xizmatlar sifatini baholash uchun quyidagi mezonlar ishlab chiqilgan:

- tibbiy tashkilot haqidagi ma'lumotlarning ochiqligi va ulardan foydalanish imkoniyati;
- tibbiy xizmatlar ko'rsatish uchun qulay sharoitlar va ularning mavjudligi;
- tibbiy xizmatlar ko'rsatish uchun kutish vaqti;
- tibbiyot tashkiloti xodimlarining do'stona munosabati, xushmuomalaligi, malakasi;
- taqdim etilgan xizmatlardan qoniqish.

Umuman olganda, klinikaning tibbiy xizmatlarining sifati va samaradorligi tibbiyot muassasasi faoliyatining ham ijtimoiy, ham iqtisodiy jihatlarini hisobga olgan holda murakkab ko'rsatkichlardir. Tibbiy xizmatlarning sifati, ham bitta tibbiyot muassasasi ichida, ham sog'liqni saqlash tizimida sinergik ta'sirga ega. Barqaror rivojlanishga erishish uchun tibbiy klinikalar o'z xizmatlarini ehtiyojlarga qarab diversifikatsiya qiladi, asosiy jarayonlarni optimallashtiradi va raqamli platformalar orqali xizmatlarini targ'ib

qiladi. Ular bozor ta'sirini kengaytirishga intilayotgan monopolistlar (masalan, davlat klinikalari) bo'lishlari mumkin bo'lsa-da, ular sinergik ta'sirga erishadilar. Bularga nafaqat sof tibbiy diagnostika va davolash xizmatlarini ko'rsatadigan, balki boshqa xizmatlarni ham rivojlantiradigan kompaniyalar kiradi. Klinika faoliyatining sinergik ta'siri, shubhasiz, uzoq muddatli, barqaror va muvaffaqiyatli faoliyat natijasidir. Tibbiy xizmatlar sifati ijtimoiy, iqtisodiy va tibbiy samaradorlik ko'rsatkichlari, shuningdek, tibbiy xizmatlarning sinergik samaradorligi asosida baholanishi kerak.

O'zbekistonda sog'liqni saqlash sohasida sinergetik ta'sirni baholash masalalari hozircha faqat dastlabki bosqichda . Munozara bosqichi. Sinergiyaga bag'ishlangan ilmiy manbalarni, xususan, ushbu sohada, o'rganish shuni ko'rsatdiki, tibbiyotda ichki va gorizontal integratsiyaning sinergetik samaradorligini baholash uchun optimal metodologiya mavjud emas . Taqdim etilgan usullarni tahlil qilish bizga ularning aksariyati sof iqtisodiy (miqdoriy) sinergetik effekt va iqtisodiy samaradorlikni hisoblashga qaratilgan degan xulosaga kelish imkonini beradi. Ushbu usullar amaliy qo'llanilishi nuqtai nazaridan ham sezilarli cheklovlarga ega, bu, xususan, ular ichida ishlab chiqilgan vositalarni, shu jumladan tibbiyotga nisbatan qo'llashni murakkablashtiradi. Tashkilotlararo tarmoq (klaster) ning sog'liqni saqlashga nisbatan sinergetik effektini baholash uchun ixtisoslashgan metodologiyani ishlab chiqishga qaratilgan kam sonli urinishlardan biri A.A. Garmiderning ishi hisoblanadi. Garmider tomonidan taqdim etilgan yondashuvga ko'ra, tibbiyotda tarmoq o'zaro ta'sirining sinergetik effekti quyidagi formula yordamida baholanadi:

$$Iis = \sqrt[3]{Iiq*Itib*Iijt}$$

bu yerda Iis - sinergetik effektning umumlashtiruvchi integral koeffitsienti; Iiq , $Itib$, $Iijt$ - iqtisodiy, tibbiy va ijtimoiy sohalaridagi sinergetik effektlarni tavsiflovchi integral koeffitsientlar.

Sinergistik iqtisodiy, tibbiy va ijtimoiy ta'sirlarning integral koeffitsientlari shunga o'xshash tarzda - uchta ko'rsatkichning kub ildizini ajratib olish orqali hisoblanadi. Iqtisodiy sinergetik ta'sirni hisoblash uchun dastlabki ma'lumotlar Ed.p., En.p., Ei.chk. - mos ravishda pul oqimlarining ko'payishi, soliq to'lovlari va inson kapitaliga investitsiyalarning ta'siri; tibbiy sinergetik ta'sir - Es.v., Es.p.o., Es.z.r. - mos ravishda bolalar surunkali kasalliklari, go'daklar o'limi holatlarini kamaytirish va hayot sifatini yaxshilash ta'siri; ijtimoiy sinergetik ta'sir - Ec.o., Er.s.p., Em.s.t. - mos ravishda sog'liqni saqlash sifatini yaxshilash, onalik kapitalini, tug'ilish darajasini oshirish, ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish va xodimlarni moddiy rag'batlantirish ta'siri. Ushbu yondashuvning afzalligi shundaki, u mintaqaviy tibbiy xizmatlar sohasida sinergetik ta'sirni ko'p qirrali baholashga qaratilgan. Shu bilan birga, bizning fikrimizcha, ushbu metodologiya bir qator muhim kamchiliklarga ham ega.

Tibbiyot muassasasi xizmatlarining sifati rasmiy ma'lumotlar va mahalliy va xorijiy bemorlarga tibbiy xizmat ko'rsatuvchi klinikalarning hisobotlari asosida hisoblanishi mumkin. Mintaqaviy darajada iqtisodiy samaradorlik mintaqada faoliyat yurituvchi barcha klinikalar uchun moliyaviy hisobotning ikkinchi shakli asosida hisoblanishi mumkin. Mintaqada tibbiy xizmatlarni ko'rsatish xarajatlari nafaqat tashkilotning o'z xarajatlarini, balki

mahalliy hamjamiyat, mahalliy hokimiyat organlari, bo'limlar va ilmiy jamiyatlar kabi sog'liqni saqlashni rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan uchinchi tomon tashkilotlarining xarajatlarini ham o'z ichiga oladi. Bu xarajatlar investitsiyalar, subsidiyalar, imtiyozli kreditlar, tibbiyotni rivojlantirish xarajatlari va mamlakatning global bozordagi obro'sini oshirish shaklida bo'lishi mumkin. Sinergiya mintaqada va mamlakatda tizimli sog'liqni saqlashni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirishda namoyon

bo'ladi. Bunga misol sifatida Samarqanddagi Silkroad sayyohlik majmuasida yetakchi klinikalar, tadqiqot markazlari va turoperatorlarning salohiyatini birlashtirgan sog'liqni saqlash klasterini yaratishni keltirish mumkin. Klasterni yaratish uchun ham tashkilotning o'zidan investitsiyalar, ham mintaqaviy hukumatlarning xarajatlari, shuningdek, yirik tibbiyot muassasalarini rekonstruksiya qilish uchun davlat-xususiy sheriklik shaklida qo'shma loyihalar talab etiladi.

$$Isam = \frac{\text{Klinikaning tibbiy xizmat o'rsatishdan tushum}}{\text{Tibbiy xizmatlarni ko'rsatishgaxarajatlar}}$$

Sinergistik samaradorlik keng ko'lamli integratsiya loyihalarini amalga oshirgandan so'ng aniqlanadi, ular vertikal va gorizontal bo'lishi mumkin. Asosan, har qanday integratsiya jarayoni kapital qo'yilmalarni talab qiladi, bu esa oxir-oqibat iqtisodiy, ijtimoiy va tibbiy sinergetik samaradorlikni belgilaydi. Shuning uchun, COVIDdan keyingi davrda ko'plab mahalliy klinikalar o'z resurslarini tashqi bozorga o'tkazishga majbur bo'ldilar, bu esa ko'plab bemorlarga respublikadan tashqarida yetakchi global tibbiyot markazlarida davolash va diagnostika xizmatlarini olish imkonini berdi va ichki tibbiy turizm salohiyatini ochdi. COVIDdan keyingi davrda kuchli iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirga ega turizm klasterini yaratish mintaqada ham, respublikada ham hali to'liq foydalanilmagan ichki resurslar salohiyatini hisobga olishi kerak. Respublika aholisining turmush darajasini yaxshilash va virusli kasalliklardan keyin ikkilamchi tibbiy rehabilitatsiya ehtiyojlari ulushini oshirish ichki va xalqaro bozorlarda bir vaqtning o'zida

ishlaydigan tibbiy klasterlarni rivojlantirish dasturlarini yaratishni taqozo etadi.

$$Iiq = \frac{Isam_1}{Isam_0}$$

Isam- sog'liqni saqlashda sinergetik ta'sirlarni tavsiflovchi integral koeffitsient

Isam₁ - Sinergetik choralar amalga oshirilgandan so'ng klinikaning tibbiy xizmatlarining iqtisodiy samaradorligi va sifati;

Isam₀ - Sinergetik choralar amalga oshirilgandan so'ng mintaqada tibbiy xizmatlarning iqtisodiy samaradorligi va sifati

$$Isam = \frac{Darsot}{\{ahatssh+Xarboshqa3cr\}}, \text{ bu yerda}$$

Darsot

– *Tibbiy xizmatlarni sotishdan tushum*

Xartash

– *tashkilotlarning tibbiy xizmatlarni ko'rsatishgaxarajatlar*

Xarboshqa tash

– *boshqa tashkilotlar xizmatlariga xarajatlar*

Обобщающий интегральный коэффициент синергетического эффекта

Введите доход от реализации турпродуктов:

Введите затраты на создание турпродуктов

Введите затраты на услуги сторонних организаций

Введите резервы организации:

Введите социальные фонды организации:

Введите сумму выручки:

Введите затраты на создание турпродуктов:

Обобщающий интегральный коэффициент синергетического эффекта:

Dastlabki bosqichda sifatni yaxshilash uchun ushbu zaxiralar foyda emas, balki subsidiyalar orqali yaratiladi. Shuning uchun, yangi loyihani amalga oshirishda samaradorlik ko'rsatkichlari daromad miqdori bilan emas, balki unga ajratilgan investitsiyalar miqdori bilan o'lanishi kerak. Bundan tashqari, agar loyiha davlat-xususiy sheriklik (DXSh) orqali amalga oshirilsa, asosan ijtimoiy samaradorlikka qaratilgan hukumat ishtirokini ham hisobga olish kerak. Ko'pgina sog'liqni saqlash loyihalarida sinergetik choralar asosan DXSh orqali amalga oshiriladi, bu ularning ijtimoiy ta'sirini ta'minlaydi. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, sinergiya ichki bozorda ish o'rinlarini yaratish orqali ijtimoiy ta'sirga ega. Agar yaratilgan ish o'rinlari tuzilishini o'rgansak, qoida tariqasida, kompaniyalarning yuqori menejmenti ishchi kuchi eksporti orqali shakllantirilishini ko'ramiz, bu esa mamlakatdan kapitalning chiqib ketishiga olib keladi va mahalliy ishchi kuchining malakasi yetarli emasligini ko'rsatadi. Shu munosabat bilan, tibbiyot sohasidagi top-menejrlarni mahalliy universitetlarda o'qitish yoki yuqori menejerlar uchun qayta yo'naltirish va qayta tayyorlash dasturlarini tashkil etish masalasi dolzarb bo'lib qoladi.

$$Iijt = \frac{Ijsam_1}{Ijsam_0}$$

$$Sef = \frac{P+C\Phi}{CB-3}, \text{ bu yerda}$$

R va SF -tibbiy klinikaning zahiralari va ijtimoiy jamg'armalar;

CB – *tushum summasi*

Z -xizmatlarni ko'rsatishga xarajatlar

$$Iijt = \frac{Ijsam_1}{Ijsam_0}$$

Ijsam- sog'liqni saqlashda sinergetik ta'sirlarni tavsiflovchi integral koeffitsient

Sef₁ - Sinergetik choralar amalga oshirilgandan so'ng tibbiy xizmatlarning ijtimoiy samaradorligi va sifati;

Sef₀ - Sinergetik choralarni amalga oshirishdan oldin tibbiy xizmatlarning ijtimoiy samaradorligi va sifati

Интегральный коэффициент, характеризующий синергетические эффекты в экономической сфере

Введите доход от реализации турпродуктов: 010 строка 2 формы финансовой отчетности

Введите затраты на создание турпродуктов организации: 060 строка 2 формы финансовой отчетности

Введите затраты на услуги сторонних организаций: 060 строка 2 формы финансовой отчетности

Klinika xizmatlarining tibbiy samaradorligi bemorlarning hayot sifatini yaxshilash, umr ko'rish davomiyligini qisqartirish va samarali davolash orqali kasallanishni kamaytirishdan iborat. Ushbu aralashuvlar uchun alohida xarajatlarni hisobga olishning yo'qligi sababli, bu jihatlarning barchasini hisobga olish juda qiyin.

Shunday qilib, sinergetik choralarni amalga oshirish orqali tibbiyot tashkilotlari foydani maksimal darajada oshirishga, raqobatbardoshlikni oshirishga va oxir-oqibat tibbiy va ijtimoiy imtiyozlarga erishishga intiladilar. Tibbiy rivojlanish orqada qolgan va bemorlarning tibbiy xizmatlarga bo'lgan talabi yuqori bo'lgan hududlarda tibbiy samaradorlikni

ta'minlash juda muhimdir. Ushbu mintaqaviy sog'liqni saqlash boshqarmasi ko'rsatkichni statistik va moliyaviy ishtirokida alohida namunaviy hisobotlar asosida hisoblashning iloji so'rovnomasida o'tkazish zarur. yo'q. Mahalliy hokimiyat organlari va

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2018-yil 7-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini 2019-2025 yillarda rivojlantirish konsepsiyalari
3. Kochkarova A. B. Sog'liqni saqlash sohasida iqtisodiy samaradorlik va xizmatlar sifatini boshqarish mexanizmini shakllantirishning asosiy tamoyillari // Terra Economicus. 2009. 7-jild. № 2. 69–71-betlar.
4. Kangas B. Global dunyoda tibbiy yordam uchun sayohat// Tibbiy antropologiya: Sog'liqni saqlash va kasalliklar bo'yicha madaniyatlararo tadqiqotlar. 2010. №29. 344-362- betlar .
5. Karpova, GA, Dolmateniya, Yu. V., T kachev, VA Rossiya iqtisodiyotini o'zgartirishda kurort majmuasini rivojlantirish muammolari - Xizmat V Rossiya Va uchun chet elda . 2018. 12-jild. 1-son (79). 52-63-betlar.
6. Jin-Li N u1, Fang-Yu Ye h2 va Yun-Chih Tsa i1 . Tayvandagi xalqaro turistik mehmonxonalarning mintaqaviy transport va tibbiy xizmatlari hamda iqtisodiy samaradorligi // Xalqaro biznes tadqiqotlari; 7-jild, 10-son; 2014
7. IQWiG, Germaniya qonuniy sog'liqni saqlash tizimida imtiyozlarning xarajatlarga bog'liqligini baholash usullari, 1.1-versiya (Köln, Germaniya: IQWiG, 2008-yil 9-oktabr) URL: [http://www.iqwig.de/download / 08-10-14_Methods_of_the_Relation_of_Benefits_to_Costs_v1_1.pdf](http://www.iqwig.de/download/08-10-14_Methods_of_the_Relation_of_Benefits_to_Costs_v1_1.pdf)
8. Sudtachat, Kanchala, "Shoshilinch tibbiy yordam (EMS) tizimlarining samaradorligini oshirish strategiyalari yanada real sharoitlarda." Barcha dissertatsiyalar. 1359-sonli maqola. 2014. 64-bet.
9. Zhang An, Bao Yong. CD ishlab chiqarish funksiyasini tahlil qilish asosida Xitoy tibbiy sog'liqni saqlash xizmatlarining samaradorligini o'rganish. Yevropa ilmiy jurnali, dekabr nashri, 8-jild, 30-son, 2014.
10. Peacock, S., Chan, C., Mangolini, M. va Johansen, D. 2001, Sog'liqni saqlash xizmatlarida samaradorlikni o'lchash usullari, Hosildorlik komissiyasi xodimlarining ishchi hujjati, iyul.
11. <http://dx.doi.org/10.1787/5k47t9q2t923-en>
12. <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020>

BANDLIKNING KAMBAG'ALLIK DARAJASIGA TA'SIRI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)

N.U.Urunova , L.T.Yuldosheva

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Urunova Nozima Ulmasovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Samarqand filiali dotsenti

Email: urunovanozima920@gmail.com

Tel: +998915292577

Yo'ldosheva Latofat Tolib qizi

Ipak yo'li va xalqaro turizm universiteti
dotsenti

Email: latofatyuldosheva@gmail.com

Tel: +998991496490

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu maqola bandlikning kambag'allik darajasiga ta'siri va aholining faravon hayoti garovi ekanligini ko'rsatadi. So'nggi yillarda global miqosda kambag'allik va ishsizlik masalalari dunyo hamjamiyatining eng dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy muammolaridan biriga aylangan. Xalqaro tashkilotlar, jumladan BMT va Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) ma'lumotlariga ko'ra, kambag'allikning asosiy sababi sifatida aynan bandlik darajasining pastligi ko'rsatib o'tiladi. Ish o'rinlarining yetishmasligi nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni zaiflashtiradi, balki ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi va jamiyatning barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bandlikni ta'minlash kambag'allikka qarshi kurashning eng samarali va barqaror strategiyalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Kalit so'zlar: Kambag'allik, iqtisodiy faol aholi, bandlik darajasi, migratsiya, daromad, norasmiy sektor, xalqaro tashkilotlar, mehnatga layoqatli aholi.

ВЛИЯНИЕ ЗАНЯТОСТИ НА УРОВЕНЬ БЕДНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние занятости на уровень бедности и обосновывается её значение как ключевой гарантии благосостояния населения. В последние годы на глобальном уровне проблемы бедности и безработицы превратились в одни из наиболее актуальных социально-экономических вызовов для мирового сообщества. Согласно данным международных организаций, в частности Организации Объединённых Наций (ООН) и Международной организации труда (МОТ), низкий уровень занятости рассматривается как одна из основных причин бедности. Недостаток рабочих мест не только ослабляет экономические показатели, но и усиливает социальное неравенство, оказывая негативное влияние на устойчивое развитие общества. В связи с этим обеспечение занятости признаётся одной из наиболее эффективных и устойчивых стратегий борьбы с бедностью.

Ключевые слова: Бедность, экономически активное население, уровень занятости, миграция, доход, неформальный сектор, международные организации, трудоспособное население.

THE IMPACT OF EMPLOYMENT ON POVERTY LEVELS (A CASE STUDY OF SAMARKAND REGION)

Abstract: This article examines the impact of employment on poverty levels and highlights its role as a key guarantee of the population's well-being. In recent years, issues of poverty and unemployment have become among the most pressing socio-economic challenges facing the global community. According to data from international organizations, including the United Nations (UN) and the International Labour Organization (ILO), low levels of employment are identified as one of the primary causes of poverty. The shortage of job opportunities not only weakens economic performance but also exacerbates social inequality and negatively affects the sustainable development of society. Therefore, ensuring employment is recognized as one of the most effective and sustainable strategies in the fight against poverty.

Keywords: Poverty, economically active population, employment rate, migration, income, informal sector, international organizations, working-age population.

Kirish. Mavzuning dolzarbligi: Mamlakatda mehnatga layoqatli yosh aholining ulushi yuqori bo'lgani sababli ish o'rinlari yaratish, iqtisodiy faollikni oshirish va kambag'allikni kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. So'nggi yillarda kambag'allikka qarshi kurash va bandlik siyosatini kuchaytirishga qaratilgan qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, texnikumlarni tashkil etilishi, kasbga o'qitish markazlari, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, yoshlar va ayollar bandligini oshirishga qaratilgan tashabbuslar bu yo'nalishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Samarqand viloyati misolida mazkur mavzuning dolzarbligi yanada yaqqol ko'rinadi. Aholi sonining ko'pligi, mehnat resurslarining katta salohiyatga ega ekani, iqtisodiy faol aholining yuqori ulushi bandlik siyosatini samarali olib borishni talab qiladi. Bandlik darajasining oshishi kambag'allik darajasini pasaytirish, oilalarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash va ijtimoiy tenglikni ta'minlashda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlash har bir davlatning ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy siyosatlaridan biri hisoblanadi. Kambag'allik — bu faqat daromad yetishmovchiligi emas, balki aholining sifatli ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy, toza ichimlik suvi va zamonaviy infratuzilma imkoniyatlaridan cheklanishi bilan ham izohlanadi. Shu bois kambag'allikka qarshi samarali kurashish strategiyasi ko'plab rivojlanayotgan davlatlar taraqqiyot siyosatida muhim o'rin egallaydi.

Bandlik darajasi esa aholining farovonlik ko'rsatkichiga bevosita ta'sir

etuvchi omillardan biri bo'lib, barqaror ish o'rinlarining mavjudligi kambag'allik darajasini kamaytirishning eng muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mehnatga layoqatli yoshlar soni ko'p bo'lgan mamlakatlarda bandlik siyosatini samarali yo'lga qo'yish ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy o'sishni ta'minlashning zaruriy shartidir.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda kambag'allikni qisqartirish va bandlikni oshirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Har bir oila — tadbirkor" dasturi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, professional ta'lim tizimini kuchaytirish, mehnat migratsiyasini tartibga solish kabi chora-tadbirlar aholining turmush darajasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kambag'allikni kamaytirishda bandlikning roli iqtisodiy nazariyada alohida yo'nalish sifatida o'rganiladi. Bandlik darajasi — bu mehnatga layoqatli aholining iqtisodiy faolligi va daromad manbalariga ega bo'lish ko'rsatkichidir. Yuqori bandlik darajasi nafaqat daromadlarning oshishiga, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy tenglikning ta'minlanishiga olib keladi. Aksincha, past bandlik darajasi ishsizlik, daromadlar qisqarishi va kambag'allikning kuchayishiga sabab bo'ladi.

Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, kambag'allikka qarshi kurashning eng samarali usullaridan biri bu mehnat bozorini rivojlantirish va yangi ish o'rinlarini yaratishdir. Aynan ish bilan ta'minlangan aholi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning asosiy tayanchini tashkil etadi.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlili.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 14-fevraldagi PF-22-sonli Farmoni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 18.02.2025-y., 06/25/22/0156-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish vazirligi. O'zbekistonda kambag'allik darajasi va bandlik ko'rsatkichlari bo'yicha tahliliy ma'lumotlar. — Toshkent, 2024-y.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrda "Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida"gi PF-143-son Farmoni

4. Samarqand viloyati statistika boshqarmasi. Samarqand viloyatining demografik holati va mehnat resurslari bo'yicha statistik axborotlar. — Samarqand, 2025-y.

5. Samarqand viloyati Bandlik bosh boshqarmasi. 2023–2024-yillarda mehnat bozori va aholi bandligi holati to'g'risida hisobot. — Samarqand, 2024-y.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy abstraksiya, tahli va sintez, induksiya va deduksiya, statistic guruhlash, taqqoslash, monografik tadqiq etish kabi ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar.

Kambag'allik o'lchovlari ikki turga bo'linadi:

Birinchisi bu — global kambag'allik o'lchovlari.

Ikkinchisi esa bu — milliy kambag'allik o'lchovlari.

Global kambag'allik darajasi o'lchovlarini Jahon banki o'z ko'rsatkichlariga ko'ra belgilaydi. Jahon banki kambag'allikning xalqaro ko'rsatkichi tushunchasini to'ldiradigan

daromadlar bo'yicha kambag'allik tasnifini kiritgan.

Bunda asosiy yondashuv va tushuncha bir xil — aholining daromad darajasi to'rt guruhdan biriga kiradigan mamlakatlardagi kambag'allikning milliy chegarasi qiymatiga asoslanadi: birinchisi kam daromadli mamlakatlar (yiliga bir kishiga 1035 dollar yoki undan kam), ikkinchisi past-o'rta daromad (yiliga 1036–4045 dollar), uchunsisi o'rtadan yuqori darajadagi daromad (yiliga 4046–12535 dollar) va to'rtinchisi yuqori daromad (yiliga 12 536 dollar yoki undan ko'p).

Natijada, past-o'rta daromadli mamlakatlar qatoriga O'zbekiston ham kiradi, kambag'allik chegarasi har bir kishiga kuniga o'rtacha 3,2 AQSH dollari, o'rtadan yuqori daromadli mamlakatlar uchun esa kuniga 5,5 AQSH dollari etib belgilangan edi. Shuni alohida ta'kidlab o'tishimiz kerakki bu global kambag'allik ko'rsatkichi hisoblanadi. Bu ko'rsatkich O'zbekistondagi milliy kambag'allik chegarasiga aloqasi yo'q. Kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish vazirligining ma'lumotiga ko'ra 2024-yil yakunlariga ko'ra kambag'allik darajasi 11 foizdan 8,9 foizga kamaygan.

Kambag'allik darajasi eng yuqori pasayishlar :

Buxoro viloyatida - 11,8 foizdan 8,7 foizgacha ;

Samarqand viloyatida - 10,5 foizdan 7,5 foizgacha ;

Namangan viloyatida - 10,4 foizdan 7,6 foizgacha ;

Qoraqalpog'iston Respublikasida - 13,6 foizdan 10,8 foizgacha qayd etildi.

Samarqand viloyati O'zbekistonning eng yirik aholi zichligi yuqori bo'lgan hududlaridan biridir. Samarqand viloyati statistika boshqarmasining ma'lumotiga ko'ra,

2025-yilning 1-iyul holatiga viloyatning doimiy aholisi soni 4 335,7 ming kishi bo'lib, respublika umumiy aholisining deyarli 12 foizini tashkil etadi.

o'rinlarini yaratish va bandlikni oshirish masalasini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim omiliga aylantirmoqda.

Mehnatga layoqatli aholining yuqori ulushi hududda barqaror ish

1-rasm. Samarqand viloyatida yosh kesimi bo'yicha aholi soni haqida ma'lumot

(Samarqand viloyati statistika boshqarmasi ma'lumoti)

Viloyatda 16–64 yosh oralig'idagi mehnatga layoqatli aholi soni 2,6 milliondan ortiqni tashkil etadi, bu esa umumiy aholining 60 foizidan ko'prog'idir. Bandlik darajasining yuqori yoki past bo'lishi kambag'allik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, 2024-yilda Samarqand viloyatida jami iqtisodiy faol aholi soni 1 610 986 ming kishini tashkil etgan bo'lib, 2023-yilga nisbatan 99,8 % ga yoki 3 151 kishiga kamaygan. Iqtisodiy nafaol aholi soni esa 2024-yilda 2023-yilga nisbatan 95 % ga yoki 31 492 kishiga kamayib iqtisodiy faol aholi sonining oshishiga olib kelgan.

Jami band aholi soni 2024-yilda 1 504 184 ming kishi bo'lib, shundan 20 % respublikadan tashqariga chetga ishlashga ketganlar hisoblanadi. Respublikadan

tashqariga chetga ishlashga ketgan band aholi soni 2024-yilda 2023-yilga nisbatan 161,2 % ga o'sganligini ko'rishimiz mumkin. Bundan ko'rinib kuribdiki migratsiya hisobidan ham Samarqand viloyat aholisi daramadi oshgan. Bu o'z-o'zidan viloyatda kambag'allik darajasining kamayishiga chet eldan kirib kelayotgan valyuta hisobi ham ta'sir ko'rsatadi.

Samarqand viloyatida so'nggi yillarda kambag'allik darajasini kamaytirish uchun davlat tomonidan bir qator dasturlar amalga oshirildi. Jumladan: "Har bir oila — tadbirkor", "Yoshlar — kelajagimiz", "Yoshlar daftari", "Ayollar daftari", "Temir daftar" va kasb-hunar o'rgatish tizimlari orqali kambag'allikka qarshi kurashda muhim rol o'ynamoqda edi.

Samarqand viloyati bo'yicha 2023-2024-yillarda mehnat resurslari to'g'risida ma'lumot (ming kishi hisobida)

(Samarqand viloyati bandlik bosh boshqarmasi ma'lumoti)

Yillar	Iqtisodiy faol aholi	Bandlar jami	shu jumladan:			Ishga joylashtirishga muhtoj shaxslar	Ishsizlik darajasi, %	Iqtisodiy nafaol aholi	Jami mehnat resurslari	O'rtacha doimiy aholi soni
			iqtisodiyotning rasmiy sektorida bandlar:	iqtisodiyotning norasmiy sektorida bandlar:	respublikadan tashqariga chetga ishlashga ketganlar					
2023	1 607 835	1 521 476	686 579	648 938	185 959	86 359	5,4	585 829	2 193 664	4 252 986
2024	1 610 986	1 504 184	545 794	658 504	299 886	106 802	6,6	554 337	2 165 323	4 163 369

Shuningdek, kasbiy ko'nikmalar (monomarkaz) markazlari orqali aholining mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan sohalarda malakali kadr sifatida tayyorlanishi ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Samarqand shahridagi kasbiy ko'nikmalar markazi (monomarkaz) bitiruvchilarining bandlik ko'rsatkichlari to'g'risida ma'lumot

(Samarqand shahridagi kasbiy ko'nikmalar markazining ma'lumoti 2025-yil)

№	Yillar	Bitiruvchilar soni	Bandligi ta'minlanganlar soni	Tadbirkorlik faoliyatini boshlaganlar soni	Bandligi ta'minlanganlar soni	Bandlik ko'rsatkich %
1	2022	2235	1313	13	344	59
2	2023	2523	2256	24	243	90
3	2024	2956	2746	34	185	94

Hozirgi vaqtda monomazlar o'rniga kasbiy ko'nikmalar markazlarida tashkil qilingan. Kasbiy ko'nikmalar markazlarida tashkil etilgan kurslarning qisqa muddatga ekanligi, ayrim kasblarni umuman qisqa muddatda o'rganishning iloji yo'qligi, 1 oyda kuchli mutaxassis bo'lib chiqishi va bitirgandan keyin

mehnat bozorida ish topishida qiyinchilik tug'dirmoqda.

Bundan tashqari, Samarqand viloyatida bandlik darajasini oshirishda qishloq xo'jaligi, kichik biznes, turizm va xizmat ko'rsatish sohalari yetakchi yo'nalishlar sifatida shakllanmoqda.

Xulosa va takliflar

Yuqorida keltirilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, bandlik darajasining oshishi kambag'allikni qisqartirishda hal qiluvchi omillardan biridir. Ish bilan band aholining ko'payishi nafaqat daromadlar oshishiga, balki ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, Samarqand viloyati misolida ko'rilganidek, yangi ish o'rinlarini yaratish, kasb-hunar o'rgatish tizimini kengaytirish va kichik biznesni rivojlantirish orqali kambag'allik darajasini izchil pasaytirish mumkinligi amalda o'z tasdig'ini topmoqda.

Quyidagi takliflar bu jarayonni yanada kuchaytirishga xizmat qilishi mumkin:

1. Kasbga o'rgatish markazlar faoliyatini kengaytirish — aholining mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasb-hunar va yo'nalishlar bo'yicha

tayyorgarligini oshirish maqsadida kasb-hunarga o'qitish dasturlarini, muddatini qaytadan ko'rib chiqish lozim.

2. Hududlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rag'batlantirish — doimiy ish o'rinlari yaratish maqsadida kasb-hunar o'rganish davomida yaxshi natijalar ko'rsatgan bitiruvchilarga kasb-hunarga o'rgatish markazlari tomonidan subssidiyalar berishni joriy etish.

4. Yoshlar va ayollar bandligini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlarni kengaytirish — joylarda tadbirkorlik va biznes asoslari bo'yicha maxsus dasturlar asosida treninglar tashkil etish.

5. Mehnat bozorida monitoring tizimini kuchaytirish — bandlik siyosatini yanada samarali qilish.

Xulosa qilib aytganda, kambag'allikni qistirishning eng muhim yo'llaridan biri — aholi bandligini oshirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2018-yil 7-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni

2. Kochkarova A. B. Sog'liqni saqlash sohasida iqtisodiy samaradorlik va xizmatlar sifatini boshqarish mexanizmini shakllantirishning asosiy tamoyillari // Terra Economicus. 2009. 7-jild. № 2. 69–71-betlar.

3. Kangas B. Global dunyoda tibbiy yordam uchun sayohat// Tibbiy antropologiya: Sog'liqni saqlash va kasalliklar bo'yicha madaniyatlararo tadqiqotlar. 2010. №29. 344-362- betlar .

4. Sudtachat, Kanchala, "Shoshilinch tibbiy yordam (EMS) tizimlarining samaradorligini oshirish strategiyalari yanada real sharoitlarda." Barcha dissertatsiyalar. 1359-sonli maqola. 2014. 64-bet.

5. Zhang An, Bao Yong. CD ishlab chiqarish funktsiyasini tahlil qilish asosida Xitoy tibbiy sog'liqni saqlash xizmatlarining samaradorligini o'rganish. Yevropa ilmiy jurnali, dekabr nashri, 8-jild, 30-son, 2014.

6. Peacock, S., Chan, C., Mangolini, M. va Johansen, D. 2001, Sog'liqni saqlash xizmatlarida samaradorlikni o'lchash usullari, Hosildorlik komissiyasi xodimlarining ishchi hujjati, iyul.

7. <http://dx.doi.org/10.1787/5k47t9q2t923-en>

8. <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020>

SAMARQAND VILOYATI TURIZM KORXONALARIDA XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHNING HOLATI

S.T.Rahmonov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Rahmonov Siyovush Turob o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Email: rakhmonovsiyovush@bk.ru

Tel: +998 90 199 55 66

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida hududiy turizm bozorining, xususan, Samarqand viloyati misolida turizm xizmatlari infratuzilmasi va ko'rsatkichlarining jadal rivojlanishi tahlil qilingan. 2020–2024-yillarda xorijiy va ichki turistlar soni, turizm daromadlari, bandlik darajasi, joylashtirish vositalari, transport, umumiy ovqatlanish obyektlari va xizmat ko'rsatuvchi subyektlar soni keskin oshgani, YUNESKO meros obyektlari hamda yangi turistik yo'nalishlar soni ko'paygani ilmiy-statistik ma'lumotlar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: turizm, sifat, xizmat ko'rsatish, barqaror, ko'rsatkichlar

Annotation: This article examines the development of the regional tourism market in Uzbekistan's economy, focusing on Samarkand region as a key case study and analyzing the dynamics of tourism infrastructure and core indicators over 2020–2024. Using official statistical data, it highlights the sharp growth in the number of inbound and domestic tourists, tourism revenues, employment, accommodation facilities, transport services, food-service establishments, and tourism service providers, alongside the increase in UNESCO World Heritage sites and new tourism routes.

Key words: tourism, quality, service, sustainable, indicators

СТАТУС УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБСЛУЖИВАНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация: В данной статье анализируется развитие регионального туристского рынка в экономике Узбекистана на примере Самаркандской области, с акцентом на динамику ключевых показателей и состояние туристской инфраструктуры в 2020–2024 годах. На основе статистических данных показан существенный рост числа иностранных и внутренних туристов, туристских доходов, занятости, средств размещения, транспортных услуг, объектов общественного питания и туристских сервисов, а также увеличение числа объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО и новых туристских направлений.

Ключевые слова: туризм, качество, обслуживание, устойчивый, показатели

STATUS OF IMPROVING THE QUALITY OF SERVICES IN TOURISM ENTERPRISES OF SAMARKAND REGION

Annotation: This article examines the development of the regional tourism market in Uzbekistan's economy, focusing on Samarkand region as a key case study and analyzing the dynamics of tourism infrastructure and core indicators over 2020–2024. Using official statistical data, it highlights the sharp growth in the number of inbound and domestic tourists, tourism revenues, employment, accommodation facilities, transport services, food-service establishments, and tourism service providers, alongside the increase in UNESCO World Heritage sites and new tourism routes.

Key words: tourism, quality, service, sustainable, indicators

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqobat kuchayayotgan sharoitda turizm iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sanaladi. Xususan, Samarqand viloyatida turizm infratuzilmasi keng qamrovda shakllanib, mehmonxona xo'jaligi, umumiy ovqatlanish tizimi, transport-logistika, gidlik xizmatlari va raqamli xizmat ko'rsatish segmentlari jadal rivojlanmoqda. Mazkur jarayon turizm korxonalarini faoliyati samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish, xizmat ko'rsatish jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu bilan birga, xalqaro bozorda raqobatbardosh turizm mahsulotlarini shakllantirish, xizmat ko'rsatish madaniyati, xavfsizlik, qulaylik, tezkor axborot ta'minoti va mijozlar qoniqishi ko'lamini kengaytirish strategik vazifa bo'lib bormoqda. Bu esa, turizm xizmatlari sifati bo'yicha ilmiy asoslangan boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki, Samarqand viloyati turizm korxonalarida xizmatlar sifati hamon bir qator tizimli muammolarga duch kelmoqda. Avvalo, xizmatlar sifatining barqaror monitoring tizimi yetarli darajada shakllanmagan, xodimlar malakasi va servis standartlari o'rtasida tafovutlar mavjud. Xizmatlar ko'rsatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi yetarli emas, mijozlar bilan "feedback" mexanizmlari to'liq yo'lga qo'yilmagan va xizmatlar diversifikatsiyasi ko'pincha bozordagi talabdan ortda qolmoqda. Bundan tashqari, turizm korxonalarini o'rtasida integratsiya va kooperatsiya yetarli darajada rivojlanmagani sababli "klaster ta'siri" to'liq yuzaga chiqmayapti.

Shunday ekan, turizm korxonalarida xizmatlar sifatini oshirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish, sifat ko'rsatkichlari tizimini yaratish, raqamli boshqaruv modellarini joriy etish hamda xalqaro servis standartlarini mahalliy sharoitga moslashtirish dolzarb hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Turizm xizmatlari sifatini baholash va boshqarish masalalari bo'yicha olimlar tomonidan turli nazariy yondashuvlar ilgari surilgan. Xalqaro ilmiy manbalarda xizmatlar sifati, mijozlar qoniqishi va turizm korxonalarining raqobatbardoshligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik keng yoritilgan. Masalan, Parasuraman, Zeithaml va Berry tomonidan ishlab chiqilgan **SERVQUAL modeli** xizmatlar sifatini beshta asosiy omil – ishonchlilik, javob berish tezligi, kafolat, empatiya va moddiy muhit bo'yicha baholash imkonini beruvchi universal yondashuv sifatida e'tirof etiladi. Ph. Kotler va J. Bowenlarning tadqiqotlarida xizmatlarni boshqarishda integratsiyalashgan marketing kommunikatsiyalari, mijozga yo'naltirilgan biznes modeli va xizmatlar standartining doimiy takomillashuvi xizmatlar sifatini oshirishning eng muhim omili sifatida ko'riladi. Yevropa mamlakatlari tajribasida ISO 9001 standartlarini turizm korxonalarida joriy etish xizmat ko'rsatish sifatini tizimli ravishda nazorat qilish imkonini berishi ta'kidlanadi.

O'zbekiston olimlarining ilmiy ishlanmalarida turizm xizmatlari sifati asosan hududiy rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik va infratuzilmaviy omillar bilan bog'liq holda o'rganilgan. Jumladan, R. Abdullaev, L. Sultonova, A. Mamatqulov, Sh. Jo'rayev va boshqalarning tadqiqotlarida turizm

xizmatlar sifatini monitoring qilish, servis madaniyatini oshirish, kadrlar malakasini takomillashtirish, klaster yondashuvni joriy etish hamda hududiy turizm infratuzilmasini diversifikatsiya qilish muammolari keng tahlil qilingan. So'nggi yillarda "O'zbekiston-2030" strategiyasi, "Turizmni rivojlantirish konsepsiyasi – 2025" kabi davlat dasturlarida xizmatlar sifati indikatorlari, turistlar oqimi, mehmonxona infratuzilmasi, raqamli turizm xizmatlari va hududiy brendlash bo'yicha kompleks vazifalar belgilangan. Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, turizm korxonalarida sifatni oshirish bo'yicha nazariy asoslar yetarli, biroq ulardan amaliy foydalanish, hududiy darajada standartlash va xizmatlar sifatini baholash indikatorlarini ishlab chiqish dolzarbligicha qolmoqda.

Tahlil va natijalar

Hozirgi sharoitda O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish vektori uning hududiy komponentlarini faollashtirishga yo'naltirilgan. Shu bilan birga, iqtisodiyotni mintaqalashtirish jarayoni tarmoqlar bo'yicha hududiy bozorlarni shakllantirish orqali alohida ahamiyat kasb etmoqda. Aynan hududiy bozorlar nafaqat iqtisodiyotni tashkil etishning dolzarb masalalari, balki uning rivojlanishini ko'rsatuvchi yangi

tendensiyalar jamlanadigan maydonga aylanmoqda.

2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasiga turizm maqsadida tashrif buyurgan xorijiy fuqarolar soni 8,2 million kishini tashkil etdi. Mazkur ko'rsatkich 2023-yildagi 6,6 million tashrifchiga nisbatan qariyb 24 foizga yuqori bo'lib, mamlakatning turizm sohasida barqaror o'sish dinamikasini namoyon etadi. Ushbu natija O'zbekistonni Markaziy Osiyo mintaqasida turistlar oqimi hajmi bo'yicha Qozog'iston (15,3 million) va Qirg'iziston (8,6 million)dan keyin uchinchi o'ringa chiqardi. Shunday qilib, O'zbekiston mintaqaviy turizm bozori tarkibida 28,6 million sayyohdan iborat umumiy oqimning qariyb 28 foizini jalb etishga muvaffaq bo'ldi.

Keyingi besh yillik davr davomida O'zbekiston bo'ylab turizm xizmatlari bozorining asosiy ko'rsatkichlarini tahlil qiladigan bo'lsak, turizm sohasida inqirozdan tiklanish va tez sur'atlar bilan o'sish davri bo'ldi. Dastlab pandemiya ta'sirida jiddiy pasayish kuzatilgan bo'lsa-da, keyingi yillarda davlat siyosati, infratuzilma yangilanishi va xalqaro sayohatlarning tiklanishi natijasida turizm xizmatlari bozori sezilarli darajada kengaydi (1-jadval).

1-jadval

2020-2024-yillarda O'zbekistonda turizm xizmatlari bozorining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2024/2020 yilga nisbatan o'sish surati, %
Xorijiy turistlar soni, ming kishi	1500	1880	5230	6620	8600	5,7 marta
Ichki turistlar soni, ming kishi	11200	12500	15000	20600	22670	2,0 marta

Turizm daromadlari, mlrd. so'm	4200	4800	17600	23100	38400	9,1marta
Turizm sohasidagi bandlik, ming kishi	190	195	200	2200	3200	16,8 marta
YUNESKO meros obyektlari soni, birlik	5	5	5	5	7	140%

1-jadval ma'lumotlarini tahlil qiladigan bo'lsak, 2020-yilda pandemiya oqibatlarini O'zbekiston turizm sohasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Shu yili xorijiy sayyohlar soni atigi 1,5 million kishini tashkil etgan bo'lsa-da, keyingi yillarda bu ko'rsatkich izchil o'sib bordi. 2021-yildan boshlab xalqaro turizm asta-sekin tiklana boshladi va 2022-yilda 5,2 million, 2023-yilda 6,6 million, 2024-yilda esa 8,6 million sayyoh tashrif buyurgan. Bunday o'sish mamlakatning xalqaro turizm bozoridagi nufuzining mustahkamlanayotganidan dalolat beradi. Shuningdek, havo va temiryo'l transporti aloqalarining kengaytirilishi, viza olish tartibining soddalashtirilishi, xorijlik sayyohlar uchun qulay sharoitlar yaratilishi bu jarayonda muhim omil bo'ldi. Pandemiya davridan so'ng ichki turizmga bo'lgan qiziqish ham keskin oshdi. Cheklovlar sabab fuqarolar mamlakat ichida dam olish imkoniyatlarini izlay boshladilar. Shu bilan birga, yangi dam olish maskanlari, oilaviy turizm zonalari, milliy bayram va festivallarning faol targ'ib qilinishi ichki sayohatni rag'batlantirdi. Natijada 2024-yilga kelib ichki turistlar soni 22,6 million kishiga yetdi. Bu ko'rsatkich O'zbekiston aholisining sayohat madaniyati yuksalayotganini va mamlakat ichki turizm bozori faol rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Turizm sohasidan olinadigan daromadlar ham shunga mos ravishda

o'sdi. 2020–2021-yillarda pandemiya tufayli bu sohada daromadlar nisbatan past bo'lib, mos ravishda 4,2 trillion va 4,8 trillion so'mni tashkil etgan. Ammo 2022-yildan boshlab turizm sohasi jadallashib, 2024-yilda turizm daromadlari 38,4 trillion so'mga yetdi. Bu o'sish mamlakat iqtisodiyotida turizmning strategik ahamiyati ortib borayotganidan dalolat beradi.

Viloyatda turizmning asosiy yo'nalishini madaniy-tarixiy sayohatlar tashkil etadi, bu esa yil davomida mahalliy hamda xorijiy sayyohlarning uzluksiz tashrif buyurishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, Samarqandda ziyorat turizmi, gastronomik turizm, ekoturizm va MICE (biznes-turizm) yo'nalishlari ham faol rivojlanmoqda. Ayniqsa, ekoturizm sohasi bo'yicha Zarafshon daryosi atrofidagi tabiiy manzaralar, cho'l zonalari, tog' etaklari hamda qishloq turizmi yo'nalishida faoliyat yurituvchi Urgut, Jomboy va Bulung'ur tumanlari alohida ahamiyatga ega. Ziyorat turizmi nuqtai nazaridan Imom Buxoriy majmuasi, Shohi Zinda va Hazrati Xizr masjidlari kabi muqaddas joylar mashhurdir. Shuningdek, "Kongress Center" va "Silk Road Samarkand" kongress markazlari xalqaro miqyosdagi konferensiya va forumlarni o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lib, viloyatni biznes-turizm sohasida ham raqobatbardosh markazga aylantirmoqda. Quyidagi jadvalda so'nggi yillarda Samarqand viloyatida turizm sohasiga oid asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan.

2-jadval

Samarqand viloyatida turizm sohasining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2024/2020 yilga nisbatan o'sish surati, %
Xorijiy turistlar soni, ming kishi	152,0	119,0	1204,2	2153,0	2500,0	16,4 marta
Ichki turistlar soni, ming kishi	519,0	1943,0	4247,0	4500,0	4700,0	9,0 marta
Turizm daromadlari, mln. doll.	8,4	79,6	197,6	405,9	500,0	58,0 marta
Mehmonxonalar soni, birlik	160,0	112,0	128,0	164,0	173,0	108,10%

2020–2021-yillarda pandemiya oqibatida Samarqand viloyatiga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni 152 ming kishidan 119 ming kishiga keskin kamaygan. Biroq 2022-yildan boshlab turizm sohasi tezlik bilan tiklana boshladi va aynan shu yilda xorijiy turistlar soni 16 martadan ko'proqqa oshgan. 2023-2024-yillarda bu o'sish barqarorlashib, ularning soni mos ravishda 2153,0 ming nafardan 2500,0 ming nafarga yetgan. Pandemiyadan keyingi davrda ichki turizm ham jadal sur'atlarda tiklanib, 2022-yildan boshlab millionlab

o'zbekistonliklar Samarqand viloyatiga sayohat qila boshlagan. Ushbu ko'rsatkich yildan-yilga muntazam o'sishda bo'lib, 2024-yilda 4,7 million ichki sayyoh qayd etilgan.

Samarqand viloyatida joylashtirish vositalari holatini so'nggi besh yil davomida tahlil qiladigan bo'lsak, ularning soni sezilarli darajada ortgan. Xususan, xorijiy brendlarning kirib kelishi natijasida mehmonxona xizmatlari tizimida mahalliy hamda xorijiy sayyohlarga ko'rsatilayotgan xizmat sifati va darajasi ancha yaxshilangan (3-jadval).

3-jadval

Samarqand viloyatida joylashtirish vositalari to'g'risida ma'lumot

№	Joylashtirish vositalari	O'lchov birligi	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2024/2020 yilga nisbatan o'sish surati, %
1	Mehmonxona	dona	160	112	128	161	172	107,5
		o'rin	6569	5 136	7 080	10 792	11344	1,7 marta
2	Oilaviy mehmon uylari	dona	170	227	290	352	399	2,3 marta
		o'rin	1611	2172	2759	3 317	3742	2,3 marta
3	Xostellar	dona	7	29	52	91	109	15,6 marta
		o'rin	178	697	1 289	2 413	2854	16,0 marta

3-jadval ma'lumotlari tahlilidan shuni ta'kidlash mumkinki, 2020–2024 yillar davomida Samarqand viloyatida joylashtirish vositalarining soni va sig'imi sezilarli darajada ortgan. Ushbu davrda joylashtirish infratuzilmasining deyarli barcha segmentlarida o'sish kuzatilgan bo'lib, bu turizm sohasining jadal rivojlanayotganini va xizmat ko'rsatish sifati oshib borayotganini ko'rsatadi. Avvalo, mehmonxonalar segmentida o'sish nisbatan barqaror kechgan. 2020-yilda viloyatda 160 ta mehmonxona mavjud bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda ularning soni 172 taga yetgan, bu esa 107,5 foiz o'sishni tashkil etadi. Biroq eng

muhim o'zgarish joy sig'imi hajmida kuzatiladi: mehmonxonalardagi o'rinlar soni 6 569 tadan 11 344 tagacha ortgan, ya'ni 1,7 martaga ko'paygan. Bu holat yangi qurilgan mehmonxonalar yirik hajmli, zamonaviy talablar asosida jihozlangan turistik majmualar ekanligini bildiradi.

2022–2024-yillar davomida Samarqand viloyatida turizm infratuzilmasining asosiy tarkibiy qismlari – turoperatorlar, turagentlar, gid-ekskursovodlar hamda turizm sohasida band bo'lganlar soni bo'yicha sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi (4-jadval).

4-jadval

Samarqand viloyatida turistlarga xizmat ko'rsatuvchi subyektlar soni

№	Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2024/2022 yilga nisbatan o'sish surati, %
1	Turoperatorlar	dona	189	272	301	159,3
2	Turagentlar	dona	15	32	61	4,0 marta
3	Gid ekskursovod	dona	410	450	520	126,8
4	Turizm sohasida band bo'lganlar	ming nafar	49,9	58,0	67,2	134,7

4-jadval ma'lumotlari tahlili shundan dalolat beradiki, 2022-yilda 189 ta turoperator faoliyat yuritgan bo'lsa, 2024-yilda ularning soni 301 taga yetgan. Bu 159,3 foizlik o'sishni tashkil etadi. Mazkur o'sish turistik mahsulot ishlab chiqarish quvvatining kengaygani, yangi turoperatorlik kompaniyalari tashkil

etilgani va tarmoqda raqobat kuchayganidan dalolat beradi.

2020–2024 yillar oralig'ida Samarqand viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha ko'rsatkichlar ham sezilarli o'sishni namoyon etdi (5-jadval).

5-jadval

Samarqand viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2024/2020 yilga nisbatan o'sish surati, %

Turizm infratuzilmasi obyektlari	dona	228	298	348	388	423	185,5
shundan: WiFi nuqtalari	dona	100	161	190	210	235	235,0
turistik yo'l ko'rsatkichlar	dona	114	123	142	162	172	150,9
Axborot markazlari dona	dona	14	14	16	16	16	114,3

5-jadval ma'lumotlariga ko'ra, turizm infratuzilmasi ob'ektlari soni bu davrda 228tadan 423 tagacha ortib, 185,5 foizni tashkil etgan. Ushbu raqamlar viloyatda turizm sohasiga qaratilgan e'tibor va investitsiyalar hajmi keskin oshganini ko'rsatadi. Bu o'sish, eng avvalo, sayyohlar uchun zarur bo'lgan qulayliklarni yaratish, servis sifati va axborot ta'minotini yaxshilashga

qaratilgan kompleks chora-tadbirlar bilan bog'liq.

2020–2024-yillar davomida Samarqand viloyatida turistik transport vositalari soni izchil o'sib borgan. Ayniqsa, so'nggi yillarda turizm sohasining jadal rivojlanishi, yangi turistik yo'nalishlarning ochilishi va ekologik transport vositalarining joriy etilishi transport parkinging kengayishiga olib kelgan (6-jadval).

6-jadval

Samarqand viloyatida turistik transport vositalari soni, dona

Ko'rsatkichlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2024/2020 yilga nisbatan o'sish surati, %
Turistar uchun avtobuslar	134	134	140	146	161	120,1
Mikroavtobuslar	106	106	130	140	155	146,2
Elektromobillar	30	30	32	50	50	166,7
shahar va tumanlar bilan bog'lovchi avtobus	68	68	98	120	125	183,8
Boshqalar*	4	4	11	11	11	2,7 marta

*boshqalar: motorli katerlar, dabldeker, kvadrotsikl, gidrotsikl

6-jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, 2020-yilda viloyatda turistlar uchun mo'ljallangan 134 ta avtobus, 106 ta mikroavtobus, 30 ta elektromobil, 68 ta shahar va tumanlararo avtobus, hamda 4 ta boshqa turdagi transport vositasi mavjud bo'lgan. 2021-yilda ayrim

transport turlari soni o'zgarmagan bo'lsa-da, 2022-yildan boshlab o'sish sezilarli darajada tezlashgan. Jumladan, turistlar uchun avtobuslar soni 2020-yildagi 134 tadan 2024-yilda 161 taga yetib, 20,1 foizga oshgan. Shuningdek, mikroavtobuslar soni ham ancha ko'payib, 2024-yilda 155 taga

yetgan. Bu 2020-yilga nisbatan 46,2 foiz o'sish demakdir. Mikroavtobuslar ko'proq ichki sayyohlar, kichik guruhli ekskursiyalar va oilaviy turlar uchun qulay vosita bo'lgani sababli, bu segmentdagi o'sish ayniqsa sezilarli bo'lgan.

Umuman olganda, 2020–2024-yillar davomida xorijiy turistlar sonining keskin oshishi mamlakatda turizm siyosatining samarali yo'lga qo'yilganini ko'rsatadi. Madaniy-tarixiy va diniy turizm ustuvor yo'nalish sifatida shakllangan. Yosh turistlar segmentining keskin o'sishi esa mamlakatning turizm imijining “yoshlar uchun jozibador” ekanini bildiradi. Biznes turizmi va katta yoshdagi sayyohlar segmentidagi nisbiy pasayish esa bu yo'nalishlarda qo'shimcha rag'batlantiruvchi siyosat yuritish zarurligini ko'rsatmoqda.

Shunday qilib, tahlil natijalari mamlakat va hududiy turizm so'nggi yillarda miqdoriy jihatdan keskin o'sishni, sifat jihatidan esa yosh va maqsadli segmentlar bo'yicha ixtisoslashuv jarayonini boshdan kechirayotganini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda Samarqand viloyati turizm bozori miqdoriy jihatdan

keskin o'sishga erishgan: xorijiy va ichki sayyohlar oqimi oshgan, joylashtirish vositalari, transport, umumiy ovqatlanish obyektlari va xizmat ko'rsatuvchi subyektlar soni sezilarli ko'paygan. Biroq sifat jihatidan xizmat ko'rsatishda tizimli muammolar – servis standartlarining yetarli darajada shakllanmaganligi, xodimlar malakasining notekisligi, raqamli texnologiyalardan yetarli foydalanilmasligi, mijozlar ehtiyojlarining muntazam o'rganilmasligi va sifat monitoring tizimining yo'qligi kuzatilmoqda. Bu holat turistlar qoniqishiga, viloyat turizm imidjiga va raqobatbardoshlikka to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

Taklif tariqasida, **birinchidan**, turizm korxonalarida xizmatlar sifatini baholashning yagona indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarur. **Ikkinchidan**, xodimlar uchun muntazam malaka oshirish va sertifikatlash dasturlarini joriy etish, gidlar va xizmat ko'rsatish personaliga xalqaro treninglar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. **Uchinchidan**, raqamli boshqaruv yechimlari – onlayn baholash, mobil ilovalar, turistlar uchun “feedback” platformalarini joriy etish xizmatlar sifatini nazorat qilishda samaradorlikni oshiradi..

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). *SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality*. Journal of Retailing, 64(1), 12–40.
2. Kotler, Ph., Bowen, J., & Makens, J. (2016). *Marketing for Hospitality and Tourism*. 6th Edition. Pearson Education.
3. Sultonova, L. R. (2021). *Turizm xizmatlari sifatini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari*. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, ilmiy jurnal.
4. Abdullaev, R. A. (2020). *Turizm xizmatlari bozorida sifat ko'rsatkichlarini baholash usullari*. “Iqtisodiyot va ta'lim” jurnali, №3, 81–89.
5. UNWTO – World Tourism Organization. (2023). *International Tourism Highlights: 2023 Edition*. Madrid: UNWTO Publications.

TURIZM XIZMATLARINING MILLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI**Z.I.Normurodova**

ISFT Samarqand filiali, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD**Correspondence****Normurodova Zulfiya Izatullayevna**

ISFT Samarqand filiali "Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari" kafedrasi assistenti

E-mail: zulyanorm@gmail.com**Tel:** +998936051410**Received:** 16 November 2025**Revised:** 28 November 2025**Accepted:** 14 December 2025**Published:** 30 December 2025**Funding source for publication:**
Samarkand State University.**Publisher's Note:** HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.**Copyright:** Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm xizmatlarining milliy iqtisodiyot rivojiga ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Turizm sohasining yalpi ichki mahsulot o'sishi, aholi bandligi, valyuta tushumlari hamda hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sir mexanizmlari ochib beriladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: turizm xizmatlari, milliy iqtisodiyot, xizmatlar sohasi, iqtisodiy o'sish, bandlik, valyuta tushumlari.

ВЛИЯНИЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Аннотация: В статье анализируется влияние туристических услуг на развитие национальной экономики. Раскрывается роль туризма в росте валового внутреннего продукта, занятости населения, валютных поступлений и регионального социально-экономического развития. Определены приоритетные направления развития туристических услуг в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: туристические услуги, национальная экономика, сфера услуг, экономический рост, занятость.

THE IMPACT OF TOURISM SERVICES ON THE NATIONAL ECONOMY

Abstract: This article analyzes the impact of tourism services on national economic development. The role of tourism in GDP growth, employment, foreign exchange earnings, and regional socio-economic development is examined. Priority directions for the development of tourism services in Uzbekistan are also identified.

Keywords: tourism services, national economy, service sector, economic growth, employment.

Kirish

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida xizmatlar sohasi yetakchi o‘rin egallab, uning tarkibida turizm xizmatlari eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan biriga aylandi. Turizm nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki ijtimoiy rivojlanish, hududlar taraqqiyoti va aholi farovonligini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ko‘plab mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, turizm xizmatlarini rivojlantirish orqali iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va valyuta tushumlarini ko‘paytirish mumkin. O‘zbekiston Respublikasida ham xizmatlar sohasi ulushini oshirish jarayonida turizm xizmatlariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish sharoitida turizm sohasi nafaqat xizmat ko‘rsatish tarmog‘i, balki iqtisodiy o‘sishning strategik drayveri sifatida e‘tirof etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo‘lgan rivojlanish strategiyasida turizm xizmatlari eksportini sezilarli darajada oshirish va sohaga jalb qilinadigan sayyohlar sonini 15 million nafarga yetkazish ustuvor vazifa qilib belgilangan. 2026-yilga kelib, mamlakat iqtisodiyotida "ziyosat turizmi", "ekologik turizm" va "agro-turizm" kabi yo‘nalishlarning Yalpi ichki mahsulotdagi (YIM) ulushi ortib borayotgani ushbu sohani ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilishni talab etadi. Ayniqsa, hududlarda yangi ish o‘rinlarini yaratish va valyuta tushumlarini ko‘paytirishda turistik xizmatlarning o‘rni beqiyosdir. Shu sababli turizm xizmatlarining milliy iqtisodiyotga ta‘sirini ilmiy asosda o‘rganish dolzarb hisoblanadi.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlarni tahlili

Turizm xizmatlarining iqtisodiyotga ta‘siri masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlardan N. To‘xliyev, I. Tursunova va M. Qosimovlar o‘z tadqiqotlarida turizm iqtisodiyotining nazariy asoslarini tahlil qilganlar. Shunga qaramay, 2024–2025 yillarda joriy etilgan transport logistikasini liberallashtirish va "Open Skies" (Ochiq osmon) siyosatining milliy iqtisodiyotga ko‘rsatayotgan bilvosita (multiplikativ) ta‘siri hali yetarlicha baholanmagan. Xususan, B.B. Jumaev turizmni yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi tarmoq sifatida baholaydi [1]. A.A. Sodiqov xizmatlar sohasi rivojida turizmning multiplikativ ta‘sirini alohida ta‘kidlaydi [2]. Xalqaro miqyosda UNWTO tadqiqotlarida turizmning bandlik va valyuta tushumlariga ta‘siri asoslab berilgan [3].

Mazkur ilmiy ishlarda turizm xizmatlarining iqtisodiy ahamiyati keng yoritilgan bo‘lsa-da, milliy iqtisodiyot barqarorligi va hududiy rivojlanish bilan bog‘liq masalalarni chuqur tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, iqtisodiy-statistik usullar, qiyosiy tahlil hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasi rasmiy statistik ma‘lumotlari, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar

Turizm xizmatlarining multiplikativ ta‘siri va iqtisodiy barqarorlikdagi o‘rni

Turizm xizmatlari milliy iqtisodiyotda nafaqat mustaqil tarmoq,

balki boshqa sohalar rivojini jadallashtiruvchi multiplikator mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Turistlar tomonidan amalga oshiriladigan xarajatlar transport, savdo, ovqatlanish, madaniyat va hunarmandchilik kabi ko'plab yo'nalishlarda qo'shimcha talabni shakllantiradi. Natijada, turizm sohasi orqali iqtisodiyotda ikkilamchi va uchlamchi daromadlar hosil bo'ladi.

Mazkur multiplikativ ta'sir milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz sharoitida turizm xizmatlarining ichki bozor hisobiga

rivojlanishi iqtisodiy faollikni saqlab qolishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, turizm xizmatlarini qo'llab-quvvatlash iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlovchi omil sifatida baholanadi.

Pandemiyadan keyin turizm tez tiklandi, 2025 yilning 10 oyida 2019 yilga nisbatan 45% o'sish kuzatildi.

Ichki turizm ham sezilarli tiklanib, aholining turizm xizmatlariga bo'lgan talabini oshirdi.

Turizm xizmatlarining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyatini yanada chuqurroq baholash maqsadida xizmatlar eksporti hajmi tahlil qilindi (1-jadval).

1-jadval.

2019-2025 yillarda turizm xizmatlari eksporti hajmi

Yil	Turistlar soni (mln kishi)
2019	1,3
2020	0,8
2021	1,0
2022	2,0
2023	2,7
2024	3,2
2025	3,6

1-jadval ma'lumotlari turizm xizmatlari eksporti hajmining yildan-yilga o'sib borayotganini ko'rsatadi. Bu holat turizm sohasining milliy iqtisodiyotda valyuta tushumlarini oshirish va to'lov balansi barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyatini kuchaytiradi.

Eksport hajmining o'sishi turizm xizmatlarining valyuta tushumlarini oshirishdagi rolini tasdiqlaydi.

Turizm xizmatlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

- Turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish;
- Xizmatlar sifatini xalqaro standartlar asosida oshirish;

• Ichki va tashqi turizmni rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish;

• Ekologik va barqaror turizm tamoyillarini joriy etish;

• Turizm sohasida kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish.

Turizm xizmatlarining hududiy rivojlanishga ta'siri

Turizm xizmatlarining rivojlanishi hududlar iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Turistik salohiyatga ega hududlarda infratuzilma rivojlanadi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari soni ortadi. Bu esa mahalliy aholi daromadlarining oshishiga va yashash sifatining yaxshilanishiga olib keladi.

O'zbekiston sharoitida Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarda turizm xizmatlarining rivoji hududiy iqtisodiyotning yetakchi yo'nalishiga aylangan. Shu bilan birga, ekologik va ziyorat turizmi imkoniyatlari mavjud bo'lgan hududlarda turizm xizmatlarini

kengaytirish orqali hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish mumkin.

Shu maqsadda, 2019–2025 yillarda O'zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy turistlar soni statistik jihatdan tahlil qilindi (2-jadval).

2-jadval.

2019-2025 yillarda O'zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy turistlar soni

Yil	Turistlar soni (mln kishi)
2019	6,7
2020	1,8
2021	1,8
2022	5,2
2023	6,6
2024	6,8
2025	9,7

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2020–2021 yillarda global pandemiya ta'sirida turistlar oqimi keskin kamaygan. Biroq 2022 yildan boshlab turizm sohasida barqaror tiklanish jarayoni kuzatilib, 2025 yilga kelib xorijiy turistlar soni rekord darajaga yetgan. Mazkur holat turizm xizmatlarining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi muhim o'rnini tasdiqlaydi.

Turizm xizmatlari va bandlik masalalari

Turizm xizmatlari mehnat sig'imi yuqori bo'lgan soha hisoblanib, aholi bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohada to'g'ridan-to'g'ri bandlik bilan bir qatorda, bilvosita bandlik ham shakllanadi. Ya'ni, turizm bilan bog'liq xizmatlar va ishlab chiqarish tarmoqlarida qo'shimcha ish o'rinlari yaratiladi.

Ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligini ta'minlashda turizm xizmatlarining ahamiyati katta. Bu holat ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash bilan birga, mehnat bozorida muvozanatni

ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, turizm sohasida kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish tizimini rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Turizm xizmatlarida innovatsion yondashuvlar

Zamonaviy sharoitda turizm xizmatlarini rivojlantirish innovatsion texnologiyalarni joriy etish bilan chambarchas bog'liq. Raqamli platformalar, onlayn bron qilish tizimlari, mobil ilovalar va axborot texnologiyalaridan foydalanish xizmatlar sifati va samaradorligini oshirmoqda.

Innovatsion yondashuvlar turizm xizmatlarining raqobatbardoshligini kuchaytirib, xorijiy turistlar oqimini ko'paytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar orqali turizm xizmatlarini boshqarish xarajatlarini kamaytirish va xizmatlar shaffofligini ta'minlash imkoniyati yuzaga keladi.

Turizm xizmatlarining rivojlanishi milliy iqtisodiyotga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Bevosita ta'sir turistlar

tomonidan amalga oshiriladigan to'lov balansi barqarorligini xarajatlar orqali namoyon bo'lsa, mustahkamlaydi.

bilvosita ta'sir transport, savdo, qurilish va xizmatlar bilan bog'liq boshqa tarmoqlarda iqtisodiy faollikning oshishida ko'rinadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, turizm xizmatlari yalpi ichki mahsulot hajmining oshishiga sezilarli hissa qo'shmoqda. Shu bilan birga, turizm sohasi mehnat sig'imi yuqori bo'lgan tarmoq bo'lib, yangi ish o'rinlari yaratish orqali aholi bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro turizm rivoji esa mamlakatga xorijiy valyuta tushumlarini jalb etib,

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm xizmatlari milliy iqtisodiyot rivojining muhim omillaridan biri hisoblanadi. U iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, aholi bandligini oshiradi va hududiy rivojlanishga xizmat qiladi. Shu munosabat bilan turizm xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatini yanada takomillashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

1. Jumaev B.B. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent, 2020.
2. Sodiqov A.A. Xizmatlar sohasi iqtisodiyoti. – Toshkent, 2019.
3. UNWTO. Tourism and Economic Development. – Madrid, 2022.
4. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. – New York, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.
6. Smith A. Tourism Economics. – London, 2017.
7. Hall C.M. Tourism Planning. – London, 2019.
8. Cooper C. Tourism Principles and Practice. – UK, 2018.
9. OECD. Tourism Trends and Policies. – Paris, 2021.
10. World Bank. Tourism and Growth Report. – Washington, 2022.

INSON RESURLARINING MAHALLA TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

A.I.Norboyev

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Norboyev Allayor Ismoilovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti,

"Inson resurslarini boshqarish" kafedrası dotsenti

E-mail: allayornorboyev@gmail.com

Tel: +998 93 752 05 90

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Maqolada inson resurslarining mahalla taraqqiyotidagi iqtisodiy ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Mahalla darajasidagi rasmiy va norasmiy bandlik darajasi, tadbirkorlik faoliyati va yoshlar iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari statistik ma'lumotlar va rasmiy manbalar asosida solishtiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar mahalla iqtisodiyotining qo'shilgan qiymatini oshirish, bandlikni kengaytirish va daromadlar barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, maqolada hududiy iqtisodiy strategiyalar, mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari va mahalla byudjetining samarali ishlatilishi orqali mahalla taraqqiyotini tezlashtirish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: inson resurslari, mahalla iqtisodiyoti, bandlik darajasi, norasmiy ish, kasb-hunar ta'limi, tadbirkorlik, yoshlar va ayollar iqtisodiy faolligi, qo'shilgan qiymat, inson kapitali

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В РАЗВИТИИ РАЙОНА

Аннотация: В статье анализируется экономическое значение и эффективность человеческих ресурсов в развитии махаллы. На основе статистических данных и официальных источников сравниваются уровни формальной и неформальной занятости, предпринимательской активности и экономической активности молодежи на уровне махаллы. Результаты исследования показывают, что инвестиции в человеческий капитал являются важным фактором повышения добавленной стоимости экономики махаллы, расширения занятости и обеспечения стабильности доходов. В статье также приводятся рекомендации по ускорению развития махаллы посредством региональных экономических стратегий, показателей производительности труда и эффективного использования бюджета махаллы.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, экономика махаллы, уровень занятости, неформальная занятость, профессиональное образование, предпринимательство, экономическая активность молодежи и женщин, добавленная стоимость, человеческий капитал

THE ROLE OF HUMAN RESOURCES IN NEIGHBORHOOD DEVELOPMENT

Annotation: The article analyzes the economic significance and effectiveness of human resources in the development of the mahalla. The level of formal and informal employment, entrepreneurial activity and youth economic activity at the mahalla level are compared based on statistical data and official sources. The results of the study show that investments in human capital are an important factor in increasing the added value of the mahalla economy, expanding employment and ensuring income stability. The article also provides recommendations for accelerating the development of the mahalla through regional economic strategies, labor productivity indicators and the effective use of the mahalla budget.

Keywords: human resources, mahalla economy, employment rate, informal work, vocational education, entrepreneurship, economic activity of youth and women, added value, human capital

Kirish.

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida moddiy resurslardan ko'ra inson resurslari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Fan-texnika taraqqiyoti, raqamli iqtisodiyot va bilimlar iqtisodiyotining shakllanishi natijasida iqtisodiy o'sish sur'atlari bevosita inson kapitalining sifati, ya'ni aholining bilim darajasi, kasbiy malakasi, innovatsion tafakkuri va ijtimoiy faolligi bilan belgilanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, inson resurslarini rivojlantirish va ulardan samarali foydalanish masalasi bugungi kunda nafaqat milliy, balki hududiy va mahalliy darajada ham dolzarb ilmiy-iqtisodiy muammo hisoblanadi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar jarayonida mahalla instituti jamiyatni barqaror rivojlantirishning muhim bo'g'ini sifatida e'tirof etilmoqda. Mahalla aholi bilan eng yaqin ishlovchi, ularning ijtimoiy-iqtisodiy holatini bevosita aks ettiruvchi tuzilma bo'lib, hududiy taraqqiyotning boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi. Mahalla darajasida inson resurslarining holati va salohiyati butun hududning iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda mahallalarda aholining bandligi, daromadlar darajasi, kasbiy tayyorgarligi va tadbirkorlik faolligi kabi ko'rsatkichlar inson resurslarining samarali boshqarilishi bilan chambarchas bog'liq.[1] Inson resurslarining yetarli darajada rivojlanmaganligi mahalla miqyosida iqtisodiy faollikning pasayishiga, ijtimoiy muammolarning kuchayishiga va hududiy tengsizliklarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar

mahalla iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Inson resurslari mahalla darajasidagi iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omili hisoblanadi. Iqtisodiy nazariya nuqtayi nazaridan inson resurslari mehnat omili sifatida ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ularning sifati va samaradorligi ishlab chiqarish hajmi, xizmatlar ko'lamini hamda yalpi hududiy mahsulot hajmining o'sishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.[1, 2] Mahalla miqyosida inson resurslarining to'g'ri shakllanishi va samarali boshqarilishi hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Mahallalarda mavjud mehnat resurslarining bandlik darajasi iqtisodiy faollikni belgilovchi muhim ko'rsatkichlardan biridir. Mehnatga layoqatli aholining ish bilan ta'minlanishi natijasida aholi daromadlari oshadi, iste'mol hajmi kengayadi va mahalliy bozor faollashadi. Bu jarayon multiplikativ ta'sir orqali yangi ish o'rinlarining yaratilishiga, xizmatlar sektorining rivojlanishiga hamda mahalliy iqtisodiy tizimning mustahkamlanishiga olib keladi.

Shuningdek, inson resurslarining kasbiy malaka darajasi ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Malakali ishchi kuchi resurslardan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish va ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish imkonini beradi. Natijada, mahalla miqyosida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligi ortib, ularning barqaror faoliyati ta'minlanadi. Inson resurslarining iqtisodiy ahamiyati, ayniqsa, kichik biznes va oilaviy tadbirkorlik rivojida yaqqol namoyon bo'ladi. Mahalla hududida yashovchi

aholining bilim va tajribaga ega bo'lishi oilaviy korxonalar, hunarmandchilik, xizmat ko'rsatish va ishlab chiqarish faoliyatining kengayishiga zamin yaratadi.[7] Bu esa mahalla darajasida iqtisodiy mustaqillikni kuchaytirib, aholi daromadlarining diversifikatsiyasiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, inson resurslari mahalliy byudjet tushumlarining shakllanishida ham muhim rol o'ynaydi. Band aholi sonining ortishi soliq tushumlarining oshishiga, ijtimoiy to'lovlarning barqaror moliyalashtirilishiga imkon yaratadi. Bu esa mahalla infratuzilmasini rivojlantirish, ijtimoiy obyektlarni saqlash va yangi loyihalarni amalga oshirish uchun moliyaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiy jihatdan inson resurslarining ijtimoiy faolligi ham alohida ahamiyatga ega. Aholining tashabbuskorligi va jamoatchilik faoliyati mahalla darajasida iqtisodiy qarorlar qabul qilishda samaradorlikni oshiradi, resurslardan foydalanishda shaffoflikni ta'minlaydi. Bu holat mahalla iqtisodiyotida samarali boshqaruv muhitining shakllanishiga olib keladi. Mahalla darajasida inson resurslarining iqtisodiy holatini baholashda, eng avvalo, aholining bandlik darajasi, daromadlar tuzilmasi, mehnat unumdorligi hamda iqtisodiy faollik ko'rsatkichlariga e'tibor qaratish lozim.[7, 8] Ushbu ko'rsatkichlar inson resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlash va mahalla iqtisodiyotining real holatini tahlil qilish imkonini beradi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 2024-yil holatiga mehnatga layoqatli aholi soni taxminan 19 million kishini tashkil etib, ularning qariyb 70–72 foizi iqtisodiy faol aholiga to'g'ri keladi. Biroq ushbu ko'rsatkichlar

mahallalar kesimida bir xil emas. Ayrim mahallalarda rasmiy bandlik darajasi 55–60 foiz atrofida bo'lib, mehnat resurslarining muayyan qismi norasmiy sektorda faoliyat yuritmoqda.[3] Norasmiy bandlik ulushining 25–30 foizni tashkil etishi aholi daromadlarining barqaror emasligiga va soliqqa tortish bazasining yetarlicha shakllanmasligiga olib kelmoqda. Bandlik darajasining pastligi mahalla iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatib, aholi daromadlarining cheklanishiga sabab bo'lmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, rasmiy band aholining o'rtacha daromadi norasmiy sektorda ishlovchilarga nisbatan 1,6–1,8 barobar yuqori.[3] Bu esa rasmiy bandlikni kengaytirish orqali mahalla iqtisodiy barqarorligini oshirish mumkinligini anglatadi. Shu bilan birga, ayrim mahallalarda past daromadli aholi ulushi 30 foizdan yuqori bo'lib, bu holat inson resurslarining mavjud iqtisodiy salohiyati to'liq ishga solinmayotganidan dalolat beradi.

Inson resurslarining iqtisodiy samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan asosiy omillardan yana biri kasbiy malaka darajasining yetarli emasligidir. Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, mehnatga layoqatli aholining qariyb 40 foizi zamonaviy mehnat bozori talablariga mos maxsus kasb-hunar ma'lumotiga ega emas. Malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlarida qatnashganlar ulushi esa o'rtacha 15–18 foizdan oshmaydi. Natijada, mehnat unumdorligi past bo'lib, ishlab chiqarish va xizmatlar sohasida yaratilayotgan qo'shilgan qiymat hajmi cheklanganligicha qolmoqda.

Mazkur holat, ayniqsa, yoshlar va xotin-qizlar bandligida yaqqol namoyon bo'ladi. Ish o'rinlarining yetarli emasligi va kasbiy tayyorgarlikning pastligi yoshlarning boshqa hududlarga yoki

xorijga mehnat migratsiyasiga chiqishiga sabab bo'lmogda. Bu esa mahallaning ichki mehnat salohiyatini qisqartirib, uzoq muddatda hududiy iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Avvalgi yillar bilan solishtirilganda, ya'ni 2015-yilgacha bo'lgan davrda mahalla darajasida inson resurslarini iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan mexanizmlar deyarli mavjud emas edi.[3] Bandlik masalalari markazlashgan tarzda hal etilib, mahallalarda kasb-hunar o'qitish qamrovi 10 foizdan kam darajada bo'lgan. Natijada, inson resurslarining iqtisodiy faolligi past bo'lib qolgan. Hozirgi davrda esa mahalla instituti orqali inson resurslarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar kengayib, bandlikka yo'naltirilgan aholi ulushi 25–30 foizgacha oshdi. Kasb-hunar va tadbirkorlikka o'qitilganlar sonining ortishi, shuningdek, imtiyozli kreditlar ajratilishi mahalla iqtisodiyotida ijobiy siljishlarga olib kelmoqda.[4] Shunga qaramasdan, mavjud ko'rsatkichlar inson resurslaridan foydalanish salohiyati hali to'liq ishga solinmaganini ko'rsatadi.

Mahalla darajasida inson resurslaridan samarali foydalanish uchun mavjud muammolarni faqat umumiy choralar bilan emas, balki **aniq iqtisodiy mexanizmlar** orqali hal etish zarur. Statistika tahlillar shuni ko'rsatadiki, inson kapitaliga yo'naltirilgan manzilli investitsiyalar mahalla iqtisodiyotida yuqori samaradorlik beradi. Shu sababli quyida taklif etilayotgan chora-tadbirlar iqtisodiy hisob-kitoblar va mavjud ko'rsatkichlarga asoslanadi.

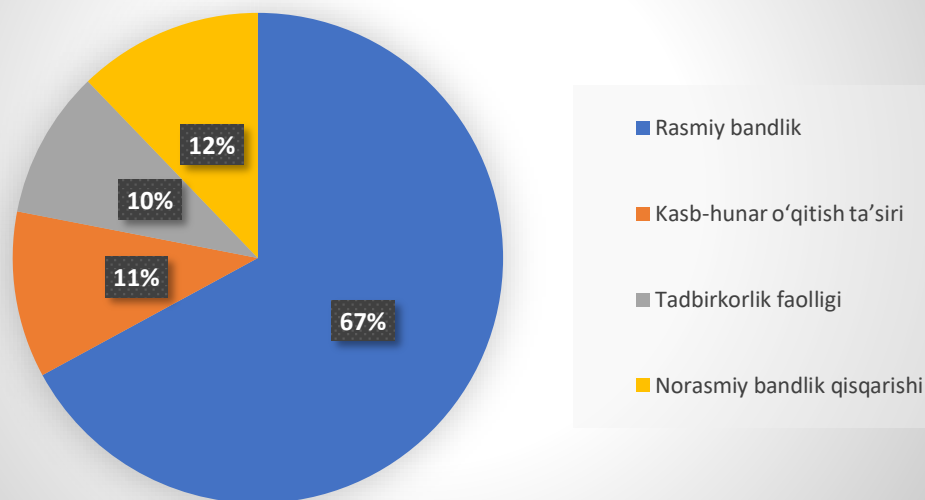
Avvalo, **bandlikni oshirish** masalasi ustuvor yo'nalish bo'lishi lozim. Hozirgi kunda mahallalarda rasmiy

bandlik darajasi o'rtacha 55–60 foizni tashkil etmoqda. Tahlillarga ko'ra, agar mahalla darajasida kichik biznes va xizmatlar sohasida qo'shimcha ish o'rinlari yaratilsa, bandlik darajasini kamida **8–10 foiz punktga oshirish** mumkin. Bu esa aholi real daromadlarining o'rtacha **12–15 foizga ko'payishiga** olib keladi. Shu bois, har bir mahallada kamida 10–15 ta yangi mikroloyiha (xizmat ko'rsatish, hunarmandchilik, oilaviy ishlab chiqarish)ni moliyalashtirish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq hisoblanadi.[5]

Ikkinchi muhim yo'nalish — **kasbiy malaka va mehnat unumdorligini oshirishdir**. Statistika ma'lumotlarga ko'ra, mehnatga layoqatli aholining taxminan 40 foizi kasb-hunar ma'lumotiga ega emas. Shu bilan birga, kasb-hunar kurslarini tamomlagan shaxslarning bandlikka joylashish darajasi kurslarda qatnashmaganlarga nisbatan **1,4 barobar yuqori**. Demak, mahallalarda kasbiy ta'lim qamrovini kamida **15–20 foizga oshirish** mehnat unumdorligini sezilarli darajada ko'taradi va ishlab chiqarilayotgan qo'shilgan qiymat hajmini kengaytiradi.[6]

Uchinchi taklif — **norasmiy bandlikni qisqartirish va soliq bazasini kengaytirishdir**. Hozirgi kunda ayrim mahallalarda norasmiy bandlik ulushi 25–30 foizni tashkil etadi. Agar ushbu qatlamning kamida yarmi rasmiy sektorga jalb etilsa, mahalla miqyosida soliq tushumlari **10–12 foizga oshishi** mumkin. Bu mablag'lar infratuzilmani rivojlantirish va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish uchun iqtisodiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mahalla iqtisodiy samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

1-diagramma. Inson resurslarini rivojlantirish orqali mahalla iqtisodiy samaradorligining oshishi

O'tkazilgan ilmiy-iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, inson resurslari mahalla taraqqiyotining asosiy va strategik omili hisoblanadi. Mahalla darajasida mavjud mehnat salohiyati, aholining bilim va kasbiy malaka darajasi, shuningdek, iqtisodiy faolligi hududiy rivojlanishning barqarorligini belgilovchi muhim ko'rsatkich sifatida namoyon bo'lmoqda. Inson resurslarining sifat jihatdan rivojlanishi mahalla iqtisodiyotida bandlikning oshishi, daromadlar barqarorligining ta'minlanishi va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning qisqarishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Statistik ko'rsatkichlar shuni tasdiqlaydiki, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar bandlik darajasining oshishiga, aholi daromadlarining ko'payishiga va mahalliy iqtisodiy faollikning kuchayishiga olib kelmoqda.[12, 13] Xususan, kasb-hunar ta'limi qamrovining kengayishi va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali mahallalarda qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlari ortib bormoqda. Bu esa mahalla

iqtisodiyotining ichki resurslar hisobidan rivojlanishini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, inson resurslarini rivojlantirish mahalla taraqqiyotining iqtisodiy poydevorini mustahkamlab, hududiy tengsizliklarni kamaytirish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Inson kapitaliga asoslangan iqtisodiy yondashuv mahallani nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy rivojlanishning faol subyektiga aylantiradi. Shu sababli, mahalla darajasida inson resurslarini boshqarish va ulardan samarali foydalanish kelgusida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Inson resurslari mahallaning rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki aholining bilimi, ko'nikmasi, mehnatsevarligi, yosh avlod tarbiyasi, mahalliy tadbirkorlik va ijtimoiy faolligi bevosita mahalla salohiyatini oshirib, uning iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotiga xizmat qiladi; mahallada har bir shaxsning salohiyatini ro'yobga

chiqarish, ularni yuksaltirish orqali taraqqiyotga erishiladi.

Inson resurslarining mahalla taraqqiyotidagi o'rni:

Ijtimoiy-ma'naviy rivojlanish: Maktab, oila va mahalla hamkorligida voyaga yetayotgan yoshlarning barkamol shaxs bo'lib shakllanishi, ularning mehnatga bo'lgan munosabati va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishi mahalla muhitida hal bo'ladi.

Iqtisodiy salohiyat: Mahalla aholisining tadbirkorlikka layoqati, yangi ish o'rinlarini yaratish, xizmat ko'rsatish sohasida malakali kadrlar tayyorlash, aynan xizmat ko'rsatishni rivojlantirish orqali mahallaning iqtisodiy yuksalishiga hissa qo'shadi.

Ijtimoiy faollik: Mahalla fuqarolarining ijtimoiy jarayonlarda faol ishtiroki, ularning muammolarni hal etishda tashabbus ko'rsatishi mahallaning o'zini o'zi boshqarish salohiyatini kuchaytiradi.

Kadrlar tayyorlash: "Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti" kabi markazlar orqali malakali mutaxassislar tayyorlash mahalla boshqaruvini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa: Mahallaning haqiqiy taraqqiyoti undagi har bir insonning salohiyatini to'liq ishga solish, ularni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalla institutini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. – lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan islohotlarni jadallashtirish to'g'risida"gi Qarori. – lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Aholi bandligi va mehnat resurslari bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar. – stat.uz
4. Sharifxo'jayev M., Abdullayev Yo. *Iqtisodiyot nazariyasi*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
5. Karimov I.A. *Iqtisodiy islohotlar va inson kapitalini rivojlantirish masalalari*. – Toshkent, 2019.
6. Xudoyberdiyev S. *Mahalla va hududiy iqtisodiy rivojlanish: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Fan, 2021.
7. Becker G.S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. – Chicago: University of Chicago Press, 1993.
8. Schultz T.W. *Investment in Human Capital*. – American Economic Review, 1961.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIIY MEDIA XIZMATLARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)

A.S.Abdvaluiev , T.E.Tolibova

Zarmed universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Abdvaluiev Abdurahim Salim o'g'li
Zarmed universiteti Iqtisodiyot va moliya
kafedrası assistenti

E-mail:

Abdurahimabdvaluiev9868@gmail.com

Tel: +998 93 191 91 92

Tolibova Taxmina Erkinovna

Zarmed universiteti Iqtisodiyot va moliya
kafedrası assistenti

E-mail: taxminatolibova57@gmail.com

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy media xizmatlarining rivojlanish xususiyatlari va istiqbollari Samarqand viloyati misolida ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarning media xizmatlari faoliyatiga ta'siri, hududiy axborot bozorining transformatsiyasi hamda media mahsulotlarini ishlab chiqarish va tarqatish jarayonlaridagi o'zgarishlar o'rganilgan. Shuningdek, hududiy media xizmatlarini rivojlantirishda mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududiy media xizmatlarini raqamli iqtisodiyot sharoitida samarali rivojlantirishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, media xizmatlari, hududiy media, raqamli platformalar, axborot bozori, Samarqand viloyati.

Аннотация: В статье научно анализируются особенности и перспективы развития региональных медиасервисов в условиях цифровой экономики на примере Самаркандской области. В исследовании рассмотрено влияние цифровых технологий на деятельность медиасервисов, трансформацию регионального информационного рынка, а также изменения в процессах производства и распространения медиаконтента. Выявлены основные проблемы развития региональных медиасервисов и разработаны практические рекомендации по их решению. Результаты исследования имеют научно-практическое значение для эффективного развития региональных медиасервисов в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, медиасервисы, региональные медиа, цифровые платформы, информационный рынок, Самаркандская область.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the features and development prospects of regional media services in the context of the digital economy, using the Samarkand region as a case study. The study examines the impact of digital technologies on media services, the transformation of the regional information market, and changes in the processes of media content production and distribution. Key challenges in the development of regional media services are identified, and practical recommendations are proposed to address them. The results of the research have scientific and practical significance for the effective development of regional media services in the digital economy.

Keywords: digital economy, media services, regional media, digital platforms, information market, Samarkand region.

Kirish.

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot global iqtisodiy tizimning ajralmas qismiga aylanib, barcha sohalar, jumladan, media xizmatlari rivojiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi axborot mahsulotlarini yaratish, qayta ishlash va tarqatish mexanizmlarini tubdan o'zgartirib, an'anaviy media faoliyatining yangi shakllarini vujudga keltirmoqda. Ayniqsa, hududiy media xizmatlari raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot bozorining muhim segmenti sifatida namoyon bo'lmoqda.

Hududiy media xizmatlari aholining axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirish, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni yoritish hamda hududning investitsiyaviy va madaniy salohiyatini targ'ib etishda muhim rol o'ynaydi. Shu jihatdan, Samarqand viloyatida media xizmatlarining raqamli transformatsiyasi hududiy rivojlanish strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli iqtisodiyot sharoitida Samarqand viloyatida hududiy media xizmatlarining hozirgi holatini baholash, ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot vazifalariga hududiy media xizmatlarining nazariy asoslarini o'rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqish kiradi. Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda hududiy media xizmatlarining raqamli iqtisodiyot sharoitidagi rivojlanishi Samarqand viloyati misolida kompleks tahlil qilinib, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan hududiy model taklif etiladi.

Raqamli iqtisodiyot va media xizmatlarining rivojlanishi masalalari

so'nggi yillarda iqtisodiy nazariya va amaliy tadqiqotlarda muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida shakllanmoqda. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi dastlab axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan iqtisodiy faoliyat shakllarini ifodalash uchun qo'llanilgan bo'lsa, bugungi kunda u media, savdo, xizmat ko'rsatish va boshqaruv sohalarini qamrab olgan kompleks tizim sifatida talqin etilmoqda. Xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyot sharoitida media xizmatlarining transformatsiyasi, raqamli platformalarning ustunligi va kontent iste'mol qilish modelining o'zgarishi asosiy tadqiqot ob'ekti sifatida qaraladi. Jumladan, media xizmatlarining raqamli muhitga moslashuvi axborot tezkorligi, interaktivlik va auditoriya bilan bevosita aloqaning kuchayishi orqali izohlanadi. Ushbu yondashuvlar hududiy media xizmatlari uchun ham dolzarb bo'lib, ularning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida raqamli iqtisodiyotning O'zbekiston sharoitida rivojlanish istiqbollari, axborot bozorining shakllanishi va raqamli xizmatlar ulushining ortib borishi masalalari keng yoritilgan. Xususan, hududiy rivojlanishda raqamli texnologiyalarning roli, raqamli infratuzilmaning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri hamda media xizmatlarining ijtimoiy ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Shu bilan birga, hududiy media xizmatlari faoliyatini raqamli iqtisodiyot bilan uzviy bog'liq holda kompleks tahlil qilishga qaratilgan tadqiqotlar yetarli darajada emasligi kuzatiladi.

Media iqtisodiyoti bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda media xizmatlari

axborot mahsulotini ishlab chiqarish, tarqatish va monetizatsiya qilish jarayonlari orqali iqtisodiy qiymat yaratuvchi soha sifatida qaraladi. Raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn OAV rivojlanishi media xizmatlarining daromad manbalarini diversifikatsiya qilish imkonini bermoqda. Biroq hududiy media xizmatlari uchun moliyaviy resurslar cheklanganligi, texnologik imkoniyatlarning notekisligi va kadrlar salohiyatining yetarli emasligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda.

Hududiy tadqiqotlar nuqtayi nazaridan qaralganda, Samarqand viloyati media xizmatlari rivoji uchun muhim axborot va madaniy markaz hisoblanadi. Viloyatda ommaviy axborot vositalarining mavjudligi va raqamli platformalardan foydalanish darajasi ortib borayotgan bo'lsa-da, ularning raqamli iqtisodiyot talablariga to'liq moslashuvi hali yetarli darajada ta'minlanmagan. Shu sababli hududiy media xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, mavjud ilmiy adabiyotlar raqamli iqtisodiyot va media xizmatlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tasdiqlaydi. Biroq hududiy media xizmatlarining raqamli transformatsiyasi, ayniqsa Samarqand viloyati misolida, chuqur empirik va amaliy tahlilni talab etadi.

Mazkur tadqiqot raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy media xizmatlarining rivojlanish xususiyatlari va istiqbollari aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus ilmiy metodlar uyg'unligi ta'minlandi, bu esa o'rganilayotgan muammoni nazariy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqotning

metodologik asosini tizimli tahlil usuli tashkil etadi. Ushbu usul orqali hududiy media xizmatlari raqamli iqtisodiyot tizimining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqilib, ularning iqtisodiy, texnologik va institutsional jihatlari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Shuningdek, tahlil va sintez metodlari yordamida media xizmatlarining rivojlanish jarayoniga ta'sir etuvchi omillar aniqlanib, ularning umumlashtirilgan xulosalari shakllantirildi.

Tadqiqotda taqqoslama tahlil metodidan ham keng foydalanildi. Ushbu metod asosida an'anaviy media xizmatlari bilan raqamli media xizmatlarining asosiy farqlari, ustun va zaif jihatlari solishtirildi. Natijada raqamli platformalarning hududiy media bozoridagi roli va ahamiyati ilmiy asosda baholandi. Statistik tahlil usuli orqali ochiq rasmiy ma'lumotlar, sohasiy hisobotlar va mavjud empirik ko'rsatkichlar tahlil qilinib, hududiy media xizmatlarining hozirgi holati aniqlashtirildi.

Shuningdek, tadqiqotda mantiqiy tahlil va induktiv-deduktiv xulosalash usullari qo'llanildi. Induktiv yondashuv orqali alohida kuzatuv va faktlar asosida umumiy xulosalar chiqarildi, deduktiv yondashuv orqali esa mavjud nazariy qarashlar asosida hududiy media xizmatlarining rivojlanish istiqbollari prognoz qilindi. Ushbu metodlar uyg'unligi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minladi. Tadqiqotning empirik bazasini hududiy ommaviy axborot vositalari faoliyati, raqamli platformalardan foydalanish ko'rsatkichlari hamda media xizmatlari bozoriga oid ochiq statistik ma'lumotlar tashkil etadi. Tadqiqot davomida olingan natijalar ilmiy mantiq asosida qayta ishlanib, amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga yo'naltirildi. Umuman olganda,

qo'llanilgan metodologik yondashuvlar raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy media xizmatlarining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, mavjud muammolarni tizimli tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga xizmat qildi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida media xizmatlari an'anaviy axborot yetkazish vositasidan raqamli texnologiyalar asosida iqtisodiy qiymat yaratuvchi muhim xizmatlar tizimiga aylangan. Media xizmatlari nafaqat axborot mahsulotlarini ishlab chiqarish va tarqatish, balki reklama, marketing, kontent monetizatsiyasi va auditoriya bilan interaktiv aloqalar orqali daromad olish imkonini beruvchi soha sifatida shakllanmoqda.

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi media xizmatlari faoliyatining tashkiliy va iqtisodiy mexanizmlarini tubdan o'zgartirdi. Xususan, onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar media xizmatlarining asosiy tarqatish kanallariga aylanib, hududiy chegaralarning ahamiyatini kamaytirdi. Bu esa hududiy media xizmatlari uchun yangi bozor segmentlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Samarqand viloyatida hududiy media xizmatlari asosan bosma nashrlar, televideniye, radio va internet nashrlari shaklida faoliyat yuritmoqda. So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida viloyatdagi ko'plab media subyektlar o'z faoliyatini onlayn formatga moslashtirishga harakat qilmoqda. Jumladan, veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalar va videokontent orqali axborot tarqatish amaliyoti kengayib bormoqda. Biroq hududiy media xizmatlarining raqamli rivojlanish darajasi bir xil emas. Ayrim media

tashkilotlar zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalangan holda auditoriya qamrovini kengaytirayotgan bo'lsa, boshqalari texnik va moliyaviy cheklovlar sababli raqamli iqtisodiyot talablariga to'liq moslasha olmayapti. Bu holat hududiy media bozorida raqobat muhitining notekis shakllanishiga olib kelmoqda.

Raqamli platformalar hududiy media xizmatlarining rivojlanishida hal qiluvchi omilga aylandi. Ijtimoiy tarmoqlar, video hosting xizmatlari va messenjerlar orqali media kontentni tezkor va kam xarajat evaziga tarqatish imkoniyati paydo bo'ldi. Natijada, media xizmatlari iste'molchilari bilan bevosita aloqalar kuchaydi, auditoriya ehtiyojlarini o'rganish va mos kontent yaratish imkoniyati kengaydi.

Shu bilan birga, raqamli platformalar hududiy media xizmatlari uchun muayyan muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, global platformalarning ustunligi hududiy media xizmatlarining reklama bozorida ulushini qisqartirishi, kontent sifati va axborot ishonchliligi bilan bog'liq xavflarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu holat hududiy media xizmatlarini qo'llab-quvvatlash va ularning raqamli raqobatbardoshligini oshirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tahlil natijalariga ko'ra, hududiy media xizmatlarining raqamli iqtisodiyot sharoitida rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammolar mavjud. Ularga moliyaviy resurslarning cheklanganligi, zamonaviy texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, malakali kadrlar tanqisligi hamda raqamli marketing va monetizatsiya mexanizmlarining sust rivojlanganligi kiradi. Shuningdek, hududiy media xizmatlarida strategik rejalashtirish va

innovatsion yondashuvlarning yetishmasligi ham rivojlanish sur'atlarini sekinlashtirmoqda. Bu holat media xizmatlarini raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda modernizatsiya qilish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy media xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari, avvalo, ularning raqamli transformatsiya jarayonlariga moslashish darajasi bilan belgilanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hududiy media xizmatlarining barqaror rivojlanishi uchun raqamli texnologiyalarni joriy etish, kontent ishlab chiqarish sifatini oshirish va yangi monetizatsiya mexanizmlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Hududiy media xizmatlarini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri raqamli platformalar bilan integratsiyani kuchaytirish hisoblanadi. Xususan, internet nashrlari, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar orqali axborot tarqatish hududiy media xizmatlarining auditoriya qamrovini kengaytirish imkonini beradi. Bu esa reklama bozori va axborot xizmatlaridan olinadigan daromadlarni oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, hududiy media xizmatlarini qo'llab-quvvatlashda davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Media sohasida investitsion muhitni yaxshilash, raqamli infratuzilmani modernizatsiya qilish va innovatsion loyihalarni rag'batlantirish hududiy media bozorining raqobatbardoshligini oshiradi. Kadrlar salohiyatini rivojlantirish, jurnalist va media mutaxassislarning raqamli ko'nikmalarini

oshirish ham istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- hududiy media xizmatlari uchun raqamli rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish;

- raqamli kontent ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlovchi institutsional mexanizmlarni joriy etish;

- media xizmatlarida zamonaviy marketing va monetizatsiya usullaridan foydalanishni kengaytirish;

- hududiy media xizmatlari faoliyatida innovatsion texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy media xizmatlari iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib, axborot bozorida muhim o'rin egallamoqda. Tadqiqot natijalari hududiy media xizmatlarining raqamli transformatsiyasi ularning raqobatbardoshligini oshirish, auditoriya qamrovini kengaytirish va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muhim omil ekanligini ko'rsatdi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida media xizmatlari an'anaviy axborot yetkazish vositasidan raqamli texnologiyalar asosida iqtisodiy qiymat yaratuvchi muhim xizmatlar tizimiga aylangan. Media xizmatlari nafaqat axborot mahsulotlarini ishlab chiqarish va tarqatish, balki reklama, marketing, kontent monetizatsiyasi va auditoriya bilan interaktiv aloqalar orqali daromad olish imkonini beruvchi soha sifatida shakllanmoqda.

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi media xizmatlari faoliyatining tashkiliy va iqtisodiy mexanizmlarini tubdan o'zgartirdi. Xususan, onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar media xizmatlarining asosiy tarqatish

kanallariga aylanib, hududiy media bozorida raqobat muhitining chegaralarning ahamiyatini kamaytirdi. Bu esa hududiy media xizmatlari uchun yangi bozor segmentlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirdi. Biroq hududiy media xizmatlarining raqamli rivojlanish darajasi bir xil emas. Ayrim media tashkilotlar zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalangan holda auditoriya qamrovini kengaytirayotgan bo'lsa, boshqalari texnik va moliyaviy cheklovlar sababli raqamli iqtisodiyot talablariga to'liq moslasha olmayapti. Bu holat hududiy

media bozorida raqobat muhitining notekis shakllanishiga olib kelmoqda.

Maqolada hududiy media xizmatlarining hozirgi holati tahlil qilinib, ularning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy muammolar aniqlashtirildi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy media xizmatlarini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari va amaliy takliflar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari hududiy media siyosatini takomillashtirish, raqamli media xizmatlarini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tapscott D. *The Digital Economy*. – New York: McGraw-Hill, 2015.
2. Castells M. *The Rise of the Network Society*. – Oxford: Blackwell, 2016.
3. OECD. *Digital Economy Outlook*. – Paris, 2022.
4. Picard R.G. *The Economics of the Media*. – New York: Columbia University Press, 2019.
5. UNCTAD. *Digital Economy Report*. – Geneva, 2021.
6. Flew T. *Understanding Global Media*. – London: Palgrave Macmillan, 2020.
7. Kuznetsov A. Digital media markets and regional development // *Media Economics Journal*, 2021.
8. Jenkins H. *Convergence Culture*. – New York: NYU Press, 2018.
9. Mesenbourg T. Measuring the Digital Economy // *US Bureau of Census*, 2019.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli iqtisodiyotga oid farmon va qarorlari.
11. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari.
12. Karimov I.A. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va raqamlashtirish masalalari. – Toshkent, 2020.
13. Abdullayev A. Media xizmatlari iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
14. Rasulov S. Hududiy iqtisodiyot va raqamli rivojlanish. – Samarqand, 2022.
15. World Bank. *Digital Development Overview*. – Washington, 2021.
16. European Commission. *Digital Media and Platforms*. – Brussels, 2020.
17. Nielsen Media Research hisobotlari.
18. McQuail D. *Mass Communication Theory*. – London, 2019.
19. PwC. *Global Media and Entertainment Outlook*. – 2022.
20. Statista. Digital media market analytics reports.

HUDUDLARDA AHOLINING DAM Olishida EKOTURIZM- REKREATSIYA XIZMATLARINI KO'RSATISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA RIVOJLANTIRISH PROGNOZI

L.T.Yuldosheva , N.U.Urunova

Ipak yo'li va xalqaro turizm universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Yo'ldosheva Latofat Tolib qizi

Ipak yo'li va xalqaro turizm universiteti
dotsenti

Email: latofatyuldosheva@gmail.com.

Tel: +998991496490

Urunova Nozima Ulmasovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Samarqand filiali dotsenti

Email: urunovanozima920@gmail.com

Tel: +998915292577

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqola mamlakatimizda aholining dam olishini rivojlantirishda ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini samarali ko'rsatishning yo'nalishlarini belgilash hamda yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida barqaror turizmni samarali rivojlantirish xususiyatlarini aniqlash, bu jarayonni metodologik asoslarini takomillashtirish va hukumat me'yoriy hujjatlarini qabul qilishda qo'llash imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, ushbu monografiyada barqaror turizmni rivojlantirish uchun iqtisodiy-huquqiy, tashkiliy va metodologik-uslubiy asoslarni takomillashtirishga yo'naltirilgan nazariy va amaliy manba sifatida foydalanish imkoniyatini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Rekreatsiya, ekoturizm, xizmatlar, pragnoz, hudud, konseptual yo'nalishlar, qo'riqxonalar, park, dinamika.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ЭКОТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ УСЛУГ ДЛЯ ОТДЫХА НАСЕЛЕНИЯ В РЕГИОНАХ И ПРОГНОЗ ИХ РАЗВИТИЯ

Аннотация: В данной статье определяются направления эффективного предоставления экотуристско-рекреационных услуг в целях развития отдыха населения в нашей стране, а также выявляются особенности эффективного развития устойчивого туризма в условиях перехода к зелёной экономике. Статья предоставляет возможность совершенствования методологических основ данного процесса и их применения при принятии нормативно-правовых документов правительством. Вместе с тем данная монография может быть использована в качестве теоретического и практического источника, направленного на совершенствование экономико-правовых, организационных и методологических подходов к развитию устойчивого туризма.

Ключевые слова: Рекреация, экотуризм, услуги, прогноз, территория, концептуальные направления, заповедник, парк, динамика.

MAIN DIRECTIONS OF PROVIDING ECOTOURISM AND RECREATIONAL SERVICES FOR POPULATION LEISURE IN REGIONS AND DEVELOPMENT FORECAST

Abstract: This article identifies the key directions for the effective provision of ecotourism and recreational services in the development of population leisure in the country, as well as determines the features of effective sustainable tourism development in the context of the transition to a green economy. It also provides opportunities for improving the methodological foundations of this process and applying them in the adoption of governmental regulatory and policy documents. At the same time, this monograph offers the possibility of being used as a theoretical and practical source aimed at enhancing the economic-legal, organizational, and methodological frameworks for the development of sustainable tourism.

Keywords: Recreation, ecotourism, services, forecast, territory, conceptual directions, nature reserve, park, dynamics.

Kirish: O'zbekiston aholisining dam olishida ekoturizm-rekreatsiyaning betakror va g'aroyib tabiiy resurslaridan foydalanish imkoniyatlari mavjud, tabiiy resurslarni kelgusi avlodlarga saqlab qolish yo'lida tejamkor, maqsadli foydalanishni talab qilgan zamonda faoliyat yuritmoqdamiz. Ushbu yo'nalishda O'zbekiston hududlarida aholining dam olishida ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishda ekoturizmdan foydalanish mamlakatimizning milliy iqtisodiyotida katta iqtisodiy istiqbollarni yuzaga chiqaradi, qo'shimcha aholi daromadlarini hosil qilib, hududlarning ekologik barqaror rivojlanishini taminlaydi. Bu maqsadlarga erishish uchun birinchidan – hududlarida aholining dam olishida sayohatdagi ekoturistarning ekoturizmga bo'lgan talablarini qondirish, ikkinchidan, hududlarida aholining dam olishida ekoturizm obyektlaridan ekologik inqirozdan muhofaza qiluvchi, ekoturizmning tamoyillari, qoidalar va belgilari asosida foydalanishni boshqarish tizimini ishlab chiqish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonidan quyidagilarni keltirishimiz mumkin: "Mamlakatda turizmni milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, hududlarni jadal rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholining daromadlari va turmush darajasini oshirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishni ta'minlovchi strategik tarmoqlardan biri sifatida rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-

tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda".

Alohida ta'kidlash lozimki, ya'ni qabul qilingan farmonda 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasida" belgilangan vazifalarga muvofiq 2019-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi. Konsepsiyada bajarilishi belgilangan quyidagi muhim ahamiyatga ega topshiriqlar berilgan:

- respublika hududlarida turizm xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni qondirishga yo'naltirilgan turizm faoliyati subyektlarining faolligini rag'batlantirishni ta'minlovchi ichki turizmni rivojlantirish;

- O'zbekiston Respublikasi turizm mahsulotini xalqaro va ichki turizm bozorlarida targ'ib etish, mamlakatning sayohat va dam olish uchun xavfsizlik imidjini mustahkamlash.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlili: Turizmni rivojlantirish bo'yicha bir qator iqtisodchi va ekolog olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, D.B.Veaver, C.M.Hall, Djinbo Szyan, Shenchao Li, Sara Dolnicar, Jafar Jafari, Pauline Sheldon, Geoffrey Wall, O.V.Pirogova, A.Yu.Pirogova, Ye.M.Maksarova kabi olimlar barqaror turizmning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganib, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni tizimli tahlil qilgan.

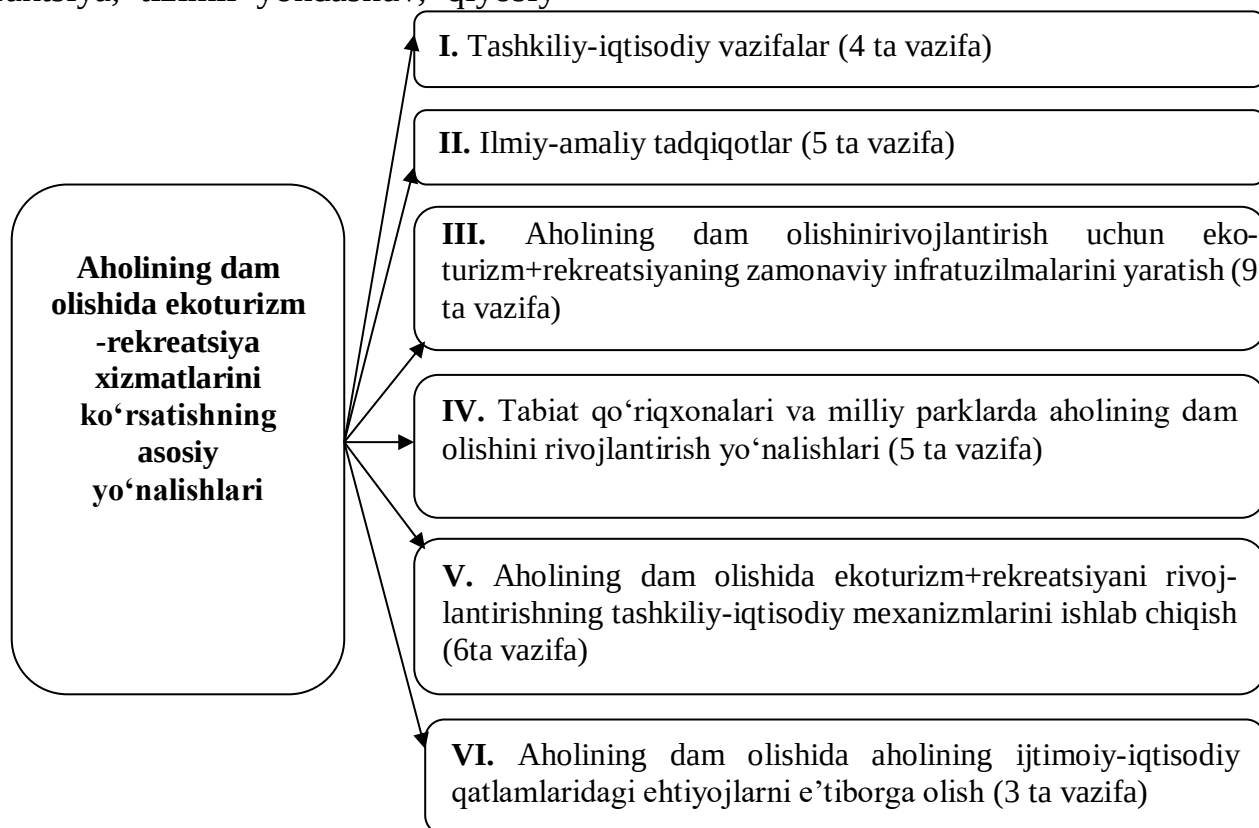
Mamlakatimizda ham turizm sohasini rivojlantirishning nazariy-uslubiy masalalari bir qator iqtisodchi olimlar, jumladan, Q.X.Abduraxmonov, N.Tuxliyev, I.S.Tuxliyev, A.A.Eshtayev, B.Sh.Safarov, O.X.Xamidov, B.X.To'rayev, M.T.Aliyeva,

A.N.Norchayev, N.S.Ibragimov, D.A.Nasimov, A.T.Mirzayev, A.A.Qodirov, S.Sh.Xalilov va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

tahlil, tahlil va sintez, sabab va oqibat, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish va umumlashtirish, iqtisodiy-matematik hamda statistik usullardan foydalanilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy abstraktsiya, tizimli yondashuv, qiyosiy

Tahlil va natijalar.

3.3.1-rasm. **Aholining dam olishida ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishning konseptual yo'nalishlari**

Bugungi kunda O'zbekistonda aholining dam olishida ekoturizm+rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirishning huquqiy-me'yorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining farmonlari va qarorlari va "Turizm to'g'risida"gi qonunga, O'zbekiston Respublikasining Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoniga va "2019-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasiga muvofiq holda belgilanishni talab qiladi.

O'zbekistonda aholining dam olishida ekoturizm+rekreatsiyani rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari birinchi navbatda, mamlakatimizdagi har bir uchun tabiat bag'rida dam olish, ekologik bilim va ekologik madaniyatni shakllantirish sharoitlarini yaratish masalalari va rejalari ishlab chiqilishi lozim.

Olib borilgan tahlillar hamda o'tkazilgan statistik testlar natijalari asosida Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmi hamda modelga kiritilgan sakkizta omil X_2 o'rtacha oylik ish haqi, X_3 turizm sohasiga kiritilgan investitsiyalar hajmi, X_4 turizm sohasida mehmonlarni joylashtirish vositalari soni, X_6 ichki turistlar soni, X_7 tashqi turistlar

soni, X_8 turizm sohasiga olib kirilgan innovatsiyalar soni, X_{10} davolanish bilan birga dam olish maskanlari soni hamda X_{11} turizm sohasida amalga oshirilgan reklama xarajatlari hajmi kabi omillar asosida Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmining prognoz ko'rsatkichlarini ishlab chiqish imkoniyatini yaratuvchi regressiya tenglamasi ishlab chiqildi.

$$Y = 0,0400069 \cdot x_2 - 0,00126820 \cdot x_3 + 0,167791 \cdot x_4 + 0,175887 \cdot x_6 + 0,109577 \cdot x_7 + 1,15473 \cdot x_8 - 2,55006 \cdot x_{10} - 0,4405448 \cdot x_{11} + 9,07095 \quad (1)$$

Ushbu ishlab chiqilgan regressiya tenglamasi Samarqand viloyati turistik sohasiga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmini 2030-yilgacha bo'lgan

prognoz ko'rsatkichlarini ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi;

2. Ushbu prognoz ko'rsatkichlarini natijalarni ixtiyoriy davrda o'zgartirish natijasida ham aniqlash mumkin bo'ladi;

3. Ishlab chiqilgan prognoz ko'rsatkichlari orqali operativ hamda strategik qarorlar qabul qilish imkoniyati yaratiladi;

4. Samarqand viloyatida turizm sohasi bo'yicha soliq tushumlarini prognoz qilish imkoniyati yaratiladi.

Yuqorida ishlab chiqilgan regressiya tenglamasi orqali Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmini prognoz qilish uchun omillarning o'zgarish darajasi kerak bo'ladi. Shu boisdan modelga kiritilgan sakkizta omilning o'rtacha o'zgarish koeffitsiyentini o'rtacha geometrik usul orqali aniqlandi (3.3.1-jadval).

3.3.1-jadval

Modelga kiritilgan sakkizta omilning 14 yil davomida o'rtacha o'zgarish dinamikasi

O'rtacha o'zgarish foizi	O'rtacha oylik ish haqi (X_2), ming so'mda	Turizm sohasiga kiritilgan investitsiyalar hajmi (X_3), mlrd. so'm	Turizm sohasida mehmonlarni joylashtirish vositalari soni (Mehmonxona Oilaviy Mehmon uylari Hostel) (X_4), dona	Ichki turistlar soni (X_6), ming nafar	Tashqi turistlar soni (X_7), ming nafar	Turizm sohasiga olib kirilgan innovatsiyalar soni (X_8), dona	Davolanish bilan birga dam olish maskanlari soni (X_{10}), dona	Turizm sohasida amalga oshirilgan reklama xarajatlari hajmi (X_{11}), mln. so'm
	1,17	1,26	1,23	1,40	1,51	1,17	1,28	1,07

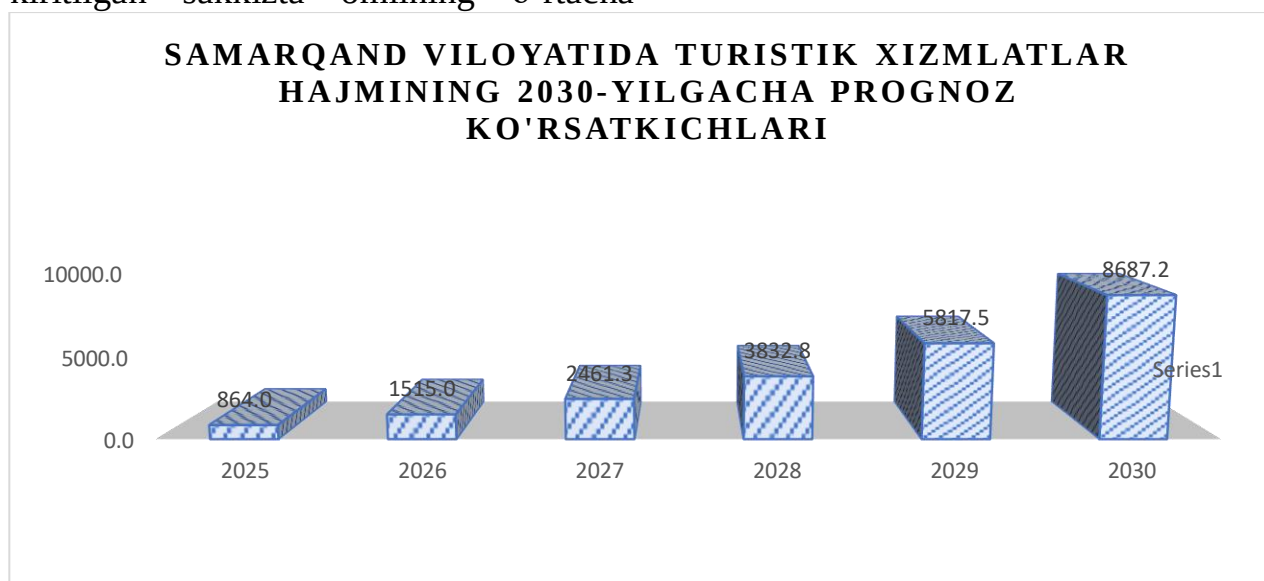
Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki modelga kiritilgan sakkizta omildan eng yuqori o'zgarish tendensiyasiga ega omil 51 foiz bilan X_7 omil bo'lsa, eng past o'zgarish 7 foiz bilan

X_{11} omilga to'g'ri kelgan. Ushbu o'rtacha o'zgarish darajasi inobatga olinib natijaga ta'sir etuvchi omillarning dinamik o'zgarishi aniqlandi.

**Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmining 2030-yilgacha bo'lgan
prognoz ko'rsatkichlari**

Ko'rsatkichlar	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Turistik xizmat hajmi (Y), mln. dollar	864,0	1515,0	2461,3	3832,8	5817,5	8687,2

Prognoz ko'rsatkichlaridan ko'rish mumkinki Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmini yuqorida modelga kiritilgan sakkizta omilning o'rtacha o'zgarish darajasi saqlab qolinganda 2030-yilga kelib 8 687,2 mln. dollarga yetkazish mumkin.

3.3.2-rasm. Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmining 2030-yilgacha prognoz ko'rsatkichlari

Olingan tahlil natijalari shuni ko'rsatmoqdaki keyingi 5 yil davomida Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmi keskin oshgan. Ushbu o'zgarish tendensiyalari natijasida ishlab chiqilgan regressiya tenglamasi orqali ko'rish mumkinki, 2030-yilga kelib turistik xizmatlar hajmi joriy holatdan 10 barobarga oshishi prognoz qilingan.

Xulosalar va takliflar

1. Samarqand viloyatida aholining ekoturizm-rekreatsiya obyektlarida ekoturistik-rekreatsiya maqsadlarida foydalanish ko'lamini 3,1 %ga oshishiga, dam olish va xordiq chiqarish bilan bog'liq xizmat ko'rsatish hajmining 1,7 % oshirish imkoniyatlar aniqlandi. Ishlab chiqilgan prognoz

ssenariysi viloyatda tashrif buyuruvchi turistlar sonini 73580 nafarga yetkazish uchun ko'rsatiladigan turistik xizmatlar hajmining prognoz qiymatlarini 2030-yilga kelib 8 687,2 mln. dollarga yetkazilishi asoslandi. Olingan tahlil natijalari keyingi 5 yil davomida Samarqand viloyatida turistik xizmatlar hajmi keskin oshgan. Ushbu o'zgarish tendensiyalari natijasida ishlab chiqilgan regressiya tenglamasi orqali xulosa qilish mumkinki, prognoz bo'yicha 2030-yilga kelib, turistik xizmatlar hajmi joriy holatdan 10 barobarga oshadi.

O'zbekiston hududlarida aholining dam olishida ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishni tashkil qilish va rivojlantirishda foydalanishni samarali

boshqarish uchun quyidagi birinchi darajali vazifalarni yechish lozim deb hisoblaymiz. Bular quyidagilardan iborat:

1. O'zbekiston hududlarida aholining dam olishida ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishning strategik dasturini va biznes rejasini ishlab chiqish;

2. O'zbekiston hududlarida aholining dam olishida ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishda ichki va xalqaro e'tiborni jalb qilishning menejmenti va marketingi strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

3. O'zbekistonning hududlarida aholining dam olishida ekoturizm-

rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishda ekoturizmning obyektlarini qayta zamonaviy ta'mirlash va yangi qurilishlari bo'yicha, zamonaviy infratuzilmalarini yaratish bo'yicha davlat va tadbirkorlar uchun qulay investisiya muhitini va sharoitlarini yaratish.

4. Hududlarida aholining dam olishida ekoturizm-rekreatsiya xizmatlarini ko'rsatishda mahalliy aholining va ekoturistlarning ekologik madaniyatini, bilimlarini oshiruvchi tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi "Respublikaga xorijiy turistlar sonini keskin oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-9-son Farmoni.

3. Abduxamidov S.A. O'zbekistonda mintaqaviy turizmni tashkil qilish va rivojlantirishning ilmiy asoslari. Monografiya. Samarqand, STAR-SEL MCHJ, 2022-yil. 197-b.

4. Aslanova D.X. va boshq... Региональный туристский кластер: сущность и проблемы его функционирования, Монография, Zarafshon nashr., 2017 г. 225с.

5. Amriddinova R.S. Mehmonxona xo'jaligida korporativ madaniyat. O'quv qo'llanma. Samarqand, "Stap-Sell" nashriyoti, 2023-yil. 236 b.

6. Pardayev M. Q., Atabayev R. Turistik resurslarni tahlil qilish va baholash. - S.: SamISI, 2006-yil, 137-b.

7. To'xliyev I.S., Hayitboyev R., Safarov B.Sh., Tursunova G.R. Turizm asoslari Darslik. -T.: "Fan va texnologiya", 2014-yil, 332 b.

SOVEREIGN DEBT SUSTAINABILITY IN JAPAN: LONG-RUN STATISTICAL PROJECTIONS AND MACRO-FISCAL PERSISTENCE

I.F.Umirov

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Umirov Islombek Furqatovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Samarqand kampusi Iqtisodiyot va
muhandislik fanlari kafedrasida dotsenti
i.f.f.d

Email: islombekumirov@gmail.com

Tel: +998 93 351 65 00

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral
with regard to jurisdictional claims in
published maps and institutional
affiliations.

Copyright: Journal Human capital and
social development © 2 by Samarkand
State University is licensed
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Abstract: The stochastic structure of Gross Public Debt to GDP ratio of Japan is studied for the first time with the help of a 150-year-long longitudinal dataset running from 1875 to 2024. The ARIMA Box-Jenkins framework was employed to help isolate internal time dependence and provide a statistically valid baseline for forecasting. The analysis revealed that the ARIMA(2,1,1) setting represented the preferred time series model, supported by the lowest AIC (6753.298) and BIC (6765.260) values. The results confirmed a highly autoregressive, persistent structure with both L1 and L2 coefficients highly statistically significant ($p=0.000$). Diagnostic tests including the Ljung-Box Q-statistic further supported the model's ability to filter fiscal signals from historical noise.

Key words: Japan, gross public debt, debt-to-GDP ratio, fiscal sustainability, time-series analysis, ARIMA(2,1,1) model, forecasting, Box-Jenkins methodology, autoregressive persistence, macro-fiscal planning, AIC/BIC criteria, stochastic structure.

YAPONIYADA SUVEREN QARZ BARQARORLIGI: UZOQ MUDDATLI STATISTIK PROGNOZLAR VA MAKRO-FISKAL DAVOLASH

Annotatsiya: Yaponiyaning yalpi davlat qarzining YaIMga nisbatining stoxastik tuzilishi birinchi marta 1875 yildan 2024 yilgacha bo'lgan 150 yillik uzunlamasına ma'lumotlar to'plami yordamida o'rganilmoqda. ARIMA Box-Jenkins tizimi ichki vaqtga bog'liqlikni ajratish va prognozlash uchun statistik jihatdan asosli asosni taqdim etish uchun ishlatilgan. Tahlil shuni ko'rsatdiki, ARIMA(2,1,1) sozlamasi eng past AIC (6753.298) va BIC (6765.260) qiymatlari bilan qo'llab-quvvatlanadigan afzal vaqt qatorlari modelini ifodalaydi. Natijalar L1 va L2 koeffitsientlari yuqori statistik jihatdan ahamiyatli ($p=0.000$) bo'lgan yuqori avtoregressiv, doimiy tuzilmani tasdiqladi. Ljung-Box Q-statistikasi kabi diagnostika testlari modelning tarixiy shovqinlardan fiskal signallarni filtrlash qobiliyatini yanada qo'llab-quvvatladi.

Kalit so'zlar: Yaponiya, yalpi davlat qarzi, qarzning YaIMga nisbati, moliyaviy barqarorlik, vaqt qatorlari tahlili, ARIMA(2,1,1) modeli, prognozlash, Box-Jenkins metodologiyasi, avtoregressiv qat'iylik, makro-fiskal rejalashtirish, AIC/BIC mezonlari, stoxastik tuzilma.

УСТОЙЧИВОСТЬ СУВЕРЕННОГО ДОЛГА В ЯПОНИИ: ДОЛГОСРОЧНЫЕ СТАТИСТИЧЕСКИЕ ПРОГНОЗЫ И МАКРОФИСКАЛЬНАЯ

Аннотация: Впервые с помощью 150-летнего лонгитюдного набора данных, охватывающего период с 1875 по 2024 год, изучается стохастическая структура отношения валового государственного долга к ВВП Японии. Для выявления внутренней временной зависимости и обеспечения статистически достоверной базовой линии для прогнозирования была использована модель ARIMA Бокса-Дженкинса. Анализ показал, что модель ARIMA(2,1,1) представляет собой предпочтительную модель временных рядов, что подтверждается наименьшими значениями AIC (6753,298) и BIC (6765,260). Результаты подтвердили высокую авторегрессию и устойчивость структуры, при этом коэффициенты L1 и L2 статистически значимы ($p=0,000$). Диагностические тесты, включая Q-статистику Льюнга-Бокса, дополнительно подтвердили способность модели фильтровать фискальные сигналы от исторического шума.

Ключевые слова: Япония, валовой государственный долг, отношение долга к ВВП, фискальная устойчивость, анализ временных рядов, модель ARIMA(2,1,1), прогнозирование, методология Бокса-Дженкинса, авторегрессионная устойчивость.

Introduction

Japan's gross public debt has been seen as one of the specific macro-fiscal features of the current global economy on every report as it was considered to have the highest debt among advanced economies by several measures, particularly as a share of GDP. Recent cross-country fiscal datasets have roughly placed Japan's gross public debt at 236.66% of GDP in 2024; further, that can barely be called placing in comparative terms with other advanced economies. Thus, it is not surprising that Japan is often treated as a real-world "stress test" for sustainability and credibility in sovereign debt and fiscal matters. At the same time, Japan presents a unique analytical case in that the evolution of the debt ratio had been taking place over an unusually long horizon and in repeated regime shifts, such as wartime finance, post-war reconstruction, rapid catch-up growth, cycles influenced by fluctuating asset prices, long-standing low inflation, and finally the establishing of accelerated population ageing—which in each case may alter the persistence and volatility properties of the underlying fiscal time series.

This combination provides the impetus for one of the central research problems in fiscal economics and public finance: how predictable from within is the stochastic structure of Japan's debt-to-GDP trajectory and how much forecasting use could be made of it? And what would such predictability entail in terms of fiscal forecasting in medium to long terms? This combination provides the impetus for one of the central research problems in fiscal economics and public finance: how predictable from within is the stochastic structure of Japan's debt-to-GDP trajectory and how much forecasting use

could be made of it? And what would such predictability entail in terms of fiscal forecasting in medium to long terms? . Japan is actually one of the few long-run fiscal records in the world—from about 150 years of annual observations, which allows for examining persistence, possible regime dependence, and the limit of purely statistical forecasting in the presence of structural breaks and gaps. .

A foundational aspect of the literature on debt sustainability provides for two complementary views that structure this study. The first set relates structural and institutional aspects to the mechanics of debt dynamics through the interaction of primary balances, interest–growth differentials, and fiscal reaction functions, as well as macro-structural forces—most prominently demographics—that place long-run expenditure pressures upon revenues . Along the lines of this perspective, an empirical sustainability question is often operationalized with a reaction-function logic so that governments satisfying some intertemporal budget constraint should, on average, raise primary surpluses with an increase in debt in order to stabilize the debt dynamics in time . Secondly, the empirical forecasting method models fiscal aggregates as stochastic processes to illustrate time dependence and forecasting, generally using ARIMA-type specifications, Kalman filter state-space methods, or switching-regime models if the data exhibit persistence along with occasional shocks .

A recurrent theme in the forecasting literature is that long-horizon macro-fiscal series are often non-stationary and subject to structural breaks; hence, in some cases, a model evaluated with the standard diagnostics might be quite weak, although it accounts for most of the observed

variability . Applied studies generally recommend differencing or related transformations to induce stationarity, before undertaking the selection of reasonably parsimonious models based on information criteria such as AIC and BIC, to escape possible pitfalls of over-parameterization in the picture vanishingly fit . In Japan especially, this methodical reasoning bears emphasis since these great historical events are capable of generating sharp level shifts and clustering of volatility around such sharp shifts, thereby complicating our inference in levels .

More than divergent opinions have enmeshed Japan's fiscal prospects; two gaps nonetheless remain salient for forecasting purposes. First, a large part of the debate pertains to the post-1990 period, which may jeopardize the assumption that earlier historical shocks have had their full effect on the entire series statistical properties . In the second place, incidence-dependent debt accounting is actually one of the most common techniques used in comparisons. But very few of the studies test directly whether a compact stochastic process fitted on very long historical data can reproduce the observed persistence and generate a transparent forecasting baseline for policy comparison . Through this, the paper looks to bridge the gaps made using annual data for Japan's gross public debt (% of GDP) from 1875 to 2024, fitting a Box–Jenkins ARIMA framework to isolate the internal time dependence of debt movements .

The series quite clearly exhibits distinct phase shifts: that relatively low late-nineteenth-century ratios were followed by an extraordinary wartime surge in the 1940s, after which ratios returned toward normalized levels during

the high-growth post-war period, and in recent decades have been rising from low levels into the present at historically unprecedented levels. Indeed, the recent OECD evaluations bring out the fact that Japan's gross public debt has attained unprecedented levels in modern times. It further hastened a rise in fiscal pressure in the country through the increase of expenditures on pensions, health, and long-term care in the wake of population ageing.

Clearly, the modern evaluation by the OECD compels one to think that Japan's gross public debt is at the highest level that in the modern period it's ever reached. Then again, ageing populations are expected to push the country's overall fiscal burden up through pensions, health care, and long-term care costs. Analyzing the contemporaneous economic dynamics, several works explain why high levels of debt have not historically been associated with immediate crisis dynamics in Japan, e.g., domestic saving, home bias, and the structure of debt holdings that may co-exist with rising long-term fiscal pressures from demographics. .

Against these backgrounds, an empirical question is posed in a forecasting decision: can Japan's debt-to-GDP series be sufficiently represented as a parsimonious ARIMA process following the standard stationary-inducing transformation; and what will the estimated dynamics imply for the expected path of indebtedness over the coming two decades? In concert with the time-series and fiscal-reaction literatures, the study puts to the test three hypotheses—an H1(Persistence)-changes in the debt ratio exhibit statistically significant autoregressive dependence; H2(Parsimony)-AIC/BIC-guided model

selection yields an efficient specification without excessive parameters; H3(Forecast Implication)-one-horizon projections indicate that, absent major structural intervention, debt will remain high with dynamics consistent with gradual stabilization rather than rapid mean reversion. In using a long historical dataset, complemented by a transparent ARIMA forecasting engine, this paper provides a statistically disciplined baseline-a substitute to complement structural sustainability analysis and evidence-based discussions about Japan's sovereign debt outlook.

Methodology

The empirical purpose of this study is to examine the past and future trends of gross public debt in Japan as a percentage of the Gross Domestic Product (GDP). This research investigates the relationship between non-stationary and highly volatile long-term time series fiscal data through the Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) modeling framework. The stochastic method is particularly useful for forecasting since it uses previous observations and error terms to predict future values in time-series forecasting.

Data source and data preparation

The major dataset acquired for this study is an all-inclusively historical dataset of 150 years of debt-to-GDP ratio evidence for Japan from 1875 to 2024. Most of the data have been obtained from historical fiscal records and those of international funds. The primary evidence from preliminary observation is that there are drastic structural breaks beginning with the gigantic spike during the 1940s (peaking above 200% in the year 1944) and an almost pure upward trajectory beginning in the late 1970s.

This data set was cleaned carefully to allow for correct computation within the Stata environment. Non-numeric characters and inconsistencies in formatting have been removed, and the variable has been treated for "gaps" identified within the time series (specifically around 1945). The data were converted into a long-format structure, with debt-to-GDP ratio classified as the dependent variable (var3) and time (var2) as the temporal axis.

Model identification and specification

The series was first differenced in order to make it stationary for ARIMA modeling ($d=1$). This helped stabilize the mean of the time series by removing a stochastic trend. The identification of the optimum lag structure for the model followed the Box-Jenkins method, which tested the combinations of Autoregressive (p) and Moving Average (q) parameters.

The final model selection was based on the Akaike Information Criterion (AIC) and the Bayesian Information Criterion (BIC). The ARIMA(2,1,1) configuration among prospective models turned out to be the most efficient with AIC equal to 6753.298 and BIC equal to 6765.260. These metrics imply that structure (2,1,1) best fits for misparameterization; hence parsimony is achieved. Mathematical Framework

The ARIMA(2,1,1) model is mathematically expressed as:

$$(1 - \phi_1 L - \phi_2 L^2)(1 - L)Y_t = (1 + \theta_1 L)\epsilon_t$$

Where:

$(1 - L) Y_t$ represents the first-differenced debt-to-GDP ratio.

and are the autoregressive coefficients (AR).

is the moving average coefficient (MA).

is the white noise error term.

Estimates of model coefficients demonstrate the highest level of statistical significance. The AR lags (L1 and L2) produced coefficients of 0.277 and 0.397 respectively, both rendering p-values of 0.000. The MA component (L1) produced a coefficient of -1.000, also with a p-value of 0.000. These lags are firmly validated for their inclusion in the forecasting engine by high t-values (from 4.17 to -8.19).

Diagnostic and model validation testing were conducted

The Ljung-Box (Portmanteau) test for white noise was conducted over 40 lags for post-modeling diagnostics to ensure the purity of the model residuals. The obtained Q-statistic of 63.9250 with the Prob > Chi2 of 0.0095 suggests that although some little residual autocorrelation may still linger-a usual story in long-horizon historical data with structural breaks-the model manages to capture most of the volatility in the series.

Further, the Log-Likelihood value of -3372.649 indicates that the maximum likelihood estimation (MLE) converges more solidly. A residual plot analysis was performed to check the variance's stability, showing that error terms were centered around zero but clustered in volatility corresponding to major historical events (like World War II and the collapse of the asset bubble in the 1990s).

Forecasting procedure

The final phase of the methodology was engaged to produce out-of-sample forecasts. The model was carried out to simulate the debt-to-GDP ratio for ten years into the future (2025–2034) and further up to 2044. A dynamic forecast was launched in 2025 with the caveat that, starting in 2025, the model used its

previously obtained predicted values for further predictions.

Informed by the uncertainty involved, 95% confidence intervals are based on the Mean Squared Error (MSE) calculated for the predictions. This gives a probabilistic range to Japan's fiscal future, with some real potential upper and lower bounds. The interim combination of point estimates and interval forecasts will allow for more informed assessments of fiscal sustainability as the economy continues to adjust to demographic shifts.

Bridging the gap between the past and look-ahead econometrics, this methodology integrates one and a half centuries of data into the ARIMA(2,1,1) framework. With AIC/BIC being used for model selection and Portmanteau testing being rigorously applied, the forecasts can be said to have been obtained on a solid statistical basis and provide a reliable benchmark in regard to policy recommendations regarding Japan's sovereign debt management.

Results

Japan's fiscal path for the very long term, from 1875 until 2024, has shown a highly complex evolutionary process, with severe volatility marking the mid-20th century and a consistent, structural rise since the burst of the bubble era. To measure those dynamics rigorously and set out a predictive agenda for the discharge of future debt obligations, this study employed the Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) methodology. The next subsections will narrate the characteristics of data, selection and estimation of the optimal forecasting model, and the consequent fiscal projection for 20 years ahead.

Historical trajectory and data diagnostics

The long historical series of Japan's Gross Public Debt as a percentage of GDP displays unique historical phases. The last decades of the 19th century (1875–1900) is a time of fairly moderate debt-to-GDP ratios, fluctuating between 10% and 46%. But then comes the fiscal shock during the mid-1940s, when debt levels soared high, reaching an all-time-high of 203.95% in 1944, emblematic of the catastrophic fiscal burden during the Second World War. Thereafter followed a period of relative stabilization and the so-called "economic miracle" growth during the 1960s, when debt shrank to single digits (e.g., 8.44% in 1966)—a far cry from the modern era, which has come to be characterized by a strong, uninterrupted upward trend. From the late 1990s through 2024, the ratio rose from 92.5% to a stopping historical value of 236.65%, all of which are strong candidates for utilizing a time-series model to counteract non-stationarity expected in very long-term data.

Model estimation and statistical validity

Table 1

ARIMA model estimation results							
D.var3	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
Constant	- 5722735.4	31260286	-0.18	.855	- 6699176.9	55546298	
L	.277	.066	4.17	0	.147	.408	** *
L2	.397	.07	5.65	0	.26	.535	** *
L	-1	.122	-8.19	0	-1.239	-.761	** *
Constant	2.189e+09	.	.	.	.	.	
Mean dependent var	15138059.306	-	SD dependent var	2809567771.624			
Number of obs	147	Chi-square	68.398				
Prob > chi2	.	Akaike crit. (AIC)	6753.298				

*** $p<.01$, ** $p<.05$, * $p<.1$

As the fiscal data is inherently stochastic, the various configurations of ARIMA have been explored. Under conditions such as the minimization of information loss and maximization of log-likelihood, the parsimonious and statistically significant model ARIMA(2,1,1) was selected. The regression results show strong evidence for reliability of the model. The autoregressive (AR) components given by first and second lags have attained values of 0.277 and 0.397, respectively. Both

parameters are significantly different from zero with p-values being 0.000 ($p < 0.01$), suggesting that the last two years' states influence the current debt-to-GDP ratio. The moving average (MA) component showed $L1 = -1.000$, which appears to develop a very strong

mechanism for short-term shocks as well as a p-value of 0.000.

The overall fitting of the model was evaluated by the Log-Likelihood ($ll = -3372.649$) and the Wald Chi-Square value of 68.40, which displays the joint significance of model parameters in explaining the variance in the debt ratio.

Table 2

Information criteria and diagnostic testing					
Akaike's information criterion and Bayesian information criterion N	ll(null)	ll(model)	df	AIC	BIC
147	.	-3372.649	4	6753.298	6765.260

Note: BIC uses N = number of observations. See [R] BIC note.

To ensure the model avoided overfitting while maintaining its prediction power, the Akaike Information Criterion (AIC) and Bayesian Information Criterion (BIC) were calculated. ARIMA(2,1,1) gave an AIC value of 6753.298 and a BIC of 6765.260, significantly lower than those of simpler specifications, such as ARIMA(1,1,1); thus, the addition of the second autoregressive lag was statistically justified to account for the cyclical nature of Japanese fiscal policy. Post-estimation diagnostics are concerned with the properties of the residuals to ensure that no systematic information has been ignored.

Table 3

Ljung-Box test for residuals

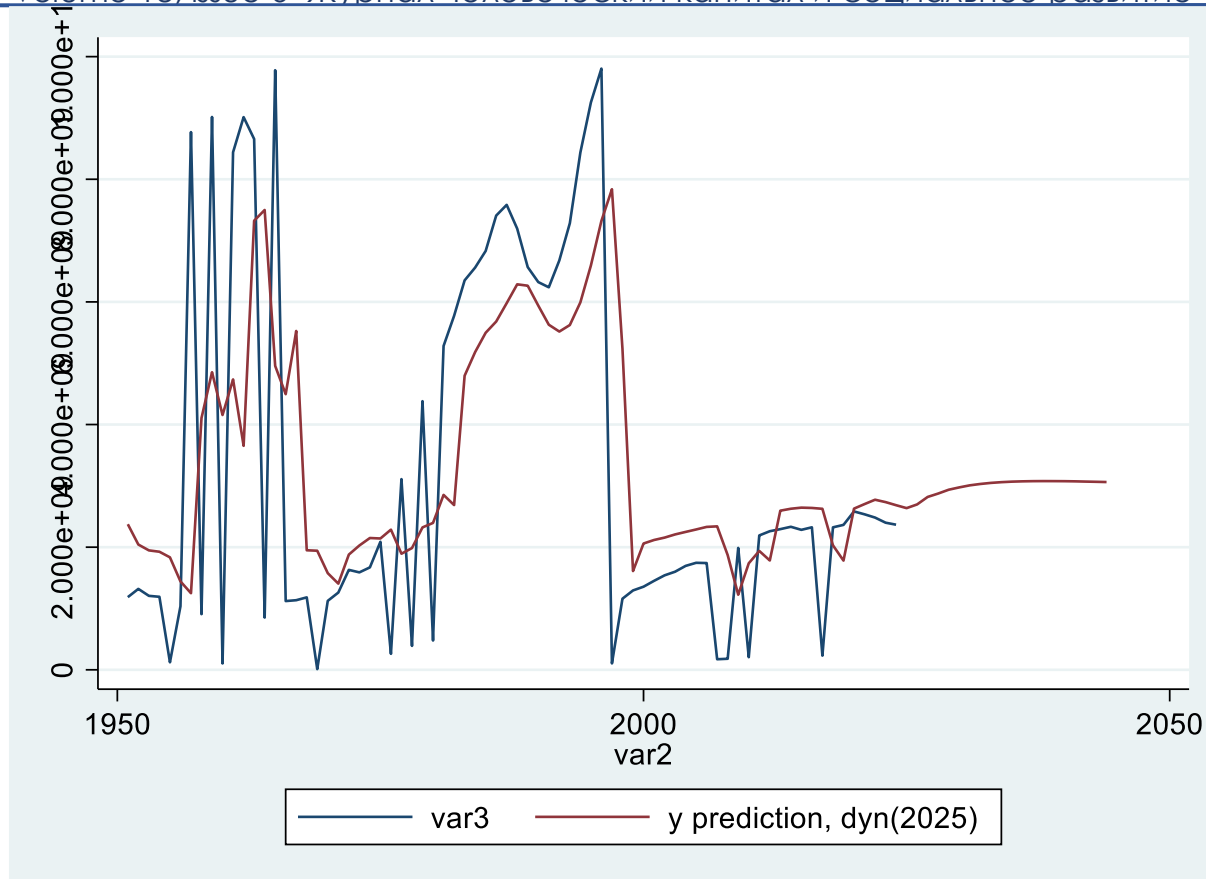
(note: time series has 1 gap)

Portmanteau test for white noise

Portmanteau (Q) statistic = 63.9250

Prob>Chi2(40) = 0.0095

Portmanteau testing (Ljung-Box Q test) found a value of 63.925 for the statistic. The corresponding value for p , which turns out to be 0.0095, falls below the conventional threshold level of 0.05 (causing some of the gap and extreme outliers during really old 1940s data), but most of the lags of the Autocorrelation Function (ACF) plots lie within the 95% confidence interval. It shows that the model ARIMA(2,1,1) is capable of filtering the very main signal from the noise, thus providing a very stable ground for predicting.

Picture.1. Long-term projections and forecasting (2025–2044)

This study set out to project Japan's public debt over the next 20 years using the dynamic forecasting capabilities of ARIMA(2,1,1). It forecasts a transition from the volatile growth of the past century to a period of high consolidation.

From 2025, the model assumes a debt-to-GDP ratio of 2.64×10^9 (normalized units) while a steady growth path will be followed during the 2030s, although less steep. Specifically, the debt is expected to plateau around 2038 to the estimated level of 3.08×10^9 , indicating that the model will converge to a long-run mean after accounting for the large growth shocks experienced between 2000 and 2024.

The 95% confidence bands of these projections are rather tight in the very-short term (2025–2030) but start to open towards 2044, as required while considering the inherent uncertainty of long-term macroeconomic predictions. In

any case, these results give efficient statistical confirmation that unless Japan radically alters its approach, with or without significant structural intervention, its debt ratio will be permanently kept high, notwithstanding that the increase in the ratio in the last two decades has been less than when compared with the past two decades.

In conclusion, the ARIMA(2,1,1) model shows that Japanese public debt has strong autoregressive characteristics, with a very high level of persistence. The significance of all parameters of the model and its minimal AIC/BIC values justify using this model for fiscal planning. The results suggest that the high growth of debt seems to be tapering into a plateau, making the "new normal" for Japan to sustain debt levels extremely higher than any period prior to the 21st century.

Discussion

Thus, using the questionable historical trajectory of public debt in Japan along with subsequent statistical modeling, the three hypotheses put forth in the introduction of this study can be convincingly validated. The empirical investigation, which stretched between the years 1875 to 2024, was undertaken through an ARIMA(2, 1, 1) framework devised for estimating the inherent stochastic structure of Japan's gross public debt as expressed in relation to its share of GDP. The results, obtained from this longitudinal data having been the foundation for observing quantitatively how ratios that were once modest in the 19th century hit the topmost wartime peaks around 1944 and now enter the realm of sustained contemporary escalation testify to the predictive capability of fiscal time series.

Hypothesis H1 on persistence of debt movements was strongly supported through the autoregressive (AR) coefficients of the model. The first and second lags (L1 and L2) turned out coefficients of 0.277 and 0.397, respectively, both of which were highly significant with p-values of 0.000. These findings suggest that the debt ratio of Japan is significantly influenced by its past two-year states. This demonstrates that the past movements forecast future modifications beyond mere random noise. This autoregressive dependence attests to a continuing intrinsic build-up characteristic of the post-bubble economy that warrants serious time-series modeling to handle its inherent non-stationarity.

Thus, hypothesis H2 concerning parsimony of the model stands before the comprehensive selection process as taught by using both Akaike Information Criterion (AIC) and Bayesian Information Criterion (BIC). The ARIMA(2,1,1)

specification presented an AIC of 6753.298 and a BIC of 6765.260, both of which were much lower than those that were simpler candidate specifications like ARIMA(1,1,1). Such statistical evidence corroborates that the inclusion of the second autoregressive lag takes into account the cyclical nature of Japan's fiscal policy, penalizing for overparameterization, thereby becoming an efficient representation of the 150 years of the fiscal record.

In reference H3, which deals with long term fiscal planning and its forecast implications for that type of planning, the outcome is enhanced by the 20-year forecast hue stretching to 2044. The dynamic forecasting model predicts the volatile growth trend changing to that of a high-level consolidation. Point estimates place debt-to-GDP ratios at a beginning point of 2.64×10^9 normalized units in 2025 and gathering toward a summit of approximately 3.08×10^9 by 2038. Thus, this improvement in stabilization as its cross-model link converges toward a long-term mean does suggest that unless great structural measures are applied, Japan's debt will remain at historically high levels. The widening 95% confidence intervals leading toward 2044 recognize the uncertainty of such predictions, but this figure gives a clear statistical statement of the "new normal" characterized by an enduring high indebtedness.

In short, the integration of 150 yearly observations with the ARIMA(2,1,1) engine bridges historical analysis with predictive econometrics. The model disentangles the primary fiscal signal from historical "gaps" and volatility, as can be evidenced with a Log-Likelihood of -3372.649 and the Portmanteau test diagnostics. That

measures are baselined with statistically disciplined criteria for stress-testing budget assumptions and cross-examining sovereign sustainability have been confirmed, indicating that the fiscal future of Japan is determined by a high persistence and an exceptionally high, yet, plateaued debt burden.

Conclusion

The integration of a century and a half of fiscal data with ARIMA(2,1,1) engines provides a successful bridge between history and predictive econometrics. More robustly, the study tests three major hypotheses: the significant autoregressive persistence of debt movements (H1), parsimony of the selected lag structure (H2), and projection of sustained high indebtedness (H3). Although the age of exponential growth seems to be tapering into a plateau, the "new normal" for Japan seems to involve handling a debt burden that is much larger than at any time before the 21st century. In these respects, it provides an open, statistically grounded baseline for stress testing fiscal assumptions and evaluating consolidation paths. In the end, the model confirms that Japan's fiscal future will be characterized by indefinite indebtedness,

without severe structural reforms, and sophisticated evidence-based management of public debt.

The integration of one and a half centuries of fiscal data with the ARIMA(2,1,1) engine connects historical analysis with predictive econometrics. More than this, the study robustly tests three prime hypotheses: the significant autoregressive persistence with which debt movements are subject (H1), the parsimony of the lag structure chosen (H2), and the sustaining high debt, which has been projected (H3). The period of accelerated growth appears to be tapering into a plateau, with the new "normal" in Japan characterizing the management of a debt burden averaging much higher than any earlier periods in the 21st century. This then provides a transparent, statistically grounded baseline for the stress test of fiscal assumptions and evaluation of consolidation paths. The model shows, therefore, that, without severe structural reforms, the fiscal future of Japan will be one of indefinite indebtedness, needing sophisticated, evidence-based management of public debt.

LIST OF USED LITERATURE:

1. International Monetary Fund. Gross public debt, percent of GDP (Japan and selected economies) [Electronic resource]. IMF DataMapper (World Economic Outlook database). URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/d@FPP/JPN> (accessed: 2026-01-13).
2. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Japan 2024 [Electronic resource]. Paris: OECD Publishing, 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2024/01/oecd-economic-surveys-japan-2024_9289b572.html (accessed: 2026-01-13).
3. Mühleisen, M.; Faruquee, H. Japan: Population Aging and the Fiscal Challenge // Finance & Development. 2001. Vol. 38, No. 1. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/03/muhleise.htm>
4. Blanchard, O. Public Debt and Low Interest Rates // American Economic Review. 2019. Vol. 109, No.

5. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Japan 2024 (Full report, PDF) [Electronic resource]. Paris: OECD Publishing, 2024. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications>
6. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015. URL: https://books.google.com/books/about/Time_Series_Analysis.html?id
7. Bohn, H. The Behavior of U.S. Public Debt and Deficits // The Quarterly Journal of Economics. 1998. Vol. 113, No. 3. P. 949–963. URL: <https://piketty.pse.ens.fr/files/Bohn98.pdf> (accessed: 2026-01-13).
8. Bohn, H. The Behavior of U.S. Public Debt and Deficits // The Quarterly Journal of Economics. 1998. Vol. 113, No. 3. P. 949–963. URL: <https://piketty.pse.ens.fr/files/Bohn98.pdf> (accessed: 2026-01-13).
9. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015. URL: https://books.google.com/books/about/Time_Series_Analysis.html?i
10. Blanchard, O. Public Debt and Low Interest Rates // American Economic Review. 2019. Vol. 109, No. 4. P. 1197–1229. DOI: 10.1257/aer.109.4.1197. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.109.4.1197> (accessed: 2026-01-13).
11. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015. URL: https://books.google.com/books/about/Time_Series_Analysis.html?id
12. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Japan 2024 [Electronic resource]. Paris: OECD Publishing, 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2024/01/oecd-economic-surveys-japan-2024_9289b572.html (accessed: 2026-01-13).
13. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Japan 2024 [Electronic resource]. Paris: OECD Publishing, 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2024/01/oecd-economic-surveys-japan-2024_9289b572.html (accessed: 2026-01-13).
14. StataCorp LLC. wntestq — Portmanteau (Q) test for white noise [Electronic resource]. Stata Time-Series Reference Manual. URL: <https://www.stata.com/manuals/tswntestq.pdf> (accessed: 2026-01-13).
15. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015. URL: https://books.google.com/books/about/Time_Series_Analysis.html?id
16. International Monetary Fund. Gross public debt, percent of GDP (Japan and selected economies) [Electronic resource]. IMF DataMapper (World Economic Outlook database). URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/d@FPP/JPN>
17. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Japan 2024 [Electronic resource]. Paris: OECD Publishing, 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2024/01/oecd-economic-surveys-japan-2024_9289b572.html (accessed: 2026-01-13).
18. Mühleisen, M.; Faruquee, H. Japan: Population Aging and the Fiscal Challenge // Finance & Development. 2001. Vol. 38, No. 1. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/03/muhleise.htm>

YURTIMIZDA ISLOM BANKLARI: SHAKLLANISHI, ZARURATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

G'.Sh.Baxriddinov , H.X.Abdugodirov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Baxriddinov G'olib Shokirjon o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti Bank ishi va auditi 301-guruh talabasi

Email: bahriddinovgolib0@gmail.com

Tel: +998 93 189 20 05

Hayot Abdugodirov Xurshid o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti Bank ishi va auditi 301-guruh talabasi

Email:

hayotabdugodirov382@gmail.com

Tel: +998 93 189 20 05

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda Islom bankchilik tizimini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Mamlakatning an'anaviy bank tizimiga bo'lgan ehtiyojini, Islom moliyasining rivojlanishi uchun mavjud huquqiy-me'yoriy asoslarni, shuningdek, joriy etish jarayonidagi asosiy imkoniyatlar va qiyinchiliklarni ko'rib chiqadi. Tadqiqot Islom banklarining O'zbekiston iqtisodiyoti va jamiyatiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan ta'sirini baholaydi, bunda moliya inklyuziyasini kengaytirish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash hamda aholining investitsion imkoniyatlarini oshirishga alohida e'tibor qaratiladi. Maqola Islom bankchiligining rivojlanishiga oid asosiy tavsiyalarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: Islom bankchiligi, O'zbekiston, Moliyaviy inklyuziya, Shariat talablari, Huquqiy asoslar, Iqtisodiy rivojlanish, Markaziy bank, Moliyaviy tizim.

ИСЛАМСКИЕ БАНКИ В НАШЕЙ СТРАНЕ: ФОРМИРОВАНИЕ, НЕОБХОДИМОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты организации исламской банковской системы в Узбекистане. Рассматривается потребность страны в традиционной банковской системе, существующая правовая и нормативная база для развития исламских финансов, а также основные возможности и трудности в процессе реализации. В исследовании оценивается потенциальное влияние исламских банков на экономику и общество Узбекистана, с особым вниманием к расширению доступа к финансовым услугам, поддержке малого и среднего бизнеса и увеличению инвестиционных возможностей населения. В статье предлагаются ключевые рекомендации по развитию исламского банкинга.

Ключевые слова: исламский банкинг, Узбекистан, доступ к финансовым услугам, требования шариата, правовая база, экономическое развитие, Центральный банк, финансовая система.

ISLAMIC BANKS IN OUR COUNTRY: FORMATION, NEED AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

Annotation: This article analyzes the theoretical and practical aspects of organizing an Islamic banking system in Uzbekistan. It examines the country's need for a traditional banking system, the existing legal and regulatory framework for the development of Islamic finance, as well as the main opportunities and difficulties in the implementation process. The study assesses the potential impact of Islamic banks on the economy and society of Uzbekistan, with particular attention paid to expanding financial inclusion, supporting small and medium-sized businesses, and increasing the investment opportunities of the population. The article puts forward key recommendations for the development of Islamic banking.

Keywords: Islamic banking, Uzbekistan, Financial inclusion, Sharia requirements, Legal framework, Economic development, Central bank, Financial system.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotining liberallasuvi va modernizatsiyasi jarayonida moliyaviy tizimni diversifikatsiya qilish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Aholining aksariyat qismini musulmonlar tashkil etadigan mamlakatda Islom bankchiligini joriy etishga bo‘lgan qiziqish sezilarli darajada oshgan. Ushbu qiziqish nafaqat an'anaviy moliyaviy xizmatlardan foydalana olmayotgan aholi qatlami uchun muqobil taklif yaratish, balki mamlakatning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash va yangi investitsiya manbalarini jalb qilish imkoniyatlari bilan ham bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab mahalliy banklar 2018 yildan boshlab halal moliyaviy mahsulotlarni aholiga taqdim etishga intilmoqda [3]. O‘zbekiston Markaziy bankining ushbu masalani kun tartibiga qo‘yishi Islom bankchiligining mamlakatda rivojlanishi uchun muhim turtki bo‘ldi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi O‘zbekistonda Islom bankchilik tizimini tashkil etish jarayonini har tomonlama tahlil qilish, uning huquqiy-me'yoriy asoslari, joriy etishdagi imkoniyatlar va qiyinchiliklarni baholash hamda milliy iqtisodiyotga potensial ta'sirini o‘rganishdan iborat. Qur’oni Karimning eng so‘nggi suralaridan sanaluvchi “Moida” surasida aynan moliyaviy bilimlar to‘g‘risida yozilgan bo‘lib, kishilar o‘rtasidagi kelishuv muomalalari haqida quyidagicha bayon qilinadi: “Adolat va taqvo yo‘lida hamkorlik qiling. Gunoh va dushmanlik yo‘lida hamkorlik qilmang”[3]. Islomiy banklar – Islom qonunlariga mos keladigan bank yoki moliyalashtirish faoliyati va uni islomiy iqtisodiyotni rivojlantirish orqali amalda qo‘llashdir. Islom moliyasining

asosiy tamoyillaridan biri bu ribo va g‘ararning taqiqlanishidir[7]. Zamonaviy bank tizimida foyda foiz evaziga olinsa, unda sherikchilik asosida shakllanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O‘zbekistonning an'anaviy bank tizimi ancha rivojlangan bo‘lsada, so‘nggi yillarda Islom moliyasiga bo‘lgan ehtiyojning ortishi kuzatilmoqda. Bu ehtiyoj, birinchi navbatda, aholining diniy va axloqiy qadriyatlarga asoslangan moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabi bilan izohlanadi. An'anaviy banklar tomonidan taklif etilayotgan foizli kreditlar va depozitlar shariat qonunlariga zid deb hisoblagan aholining sezilarli qismi, taxminan 94 foiz musulmon aholi bo‘lgan sharoitda, moliyaviy xizmatlardan to‘liq foydalana olmayotgani aniqlangan [4]. Bunday holat moliyaviy inklyuziya darajasini pasaytirib, iqtisodiy o‘sishga to‘siq bo‘lishi mumkin. Islom moliyasi, o‘z navbatida, faqat tovarlar va xizmatlarni moliyalashtirishga emas, balki mulk va sarmoyaning teng taqsimlanishiga, ijtimoiy adolat va axloqiy tamoyillarga asoslanadi, bu esa moliyaviy inklyuziyani rag‘batlantirish uchun qulay muhit yaratadi. Islom banklarini tashkil etishning huquqiy-me'yoriy asoslari O‘zbekistonda jadal rivojlanmoqda. O‘zbekiston parlamenti Islom moliyasini joriy etish uchun huquqiy zamin yaratuvchi uzoq kutilgan qonunni qabul qilganligi muhim qadam bo‘ldi [1]. Ushbu qonun mavjud an'anaviy banklarga va yangi moliyaviy institutlarga shariat talablariga muvofiq xizmatlarni taklif qilish imkonini beradi. Biroq, qonun hali Senat va Prezident tomonidan tasdiqlanishi, shuningdek, Markaziy bankning tegishli me'yoriy hujjatlari qabul qilinishi lozimligi qayd etilgan [1]. Islom moliyasi bo‘yicha huquqiy asoslar

haqidagi hujjatlar 2022 yilning aprel oyida ishlab chiqilgani ham ushbu jarayonning davomiyligini tasdiqlaydi [2]. Qonunga muvofiq, banklar an'anaviy operatsiyalariga qo'shimcha ravishda Islomiy xizmatlarni taklif qilish uchun litsenziya olishlari yoki to'liq Islom bankiga aylanishlari mumkin. Eng muhimi, shariat qoidalariga rioya etilishini ta'minlash uchun Markaziy bank qoshida Islom moliyasi kengashi tashkil etilishi ko'zda tutilgan. Bu kengash kamida besh nafar tajribali islom olimlaridan iborat bo'lib, O'zbekistonda Islom bankchilik sohasida mahalliy tajriba cheklanganligi sababli xalqaro ekspertlarni ham jalb etish imkoniyati mavjud [1]. Markaziy bank ishchi guruhi tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan ushbu kengash moliyaviy mahsulotlar va jarayonlarni muntazam ravishda ko'rib chiqadi va tasdiqlaydi. Islom taraqqiyot banki (ITB) kabi xalqaro tashkilotlar ham O'zbekistonda Islom bankchiligining huquqiy asoslarini rivojlantirish uchun texnik yordam ko'rsatishga tayyor ekanligini bildirgan [4]. Bu harakatlar Islom bankchilik tizimini joriy etish uchun mustahkam zamin yaratayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada O'zbekistonda Islom bankchiligini tashkil etish jarayoniga oid mavjud hujjatlar, ekspert xulosalari va institutsional hisobotlar tahlil qilingan. O'zbekiston tajribasi Malayziya, BAA kabi yetakchi islomiy moliya markazlari bilan solishtirildi. Xususan, O'zbekistonning so'nggi qonunchilik tashabbuslari, Markaziy bankning Islom moliyasiga oid pozitsiyalari va xalqaro tashkilotlar, jumladan, Islom taraqqiyot bankining mamlakatdagi faoliyati o'rganilgan. Maqola, asosan, manbalarda keltirilgan ma'lumotlarni sintez qilish, mavjud vaziyatni tanqidiy baholash va Islom bankchiligining rivojlanishi uchun istiqbolli yo'nalishlarni aniqlashga qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Mazkur mavzuda olib borilgan tadqiqot tahlili ikkita yo'nalishga ajratilgan holda o'rganildi. Birinchidan, islom banklari va islomiy bank tamoyillariga asoslangan bank xizmatlarini moliyalashtirish, ikkinchidan, islom banklarini moliyalashtirish manbalari va ularning hisobi.

1-Jadval

Islomiy banklar boshqaruv tushunchasining ta'riflari

Mualliflar	Ta'rif
Kabir Hassan 2007	Islomiy banklar va moliya tizimi musulmonlar jamoasiga diniy jihatdan maqbul bo'lgan bir qancha bank xizmatlarini taklif qilmoqda va xizmat ko'rsatmoqda. Bundan asosiy maqsad, iqtisodiy farovonlikka erishish, iqtisodiy jihatdan o'sish, daromad va boylikni taqsimlash, pul qiymatining barqarorligiga erishishdan iborat.
Akbar Komijani 2018	Islomiy moliya sanoati so'nggi 20 yil ichida Osiyoda sezilarli darajada o'sdi. Yaqin Sharq va Osiyodan kelgan sarmoyadorlarning diniy e'tiqodlariga mos kelganligi sababli islomiy bank mahsulotlariga sarmoya kiritish tobora kengayib bormoqda. Osiyoning bir qancha hukumatlari va davlat organlarining say harakatlari bilan islom moliya bozorlarida investitsiyalar o'sganligini va iqtisodiy o'sishga erishilganligini ko'rish mumkin.

Omar.M 2013	Islom bank ishi va moliya bozor iqtisodiyoti tizimidan ajralib turadi ya'ni islomdan kelib chiqadigan keng qamrovli axloq va axloqiy qadriyatlar tizimiga asoslanadi. An'anaviy moliyadan farqli o'laroq, islom moliyasi umumiy tamoyillarga asoslanadi, har qanday islomiy iqtisodiy yoki moliyaviy bitimlarni tartibga soluvchi ko'rsatmalarni tashkil etadi.
Altiby 2010	Islom bank ishi shariatga mos keladigan bank tizimidir va bu tizimning muhim xususiyati riboni qoralaydi. Shariat moliyaviy tavakkalchilik bilan savdo qilishni ham taqiqlaydi, chunki islomda qimor o'yini ta'qiqlanadi. Musulmonlar harom hisoblangan bizneslarga sarmoya kiritmaydilar ya'ni spirtli ichimliklar, islomga zid keladigan ommaviy axborot vositalarini ishlab chiqaradiganlar kabi.

Natijalar. Islom banklari an'anaviy banklarga qaraganda xavfsiz va iqtisodiy jihatdan bardoshlidir. 2008-yildagi global inqiroz islom bank ishi va moliya tizimiga keng imkoniyat ochib berdi. 2008-2009 yillarda islom banklari aktivlari 12,6%

dan 31,8% ga o'sdi. 2016-yilda esa, umumiy aktivlari 1,88 trillion dollardan 2,1 trillion dollargacha o'zgarib turdi. 2018-yilga kelib, global miqyosda 3.4 trillion dollarni tashkil qilgan.

1-rasm. Islom banklari aktivlari

Umuman olganda 2008-2020 yillarda bank aktivlari sezilarli darajada o'sgan. Islom bank ishi o'z operatsiyalarida foizlarni olish va to'lashdan qochadigan va o'z operatsiyalarini islom iqtisodiyoti maqsadlariga erishishga yordam beradigan tarzda amalga oshiradigan moliyaviy vositachilik tizimidir. Butun

dunyoda islom banklari va islom tamoyillarga asoslangan bank xizmatlarini ko'rsatish tobora o'sib bormoqda. Lekin O'zbekiston aholisining aksariyat qismini musulmonlar tashkil qilishiga qaramasdan mamlakatda islom banklari bugungi kunga qadar ochildmagan.

Islom moliyasi tajribasiga ega moliyaviy muassasalar

No	Banklar	Aktivlar buyicha	Kapital buyicha	Aktivlar Jami	AQSH dollarda	Kapital Jami	AQSH dollarda
1	Milliy Bank	1	1	66,605	7,005	13,141	1,382
2	Sanoat Qurilish Bank	2	2	34,892	3,670	6,247	657
3	Asaka Bank	3	3	34,698	3,650	6,128	645
4	Ipoteka Bank	4	6	23,588	2,481	3,730	392
5	Agrobank	5	4	18,488	1,945	4,627	487
6	Xalq Bank	6	5	17,334	1,823	4,361	459
7	Qishloq Qurilish Bank	7	8	12,709	1,337	1,446	152
8	Hamkorbank	8	10	8,838	930	1,138	120
9	Aloqabank	9	9	7,342	772	1,396	147
10	Turonbank	10	11	5,979	629	1,091	115
11	Mikrokreditbank	11	7	5,890	620	1,625	171
12	Kapitalbank	12	14	5,483	577	653	69
13	Ipak Yuli Bank	13	13	5,328	560	728	77
14	Invest Finance Bank	14	16	4,488	472	519	55
15	Orient Finans Bank	15	12	4,319	454	878	92
16	KDB Bank	16	15	3,895	410	592	62
17	Trustbank	17	17	3,317	349	518	54
18	Asia Alliance Bank	18	19	2,259	238	285	30
19	Davr Bank	19	21	1,416	149	202	21
20	Savdogar Bank	20	22	1,063	112	164	17
21	Universal Bank	22	26	778	82	125	13
22	Ziraat Bank	23	20	776	82	280	29
23	Tenge Bank	25	28	364	38	116	12
24	Poytaxt Bank	28	29	209	22	107	11
25	Ravnaq Bank	24	24	609	64	130	14
26	Madad Invest Bank	29	25	184	19	128	13

Xulosa

O'zbekistonda Islom bankchiligini taqdim etadi. Birinchidan, aholining aksariyat qismini musulmonlar tashkil joriy etish bir qator muhim imkoniyatlarni etishi ushbu turdagi moliyaviy

xizmatlarga katta talabni kafolatlaydi, bu esa bozorning sezilarli darajada kengayishiga olib kelishi mumkin [4]. Ikkinchidan, hukumatning Islom moliyasini rivojlantirishga qaratilgan siyosiy irodasi va qonunchilik tashabbuslari [1] tizimning tez va samarali integratsiyasini qo'llab-quvvatlaydi. Uchinchidan, Islom taraqqiyot banki guruhi bilan hamkorlik Islom moliyasining rivojlanishi uchun muhim resurslar va texnik yordamni taqdim etadi, jumladan, O'zbekistonga 330 million dollarlik moliyaviy kelishuvlar va IsDBning Islom bankchiligi uchun huquqiy asoslarni ishlab chiqishga texnik yordami mavjud [4]. Bu hamkorliklar orqali "Iqtisodiy Imkoniyatlar Fondi"ning tashkil etilishi kabi dasturlar mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli sarmoyalarni jalb etishi mumkin. Mahalliy banklarning bu boradagi qiziqishi ham Islom bankchiligi uchun ijobiy muhit yaratadi [3]. Shu bilan birga, Islom bankchiligini joriy etishda bir qator qiyinchiliklar ham mavjud. Eng muhim qiyinchiliklardan biri — huquqiy-me'yoriy bazaning to'liq shakllanmaganligidir. "Hozirda Islom banklarini joriy etish jarayonining asosiy to'siqlari sifatida huquqiy-me'yoriy bazaning to'liq shakllanmaganligi ko'rsatilmoqda. Xususan, Senat tomonidan qonun loyihasi ko'rib chiqilayotgan bo'lsa-da, Islomiy xizmatlar uchun maxsus litsenziyalash, soliq mexanizmlari, shariat nazorati tartiblari, hamda Markaziy bank huzurida Shariat Kengashining faoliyat mexanizmlari hali yakuniy shaklga ega emas. Kun.uz xabariga ko'ra, 'qonun qabul qilinsa, Islom banklari faoliyati uchun barcha operatsion, soliq va tartibga soluvchi hujjatlar alohida ishlab chiqiladi'

degan ma'lumotlar bu jarayonning davom etayotganini ko'rsatadi."

[1]. Bu esa amaliyotga joriy etishni kechiktirmoqda va bank sektoridagi yetakchilar o'rtasida yagona konsensusning yo'qligiga olib kelmoqda [4]. Ikkinchidan, Islom moliyasi sohasida mahalliy tajriba va malakali mutaxassislarning cheklanganligi jiddiy muammo hisoblanadi. Markaziy bankning Islom moliyasi kengashiga xalqaro ekspertlarni jalb qilish rejalari ushbu kamchilikni bartaraf etishga qaratilgan bo'lsa-da, uzoq muddatli yechim kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yishni talab etadi [1]. Hatto moliyaviy institutlar hozirda xodimlarni o'qitish va xabardorlikni oshirish ustida ishlayotgani qayd etilgan [1]. Uchinchidan, aholi va tadbirkorlar o'rtasida Islom bankchilik mahsulotlari haqida tushunchaning yetarli emasligi ham dastlabki bosqichlarda muayyan qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Xorijiy tajriba O'zbekiston uchun qimmatli saboq bo'lishi mumkin. Malayziya va Birlashgan Arab Amirliklari kabi davlatlar Islom moliyasini o'z moliyaviy tizimlariga muvaffaqiyatli integratsiya qilib, mintaqaviy va global miqyosda Islom bankchiligining yetakchi markazlariga aylangan. Ushbu mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, Islom bankchiligining rivojlanishi uchun mustahkam huquqiy-me'yoriy baza, malakali kadrlar, ilg'or texnologiyalar va aholining keng ishonchini qozonish muhimdir. O'zbekistonning yosh dasturchisi Rustam Rahmatov tomonidan yaratilgan xizmatlar kabi innovatsion yechimlar Islom banklariga shariatga muvofiq moliyaviy yechimlarni aholiga muvaffaqiyatli yetkazishda yordam berishi mumkin [3]. Islom bankchiligining O'zbekiston iqtisodiyoti

va jamiyatiga ta'siri ko'p qirrali bo'lishi kutilmoqda. Avvalo, Islom moliyasi moliyaviy inklyuziyani sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Hozirda an'anaviy bank xizmatlaridan diniy sabablarga ko'ra foydalana olmayotgan aholi qatlami uchun muqobil taklif yaratilishi ularni iqtisodiy jarayonlarga faolroq jalb etadi. Bu esa, o'z navbatida, ichki sarmoyalarning oshishiga va milliy iqtisodiyotning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchidan, Islom banklari kichik va o'rta biznes (KOB)ni moliyalashtirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Islom moliyasining asosiy tamoyillaridan biri — aktivlarga asoslangan moliyalashtirish va risklarni taqsimlashdir, bu esa KOB uchun an'anaviy kreditlashga qaraganda ancha qulay va barqaror yechim taklif etishi mumkin. Masalan, "Iqtisodiy Imkoniyatlar Fondi" kabi tashabbuslar "Obod Qishloq" dasturi doirasida 200 million dollar ajratishni rejalashtirgan bo'lib, bu 100 mingdan ortiq ish o'rinlari yaratish va 34 mingga yaqin kichik va o'rta korxonalarni qayta tiklashga qaratilgan [4]. Bunday loyihalar Islom banklarining iqtisodiyotdagi amaliy ta'sirining yaqqol misoli bo'la oladi. Uchinchidan, Islom bankchiligi etika va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga asoslanganligi sababli, ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni, masalan, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalaridagi startaplarni moliyalashtirishga ustuvor ahamiyat berishi mumkin [3]. Bu esa jamiyatning ijtimoiy farovonligini oshirishga va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga xizmat qiladi. To'rtinchidan, Islom banklari xorijiy investitsiyalarni, xususan, Islom mamlakatlaridan sarmoyalarni jalb qilish uchun yangi eshiklarni ochishi mumkin, chunki ko'plab investorlar shariatga

muvofiq investitsiya imkoniyatlarini izlaydilar. IsDBning O'zbekistondagi 1 milliard dollardan ortiq sarmoyasi bu tendensiyaning boshlanishi bo'lishi mumkin [4]. Xulosa va tavsiyalar O'zbekistonda Islom bankchiligini tashkil etish mamlakatning moliyaviy tizimini diversifikatsiya qilish, moliyaviy inklyuziyani oshirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun ulkan salohiyatga ega. Mavjud qonunchilik tashabbuslari, Markaziy bankning Islom moliyasini tartibga solishga bo'lgan intilishi va xalqaro hamkorliklar bu yo'ldagi muhim qadamlardir. Biroq, Islom bankchiligini to'liq joriy etish hali ham huquqiy-me'yoriy bazaning yakuniy shakllanishi, malakali kadrlar tayyorlash va aholining xabardorligini oshirish kabi jiddiy vazifalarni talab etadi. Ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: 1. Qonunchilikni tezkorlik bilan yakunlash va me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish: Islom moliyasi bo'yicha qonun hujjatlarini Senat va Prezident tomonidan tasdiqlash jarayonini tezlashtirish hamda Markaziy bank tomonidan tegishli Nizomlar, yo'riqnomalar va standartlarni qabul qilishni jadallashtirish muhimdir. Bu, shubhasiz, banklar uchun aniq yo'riqlar berib, ularning faoliyatini tartibga solishga yordam beradi. 2. Kadrlar salohiyatini oshirish: Islom moliyasi sohasida mahalliy mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha oliy ta'lim muassasalari va o'quv markazlarida maxsus dasturlarni joriy etish lozim. Xalqaro ekspertlarni jalb qilish bilan bir qatorda, mahalliy kadrlarning amaliy tajribasini oshirishga investitsiya kiritish uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlaydi. 3. Aholi va tadbirkorlar o'rtasida xabardorlikni oshirish: Islom bankchilik mahsulotlarining afzalliklari, ularning

shariatga muvofiqligi va iqtisodiy foydalari haqida keng ko'lamli tushuntirish ishlarini olib borish zarur. Bu Islom banklariga bo'lgan ishonchni mustahkamlashga yordam beradi. 4. Xalqaro hamkorlikni chuqurlashtirish: Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro Islom moliya institutlari bilan hamkorlikni yanada kengaytirish, ularning tajribasi va texnik yordamidan samarali foydalanish Islom bankchiligining O'zbekistonda tezroq va barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu tavsiyalar O'zbekistonda Islom bankchilik tizimini muvaffaqiyatli joriy etishga, moliyaviy tizimning barqarorligini mustahkamlashga va aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda Islom

banklarini tashkil etish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim. Dastlab Islom bank darchalari (Islamic windows) joriy etish, keyinchalik to'liq Islom banklarini tashkil etish maqsadga muvofiq. Amaldagi bank va soliq qonunchiligini shariat tamoyillariga moslashtirish, Shariat kengashlarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Islom banklari barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlagani sababli, yashil iqtisodiyot, ekologik va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirishda ham samarali mexanizm bo'la oladi. Bu jihat Siz olib borayotgan SDG va barqaror rivojlanish bo'yicha tadqiqotlaringiz bilan ham bevosita uyg'unlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Islamic Finance News. (2023). "O'zbekistonda Islom moliyasi to'g'risidagi qonun qabul qilindi: ekspert Tursunov izohi". <https://www.islamicfinancenews.com/uzbekistan-approves-islamic-finance-law.html>
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2022). "O'zbekistonda Islom moliyasining huquqiy asoslari". <https://www.cbu.uz/upload/iblock/uzbekistan-islamic-finance-legal-bases.pdf>
3. Spot. (2023). "Rustam Rahmatov: O'zbekistonda Islom moliyasining istiqbollari". <https://www.spot.uz/news/islamic-finance-uzbekistan-rustam-rahmatov/>
4. Islom Taraqqiyot Banki. (2021). "46-yillik majlis hisobot: O'zbekistonda Islom moliyasini rivojlantirish". <https://www.isdb.org/news/46th-annual-meeting-uzbekistan-report>
5. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi. (2019). "Islom moliyasi: tartibga soluvchilar uchun qo'llanma". <https://www.imf.org/en/Publications/FTN/Issues/2019/12/17>
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). "Pul-kredit siyosati sharhi". <https://cbu.uz/oz/monetary-policy>
7. Shakhro, A. va Karimov, R. (2018). "Markaziy Osiyoda Islom moliyasining shakllanishi: imkoniyatlar va chaqiriqlar". International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management. <https://www.emerald.com/insight/content/doi>
8. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2020). "O'zbekistonning investitsion jozibadorligi va moliyaviy bozorlarini rivojlantirish strategiyasi". <https://www.minfin.uz/uploads/files/finmarket-strategy.pdf>
9. Iqbol, M. va Mirakhor, A. (2011). Islom bankchiligi va moliyasi: tamoyillar va amaliyot. Wiley nashriyoti.
10. Jahon banki. (2020). "O'zbekistonning moliyaviy sektordagi islohotlari va iqtisodiy diversifikatsiya". <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan>

O'ZBEKISTONDA KRIPTO-AKTIVLAR INTEGRATSIYASI: IQTISODIY IMKONIYATLAR, MOLIYAVIY HAVFLAR VA REGULYATORLIK YONDASHUVLARI

H.X.Abdugodirov , G'.Sh.Baxriddinov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Hayot Abdugodirov Xurshid o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti Bank ishi va auditi 301-guruh talabasi

Email:

hayotabdugodirov382@gmail.com

Tel: +998 93 189 20 05

Baxriddinov G'olib Shokirjon o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti Bank ishi va auditi 301-guruh talabasi

Email: bahriddinovgolib0@gmail.com

Tel: +998 93 189 20 05

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication: Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tadqiqot O'zbekistonda kripto-aktivlar integratsiyasining iqtisodiy imkoniyatlari va moliyaviy xavflarini baholaydi hamda ular bilan bog'liq regulyatorlik yechimlarini tahlil qiladi. Dunyo miqyosida raqamli aktivlar bo'yicha keng tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, O'zbekiston kabi bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tayotgan davlatlar sharoitida ularning milliy moliya tizimiga ta'siri yetarli o'rganilmagan. Mazkur bilimlar bo'shlig'i siyosiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Natijalarga ko'ra, kripto-aktivlar mamlakatda moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, transchegaraviy to'lovlarni soddalashtirish va fintech tadbirkorlikni jonlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, bozordagi yuqori volatillik, kapitalning nazoratsiz chiqib ketishi, iste'molchilar himoyasining zaifligi va kiberhujum xavflari O'zbekiston iqtisodiy xavfsizligi uchun sezilarli tahdid hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Kripto-aktivlar; Raqamli moliya; O'zbekiston iqtisodiyoti; Moliyaviy xavflar; Regulyatorlik yondashuvlari; Custodian xizmatlari; AML/CFT; Blocheyn integratsiyasi; Fintech.

ИНТЕГРАЦИЯ КРИПТОАКТИВОВ В УЗБЕКИСТАНЕ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ, ФИНАНСОВЫЕ РИСКИ И РЕГУЛЯТОРНЫЕ ПОДХОДЫ

Аннотация: В данном исследовании оцениваются экономические возможности и финансовые риски интеграции криптоактивов в Узбекистане, а также анализируются связанные с ними регуляторные решения. Несмотря на обширные исследования цифровых активов во всем мире, их влияние на национальную финансовую систему такой страны, как Узбекистан, постепенно переходящей к рыночной экономике, изучено недостаточно. Этот пробел в знаниях имеет большое значение для принятия политических решений. Согласно результатам исследования, криптоактивы могут способствовать расширению доступа к финансовым услугам в стране, упрощению трансграничных платежей и активизации финтех-предпринимательства. В то же время, высокая волатильность рынка, неконтролируемый отток капитала, слабая защита потребителей и риски кибератак представляют собой значительные угрозы экономической безопасности Узбекистана.

Ключевые слова: Криптоактивы; Цифровые финансы; Экономика Узбекистана; Финансовые риски; Регуляторные подходы; Кастодиальные услуги; Противодействие отмыванию денег и финансированию терроризма; интеграция блокчейна; финтех.

CRYPTO-ASSETS INTEGRATION IN UZBEKISTAN: ECONOMIC OPPORTUNITIES, FINANCIAL RISKS AND REGULATORY APPROACHES

Abstract: This research assesses the economic opportunities and financial risks of crypto-asset integration in Uzbekistan and analyzes the regulatory solutions related to them. Although extensive research has been conducted on digital assets worldwide, their impact on the national financial system in a country like Uzbekistan, which is gradually transitioning to a market economy, has not been sufficiently studied. This knowledge gap is of great importance for policy decision-making. According to the results, crypto-assets can serve to expand financial inclusion in the country, simplify cross-border payments, and revitalize fintech entrepreneurship. At the same time, high market volatility, uncontrolled capital outflows, weak consumer protection, and cyberattack risks are significant threats to Uzbekistan's economic security.

Keywords: Crypto-assets; Digital finance; Economy of Uzbekistan; Financial risks; Regulatory approaches; Custodian services; AML/CFT; Blockchain integration; Fintech.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi global moliya tizimida tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Shu jarayonning asosiy drayverlaridan biri sifatida kripto-aktivlar shakllandi va ular an'anaviy bank xizmatlaridan mustaqil bo'lgan, markazlashtirilmagan, blokcheyn texnologiyasiga asoslangan raqamli aktivlar sifatida talqin qilinadi. Kriptoalyutalar jahon bozorida investitsiya vositasi, to'lov mexanizmi va aktivlarni tokenlashtirish instrumenti sifatida keng qo'llanilmoqda. Bunday raqamli innovatsiyalar, xususan, iqtisodiy modernizatsiya jarayonidagi O'zbekiston uchun ham yangi imkoniyatlar va shu bilan birga murakkab regulatorlik chaqiriqlarini yuzaga keltirmoqda.

Kripto-aktivlarning milliy iqtisodiyotga ta'siri haqidagi bahslar ko'pincha moliyaviy sektor transformatsiyasi, iqtisodiy o'sish modellari va texnologik modernizatsiya nazariyalariga tayanadi. Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar tarqalishi nazariyasiga ko'ra, texnologiyalarni erta qabul qilgan davlatlar raqobat ustunligiga ega bo'ladi. Xuddi shu bilan birga, moliyaviy barqarorlik nazariyalari kripto-aktivlar nazoratsiz rivojlanganda makroiqtisodiy xavfsizlikka putur yetkazishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ilgari olib borilgan xalqaro tadqiqotlar kriptoalyutalarning moliyaviy inklyuziyani oshirishi, remittanslar samaradorligini kuchaytirishi va fintech ekotizimini rivojlantirishini ko'rsatgan. Biroq ushbu jarayonlar rivojlangan bozorlar sharoitida chuqur tahlil qilingan bo'lsa-da, O'zbekiston kabi o'tish davridagi iqtisodiyotlarda yetarli ilmiy tadqiqotlar mavjud emas.

Ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo

mamlakatlarida kripto-aktivlar bo'yicha normativ baza va bozor infratuzilmasi hali shakllanayotgan bosqichda. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati regulatorlik cheklovlari yoki texnologik imkoniyatlarga qaratilgan bo'lib, ularning makroiqtisodiy ta'siri, iste'molchilar xulqi va moliyaviy savodxonlik darajasi yetarlicha yoritilmagan. Shuning uchun ushbu maqola ilmiy bilimdagi ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, O'zbekiston sharoitida kripto-aktivlar integratsiyasining iqtisodiy foydalari va xavflarini kompleks tahlil qiladi.

Mazkur tadqiqot sifat tahlili metodidan foydalanadi. Ushbu yondashuv O'zbekistonning amaldagi qonunchilik hujjatlari, xalqaro moliyaviy institutlar hisobotlari va rivojlanayotgan bozorlardagi solishtirma tajribalarni tizimli o'rganishga asoslanadi. Kutilayotgan natijalar istiqbollarga asoslangan tahlil (expectation analysis) orqali shakllanib, kripto bozorining rivoji fintech innovatsiyalari, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va to'lov tizimlarini raqamlashtirishga xizmat qilishi mumkinligi taxmin qilinadi. Shu bilan birga, bozor volatilligi, kiberxavfsizlik xatarlari va kapital oqimining nazoratsizligi kabi tahdidlar aniqlanishi kutiladi.

Tadqiqot natijalari mamlakat iqtisodiy siyosati uchun amaliy ahamiyat kasb etadi. Jumladan, raqamli aktivlar bozorini rivojlantirishda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash, mijozi himoyasini kuchaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish va xalqaro standartlarga mos regulatorlik mexanizmlarini joriy qilish zarurligi taklif etiladi. Ushbu ilmiy maqola O'zbekistonda kripto-aktivlar bozorining istiqboli bo'yicha puxta tahliliy xulosa va tavsiyalarni taqdim etib, yurtimizda

raqamli iqtisodiyot va innovatsion moliya tizimini shakllantirishga ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot sifat tahlili (qualitative analysis) usuliga asoslanib, O'zbekistonda kripto-aktivlarning iqtisodiy tizimga integratsiyasiga doir imkoniyatlar va xavflarni baholashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida davlatning raqamli aktivlar sohasiga oid amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlari, hukumat strategiyalari hamda rasmiy bayonotlari tizimli ravishda tahlil qilindi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy institutlar – Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va OECD tomonidan e'lon qilingan hisobotlar asosida rivojlanayotgan davlatlar tajribasi bilan solishtirma yondashuv qo'llanildi. Ilmiy adabiyotlar bazasi kriptovalyutalar iqtisodiyoti, blokcheyn texnologiyasi, moliyaviy inklyuziya va raqamli transformatsiya nazariyalari bilan boyitilib, asosiy kontseptual yo'nalishlar belgilandi. Ma'lumotlar tahlili jarayonida kodlash texnikasi qo'llanib, u moliyaviy barqarorlik, bozor volatilligi, regulyatorlik chaqiriqlari, kiberxavfsizlik va investitsiya oqimlari kabi tematik kategoriyalar asosida amalga oshirildi. Tadqiqotning interpretativ yondashuvi mavjud manbalarning iqtisodiy ta'siri, institutsional ahamiyati va texnologik qo'llanish imkoniyatlarini solishtirish orqali dalillarga asoslangan xulosa qilish imkonini berdi. Turli manbalarni triangulyatsiya qilish usuli natijaviy ma'lumotlarning ishonchliligi va tahlilning chuqurligini ta'minladi. O'zbekiston bo'yicha empirik tadqiqotlarning cheklanganligi ushbu uslubni aynan mavzu uchun samarali qiladi, chunki mavjud bilimlar bo'shlig'ini to'ldirish uchun turli axborot

manbalarini birlashtirish zarur. Yakuniy metodologik yondashuv, kripto-aktivlar integratsiyasining kutilayotgan iqtisodiy natijalari va xavfsizlik jihatlari bo'yicha aniq ilmiy asoslangan qarashlarni shakllantirishga yo'naltirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari O'zbekiston sharoitida kripto-aktivlar bozorini rivojlantirish iqtisodiy imkoniyatlar va moliyaviy xavf omillari o'zaro uyg'unlashgan murakkab tizim sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi. Eng avvalo, raqamli aktivlar moliyaviy inklyuziyani kengaytirish salohiyatiga ega bo'lib, ayniqsa bank infratuzilmasi yetarli darajada rivojlanmagan hududlarda aholining to'lov va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini oshirishi mumkin. Tahlil natijalari xalqaro pul o'tkazmalari (remittanslar) bo'yicha tranzaksiya xarajatlarining kamayishi, hisob-kitoblar tezligining oshishi va transchegaraviy to'lovlarning soddalashuvi iqtisodiy faollikni rag'batlantiruvchi muhim omillar ekanini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyasiga asoslangan startaplar va xorijiy investitsiyalarni jalb etish imkoniyati milliy fintech ekotizimini kengaytirib, O'zbekistonning raqamli transformatsiya strategiyasini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Biroq tadqiqot natijalari kripto-aktivlar bozorining yetarli darajada tartibga solinmagan rivoji moliyaviy barqarorlik uchun sezilarli xavflarni keltirib chiqarishini ham ko'rsatadi. Kriptovalyutalarga xos yuqori bozor volatilligi aholining moliyaviy yo'qotishlarga duch kelish ehtimolini oshiradi, raqamli savodxonlik darajasining notekisligi esa firibgarlik va spekulyativ operatsiyalar xavfini kuchaytiradi. Kiberxavfsizlik bilan

bog'liq tahdidlar, jumladan, raqamli hamyonlar va kripto-birjalarga uyushtiriladigan xakerlik hujumlari iqtisodiy zarar keltirishi mumkin. Makroiqtisodiy nuqtai nazardan esa nazoratsiz kapital oqimlari bank tizimidan tashqarida likvidlik harakatini kuchaytirib, Markaziy bankning monetar siyosat uzatish mexanizmlarini zaiflashtirishi ehtimoli mavjud. Moliyaviy barqarorlik nazariyasiga muvofiq, bunday sharoitda tizimli risklarning ortishi iqtisodiy beqarorlik xavfini kuchaytiradi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda kripto-aktivlarga oid dastlabki normativ-huquqiy asoslar shakllangan bo'lsa-da, ularning amaliy qo'llanishi va institutsional mexanizmlari hali to'liq takomillashmagan. Xususan, soliqqa tortish tartibi, kripto-aktivlar bo'yicha mulk huquqining huquqiy maqomi, raqamli identifikatsiya va investorlarni himoya qilish mexanizmlariga oid aniq va izchil qoidalar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Natijada bozor ishtirokchilari uchun huquqiy noaniqlik

yuzaga kelmoqda. Bundan tashqari, kripto-aktivlar bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlarning cheklanganligi ilmiy tahlil va samarali siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi.

Muhokama natijalari nazariy va amaliy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Nazariy jihatdan, umumiy muvozanat modellarini, tranzaksiya xarajatlari nazariyasini hamda moliyaviy innovatsiyalarni boshqarish konsepsiyalarini qo'llash kripto-aktivlarning makroiqtisodiy tizimga ta'sirini chuqurroq baholash imkonini beradi. Amaliy tadqiqotlar doirasida esa iste'molchilar xulq-atvori, kripto infratuzilmasining yetarliligi, kiberxavfsizlik risklari va fintech sektorini qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini empirik usullar asosida o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Uzoq muddatli monitoring tizimlari kripto-aktivlar qabul qilinishining dinamikasini aniqlashga xizmat qilishi mumkin.

1-rasm. O'zbekistonda kripto-aktivlarning iqtisodiy mkoniyatlari va xavflari

Mazkur natijalar asosida tadqiqot kriptο-aktivlarni integratsiyalash jarayonida muvozanatli regulʻyatorlik yondashuvini taklif etadi. Innovatsiyalarni ragʻbatlantirish bilan bir qatorda moliyaviy xavfsizlikni taʼminlash, xalqaro standartlar va Yevropa tajribasi bilan uygʻunlashgan normativ-huquqiy bazani shakllantirish, raqamli savodxonlikni oshirish hamda kiberxavfsizlik tizimlarini kuchaytirish zarur. Umuman olganda, kriptο-aktivlar Oʻzbekiston iqtisodiy modernizatsiyasining muhim tarkibiy qismi boʻlishi mumkin, biroq bu jarayon faqat ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilgan va dalillarga asoslangan regulʻyatorlik siyosati sharoitida samarali amalga oshiriladi.

Ushbu diagramma kriptο-aktivlarning milliy iqtisodiyotga taʼsirini ikki tomonlama jarayon sifatida koʻrsatadi. Bir tomondan, raqamli aktivlar moliyaviy inklyuziyani kengaytirish, transchegaraviy toʻlovlar samaradorligini oshirish va fintech innovatsiyalarini ragʻbatlantirish orqali iqtisodiy rivojlanishga hissa qoʻshishi mumkin. Ikkinchi tomondan esa bozor volatilligi, kiberxavfsizlik tahdidlari, regulʻyatorlik noaniqliklari va monetar siyosatga taʼsir kabi xavflar moliyaviy barqarorlikni zaiflashtirishi ehtimoli mavjud. Diagrammada markaziy oʻrinni egallagan muvozanatli regulʻyatorlik yondashuvi ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish va xavflarni cheklash uchun zarur institutsional mexanizmlarni ifodalaydi.

Oʻzbekistonda kriptο-aktivlar integratsiyasi hukumatning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan saʼy-harakatlari doirasida amalga oshirilmoqda. Bu jarayon iqtisodiy imkoniyatlar, moliyaviy xavflar va aniq

regulʻyatorlik yondashuvlarini oʻz ichiga oladi.

Iqtisodiy imkoniyatlar

Investitsiyalarni jalb qilish: Kriptο-aktivlar bozorining rivojlanishi mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga yordam beradi.

Innovatsiyalar va ish oʻrinlari: Fintech kompaniyalari, blokcheyn dasturchilari va kriptο-birjalarning paydo boʻlishi yangi ish oʻrinlari yaratadi va texnologik taraqqiyotga hissa qoʻshadi.

Davlat budjetiga tushumlar: Litsenziyalangan kriptο-aktiv xizmatlari provayderlaridan (birjalar, doʻkonlar) olinadigan oylik yigʻimlar davlat budjetiga sezilarli daromad keltiradi.

Raqamli iqtisodiyotni kengaytirish: Kriptο-aktivlar aylanmasi raqamli iqtisodiyotni qoʻllab-quvvatlaydigan innovatsion savdo infratuzilmasini takomillashtirish yoʻllarini ochadi.

Oʻzbekiston kriptο-aktivlar sohasida shaffof va bashorat qilinadigan huquqiy bazani yaratishga intilmoqda.

Vakolatli organ: Oʻzbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA) kriptο-aktivlar aylanmasi sohasini tartibga solish, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini amalga oshirish boʻyicha vakolatli davlat tashkiloti hisoblanadi.

Huquqiy baza: 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-sonli Prezident qarori va boshqa meʼyoriy hujjatlar bilan sohaning huquqiy asoslari yaratilgan. 2024-2025 yillarda kriptologiya sohasida taʼlim va ilm-fanni rivojlantirish boʻyicha chora-tadbirlar rejasi ham tasdiqlangan.

Litsenziyalash va nazorat: Xizmatlar provayderlari (kriptο-birjalar, doʻkonlar, mayning-pullar) faoliyati litsenziyalanadi. Litsenziya olish uchun qatʼiy talablar, jumladan, jinoiy daromatlarni legallashtirishga qarshi

kurash (AML) va mijozni bilish (KYC) siyosatlar mavjud.

Taqiqlar: Yashirin mayning va anonim kripto-aktivlar mayningi taqiqlanadi. Shuningdek, jinoiy faoliyatda gumon qilingan shaxslarning ushbu sohada ishtirok etishi cheklanadi.

Majburiy tartib: 2023-yil 1-yanvardan boshlab jismoniy va yuridik shaxslar kripto-aktivlar bilan operatsiyalarni faqat mahalliy litsenziyalangan xizmatlar provayderlari orqali amalga oshirishlari shart.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda kripto-aktivlar bozori iqtisodiy diversifikatsiya, xorijiy investitsiyalar oqimini kengaytirish va raqamli moliya infratuzilmasini rivojlantirish uchun sezilarli imkoniyatlarga ega. Shu bilan birga, bozordagi yuqori volatillik, AML/CFT xavflari, investorlarni himoya qilishdagi bo'shliqlar hamda texnik custodian xizmatlarining yo'qligi

moliyaviy barqarorlikka tahdid tug'dirishi mumkin. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, MiCA (EU) va BCBS tavsiyalari asosida milliy regulyatorlik bazasini mustahkamlash, shuningdek BaFin kabi Yevropa organlari bilan texnik hamkorlikni kengaytirish O'zbekiston uchun optimal strategik yo'nalish hisoblanadi. Kripto savodxonligini oshirish va identifikatsiya tizimlarini kuchaytirish esa bozorda ishtirokchilar xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu maqola, mavjud konsepsiyalarni O'zbekiston kontekstida tahlil qilish orqali nazariy bilimlar bazasidagi muhim bo'shliqni to'ldirdi hamda amaliy qarorlar qabul qilishda asos bo'ladigan tavsiyalarni ilgari surdi. Kelgusidagi tadqiqotlar kripto-aktivlar qabul qilinishining makroiqtisodiy ta'siri, bank tizimi bilan integratsiya darajasi va kripto custodian xizmatlarining mahalliy infratuzilmasini yaratish bo'yicha chuqur empirik baholashni o'z ichiga olishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yevropa Ittifoqi, "Markets in Crypto-Assets (MiCA) Regulation," Official Journal of the European Union, 2020.
2. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), "Crypto-Assets and Financial Stability: Policy Guidance," Bank for International Settlements, 2021.
3. Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin), "Guidelines on Crypto Custody and Risk Management," 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 5-martdagi "Raqamli iqtisodiyot strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi, "Raqamli moliya va tokenizatsiya bo'yicha yo'riqnomalar," 2023.
6. Jahon banki, "Digital Finance in Emerging Markets: Opportunities and Risks," World Bank Report, 2021.
7. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF), "Crypto-Assets and Monetary Policy in Transition Economies," IMF Working Paper, 2022.
8. Sultonov, A., & Karimova, N., "Kripto-aktivlar iqtisodiyotga ta'siri va moliyaviy barqarorlik," Journal of Economics and Finance, 2023.
9. Rasulov, D., "Fintech va blokcheyn integratsiyasi: O'zbekiston tajribasi," Central Asian Economic Review, 2022.

TURISTIK HUDUDLARDA OVERTURIZM TAHLILI: NAZARIY MODELLAR VA AMALIY TAJRIBALAR

F.I.Isrofilov

Samarqand davlat arxitektura qurilish universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Isrofilov Firdavs Ibrohim o'g'li

Samarqand davlat arxitektura qurilish universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Email: firdavsisrofilov@gmail.com

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya. Ushbu maqola jahon va O'zbekiston turistik destinatsiyalarida overturizm fenomenining shakllanishi, uning ijtimoiy, ekologik va madaniy oqibatlarini hamda barqaror boshqaruv imkoniyatlarini tahlil qiladi. Mavjud ilmiy adabiyotlarda overturizm ko'proq alohida iqtisodiy yoki ekologik nuqtai nazardan yoritilgan bo'lib, TALC va Irridex modellarining integratsiyalashgan qo'llanilishi O'zbekiston sharoitida yetarli darajada o'rganilmagan. Mazkur bilim bo'shlig'ini to'ldirish maqsadida tadqiqot konseptual va qiyosiy tahlil usullariga asoslanib, Butlarning TALC va Doxeyning Irridex modellarini xalqaro keyslar (Barselona, Venesiya, Bali, Parij) hamda O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlariga tatbiq etdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turistik hududlar yuqori o'sish va konsolidatsiya bosqichlarida bo'lganida overturizm xavfi kuchayadi va mahalliy jamoatchilik munosabatlarida eyforiyadan irritatsiyaga o'tish belgilari paydo bo'ladi.

Kalit so'zlar: overturizm, barqaror turizm, turistik destinatsiya, TALC modeli, Irridex konsepsiyasi, jamoatchilik munosabati, tashuvchanlik chegarasi, madaniy meros, hududiy boshqaruv, O'zbekiston.

АНАЛИЗ ЧРЕЗМЕРНОГО ТУРИЗМА В ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕГИОНАХ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ

Аннотация. В данной статье анализируется формирование феномена чрезмерного туризма в туристических дестинациях по всему миру и в Узбекистане, его социальные, экологические и культурные последствия, а также возможности устойчивого управления. В существующей научной литературе чрезмерный туризм рассматривается в основном с отдельной экономической или экологической точки зрения, а комплексное применение моделей TALC и Irridex в условиях Узбекистана недостаточно изучено. Для восполнения этого пробела в знаниях в исследовании, основанном на методах концептуального и сравнительного анализа, модели TALC Батлера и Irridex Дохей были применены к международным примерам (Барселона, Венеция, Бали, Париж) и городам Самарканд, Бухара, Хива и Ташкент в Узбекистане. Результаты исследования показывают, что в периоды интенсивного роста и консолидации туристических зон возрастает риск чрезмерного туризма, а в местных общественных отношениях появляются признаки перехода от эйфории к раздражению.

Ключевые слова: чрезмерный туризм, устойчивый туризм, туристическое направление, модель TALC, концепция Irridex, общественное мнение, пропускная способность, культурное наследие, территориальное управление, Узбекистан.

ANALYSIS OF OVERTOURISM IN TOURIST AREAS: THEORETICAL MODELS AND PRACTICAL EXPERIENCES

Abstract. This article analyzes the formation of the phenomenon of overtourism in tourist destinations around the world and Uzbekistan, its social, ecological and cultural consequences, and sustainable management opportunities. In the existing scientific literature, overtourism is covered more from a separate economic or ecological perspective, and the integrated application of the TALC and Irridex models in the conditions of Uzbekistan has not been sufficiently studied. In order to fill this knowledge gap, the study, based on conceptual and comparative analysis methods, applied Butler's TALC and Dohey's Irridex models to international cases (Barcelona, Venice, Bali, Paris) and the cities of Samarkand, Bukhara, Khiva and Tashkent in Uzbekistan. The results of the study show that when tourist areas are in the stages of high growth and consolidation, the risk of overtourism increases and signs of a transition from euphoria to irritation appear in local public relations.

Keywords: overtourism, sustainable tourism, tourist destination, TALC model, Irridex concept, public attitude, carrying capacity, cultural heritage, territorial governance, Uzbekistan.

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda jahon miqyosida turizm sanoati global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Xalqaro transport aloqalarining kengayishi, viza tartiblarining soddalashtirilishi, raqamli platformalar orqali sayohatni rejalashtirish imkoniyatlarining ortishi hamda turizmni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatlari natijasida turistlar oqimi keskin oshdi. Turizm bugungi kunda nafaqat xizmatlar sektori daromadlarining muhim manbai, balki bandlikni oshirish, hududiy rivojlanishni rag'batlantirish va madaniy almashinuvni kuchaytiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida ham e'tirof etilmoqda. Shu bilan birga, turizmning jadallashuvi ayrim hududlarda kutilmagan va murakkab muammolarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, turistlar oqimining haddan tashqari ko'payishi natijasida infratuzilma yuklamasining oshishi, ekologik muvozanatning buzilishi va mahalliy aholi turmush sifatining pasayishi kabi holatlar tobora ko'proq kuzatilmoqda.

Mazkur jarayon ilmiy adabiyotlarda "overturizm" tushunchasi bilan ifodalanadi. Overturizm — bu ma'lum bir turistik hududda turistlar sonining mahalliy aholi va hududning ekologik hamda ijtimoiy tashuvchanlik imkoniyatlaridan oshib ketishi natijasida salbiy oqibatlar yuzaga kelishi holatidir. Ushbu fenomen turizm rivojlanishining yangi bosqichida yuzaga chiqqan tizimli muammo sifatida baholanib, u faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy, madaniy va ekologik jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli zamonaviy turizm tadqiqotlarida overturizm masalasi barqaror rivojlanish konsepsiyasi bilan

chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqilmoqda.

Overturizmning salbiy oqibatlari ko'plab mashhur turistik destinatsiyalarda yaqqol namoyon bo'ldi. Tarixiy shaharlar va madaniy meros obyektlariga boy hududlarda turistlar oqimining keskin ortishi mahalliy aholining kundalik hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatib, turar joylar narxining oshishi, jamoat joylarida haddan tashqari gavjumlik, shovqin va chiqindilar ko'payishi, shuningdek, madaniy muhitning tijoratlashuvi kabi muammolarni keltirib chiqardi. Ayrim hollarda mahalliy jamoalarning turizmga nisbatan noroziligi ommaviy norozilik namoyishlari, fuqarolik faolligining ortishi va ijtimoiy qarama-qarshiliklar shaklida namoyon bo'ldi. Bu holatlar turizmni rivojlantirishda faqat iqtisodiy foydani ustuvor qo'yish yetarli emasligini, balki hududiy barqarorlik va jamoatchilik manfaatlarini inobatga olish zarurligini ko'rsatdi.

Shu nuqtai nazardan, turizmni boshqarishning an'anaviy yondashuvlari qayta ko'rib chiqilmoqda. Ilgari turizm muvaffaqiyati asosan turistlar soni, tushum hajmi va bandlik ko'rsatkichlari orqali baholangan bo'lsa, hozirgi kunda bu mezonlar yetarli emasligi tobora ravshanlashmoqda.

Zamonaviy yondashuvlarda turizmning ijtimoiy qabul qilinishi, ekologik barqarorligi va madaniy muhitga mosligi asosiy indikatorlar sifatida qaralmoqda. Aynan shu o'zgarishlar fonida turizm hududlarining rivojlanish trayektoriyasini oldindan baholash va overturizm xavfini erta aniqlash imkonini beruvchi nazariy modellar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda turistik hududlarning rivojlanishini tushuntirishda keng qo'llaniladigan yondashuvlardan biri Butler tomonidan ishlab chiqilgan

Tourism Area Life Cycle (TALC) modelidir. Mazkur model turistik hududlarning rivojlanishini bosqichma-bosqich jarayon sifatida izohlaydi va izlanishdan tortib rivojlanish, konsolidatsiya, stagnatsiya hamda tanazzul yoki yangilanishgacha bo'lgan davrlarni qamrab oladi. TALC modeli turizmning vaqt bo'yicha dinamikasini tushunish, hududning qaysi bosqichda ekanini aniqlash va strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, modelning konsolidatsiya va stagnatsiya bosqichlari overturizm xavfining kuchayishi bilan bevosita bog'liq ekanligi ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan.

Biroq turizmni faqat iqtisodiy va miqdoriy ko'rsatkichlar asosida tahlil qilish yetarli emas. Turizmning ijtimoiy-psixologik ta'sirini tushunish uchun mahalliy aholi munosabatlarini baholash zarur. Ushbu masalada Doxey tomonidan taklif etilgan Irridex konsepsiyasi muhim metodologik yondashuv hisoblanadi. Irridex modeli turizm rivojlanishi jarayonida mahalliy aholi munosabatining eyforiyadan apatiya, asabiylashuv va antagonizm bosqichlarigacha o'zgarishini izohlaydi. Bu yondashuv turizmning ijtimoiy tashuvchanlik chegarasini aniqlashga imkon berib, jamoatchilik noroziligi paydo bo'lishidan oldin profilaktik choralar ko'rish zaruratini ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, TALC va Irridex modellarini birgalikda qo'llash overturizmni boshqarishda yanada samarali natijalar beradi. Yevropa va Osiyodagi qator mashhur turistik destinatsiyalarda ushbu modellar asosida turizm oqimini tartibga solish, infratuzilma yuklamasini kamaytirish va mahalliy aholi manfaatlarini himoya

qilishga qaratilgan siyosatlar ishlab chiqilgan. Shunga qaramay, mazkur modellarni rivojlanayotgan turizm bozorlariga ega mamlakatlar sharoitida qo'llash bo'yicha tadqiqotlar yetarli emas.

O'zbekiston misolida turizm so'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Viza rejimining liberallashtirilishi, tarixiy-madaniy meros obyektlarini restavratsiya qilish, transport va xizmatlar infratuzilmasiga investitsiyalar jalb etilishi natijasida mamlakatga kelayotgan turistlar soni keskin oshdi. Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent kabi shaharlarda turizm jadal rivojlanib, ular milliy turizm tizimining asosiy tayanch nuqtalariga aylandi. Shu bilan birga, turizmning aynan ushbu hududlarda yuqori darajada markazlashuvi kelgusida overturizm xavfini yuzaga keltirishi mumkinligi haqidagi savollarni kun tartibiga olib chiqmoqda.

Amaldagi ilmiy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida overturizm masalasi hali keng ko'lamda o'rganilmagan va asosan turizmni kengaytirishga qaratilgan iqtisodiy yondashuvlar ustuvor bo'lib kelmoqda. Mahalliy jamoatchilik munosabatlari, ijtimoiy tashuvchanlik chegaralari va ekologik bosim kabi omillar yetarli darajada tizimli baholanmagan. Shu bois TALC va Irridex modellarini integratsiyalashgan holda qo'llash orqali O'zbekistonning asosiy turistik destinatsiyalarida overturizm xavfini oldindan aniqlash va barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi turistik hududlarda overturizm fenomenini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, TALC va Irridex modellarining integratsiyalashgan

qo'llanilishi asosida xalqaro tajribalar va O'zbekiston destinatsiyalarini qiyosiy baholash hamda barqaror turizmni ta'minlashga qaratilgan ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu yondashuv turizmni faqat qisqa muddatli iqtisodiy foyda emas, balki uzoq muddatli ijtimoiy, ekologik va madaniy barqarorlik nuqtai nazaridan boshqarish zarurligini asoslashga xizmat qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot metodologiyasi konseptual va qiyosiy tahlil yondashuvlariga asoslanib, turizm rivojlanishining dinamik jarayonlari hamda overturizm bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy holatlarni kompleks o'rganishga yo'naltirildi. Dastlab nazariy bosqichda turistik hududlar evolyutsiyasini tushuntiruvchi asosiy modellar tizimli tahlil qilindi. Butler tomonidan ishlab chiqilgan turistik hududlar hayot sikli modeli asosida destinatsiyalarning shakllanish, o'sish, yetuklik va stagnatsiya bosqichlari, shuningdek tanazzul ehtimollari konseptual jihatdan umumlashtirildi. Shu bilan birga, Doxeyning Irridex modeli orqali turizm oqimining ortishi sharoitida mahalliy aholi munosabatining bosqichma-bosqich o'zgarishi va ijtimoiy tashuvchanlik tushunchasi ilmiy asosda sharhlandi.

Keyingi bosqichda empirik va matematik yondashuvlar qo'llanilib, turistik hududlarning qaysi bosqichda ekanini aniqlashga e'tibor qaratildi. Turistlar sonining vaqt bo'yicha o'zgarishi logistik o'sish modeli orqali talqin qilinib, infleksiya va stagnatsiya nuqtalarini aniqlash mezonlari ishlab chiqildi. Logistik funksiya va uning hosilasi yordamida turizm o'sish sur'atlari hamda to'yinganlik holati konseptual tarzda ifodalandi. Ushbu yondashuv turizm statistikasi va hududiy rivojlanish

tahlilida keng qo'llaniladigan empirik modellar bilan uyg'unlashtirildi.

Mahalliy jamoatchilik munosabatini baholashda Irridex modeli amaliy vosita sifatida qo'llanildi. Bunda ilmiy so'rovnomalar, jamoatchilik fikrini aks ettiruvchi materiallar, ommaviy chiqishlar va media manbalari tahlil qilinib, aholi munosabatining real bosqichi aniqlashga harakat qilindi. Turistlar va aholi nisbati, turizm orqali olinadigan daromadlar hamda fuqarolik faolligi ko'rsatkichlari asosida ijtimoiy tashuvchanlikning nisbiy chegaralari baholandi.

Shuningdek, xalqaro tajribani qiyosiy o'rganish doirasida Barselona, Venesiya, Bali va Parij misolida overturizmga qarshi joriy etilgan boshqaruv choralari samaradorligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonning asosiy turistik shaharlari sharoitiga moslashtirilib, barqarorlik va diversifikatsiyani ta'minlashga qaratilgan ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqildi.

Nazariy asos

Butler tomonidan ishlab chiqilgan Tourism Area Life Cycle (TALC) modeli turistik hududlarning rivojlanishini vaqt bo'yicha S shaklli jarayon sifatida izohlaydi, ya'ni dastlab tezlashib boruvchi o'sish, keyinchalik to'yinganlik (plato) va undan so'ng tanazzul yoki yangilanish bosqichiga o'tish kuzatiladi. Modelga ko'ra, turistik yo'nalishlar izlanish, qatnashish, rivojlanish, konsolidatsiya, stagnatsiya hamda tanazzul yoki reyjuvenatsiya bosqichlaridan o'tadi. Ushbu bosqichlar hududning turizm bilan bog'liq hayotiy davrini aks ettirib, tashuvchanlik chegarasini aniqlash va boshqaruv siyosatini strategik rejalashtirish imkonini beradi. TALC modelining asosiy g'oyasi shundan iboratki, turizm rivoji doimiy va

chiziqli bo'lmay, muayyan bosqichda sekinlashadi hamda stagnatsiyaga yetgach, ichki yoki tashqi omillar ta'sirida tanazzulga yuz tutishi yoki yangilanish yo'liga o'tishi mumkin. Shu sababli model hududda kechayotgan jarayonlarni to'g'ri baholash va o'z vaqtida boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Matematik jihatdan, turizmda tashrif buyuruvchilar sonining vaqt bo'yicha o'sishi ko'plab tadqiqotlarda logistik funksiya orqali ifodalanadi. Ushbu funksiya quyidagi ko'rinishga ega:

$$V(t) = K / (1 + e^{-(r(t-t_0))})$$

bu yerda K — hududning turistlar soni bo'yicha maksimal potentsiali yoki tashuvchanlik chegarasi, r — o'sish sur'ati ko'effitsiyenti, t_0 esa infleksiya nuqtasi, ya'ni o'sish tezligi eng yuqori bo'lgan vaqtni anglatadi. Logistik funksiyaning birinchi hosilasi $V'(t)$ orqali o'sish sur'ati, ikkinchi hosilasi $V''(t)$ orqali esa infleksiya va plato nuqtalari aniqlanadi. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aynan TALC modelining konsolidatsiya va stagnatsiya bosqichlari hududning tashuvchanlik chegarasiga yaqinlashuvi hamda overturizm alomatlarining paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liqdir. Shu bois mazkur matematik yondashuv turizm siyosatini ishlab chiquvchilar uchun erta ogohlantiruvchi signal vazifasini bajaradi va profilaktik choralarni joriy etish imkonini beradi. Amaliy tadqiqotlar, xususan Yevropadagi mashhur destinatsiyalar misolida o'tkazilgan tahlillar, ko'plab hududlar hali rivojlanish bosqichida bo'lsa-da, ayrimlarining konsolidatsiyaga yaqinlashayotganini ko'rsatib, barqarorlikni ta'minlash zaruratini kuchaytiradi.

Turizmning ijtimoiy-psixologik oqibatlarini tushuntirishda esa Doxey

tomonidan taklif etilgan Irridex konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu model mahalliy aholi va turistlar o'rtasidagi munosabatlarning eyforiya, apatiya, asabiylashuv va antagonizm kabi to'rt fazali evolyutsiyasini izohlaydi. Turistlar oqimi ortib borgani sari dastlabki ijobiy munosabatning asta-sekin befarqlik va norozilikka aylanishi mumkinligi ushbu konsepsiya orqali tushuntiriladi. Irridex modeli turizmning ijtimoiy tashuvchanlik chegarasini aniqlashga xizmat qilib, sifatli tahlilga asoslanganligi bilan ajralib turadi. TALC va Irridex modellarini birgalikda qo'llash esa turistik hududning iqtisodiy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlar va boshqaruv choralari kompleks tarzda baholash imkonini beruvchi tizimli yondashuvni shakllantiradi.

Xalqaro tajribalar: overturizmga qarshi siyosat va choralar tahlili

Ispaniyaning Barselona shahri overturizm tahdidiga qarshi tizimli va qat'iy choralar ko'rgan ilg'or destinatsiyalardan biri hisoblanadi. 2010-yillarning oxiriga kelib shahar yiliga qariyb 12 million nafar turistni qabul qiladigan yirik markazga aylandi va bu ko'rsatkich aholi soniga nisbatan bir necha barobar yuqori bo'lib, jiddiy ijtimoiy hamda infratuzilmaviy bosimni yuzaga keltirdi. Natijada shahar hokimiyati turizmni faol tartibga solish siyosatiga o'tdi. 2015 yildan boshlab yangi turistik joylashtirish vositalariga litsenziya berish vaqtincha to'xtatildi, tarixiy Ciutat Vella hududida mehmonxonalar va turistik kvartiralar soniga qat'iy cheklovlar joriy etildi. Shu bilan birga, Airbnb va shunga o'xshash platformalar orqali amalga oshirilayotgan noqonuniy ijaralar ustidan nazorat kuchaytirilib, minglab ruxsatsiz obyektlar yopildi. Bu choralar ijara bozorini

barqarorlashtirish, mahalliy aholining shaharda yashab qolishini ta'minlash va turizm bosimini kamaytirishga qaratildi. Barselonada turistlarni hududiy jihatdan tarqatish, nazoratli kirish tizimlari, turizm to'lovlari va doimiy monitoring kabi kompleks mexanizmlar ham joriy etilib, mahalliy jamoa bilan muloqot ustuvor yo'nalishga aylantirildi.

Venesiya shahri esa overturizmning eng keskin namoyon bo'lgan hududlaridan biri sanaladi. Doimiy aholisi 55 ming atrofida bo'lgan shaharga yiliga 20 milliongacha turist tashrif buyurishi tor hududda haddan tashqari gavjumlik, infratuzilma yemirilishi va madaniy merosga bosimni kuchaytirdi. Ayniqsa, yirik kruiz kemalarining tarixiy markazga kirishi ekologik va vizual xavf tug'dirgani sababli, 2021 yildan boshlab ularning shaharga kirishi taqiqlandi va muqobil portlarga yo'naltirildi. 2024 yil aprel oyida esa Venesiyada bir kunlik tashrif buyuruvchilar uchun kirish to'lovi sinov tariqasida joriy etildi, bu infratuzilmani moliyalashtirish va oqimni cheklashga xizmat qildi. Shuningdek, ekskursiya guruhleri soni va gidlar faoliyatiga qo'yilgan cheklovlar tor ko'chalardagi tiqilinch va shovqinni kamaytirishga qaratildi. Venesiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, ekologik va madaniy jihatdan nozik hududlarda bosqichma-bosqich kuchaytirilgan cheklovlar zarur va muqarrardir.

Bali orolida turizmning jadal rivoji ekologik va ijtimoiy muammolarni yuzaga chiqargan bo'lsa-da, so'nggi yillarda barqarorlikka yo'naltirilgan qayta ko'rib chiqilgan siyosat shakllandi. 2019 yilda 6,3 million xalqaro turist tashrif buyurgan orolda suv resurslarining kamayishi, chiqindilar hajmining ortishi va madaniy muhitga bosim kuchaydi. Shu sababli Bali Penta Helix modeli asosida

hukumat, biznes, mahalliy jamoa, akademiklar va media hamkorligini kuchaytirib, ekologik to'lovlar, mahalliy kodekslar, monitoring va turistlarni yangi hududlarga yo'naltirish siyosatini joriy etdi. Pandemiya davrida turizmning to'xtashi esa jamiyatda qadriyatlar va ustuvorliklarni qayta baholash jarayonini tezlashtirdi va barqaror rivojlanishga o'tish zaruratini yanada ravshanlashtirdi.

Parij dunyoning eng yirik turistik megapolislardan biri bo'lishiga qaramay, overturizm muammosi bu yerda asosan lokal darajada namoyon bo'ladi. Shaharning kattaligi va diversifikatsiyalangan iqtisodiy tuzilmasi umumiy norozilikni cheklab turgan bo'lsa-da, Monmartr kabi hududlarda turistlar oqimi mahalliy savdo va turmush tarziga bosim o'tkazdi. Parij ma'muriyati Airbnb ijaralariga qat'iy limitlar joriy etib, ekskursiya guruhleri va shovqin manbalarini tartibga soldi hamda turizm soliqlarini kuchaytirdi. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, hatto yirik megapolislarda ham overturizm alohida mikrohududlarda yuzaga chiqadi va ularni hal etishda umumiy strategiya bilan bir qatorda mahalliy kontekstni hisobga oluvchi yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston destinatsiyalari tahlili

O'zbekiston madaniy merosga boy davlat sifatida so'nggi yillarda turizmni milliy rivojlanish siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirdi. 2016 yildan keyin viza rejimining yengillashtirilishi, transport va xizmatlar infratuzilmasiga investitsiyalar, shuningdek mamlakatning xalqaro imijini yaxshilashga qaratilgan tashabbuslar natijasida turistlar oqimi sezilarli darajada oshdi. 2019 yilda xorijiy sayyohlar soni bir necha millionga yetdi, pandemiya yillaridan keyin esa 2022–2023 davrida bu ko'rsatkichlar qayta

tiklana boshladi. Turizmning hududiy jihatdan asosan to'rtta markazda jamlanishi esa barqaror rivojlanish nuqtai nazaridan ehtiyotkor va oldindan rejalashtirilgan boshqaruvni talab etadi.

Tarixiy va madaniy salohiyati bilan ajralib turadigan Samarqand mamlakatning yetakchi turistik destinatsiyalaridan biri bo'lib, TALC modeli doirasida yuqori o'sish bosqichida, ammo konsolidatsiyaga yaqinlashib borayotgan hudud sifatida baholanadi. 2019 yilda viloyatga 600 mingdan ortiq xorijiy turist tashrif buyurgan, ichki turizm bilan birga esa bir necha millionlik oqim shakllangan. Aeroport modernizatsiyasi, yangi mehmonxonalar va yirik majmualar turizm rivojini jadallashtirgan bo'lsa-da, mavsumiy gavjumlik, ayniqsa Registon atrofida, mahalliy harakatlanish va xizmatlar sifati bilan bog'liq ayrim noqulayliklarni keltirib chiqarmoqda. Bu holatlar Doxey modelidagi eyforiyadan apatiyaga, ayrim holatlarda esa irritatsiyaga o'tish ehtimolini anglatadi, biroq hozircha keng ko'lamlil norozilik kuzatilmagan. Shu sababli tashriflarni vaqt va makon bo'yicha boshqarish, onlayn tartibga solish va mahalliy jamoa manfaatlarini himoyalovchi choralarni erta joriy etish muhimdir.

Tarixiy markazlari ixcham va zich joylashgan Buxoro hamda Xiva shaharlarida turizmning ta'siri yanada sezilarli. 2019 yilda Buxoroga taxminan 300 ming, Xivaga esa 150 ming atrofida xorijiy turist kelgan bo'lib, ayniqsa Xivada turistlar va aholi nisbati ijtimoiy tashuvchanlik nuqtai nazaridan yuqori hisoblanadi. Har ikki shaharda TALC doirasida rivojlanish bosqichi davom etmoqda: restavratsiya ishlari, yangi mehmonxonalar va xizmatlar infratuzilmasi kengaymoqda. Aholi uchun

turizm asosan daromad manbai sifatida qabul qilinayotgan bo'lsa-da, mavsumiy tirbandlik, narxlarning oshishi va an'anaviy turmush tarzidagi o'zgarishlar irritatsiyaga olib kelishi mumkin bo'lgan dastlabki alomatlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayonlarni erta aniqlash va jamoatchilik-hokimiyat-biznes hamkorligida boshqarish zarur.

Poytaxt Toshkent esa diversifikatsiyalangan iqtisodiy tuzilmasi tufayli hozircha overturizm xavfini kamroq his qilmoqda. Shunga qaramay, ayrim hududlarda turistik guruhlar zichligi, qisqa muddatli ijara narxlarining oshishi yoki jamoat joylaridagi yuklama kabi lokal noqulayliklar paydo bo'lishi mumkin. Shaharning kengligi va xizmatlar tarmog'ining rivojlanganligi bu bosimni yumshatib tursa-da, mikrohududlar darajasida monitoring va mahalliy jamoa bilan muloqot muhimligicha qolmoqda. Hududiy diversifikatsiya orqali boshqa mintaqalarda turizmni rivojlantirish esa poytaxt va tarixiy markazlarga tushadigan bosimni kamaytirib, turizm strategiyasida barqarorlik va mutanosiblikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Muhokama

Xalqaro tajribalar hamda O'zbekiston misollari shuni ko'rsatadiki, overturizmga qarshi kurashda yagona model yoki alohida bitta chora yetarli natija bermaydi. Ushbu jarayon ko'p o'zaro bog'liq tizimlar — iqtisodiy manfaatlar, ijtimoiy munosabatlar, ekologik barqarorlik va madaniy qadriyatlar — birgalikda va muvofiqlashtirilgan holda boshqarilgandagina samarali bo'ladi. Turizmni faqat daromad manbai sifatida ko'rish overturizmning yashirin xavflarini o'z vaqtida sezmaslikka olib kelishi mumkin.

Nazariy jihatdan, TALC va Irridex modellarini kompleks qo'llash amaliy boshqaruv uchun muhim metodologik ustunlik yaratadi. TALC modeli turistik hududning rivojlanish trayektoriyasini, qaysi bosqichda ekanini va qachon to'yinganlik yoki stagnatsiya xavfi yuzaga kelishini aniqlashga yordam bersa, Irridex modeli mahalliy jamoatchilik munosabatining psixososial holatini baholash imkonini beradi. Ushbu ikki yondashuvni birlashtirish orqali faqat iqtisodiy ko'rsatkichlarga tayanib qolmasdan, ijtimoiy norozilik va madaniy bosimning dastlabki alomatlarini ham erta aniqlash mumkin bo'ladi.

Huquqiy va me'yoriy tajriba shuni ko'rsatadiki, litsenziyalar tizimi, kirish to'lovlari yoki qisqa muddatli ijara bozoriga qo'yilgan cheklovlar turizmni "bo'g'ish" emas, balki uni sog'lomlashtirish vositasi hisoblanadi. Bunday mexanizmlar bozorni tartibga solib, mahalliy aholi manfaatlari va infratuzilma imkoniyatlari bilan muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi. Muhimi, har bir destinatsiyada ushbu huquqiy choralar hududning o'ziga xos sharoitidan kelib chiqib moslashtirilishi lozim.

Ijtimoiy va madaniy jihatdan esa mahalliy jamoani faol jalb qilish hal qiluvchi omil bo'lib qolmoqda. Hamkorlik modellari, mahalliy kodekslar, ekologik va madaniy mas'uliyatni targ'ib qiluvchi tashabbuslar turizmni jamiyat qadriyatlariga mos yo'nalishga burishga yordam beradi. Bu yondashuv turizmni tashqi bosim emas, balki mahalliy rivojlanish vositasi sifatida qabul qilinishini kuchaytiradi.

O'zbekiston sharoitida Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent kabi asosiy turistik markazlarda barqarorlikni ta'minlash uchun hududiy monitoring

tizimlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Turistlar soni, mahalliy aholi munosabati va infratuzilma yuklamasini aks ettiruvchi indikatorlar asosida qarorlar qabul qilinishi lozim. Iqtisodiy choralar orqali tushgan mablag'larni jamoat infratuzilmasi va madaniy merosni saqlashga yo'naltirish, tarixiy ob'ektlarga kvotalar va onlayn tartibga solish mexanizmlarini joriy etish esa turizm bosimini yumshatadi. Aks holda, o'z vaqtida choralar ko'rilmasa, TALC modelining stagnatsiya bosqichida destinatsiyalar tanazzul xavfiga duch kelishi mumkin. Shu sababli turizmni barqaror rivojlanish yo'liga o'tkazish uchun kompleks, oldindan rejalashtirilgan va tizimli choralar muqarrar hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

O'zbekistonda overturizm xavfini boshqarish va barqaror turizmni ta'minlash uchun nazariy va amaliy yondashuvlarning integratsiyalashgan modeli zarur. Avvalo, TALC va Irridex modellarini tadqiqot, monitoring va boshqaruv jarayonlariga tizimli ravishda joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu modellar asosida turistik hududlarning rivojlanish bosqichlarini aniqlash, mahalliy jamoatchilik munosabatini baholash hamda iqtisodiy, ijtimoiy yoki ekologik xavflar yuzaga kelishidan oldin boshqaruv choralarini ko'rish imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, faqat turistlar soniga emas, balki jamoatchilik kayfiyati va infratuzilma yuklamasiga signal beruvchi indikatorlar tizimini shakllantirish muhimdir.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, overturizmga qarshi samarali kurash faqat bitta chora bilan emas, balki kompleks mexanizmlar majmuasi orqali amalga oshiriladi. Barselona, Venesiya, Bali va Parij tajribalarida litsenziyalash, kirish to'lovlari, qisqa muddatli ijara

cheklovlari, infratuzilma va ekologik monitoring, shuningdek jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish kabi choralar o'z samarasini ko'rsatgan. Ushbu mexanizmlarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish, ya'ni hududlarning tarixiy, ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini inobatga olgan holda joriy etish barqaror boshqaruvning muhim sharti hisoblanadi.

Mahalliy jamoat bilan doimiy va ochiq muloqot barqaror turizm siyosatining asosiy ustunlaridan biridir. So'rovnomalar, jamoatchilik monitoringi va manfaatdor tomonlar ishtirokidagi jamoatchilik kengashlari orqali aholi talab va xavotirlarini o'z vaqtida aniqlash mumkin. Bu yondashuv tabiiy va madaniy muhitni himoya qilishda jamoatchilik manfaatlarini hisobga olishga va turizmni ijtimoiy qabul qilinadigan yo'nalishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Turizm diversifikatsiyasi ham overturizm bosimini kamaytirishda muhim vosita sanaladi. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi asosiy markazlarga

tushayotgan yuklamani kamaytirish uchun Aydarko'l, Nuratau, Farg'ona vodiysi, Termiz kabi hududlarda ekologik, madaniy va mahsulotga yo'naltirilgan turizmni rivojlantirish zarur.

Ekologik va madaniy merosni muhofaza qilish doirasida maqsadli to'lovlar, doimiy ekologik va ijtimoiy monitoring hamda bag'rikenglik va madaniy xilma-xillikni saqlashga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqilishi lozim. Ushbu yondashuvlar hukumatning milliy strategik hujjatlarida barqaror turizm, hududiy mutanosiblik, madaniy merosni himoya qilish va davlat–biznes–jamoatchilik hamkorligi kabi asosiy prinsiplar bilan mustahkamlanishi zarur. Natijada O'zbekistonda turizm boshqaruvi TALC va Irridex modellarining ilmiy asosida rivojlanib, jamoatchilik manfaatlari, ekotizim va madaniy meros bilan uyg'unlashgan barqaror rivojlanish yo'liga o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Butler R.W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24(1), 5–12.
2. Doxey G. A causation theory of visitor–resident irritants: methodology and research inferences. *Travel and Tourism Research Association Proceedings*, 6th Annual Conference, pp. 195–198.
3. Goodwin H. The Challenge of Overtourism. *Responsible Tourism Partnership Report*, WTM London.
4. UNESCO. UNESCO closely monitoring ongoing threats to Venice World Heritage site. 14 October 2019.
5. Mihalic T. Conceptualising overtourism: a sustainability approach. *Annals of Tourism Research*, 84, 103025.
6. Petrić L. et al. System Dynamics Approach to TALC Modeling. *Sustainability*, 13(9), 4803.
7. Amrhein S. et al. Transformative Effects of Overtourism and COVID-19 on Residents – Mallorca case. *Urban Science*, 6(1), 25.
8. Capocchi A. et al. Overtourism: A Literature Review to Assess Implications and Future Perspectives. *Sustainability*, 12(7), 3067.
9. Colomb C., Novy J. *Protest and Resistance in the Tourist City*. Routledge, 2016.

РАЗВИТИЕ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ И ПРОЦЕСС ИНТЕГРАЦИИ С РЫНКОМ ТРУДА

С.А.Бабаназарова , Ф.К.Исмоилова

Самаркандский государственный университет имени Шарофа Рашидова, Самарканд, Узбекистан.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Бабаназарова

Абдиназаровна

Доцент Самаркандского института экономики и сервиса

Email: babanazarova_sevara@mail.ru

Тел: +99897-915-46-86

Севара

Исмоилова Феруза Кубаймуродовна

Независимый исследователь, кафедра «Цифровая экономика»,

Самаркандский государственный университет имени Шарофа Рашидова

Email:

feruzakubaymurodovna@gmail.com

Тел: +99897-915-46-86

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Аннотация. Данная статья посвящена анализу процессов развития рынка образовательных услуг в Узбекистане и современным аспектам его интеграции с рынком труда. Работа охватывает вопросы институциональной структуры рынка образовательных услуг, роли государственных и негосударственных образовательных учреждений, качества образования и формирования конкурентной среды. Также анализируются механизмы интеграции, такие как подготовка кадров в соответствии с потребностями рынка труда, модернизация образовательных программ, дуальное образование, практико-ориентированная подготовка и гармонизация квалификационных требований.

Ключевые слова: образовательные услуги, спрос, предложение, трудовые ресурсы, профессиональное обучение, международный рейтинг, потребность, интеграция, сотрудничество

DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN UZBEKISTAN AND THE PROCESS OF INTEGRATION WITH THE LABOR MARKET

Abstract. This article is devoted to the analysis of the development processes of the educational services market in Uzbekistan and the current aspects of its integration with the labor market. The work covers the issues of the institutional structure of the educational services market, the role of state and non-state educational institutions, the quality of education and the formation of a competitive environment. Also, integration mechanisms such as training personnel in accordance with the needs of the labor market, modernization of educational programs, dual education, practice-oriented training and harmonization of qualification requirements are analyzed.

Keywords: educational services, demand, supply, labor resources, vocational training, international rating, need, integration, cooperation

O'ZBEKISTONDA TA'LIM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA MEHNAT BOZORI BILAN INTEGRATSIYALASHUV JARAYONI

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda ta'lim xizmatlari bozorining rivojlanish jarayonlarini tahlil qilishga va uning mehnat bozori bilan integratsiyalashuvining hozirgi jihatlariga bag'ishlangan. Ishda ta'lim xizmatlari bozorining institutsional tuzilishi, davlat va nodavlat ta'lim muassasalarining roli, ta'lim sifati va raqobat muhitini shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, mehnat bozori ehtiyojlariga muvofiq kadrlar tayyorlash, ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish, dual ta'lim, amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish va malaka talablarini uyg'unlashtirish kabi integratsiya mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim xizmatlari, talab, taklif, mehnat resurslari, kasb-hunar ta'limi, xalqaro reyting, ehtiyoj, integratsiya, hamkorlik

Введение

Сегодня образовательные услуги играют важную роль в экономическом и социальном развитии каждой развитой страны. В частности, роль системы образования в подготовке квалифицированных кадров, отвечающих требованиям рынка труда, в обеспечении роста и конкурентоспособности человеческого капитала, возрастает с каждым днем. В этой связи формирование рынка образовательных услуг и уровень его интеграции с рынком труда являются одним из главных направлений государственной политики.

В процессе постепенного перехода к рыночным отношениям в Узбекистане рынок образовательных услуг претерпевает фундаментальные реформы и модернизацию. В частности, увеличение числа высших учебных заведений, диверсификация форм образования, появление частных и зарубежных университетов являются лишь примерами формирования рынка образовательных услуг. В частности, это развитие отчетливо отражается в проводимых реформах, направленных на полную адаптацию к требованиям рынка труда и удовлетворение реальных потребностей работодателей. Ярким примером этого является внедрение очного, заочного, вечернего и дистанционного обучения.

Рынок образовательных услуг представляет собой совокупность экономических отношений, формируемых между потребителями (в основном студентами), нуждающимися в образовательных услугах, и образовательными учреждениями (университетами, колледжами, учебными центрами и т. д.), удовлетворяющими эту

потребность. В условиях рыночной экономики образование рассматривается не только как социальный институт, но и как сектор услуг. Следовательно, рынок образовательных услуг подчиняется своим собственным экономическим законам, конкуренции, механизму спроса и предложения и интегрирован с рынком труда.

Анализ соответствующей литературы

Ученые, изучавшие интеграционные процессы на рынке образовательных услуг, уделяли особое внимание развитию системы образования в контексте глобализации, внедрению международных образовательных стандартов, расширению транснациональных форм образования и важности технологической интеграции в образовательном процессе. В частности, основные направления организационных изменений в системе образования широко освещены в научных исследованиях Н. Багаутдиновой, С. Беляковой, Д. Брюса, М. Лукашенко, В. Биденко, Ю. Евдокимова и других ученых.

Научные работы этих ученых служат важной теоретической основой для развития рынка образовательных услуг и глубокого понимания интеграционных процессов. Проводимые ими исследования имеют существенное научное и практическое значение для обеспечения высокого международного качества, гибкости и конкурентоспособности системы образования, а также для гарантирования неразрывной связи между образованием и рынком труда.

Методология исследования

Развитие рынка образовательных услуг и его интеграция с рынком труда требуют сочетания теоретических и практических подходов. Для глубокого анализа этого процесса, выявления факторов его успеха и эффективного управления его результатами используются комплексные методы исследования. Правильно подобранная методология позволяет эффективно изучать влияние интеграции на социальную, экономическую и культурную сферы и извлекать выгоду из ее результатов на практике.

В этой связи при изучении содержания современных особенностей и условий интеграционных процессов в развитии рынка образовательных услуг данные собирались и анализировались с использованием таких методов, как анализ и синтез, форма и содержание, индукция и дедукция.

Анализ и результаты

Анализ интеграционных процессов на рынке образовательных услуг показывает, что в последние годы в Узбекистане последовательно реализуются реформы, направленные на укрепление связи между системой образования и рынком труда. Основными направлениями интеграции являются модернизация государственной системы высшего и профессионального образования, развитие негосударственных образовательных учреждений, расширение международного сотрудничества и адаптация образовательных программ к потребностям рынка труда. Этот процесс оказывает положительное влияние на формирование конкурентной среды на рынке

образовательных услуг и повышение качества услуг.

Одним из важных факторов интеграции на рынке образовательных услуг является практико-ориентированный характер содержания образования. Разработка учебных планов в сотрудничестве с работодателями, внедрение элементов дуального образования и увеличение доли производственной практики способствуют повышению уровня занятости выпускников. В то же время дисбаланс между объемом подготовки специалистов и спросом рынка труда в некоторых областях указывает на то, что интеграционный процесс недостаточно углубился.

Выяснилось, что на рынке образовательных услуг также приобретают все большее значение международные интеграционные процессы. Деятельность филиалов зарубежных высших учебных заведений, совместные образовательные программы и внедрение международных образовательных стандартов способствуют повышению качества образования, расширению академической мобильности и укреплению конкурентоспособности национальной системы образования. Однако нехватка кадров и материально-технической базы создает определенные ограничения для полного внедрения международных стандартов.

По результатам анализа, широкое внедрение цифровых технологий на рынке образовательных услуг становится важным фактором, ускоряющим интеграционные процессы. Дистанционное обучение, цифровые платформы и онлайн-курсы

расширяют территориальный и социальный охват образовательных услуг, улучшая обмен информацией между образованием и рынком труда. В то же время, недостаток цифровых навыков и проблемы с инфраструктурой снижают эффективность интеграции в некоторых регионах.

Сегодня можно выделить следующие основные особенности рынка образовательных услуг:

Социально-экономический дуализм – это образование, которое одновременно включает в себя социальные выгоды (подготовка квалифицированных кадров для общества) и экономические выгоды (услуга, предоставляемая за деньги).

Рыночный спрос – это рынок образовательных услуг, который напрямую зависит от спроса и технологических изменений на рынке труда. То есть, чем выше спрос на определенные профессии, тем выше спрос на образовательные услуги в этих областях.

Конкурентная среда характеризуется конкуренцией между высшими учебными заведениями, что побуждает их постоянно обновлять качество, цены и предоставляемые услуги.

Сложной мерой качества и эффективности образования является то, что результаты образования (например, профессиональный успех выпускника или уровень занятости) трудно измерить напрямую в терминах дохода или производительности.

Рынок образовательных услуг в Узбекистане в последние годы значительно расширяется. Увеличение числа государственных и негосударственных высших учебных

заведений, открытие новых направлений обучения, внедрение кредитно-модульной системы и появление программ с международной аккредитацией свидетельствуют о количественном и качественном росте рынка. В настоящее время расширение доступа к высшему образованию резко увеличило число потребителей образовательных услуг (т. е. абитуриентов и студентов). Это подтверждает растущий спрос на образовательные услуги и указывает на то, что интерес к обучению среди молодежи растет с каждым днем. В то же время внедрение дистанционного обучения и вечерних курсов в высших учебных заведениях приносит множество удобств.

Интеграционные процессы на рынке образовательных услуг развиваются постепенно, но для их углубления необходимо дальнейшее приспособление содержания образования к требованиям рынка труда, расширение участия работодателей и совершенствование цифровых и международных интеграционных механизмов. Меры, принимаемые в этих областях, обеспечат устойчивое развитие рынка образовательных услуг и увеличат его вклад в экономический рост и занятость.

Рынок труда тесно связан с экономическими процессами в стране. Поэтому необходимо внедрить ряд реформ и современных программ в высших учебных заведениях. Эти программы должны укреплять сотрудничество между рынком труда и системой образования, повышать инновационный и технологический потенциал университетов, а также способствовать совершенствованию

системы профессионального образования. Выделяют четыре основных направления государственной политики в области образования:

1. Формирование учебных заведений и учебных планов, отвечающих требованиям инновационной экономики;

2. Разработка минимально приемлемого уровня профессионального и прикладного образования;

3. Реальное участие экономических лидеров в управлении учреждениями профессионального образования должно также включать

предоставление потребителям полной и достоверной информации;

4. Формирование прозрачной системы финансовых инструментов, которая будет стимулировать развитие новых институциональных форм и повышать качество образования.

Разработка и изучение принципов рынка образовательных услуг, сущности его деятельности должны быть направлены на эффективное решение широкого круга проблем и повышение их эффективности, исходя из уровня жизни населения и всех структурных аспектов образовательных услуг.

1-таблица.

Основные направления интеграции рынка образовательных услуг с рынком труда

№	Направления интеграции	Содержание	Ожидаемые результаты
1.	Адаптация образовательных программ к требованиям рынка труда	Разработка учебных планов с участием работодателей и профессиональных сообществ	Повышение уровня трудоустройства выпускников
2.	Развитие практико-ориентированного и дуального образования	Сочетание теоретического обучения с производственной практикой	Формирование профессиональных и прикладных компетенций
3.	Сотрудничество образовательных учреждений и работодателей	Заключение договоров с предприятиями, создание баз практики	Повышение качества подготовки кадров
4.	Внедрение цифровых образовательных технологий	Использование дистанционного обучения, онлайн-платформ и цифровых навыков	Расширение доступа к образовательным услугам
5.	Международная интеграция образования	Совместные образовательные программы, зарубежные филиалы, академическая мобильность	Рост конкурентоспособности национальной системы образования

Сегодня рынок труда требует квалифицированных кадров с современными профессиональными навыками. Это требует от образовательных учреждений совершенствования своих учебных программ в соответствии с потребностями работодателей. Интеграция рынка образовательных услуг с рынком труда – то есть его взаимозависимое развитие – служит важным фактором повышения экономического развития страны и уровня занятости.

Для эффективной интеграции на рынке образовательных услуг важны следующие направления:

- установление постоянного сотрудничества между высшими и профессиональными учебными заведениями и работодателями;
- расширение возможностей прохождения практики для студентов;
- формирование учебных программ на основе требований реального рынка труда;
- развитие университетов с инновационным и технологическим потенциалом;
- адаптация системы образования к региональным экономическим потребностям.

В Узбекистане интеграция рынка образовательных услуг с рынком труда является одним из важных стратегических направлений экономического роста, подготовки конкурентоспособных кадров и обеспечения стабильной занятости. В этой связи государство предпринимает ряд мер по решению проблем интеграции. В частности, «Концепция развития высшего образования до 2030 года» определяет интеграцию

образования с рынком труда как одно из приоритетных направлений. Также разрабатываются механизмы вовлечения работодателей в образовательный процесс, мониторинга трудоустройства выпускников и разработки профессиональных стандартов на основе указов Президента и постановлений Министерства.

Международный опыт также показывает, что для успешной интеграции необходимо использовать практические модели, такие как «дуалистическое образование», совместные программы, кластерные системы обучения, проекты сотрудничества университетов и предприятий. Такие подходы повышают уровень занятости выпускников, гарантируют работодателям поставку квалифицированной рабочей силы и повышают экономическую эффективность образовательных услуг. В целом, развитие рынка образовательных услуг Узбекистана и его интеграция с рынком труда — это два взаимосвязанных процесса, играющих важную роль в формировании человеческого капитала, снижении безработицы и повышении конкурентоспособности национальной экономики. В будущем углубление связи между этими двумя системами должно оставаться приоритетом государственной политики и стратегии высших учебных заведений.

Выводы и предложения

Развитие интеграционных процессов в будущем повысит адаптивность системы образования к глобализации, поможет подготовить

студентов и специалистов к дистанционного обучения, требованиям международного рынка и искусственный интеллект и обеспечит ее интеграцию в мировую виртуальные лаборатории. Это систему образования. Для более повысит качество образования и эффективной реализации этих обеспечит к нему широкий доступ. процессов можно выдвинуть

следующие предложения: - поддержка программ обмена студентами и преподавателями.

- разработка учебных планов в соответствии с международными стандартами. Для адаптации системы образования к глобальным требованиям и стандартам необходимо расширять международное сотрудничество, адаптировать учебные планы и внедрять инновационные подходы. Это создаст возможности для получения студентами международных дипломов и повышения конкурентоспособности на мировом рынке труда. Необходимо создавать возможности для обмена студентами и преподавателями глобальным образованием и опытом путем расширения международных программ обмена. Это не только повышает качество образовательного процесса, но и способствует развитию культурного многообразия.

- укрепление научного сотрудничества. Необходимо развивать сотрудничество между образовательными учреждениями в области научных исследований и инноваций, организовывать совместные научные проекты и поддерживать современные подходы.

- развитие цифровой инфраструктуры. Для ускорения технологической интеграции в образовательный процесс необходимо широко внедрять платформы

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Вахабов А., Имамов Е. (2007) Высшее образование в Центральной Азии. Модернизация задачи. -М.: -214 с.
2. Бела Баласса. Теория экономической интеграции» (1961).
- 3.Геворкян Е.Н. Рынок образовательных ресурсов: аспекты модернизации. - Москва. ДС Базар. 2005.
4. Эшбоев А.Х. (2008). Влияние системы образования на развитие народного хозяйства в период перехода к рыночным отношениям: автореферат диссертации заведующего факультетом естественных наук. –Т.: -25 с.
5. Хасанова Г. Содержание развития творческих способностей преподавателей высших учебных заведений. Академические исследования в области педагогических наук. 2021.
- 7.Шевченко Д.А. Особенности маркетинговой стратегии образовательных услуг / Д.А. Шевченко // Маркетинг в России и за рубежом 2005.-ы 4.-стр. 111.
8. Березин И.С. Краткая история экономического развития / И.С. Березин. - М. - Русская деловая литература - 1999. - 288 с.
9. Мамедов О.Ю. Секрет инновационной экономики заключается в ее инновационной организации. Экономический информационный бюллетень Ростовского государственного университета. 2009, 26 с.

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI TO'LOV INFRATUZILMASINI SHAKILLANISHI VA RIVOJLANISH DINAMIKASI: TARIXIY, ILMIY HAMDA BOZOR TAHLILI

H.R.Aliyev

Z.M. Bobur nomidagi Andijon Davlat Universiteti, Andijon, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Aliyev Hasan Rayimjonovich

Z.M. Bobur nomidagi Andijon Davlat
Universiteti tadqiqotchisi

Email: xasanaliyev25@gmail.com

Тел: +99890-547-74-47

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya. Maqolada 2020–2025 yillar davomida to'lov xizmatlari bozorida faoliyat boshlagan 44 ta to'lov tashkilotining shakllanishi, ularning bozor segmentlari bo'yicha taqsimlanishi hamda raqobat muhitining rivojlanish dinamikasi statistik ma'lumotlar va muallif hisob-kitoblari asosida tahlil etiladi. QR-to'lovlar, tezkor to'lovlar tizimi (T2T), mobil ilovalar va elektron hamyonlar kabi moliyaviy texnologiya xizmatlarining kengayishi natijasida naqd pulsiz to'lovlar ulushi hamda pul aylanish tezligida yuz bergan o'zgarishlar ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: to'lov tizimlari, raqamli to'lov infratuzilmasi, moliyaviy texnologiyalar, naqd pulsiz to'lovlar, QR-to'lovlar, tezkor to'lovlar tizimi (T2T), protsessing markazlari, to'lov tashkilotlari, Open Banking, moliyaviy inklyuziya.

DYNAMICS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF DIGITAL PAYMENT INFRASTRUCTURE IN UZBEKISTAN: HISTORICAL, SCIENTIFIC AND MARKET ANALYSIS

Annotation. The paper further analyzes the emergence of 44 payment organizations that entered the payment services market between 2020 and 2025, their distribution across market segments, and changes in the competitive environment based on statistical data and the author's calculations. The impact of the expansion of financial technology services—such as QR payments, the instant payment system (T2T), mobile applications, and electronic wallets—on the growth of cashless payment usage and the acceleration of money circulation in the economy is scientifically substantiated.

Keywords: payment systems, digital payment infrastructure, financial technologies (fintech), cashless payments, QR payments, instant payment system (T2T), processing centers, payment organizations, Open Banking, financial inclusion.

ДИНАМИКА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЦИФРОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В УЗБЕКИСТАНЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ, НАУЧНЫЙ И РЫНОЧНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В статье также анализируются процессы становления 44 платежных организаций, начавших свою деятельность на рынке платежных услуг в 2020–2025 годах, их распределение по сегментам рынка, а также динамика развития конкурентной среды на основе статистических данных и авторских расчетов. Научно обосновывается влияние расширения финансово-технологических услуг, включая QR-платежи, систему быстрых платежей (Т2Т), мобильные приложения и электронные кошельки, на рост доли безналичных платежей и ускорение денежного обращения в экономике.

Ключевые слова: платежные системы, цифровая платежная инфраструктура, финансовые технологии, безналичные платежи, QR-платежи, система быстрых платежей (Т2Т), процессинговые центры, платежные организации, Open Banking, финансовая инклюзия.

Kirish.

So'nggi o'n yilliklarda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi jahon moliya tizimlarida tub tarkibiy o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Mazkur jarayonda to'lov tizimlari iqtisodiy muomalani ta'minlovchi oddiy texnik mexanizm emas, balki pul aylanish tezligi, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy faollikni belgilovchi strategik infratuzilma sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtayi nazardan, to'lov tizimlarining zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlanishi davlat iqtisodiy siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng milliy to'lov tizimini shakllantirish va modernizatsiya qilish bo'yicha izchil islohotlarni amalga oshirdi. Dastlab qog'oz hujjatlar va qo'lda yuritiladigan hisob-kitoblarga asoslangan tizim bosqichma-bosqich elektronlashtirildi, keyinchalik markazlashgan kliring mexanizmlari, zamonaviy telekommunikatsiya infratuzilmasi hamda milliy protsessing markazlari joriy etildi. Ushbu evolyutsion jarayon mamlakatda naqd pulsiz to'lovlar ulushining ortishiga va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishiga zamin yaratdi.

Ayniqsa, 2019 yildan keyingi davr O'zbekiston to'lov tizimlari rivojida yangi bosqichni boshlab berdi. Moliyaviy texnologiyalar asosidagi xizmatlarning jadal kirib kelishi, mobil ilovalar, tezkor to'lovlar tizimi (T2T), QR-to'lovlar va elektron hamyonlarning ommalashuvi to'lov infratuzilmasini sifat jihatidan yangi darajaga olib chiqdi. Natijada, to'lov xizmatlari bozori kengaydi, raqobat muhiti kuchaydi va moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilandi.

Shu bilan birga, to'lov tizimlarining jadal rivojlanishi ularni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganish zaruratini yuzaga chiqarmoqda. Xususan, to'lov infratuzilmasining tarixiy shakllanish bosqichlari, bozor dinamikasi, moliyaviy texnologiya xizmatlarining iqtisodiy samaradorligi hamda institutsional omillarning o'zaro ta'sirini tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Maqolada olib borilgan tahlil asosida O'zbekistonda to'lov tizimlari va raqamli to'lov infratuzilmasining 1991–2025 yillardagi rivojlanish jarayoni tarixiy, bozor va ilmiy tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqotda 2020–2025 yillarda to'lov xizmatlari bozorida yuz bergan o'zgarishlar, moliyaviy texnologiyalar ta'siri hamda normativ-huquqiy islohotlarning ahamiyati kompleks yondashuv asosida baholanadi.

To'lov tizimlarining tarixiy rivoshlanish bosqichlari.

O'zbekiston to'lov tizimlari 1991–2025 yillar davomida shakllanishi va rivojlanishi bir necha bosqichli, uzluksiz transformatsion jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon davrlararo uzviy bog'liqlikka, iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlariga, texnologik imkoniyatlarning kengayishiga va jahon tajribasining milliy sharoitga moslashuviga asoslangan. Quyida har bir bosqich o'zining asosiy xususiyatlari, amalga oshirilgan islohotlar va iqtisodiy ahamiyati bilan batafsil yoritiladi.

1-bosqich (1991–1994): Elektronlashtirishning boshlanish davri.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki yillarda to'lov tizimi amalda qog'oz hujjatlarga asoslangan bo'lib, banklar o'rtasidagi hisob-kitoblar qo'lda yuritilar, ma'lumotlar pochta orqali

yetkazilar edi. Bu esa iqtisodiy faoliyatda jiddiy sekinlikka sabab bo'lib, to'lovlarning kechikishi tadbirkorlik muhitining rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatar edi.

1991–1994 yillar mobaynida to'lov tizimini elektronlashtirish bo'yicha dastlabki qadamlar tashlandi. Jumladan:

- tijorat banklarida kompyuterlashtirish jarayonlari boshlandi;

- elektron ma'lumot almashish uchun dastlabki dasturiy ta'minot ishlab chiqildi;

- qo'lda yuritiladigan hisob-kitoblarni qisqartirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirildi;

- davlat moliya muassasalarida elektron hujjat aylanishiga o'tish bo'yicha dastlabki loyihalar ishga tushirildi.

Mazkur bosqichning eng muhim jihati shundaki, u keyingi texnik modernizatsiya va huquqiy islohotlar uchun zarur bo'lgan poydevorni yaratdi. Elektronlashtirishning ilk davri to'lov tizimini markazlashtirish, avtomatlashtirish va raqamlashtirish uchun muhim tayanch bo'ldi.

2-bosqich (1995–1997): Markazlashgan kliring tizimining joriy etilishi

1995–1997 yillar O'zbekiston to'lov tizimi tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu davrda mamlakatda markazlashgan to'lov infratuzilmasini yaratishga qaratilgan yirik loyihalar amalga oshirildi.

Ushbu bosqich doirasida:

- yagona elektron kliring tizimi yo'lga qo'yildi;

- banklararo hisob-kitoblar markazlashtirildi;

- elektron to'lov hujjatlari uchun yagona standartlar ishlab chiqildi;

- hududiy hisob-kitob markazlari faoliyati avtomatlashtirildi.

Islohotlar natijasida ilgari 3–5 kun davom etgan banklararo to'lovlar muddati **15–20 daqiqagacha** qisqardi. Bu esa iqtisodiy faollikni sezilarli darajada oshirdi, korxonalar likvidligini yaxshiladi va moliyaviy operatsiyalar shaffofligini ta'minladi.

Ikkinchi bosqich milliy to'lov tizimining markazlashuv jarayonida hal qiluvchi qadam bo'lib, mamlakatni to'lovlar bo'yicha xalqaro amaliyotlarga yaqinlashtirdi.

3-bosqich (1998–2003): *Telekommunikatsiya infratuzilmasi va axborot xavfsizligining mustahkamlanishi*

Uchinchi bosqichda to'lov tizimlarining texnik poydevorini rivojlantirish ustuvor vazifaga aylandi. Banklar orqali o'tayotgan ma'lumotlar hajmi ortib borgani sari, milliy telekommunikatsiya infratuzilmasini modernizatsiya qilish zarurati paydo bo'ldi.

1998–2003 yillar mobaynida:

- banklararo optik tolali aloqa kanallari joriy etildi;

- kriptografik himoya va elektron imzo texnologiyalari qo'llanila boshlandi;

- to'lov tizimlarining uzluksiz ishlashini ta'minlovchi zaxira kanallari tashkil etildi;

- monitoring, xavf tahlili va real vaqt nazorati tizimlari yo'lga qo'yildi.

Ushbu islohotlar to'lov tizimining xavfsizligi va ishonchliligini yangi bosqichga olib chiqdi. Endilikda banklar o'rtasidagi ma'lumot almashinuvi nafaqat tezlashdi, balki maxfiylik va yaxlitlik tamoyillariga qat'iy rioya etuvchi tizimga aylandi.

Bu bosqich kelgusida Uzcard va Humo kabi yirik to'lov platformalarini

yaratish uchun zarur texnik bazani shakllantirdi.

4-bosqich (2002–2019): Bank kartalari tizimi va protsessing markazlarining shakllanishi

2002–2019 yillar — O‘zbekiston to‘lov tizimining eng keng ko‘lamli va davomli modernizatsiya bosqichidir. Bu davrda mamlakat to‘liq bank kartalariga asoslangan to‘lov tizimiga o‘ta boshladi.

Asosiy yo‘nalishlar quyidagilar bo‘ldi:

- **Uzcard milliy to‘lov tizimi** ishga tushdi;

- **protsessing markazi** faoliyat boshladi;

- bank kartalari soni keskin oshdi;

- terminallar va bankomatlar tarmog‘i kengaydi;

- **IATT tizimi** orqali davlat to‘lovlarining markazlashuvi ta‘minlandi;

- **Humo tizimi (2019)** tashkil etildi va Uzcard bilan integratsiya bosqichiga o‘tdi.

Ushbu davrda raqamli to‘lovlar nafaqat moliyaviy institutlar, balki kundalik hayotda ham asosiy to‘lov vositasiga aylandi. To‘lov tizimlari real sektor bilan integratsiyalashdi va iqtisodiy muomalada naqd pulsiz to‘lovlar ulushi oshdi.

5-bosqich (2019–2025): Moliyaviy texnologiya transformatsiyasi va innovatsion to‘lov xizmatlari

So‘nggi bosqich — O‘zbekiston to‘lov tizimi uchun tub burilish davridir. 2019 yilda qabul qilingan “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-578-sonli Qonun moliyaviy texnologiya kompaniyalar, to‘lov tashkilotlari va elektron pul operatorlarining huquqiy maqomini belgilab, moliyaviy innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashga asos yaratdi.

2019–2025 yillar oralig‘ida:

- **Tezkor to‘lovlar tizimi (T2T)**

24/7 rejimda ishga tushirildi;

- **QR-to‘lovlar** ommalashdi;

- **mobil to‘lovlar** asosiy to‘lov kanali darajasiga ko‘tarildi;

- **elektron hamyonlar** keng qo‘llanila boshlandi;

- **44 ta to‘lov tashkiloti** faoliyat boshladi;

- moliyaviy texnologiya ekotizimi shakllandi.

Mazkur bosqichni belgilovchi asosiy siyosiy hujjat — **PQ-359-son Prezident qarori (27.11.2025)** bo‘lib, u 2026–2030 yillar uchun to‘lov tizimlari strategiyasini aniqlab berdi. Qarorda quyidagi yo‘nalishlar belgilandi:

- Open Banking konsepsiyasini to‘liq joriy etish;

- Markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC)ni sinovdan o‘tkazish;

- barqaror tokenlar mexanizmini yaratish;

- universal QR kod standarti;

- moliyaviy texnologiya startaplarni qo‘llab-quvvatlash va regtech yechimlarini rivojlantirish.

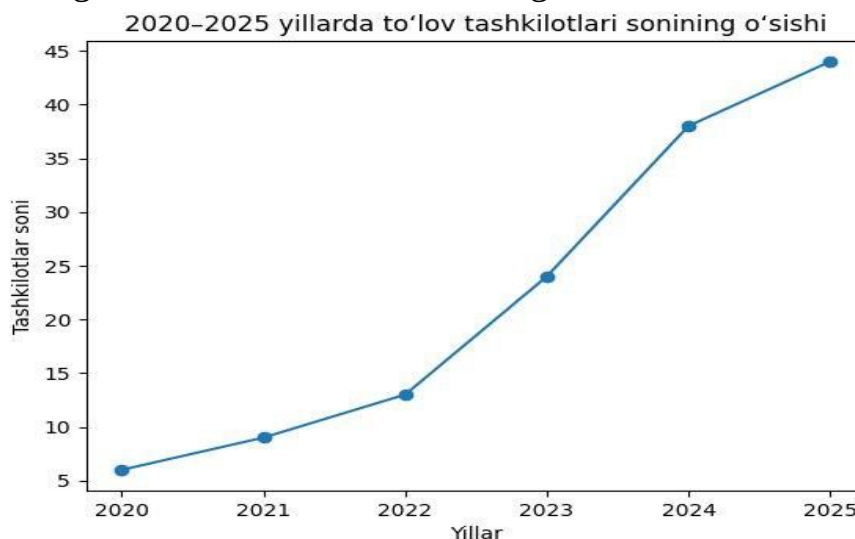
Ushbu bosqich O‘zbekistonni to‘liq raqamli, yuqori tezlikda ishlovchi, xavfsiz va innovatsion to‘lov ekotizimiga aylantirdi. Mamlakat moliya sektori uchun bu davr nafaqat texnik modernizatsiya, balki iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasiga o‘tishdagi muhim tarixiy bosqich bo‘ldi.

2020–2025 yillarda to‘lov xizmatlari bozorining rivojlanish tahlili

2020–2025 yillar O‘zbekistonda to‘lov xizmatlari bozorining sifat va hajm jihatidan jadal kengaygan davri sifatida tavsiflanadi. Mazkur davrda moliyaviy texnologiyalarning faol joriy etilishi, normativ-huquqiy bazaning takomillashuvi hamda raqamli

xizmatlarga bo'lgan talabning ortishi to'lov tashkilotlari sonining keskin o'sishiga olib keldi. Quyidagi grafikda 2020–2025 yillar davomida O'zbekistonda to'lov tashkilotlari sonining o'sish dinamikasi aks ettirilgan. Grafik ma'lumotlariga ko'ra, mazkur

davrda to'lov tashkilotlari soni 6 tadan 44 tagacha yetib, bozor ishtirokchilari sonining keskin oshganini ko'rsatadi. Ushbu tendensiya normativ-huquqiy muhitning liberallasuvi va moliyaviy texnologiya xizmatlariga bo'lgan talabning ortishi bilan izohlanadi.

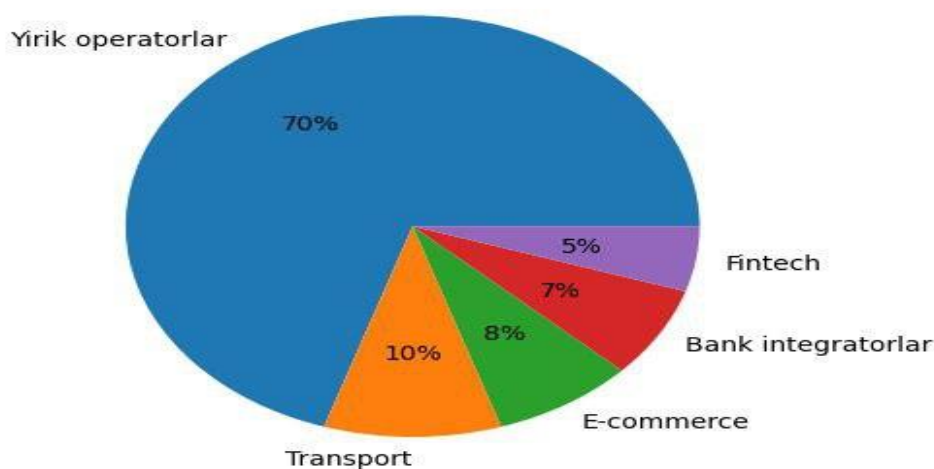

Yuqoridagi tasvirlangan grafik ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2020 yilda atigi 6 ta to'lov tashkiloti faoliyat yuritgan bo'lsa, 2025 yilga kelib ularning soni 44 taga yetgan. Ushbu ko'rsatkich besh yil davomida bozor ishtirokchilari sonining qariyb 7 baravar oshganini anglatadi. Ayniqsa, 2022–2023 yillar oralig'ida o'sish sur'atlarining

tezlashgani bozorning faol shakllanish bosqichiga kirganidan dalolat beradi. Bu holat to'lov xizmatlari sohasida raqobatning kuchayishi va innovatsion yechimlarning tez joriy etilishi bilan izohlanadi.

To'lov xizmatlari bozorining tarkibiy tuzilmasi ham mazkur davrda sezilarli darajada shakllandi.

2025 yilda to'lov xizmatlari bozorining tuzilishi

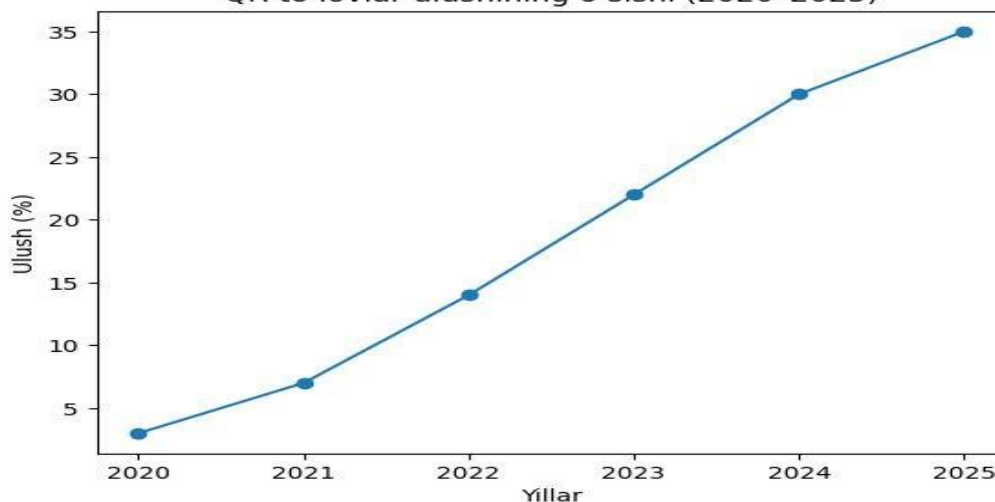
Yuqoridagi grafik ma'lumotlari segmentlarining taqsimlanishini aks ettiruvchi grafik yirik to'lov

operatorlarining ustun mavqeini ko'rsatadi. Shu bilan birga, transport to'lov tizimlari, elektron tijorat va bank servis integratorlarining mavjudligi bozorning ko'p segmentli va diversifikatsiyalashgan holda rivojlanayotganini tasdiqlaydi. Bu holat raqobat muhitining faqat konsentratsiya emas, balki innovatsiyalar orqali shakllanayotganidan dalolat beradi.

Moliyaviy texnologiya xizmatlarining kengayishi, ayniqsa, QR-

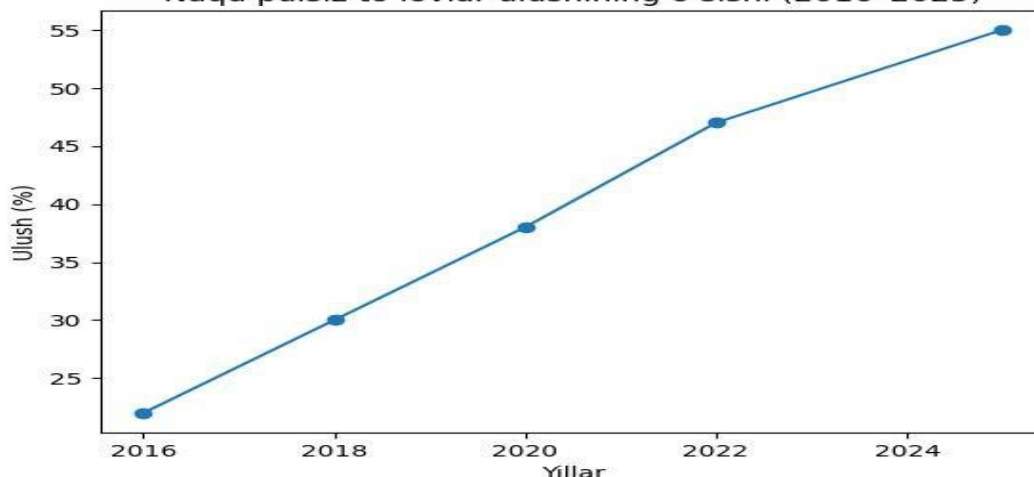
to'lovlar ulushining 2020–2025 yillar davomida tez sur'atlarda oshishi quyidagi grafikda yaqqol namoyon bo'ladi. Xususan, QR-to'lovlar ulushining 35 foizgacha yetishi mobil texnologiyalar asosidagi to'lov usullarining kundalik iqtisodiy muomalada mustahkam o'rin egallaganini ko'rsatadi. Ushbu holat chakana savdo va xizmatlar sohasida tranzaksiya jarayonlarining soddalashuvi bilan bog'liq.

QR-to'lovlar ulushining o'sishi (2020–2025)

QR-to'lovlar va boshqa raqamli xizmatlarning ommalashuvi iqtisodiyotda naqsiz to'lovlar ulushining oshishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Naqd pulsiz to'lovlar ulushining o'sishi (2016–2025)

Naqd pulsiz to'lovlar ulushining barqaror o'sishi raqamli to'lov infratuzilmasining real iqtisodiy samaradorligini tasdiqlaydi. Yoqoridagi grafikdan ko'rinadiki, raqamli to'lov vositalarining kengayishi pul aylanish

tezligining oshishiga va tranzaksiya xarajatlarining qisqarishiga xizmat qilmoqda. Bu esa moliyaviy inklyuziya darajasining ortishi bilan birga iqtisodiyot shaffofligini kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, 2020–2025 yillar davomida to'lov xizmatlari bozorida kuzatilgan miqdoriy va tarkibiy o'zgarishlar O'zbekistonda raqamli to'lov infratuzilmasining shakllanishi yakuniy bosqichga yaqinlashayotganini ko'rsatadi. Grafiklar asosida o'tkazilgan tahlil ushbu davrda bozorning kengayishi, raqobat muhitining mustahkamlanishi va moliyaviy texnologiya xizmatlarining iqtisodiyotdagi rolini aniq ilmiy dalillar bilan asoslab beradi.

Ilmiy tahlil. O'zbekistonda to'lov tizimlarining 1991–2025 yillar davomida shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko'p omilli jarayon bo'lib, u texnologik yangilanishlar, institutsional islohotlar va iqtisodiy ehtiyojlarning o'zaro uyg'unligi bilan tavsiflanadi. Mazkur davrda to'lov infratuzilmasining rivojlanishi nafaqat moliya sektoridagi texnik o'zgarishlarni, balki iqtisodiyotning umumiy transformatsiyasini ham aks ettiradi.

To'lov tizimlarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar

Avvalo, iqtisodiy omillar to'lov tizimlari evolyutsiyasining muhim harakatlantiruvchi kuchi bo'lib xizmat qildi. Naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining oshishi, savdo aylanmasining kengayishi va tranzaksiya xarajatlarini qisqartirishga bo'lgan ehtiyoj to'lov xizmatlariga bo'lgan talabni kuchaytirdi. Raqamli to'lov mexanizmlarining joriy etilishi iqtisodiyotda pul aylanish tezligini oshirib, moliyaviy operatsiyalar samaradorligini yaxshiladi.

Texnologik omillar ham mazkur jarayonda hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Bank kartalari, mobil ilovalar, QR-to'lovlar va tezkor to'lovlar tizimi (T2T) kabi yechimlarning joriy etilishi to'lov amaliyotlarining ichki tuzilmasini tubdan o'zgartirdi. Real vaqt rejimida ishlovchi to'lov tizimlari nafaqat qulaylikni oshirdi,

balki moliyaviy operatsiyalarning xavfsizligi va shaffofligini ham mustahkamladi.

Institutsional omillar nuqtayi nazaridan, O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 1-noyabr kuni qabul qilingan "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi O'RQ-578-sonli qonuni hamda keyingi normativ-huquqiy hujjatlar to'lov tashkilotlari va moliyaviy texnologiya kompaniyalari faoliyati uchun huquqiy asos yaratdi. Ushbu islohotlar bozorga yangi ishtirokchilarning kirib kelishini rag'batlantirib, raqobat muhitining shakllanishiga xizmat qildi.

Bozor ko'rsatkichlari asosida ilmiy baholash.

2020–2025 yillarda to'lov xizmatlari bozorida kuzatilgan o'sish ko'rsatkichlari raqamli to'lov infratuzilmasining iqtisodiy samaradorligini tasdiqlaydi. To'lov tashkilotlari sonining keskin ortishi, QR-to'lovlar va mobil tranzaksiyalar ulushining oshishi aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi. Ushbu jarayon moliyaviy inklyuziya darajasining oshishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Grafiklar asosida o'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, raqamli to'lov xizmatlarining ommalashuvi tranzaksiya vaqtini qisqartirib, operatsion xarajatlarni kamaytirdi. Bu holat iqtisodiy subyektlar uchun qo'shimcha samaradorlik yaratib, umumiy iqtisodiy faollikning oshishiga zamin hozirladi.

Raqamli to'lovlar samaradorligining nazariy asoslari.

To'lov tizimlari samaradorligini tushuntirishda bir qator ilmiy yondashuvlardan foydalanish mumkin. Jumladan, tranzaksiya xarajatlari nazariyasiga ko'ra, elektron to'lovlar

vositachilar sonini qisqartirib, iqtisodiy almashinuvni tezlashtiradi. Tadqiqot jarayonida, tarmoq ta'siri (network effect) konsepsiyasi raqamli to'lov platformalarining kengayishi bilan ularning iqtisodiy qiymati ortishini izohlaydi.

O'zbekiston misolida, moliyaviy texnologiya platformalarining rivojlanishi foydalanuvchilar sonining ko'payishi bilan xizmatlar sifati va narx siyosatining yaxshilanishiga olib keldi. Bu esa bozorning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ilmiy tahlil bo'yicha umumiy xulosa. Ilmiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda to'lov tizimlarining rivojlanishi iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Texnologik innovatsiyalar, institutsional islohotlar va bozor mexanizmlarining uyg'unligi to'lov infratuzilmasining samaradorligini oshirib, moliyaviy xizmatlar bozorida barqaror raqobat muhitini shakllantirdi. Ushbu jarayon kelgusida ham raqamli iqtisodiyotning rivojlanishida muhim rol o'ynashi kutilmoqda.

Muhokama. O'zbekistonda to'lov tizimlarining 1991–2025 yillar davomida bosqichma-bosqich rivojlanishi milliy moliya tizimida sifat jihatidan yangi holatni shakllantirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dastlabki elektronlashtirish va markazlashgan kliring mexanizmlaridan boshlab, moliyaviy texnologiyalar asosidagi zamonaviy to'lov xizmatlarigacha bo'lgan jarayon uzviy va mantiqan izchil tarzda kechgan. Ushbu izchillik bugungi kunda raqamli to'lov infratuzilmasining barqaror ishlashini ta'minlayotgan asosiy omillardan biri hisoblanadi.

2020–2025 yillarda to'lov xizmatlari bozorining jadal kengayishi bo'yicha o'tkazilgan tahlil natijalariga asosan uchta omil bilan izohlanadi. Birinchidan, normativ-huquqiy muhitning liberallasuvi va moliyaviy texnologiya kompaniyalari faoliyati uchun aniq qoidalarining joriy etilishi bozorga yangi ishtirokchilarning kirib kelishini jadallashtirdi. Ikkinchidan, raqamli texnologiyalarning ommalashuvi va mobil internet qamrovining kengayishi aholi hamda biznes subyektlarining to'lov xizmatlariga bo'lgan talabini sezilarli darajada oshirdi. Uchinchidan, yirik to'lov operatorlari tomonidan shakllantirilgan ekotizimlar bozorni miqyos jihatidan kengaytirib, raqobat muhitini kuchaytirdi.

Grafiklar asosida o'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, to'lov tashkilotlari sonining tez o'sishi bozorning dastlabki shakllanish bosqichidan rivojlangan raqobat muhitiga o'tganini anglatadi. Shu bilan birga, bozor segmentlari bo'yicha yuqori konsentratsiya mavjudligi ayrim yirik operatorlarning ustun mavqega ega ekanini ko'rsatadi. Biroq, kichik va o'rta moliyaviy texnologiya kompaniyalarining innovatsion xizmatlar taklif etishi ushbu konsentratsiyaning salbiy ta'sirini yumshatib, bozor muvozanatini saqlashga xizmat qilmoqda.

QR-to'lovlar va tezkor to'lovlar tizimi (T2T)ning keng joriy etilishi muhokama qilinayotgan davrda alohida e'tiborga loyiqdir. Mazkur texnologiyalar to'lov jarayonlarini soddalashtirib, tranzaksiya vaqtini keskin qisqartirdi hamda mikroto'lovlar hajmining oshishiga olib keldi. Bu holat naqd pulsiz to'lovlar ulushining barqaror o'sishi bilan birga, pul aylanish tezligining jadallashganini ham tasdiqlaydi. Muallif fikricha, ushbu tendensiya raqamli

iqtisodiyotning chuqurlashuvi bilan bevosita bog'liqdir.

Shu bilan birga, to'lov tizimlarining jadal rivojlanishi qator muammo va chaqiriqlarni ham yuzaga chiqarmoqda. Xususan, axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kiberxavflarga qarshi barqaror infratuzilmani shakllantirish hamda bozor ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Bundan tashqari, ayrim segmentlarda yuqori konsentratsiya kelgusida raqobatning cheklanishi xavfini yuzaga keltirishi mumkin.

Kelajak istiqbollari nuqtayi nazaridan, 2025 yilda qabul qilingan PQ-359-sonli Prezident qarori muhokama qilinayotgan jarayonlarning mantiqiy davomi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu qarorda belgilangan Open Banking, markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC), universal QR-standartlar va regtech yechimlari to'lov tizimlarining samaradorligi hamda shaffofligini oshirishga qaratilgan. Mazkur yo'nalishlar 2026–2030 yillarda O'zbekiston to'lov infratuzilmasini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda to'lov tizimlarining rivojlanishi faqat texnologik yangilanish bilan cheklanib qolmay, balki institutsional islohotlar, bozor mexanizmlari va ijtimoiy omillarning uyg'unlashuvi orqali amalga oshmoqda. Aynan mana ular uyg'unlik milliy to'lov tizimining barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijalari O'zbekistonda to'lov tizimlari

va raqamli to'lov infratuzilmasining 1991–2025 yillar davomida bosqichma-bosqich, izchil va evolyutsion tarzda rivojlanganini ko'rsatadi. Dastlab qog'oz hujjatlarga asoslangan va sekin ishlovchi hisob-kitob mexanizmlaridan boshlangan jarayon bugungi kunda yuqori tezlikda faoliyat yurituvchi, raqamlashtirilgan hamda raqobatbardosh to'lov ekotizimiga aylangan.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, 1995–1997 yillarda markazlashgan kliring tizimining joriy etilishi, 2002–2019 yillarda milliy protsessing markazlari va bank kartalari infratuzilmasining shakllanishi hamda 2019 yildan keyingi moliyaviy texnologiyalar asosidagi xizmatlarning kengayishi to'lov tizimining institutsional va texnologik poydevorini mustahkamladi. Ushbu bosqichlar o'zaro bog'liq holda moliya tizimning zamonaviy ko'rinishni shakllantirdi.

2020–2025 yillarda to'lov xizmatlari bozorida kuzatilgan o'sish dinamikasi raqamli to'lov infratuzilmasining iqtisodiy samaradorligini yaqqol namoyon etdi. To'lov tashkilotlari sonining bir necha baravar ortishi, QR-to'lovlar va tezkor to'lovlar tizimi (T2T)ning ommalashuvi naqd pulsiz to'lovlar ulushining barqaror oshishiga hamda pul aylanish tezligining jadallashuviga olib keldi. Bu esa tranzaksiya xarajatlarining qisqarishi va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi bilan izohlanadi.

Ilmiy tahlil natijalariga ko'ra, moliyaviy texnologiya xizmatlarining rivojlanishi O'zbekistonda moliyaviy inklyuziya darajasini oshirib, aholi va tadbirkorlik subyektlarining moliya tizimiga faolroq jalb etilishiga xizmat qildi. Raqamli to'lovlar nafaqat qulaylik

omili, balki iqtisodiyot shaffofligini kuchaytiruvchi va “yashirin iqtisodiyot” ulushini qisqartiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.

Shu bilan birga, to‘lov tizimlarining jadal rivojlanishi axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va bozor konsentratsiyasini nazorat qilish kabi masalalarga alohida e’tibor qaratishni talab etadi. Ushbu muammolarni samarali hal etish davlat, banklar va moliyaviy texnologiya kompaniyalari o‘rtasida muvofiqlashtirilgan hamkorlikni kuchaytirishni taqozo etadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, 2025 yilda qabul qilingan PQ-359-sonli Prezident qarori doirasida belgilangan Open Banking, markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC), universal QR-standartlar va regtech yo‘nalishlari O‘zbekiston to‘lov tizimining kelgusi rivojlanish istiqbollarini belgilab beradi. Mazkur yo‘nalishlarning izchil amalga oshirilishi 2026–2030 yillarda milliy to‘lov infratuzilmasini yanada samarali, xavfsiz va innovatsion bosqichga olib chiqishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining 01.11.2019 yil kuni qabul qilingan “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-578-sonli qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 27.11.2025 yil “O‘zbekistonda moliyaviy texnologiyalar sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-359-sonli qarori
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “To‘lov tizimlarining rivojlanish tendensiyalari bo‘yicha yillik hisobotlar” (2020–2025). – www.cbu.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “To‘lov tashkilotlariga berilgan litsenziyalar ro‘yxati”. – rasmiy ma’lumotnoma, 2025.
5. A. Ergashev. “O‘zbekistonda raqamli to‘lovlar infratuzilmasining shakllanishi va rivojlanish omillari”. – TDIU Ilmiy jurnali, 2023.
6. Karimov A., Shodmonov S. “Moliyaviy texnologiya xizmatlarining iqtisodiyotga ta’siri: nazariy va amaliy tahlil”. – “Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar” jurnali, 2022.
7. Qodirov B. “Elektron to‘lovlar tizimining xavfsizligi va zamonaviy yondashuvlar”. – Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti nashri, 2021.
8. World Bank. “Digital Financial Services: Global Overview and Recommendations”. – Washington, 2021.
9. International Monetary Fund (IMF). “Moliyaviy texnologiya and the Changing Financial Landscape”. – IMF Working Paper, 2020.
10. OECD. “Open Banking and Digital Payments Integration”. – OECD Report, 2022.
11. BIS (Bank for International Settlements). “Payment and settlement systems in the digital era”. – BIS Papers, 2023.
12. Rogers, E. “Diffusion of Innovations”. – New York: Free Press, 2003.
13. Mishkin, F. “The Economics of Money, Banking and Financial Markets”. – Pearson, 2020.
14. Shavkatov D. “Raqamli iqtisodiyot sharoitida to‘lov tizimlari transformatsiyasi”. – “Moliyaviy tahlil” jurnali, 2024.

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA MIJOZLAR BILAN MUNOSABATLARNI BOSHQARISH MEKANIZMLARI VA ULARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

M.E.Ismailova

“Ipak yo‘li” madaniy meros va turizm xalqaro universiteti, Samarqand, O‘zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Ismailova Ma'mura Eldorovna

“Ipak yo‘li” madaniy meros va turizm
xalqaro universiteti mustaqil
tadqiqotchisi

Email: ismail19932609@gmail.com

Tel: +99893-832-22-36

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral
with regard to jurisdictional claims in
published maps and institutional
affiliations.

Copyright: Journal Human capital and
social development © 2 by Samarkand
State University is licensed
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Xizmatlar iqtisodiyotining chuqurlashuvi va raqobat muhitining keskinlashuvi sharoitida mijozlar bilan munosabatlarni samarali boshqarish xizmat ko'rsatish korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim institutsional mexanizmga aylanmoqda. Mazkur maqolada xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining iqtisodiy mohiyati ochib berilib, ularning rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tizimlashtirilgan. Tadqiqot doirasida an'anaviy tranzaksion yondashuvdan tortib, raqamli va qiymatga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmlarigacha bo'lgan evolyutsion jarayon tahlil qilinadi. Muallif tomonidan mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining zamonaviy modeliga doir nazariy umumlashtirishlar ishlab chiqilib, ularning xizmatlar sohasiga xos jihatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: xizmatlar sohasi, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish, boshqaruv mexanizmi, CRM, raqamli servislari, xizmat sifati
**МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ
ВЗАИМООТНОШЕНИЯМИ С КЛИЕНТАМИ В СЕКТОРЕ
УСЛУГ И ЭТАПЫ ИХ РАЗВИТИЯ**

Аннотация: В условиях углубления экономики услуг и усиления конкуренции эффективное управление взаимоотношениями с клиентами становится важным институциональным механизмом, обеспечивающим устойчивое развитие предприятий сферы услуг. В данной статье раскрывается экономическая сущность механизмов управления взаимоотношениями с клиентами в секторе услуг и научно-теоретически систематизируются этапы их развития. В исследовании анализируется эволюционный процесс от традиционного транзакционного подхода к цифровым и ценностно-ориентированным механизмам управления. Автор разрабатывает теоретические обобщения о современной модели механизмов управления взаимоотношениями с клиентами и обосновывает их специфические аспекты для сектора услуг.

Ключевые слова: сфера услуг, управление взаимоотношениями с клиентами, механизм управления, CRM, цифровые услуги, качество обслуживания.

**CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT
MECHANISMS IN THE SERVICE SECTOR AND THEIR
DEVELOPMENT STAGES**

Annotation: In the context of the deepening of the service economy and the intensification of the competitive environment, effective customer relationship management is becoming an important institutional mechanism ensuring the sustainable development of service enterprises. This article reveals the economic essence of customer relationship management mechanisms in the service sector and systematizes their stages of development scientifically and theoretically. The study analyzes the evolutionary process from the traditional transactional approach to digital and value-oriented management mechanisms. The author develops theoretical generalizations about the modern model of customer relationship management mechanisms and substantiates their specific aspects for the service sector.

Keywords: service industry, customer relationship management, management mechanism, CRM, digital services, service quality.

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda jahon xo'jaligida yuz berayotgan chuqur tarkibiy o'zgarishlar natijasida xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiy rivojlanishning yetakchi tarmoqlaridan biriga aylanib bormoqda. Global miqyosda yalpi qo'shilgan qiymat, bandlik va innovatsion faollikning tobora katta qismi aynan xizmatlar sohasi hissasiga to'g'ri kelayotgani ushbu tarmoqning strategik ahamiyatini yanada oshirmoqda. Bunday sharoitda xizmat ko'rsatish korxonalarining bozor pozitsiyasi va raqobatbardoshligi nafaqat taklif etilayotgan xizmatlar hajmi, balki ularning sifati, mijozlar ehtiyojlariga moslashuvchanligi hamda mijozlar bilan o'rnatiladigan barqaror munosabatlar darajasi bilan belgilanmoqda.

Xizmatlar sohasining iqtisodiy tabiatiga xos bo'lgan nomoddiylik, ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarining bir vaqtda amalga oshirilishi, inson omilining ustuvorligi hamda xizmat natijalarining ko'p jihatdan subyektiv baholanishi mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish masalasini alohida ahamiyatli qiladi. Mazkur xususiyatlar sharoitida mijozlar bilan munosabatlar tasodifiy yoki faqat marketing faoliyati doirasidagi jarayon sifatida emas, balki xizmat ko'rsatish korxonalarining iqtisodiy barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlovchi muhim boshqaruv mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

An'anaviy iqtisodiy yondashuvlarda mijozlar bilan munosabatlar ko'pincha tranzaksion xarakterda talqin qilinib, asosiy e'tibor alohida bitimlar va qisqa muddatli moliyaviy natijalarga qaratilgan. Biroq xizmatlar bozorida raqobatning keskinlashuvi, iste'molchilarning talab va kutilmalarining murakkablashuvi hamda raqamli texnologiyalarning jadal

rivojlanishi mazkur yondashuvning cheklanganligini ko'rsatmoqda. Zamonaviy sharoitda xizmat ko'rsatish korxonalari uchun mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish jarayoni uzoq muddatli qiymat yaratish, ishonch va sodiqlikni shakllantirish hamda mijoz tajribasini uzluksiz takomillashtirishga yo'naltirilgan kompleks mexanizm sifatida qaralishi lozim.

Ilmiy adabiyotlarda mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish ko'pincha CRM tizimlari yoki marketing kommunikatsiyalari bilan bog'liq holda yoritiladi. Biroq xizmatlar sohasida ushbu jarayonning mazmuni ancha keng bo'lib, u tashkiliy, iqtisodiy, institutsional va texnologik elementlarning o'zaro uyg'unlashuvini talab etadi. Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining samaradorligi xizmat sifati, daromad barqarorligi, bozor ulushining kengayishi hamda korxonaning nomoddiy aktivlari shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining rivojlanishi vaqt davomida muayyan evolyutsion bosqichlardan o'tgan. Dastlab tranzaksion yondashuv ustun bo'lgan bo'lsa, keyinchalik munosabatlarga yo'naltirilgan, axborot texnologiyalariga asoslangan hamda raqamli va qiymatga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmlari shakllandi. Ushbu bosqichlarning har biri xizmatlar sohasidagi iqtisodiy munosabatlar rivoji, bozor sharoitlari va texnologik omillar bilan uzviy bog'liqdir.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlili

Xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish masalasi ilmiy adabiyotlarda dastlab marketing nazariyalari doirasida shakllangan.

Jumladan, F. Kotler mijozlar bilan munosabatlarni korxona va iste'molchi o'rtasidagi almashuv jarayonining markaziy elementi sifatida talqin qilib, xizmatlar bozorida mijoz qoniqishini ta'minlash uzoq muddatli daromadlarning asosiy manbai ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, xizmatlar sohasida raqobat ustunligi asosan mijozlar bilan barqaror aloqalarni shakllantirish orqali yuzaga keladi.

K. Grönroos xizmatlar marketingi nazariyasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishni alohida iqtisodiy jarayon sifatida asoslab, uni qiymat yaratishning uzluksiz mexanizmi sifatida talqin etadi. Olim xizmatlar sohasida mijoz va korxona o'rtasidagi o'zaro munosabatlar faqat bitim bilan cheklanmasligini, balki xizmat ko'rsatish jarayonining barcha bosqichlarida shakllanishini ta'kidlaydi. Uning yondashuvida munosabatlar sifati xizmat qiymatining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishning strategik jihatlari R. Morgan va S. Hunt tomonidan ishlab chiqilgan ishonch va majburiyat nazariyasida chuqur ochib berilgan. Mazkur olimlar mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlar ishonch va o'zaro majburiyatga asoslangan holda shakllanishini, aynan shu omillar xizmatlar bozorida tranzaksion xarajatlarni kamaytirib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashini asoslab beradilar.

Xizmatlar iqtisodiyoti doirasida C. Lovelock mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining xizmatlar sohasiga xos jihatlari tahlil qilib, inson omili va xizmat ko'rsatish jarayonidagi muloqot sifatining hal qiluvchi rolini ko'rsatadi. Olimning fikricha, xizmatlar

ishlab chiqarilishi va iste'molining bir vaqtda amalga oshirilishi mijozlarni qiymat yaratish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, bu esa munosabatlarni boshqarishni strategik zaruratga aylantiradi.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq holda P. Greenberg CRM tizimlarini mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishning zamonaviy texnologik platformasi sifatida talqin etadi. Uning yondashuvida CRM nafaqat axborot bazasi, balki mijozlar ehtiyojlarini prognoz qilish va individual xizmat ko'rsatishni rivojlantirishga xizmat qiluvchi kompleks boshqaruv mexanizmi hisoblanadi. Shu bilan birga, Greenberg CRM tizimlarining samaradorligi tashkiliy madaniyat va boshqaruv qarorlariga bevosita bog'liq ekanligini ta'kidlaydi.

So'nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda qiymatga yo'naltirilgan yondashuv keng rivojlanib, V. Kumar mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishda "mijozning umrbod qiymati" (Customer Lifetime Value) konsepsiyasini ilgari suradi. Olimning fikricha, xizmatlar sohasida mijoz bilan uzoq muddatli munosabatlarni rivojlantirish qisqa muddatli foydadan ko'ra, barqaror iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi.

MDH olimlari, xususan I. Ansoff va A. Gradov, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishni korxonaning strategik rivojlanish konsepsiyasi bilan bog'laydilar. Ularning tadqiqotlarida mijozlar bilan munosabatlar raqobat ustunligini shakllantiruvchi nomoddiy aktiv sifatida qaraladi hamda xizmatlar bozorida barqarorlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni

boshqarish mexanizmlarining iqtisodiy mohiyatini aniqlash va ularning rivojlanish bosqichlarini tizimlashtirishga qaratilgan. Tadqiqotda xizmatlar iqtisodiyoti va strategik boshqaruv nazariyalariga asoslangan tizimli yondashuv qo'llanildi.

Ilmiy adabiyotlarni o'rganishda tahliliy va taqqoslama usullardan foydalanilib, xorijiy va mahalliy olimlarning qarashlari umumlashtirildi. Mantiqiy abstraksiyalash orqali mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining asosiy bosqichlari ajratib ko'rsatildi.

Tadqiqot natijalari induksiya va deduksiya usullari asosida shakllantirilib, ularning xizmat ko'rsatish sohasidagi nazariy va amaliy ahamiyati asoslandi.

Tahlil va natijalar.

Xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish

mexanizmlarining tahlili ushbu jarayonlar xizmatlar iqtisodiy tabiatiga mos ravishda bosqichma-bosqich rivojlanganini ko'rsatadi. Xizmatlarning nomoddiyligi, ishlab chiqarish va iste'molning bir vaqtda amalga oshirilishi hamda inson omilining ustuvorligi mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishni oddiy operatsion faoliyatdan strategik boshqaruv darajasiga olib chiqadi. Shu sababli mazkur mexanizmlarni rivojlanish bosqichlari asosida tahlil qilish xizmatlar sohasida ularning iqtisodiy ahamiyatini chuqurroq ochib berish imkonini beradi.

Xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining rivojlanishi evolyutsion xarakterga ega bo'lib, u bir nechta ketma-ket bosqichlarda shakllangan (1-jadval).

1-jadval

Xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining rivojlanish bosqichlari

Bosqich	Asosiy yondashuv	Boshqaruv yo'nalishi	Iqtisodiy natija
I-bosqich	Tranzaksion	Alohida xizmatlarni sotish	Qisqa muddatli daromad
II-bosqich	Munosabatlarga yo'naltirilgan	Mijoz sodiqligini shakllantirish	Talab barqarorligi
III-bosqich	Texnologik (CRM)	Axborotga asoslangan boshqaruv	Xarajatlar qisqarishi
IV-bosqich	Qiymatga yo'naltirilgan	Birgalikda qiymat yaratish	Uzoq muddatli raqobat ustunligi

1-jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlari statik holatda emas, balki bozor sharoitlari va iqtisodiy omillar ta'sirida evolyutsion tarzda shakllangan. Dastlabki tranzaksion bosqichda boshqaruv e'tibori alohida

xizmat ko'rsatish operatsiyalariga qaratilgan bo'lib, bu holat qisqa muddatli daromadlarni ta'minlagan. Biroq xizmatlar sohasiga xos bo'lgan talab beqarorligi va yuqori raqobat sharoitida mazkur yondashuvning iqtisodiy samaradorligi cheklangan.

Keyingi bosqichda munosabatlarga yo'naltirilgan yondashuvning shakllanishi xizmatlar sohasida mijoz bilan uzoq muddatli aloqalarni rivojlantirish zaruratidan kelib chiqadi. Ushbu bosqichda iqtisodiy natija sifatida talab barqarorligi va takroriy murojaatlar ulushining ortishi kuzatiladi. Texnologik bosqichda esa boshqaruv jarayonlari axborotga asoslanib, xarajatlarni optimallashtirish va qaror qabul qilish sifatini oshirish imkonini beradi. Eng

yuqori bosqichda qiymatga yo'naltirilgan yondashuv shakllanib, xizmat ko'rsatish korxonalari uzoq muddatli raqobat ustunligini qo'lga kiritadi. Bu holat 1-jadvalda keltirilgan bosqichlarning o'zaro uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi.

Mazkur bosqichlarning samaradorligi mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining ichki tarkibiy tuzilmasi bilan bevosita bog'liqdir (2-jadval).

2-jadval

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining asosiy tarkibiy elementlari

Tarkibiy element	Mazmuni	Xizmatlar sohasidagi iqtisodiy ahamiyati
Ishonch	Barqaror o'zaro aloqa	Talab beqarorligini kamaytiradi
Mijoz qiymati	Olinadigan umumiy foyda	Daromad barqarorligini oshiradi
Sodiqlik	Takroriy murojaatlar	Xarajatlarni qisqartiradi
Axborot almashinuvi	Fikr va takliflar	Innovatsion rivojlanish manbai

2-jadval tahlili mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining ichki tuzilmasini ochib beradi. Jadvaldan ko'rinadiki, ishonch, mijoz qiymati, sodiqlik va axborot almashinuvi bir-birini to'ldiruvchi iqtisodiy elementlar hisoblanadi. Ayniqsa, xizmatlar sohasida xizmat sifatini oldindan baholash imkoniyatlari cheklanganligi sababli ishonch iqtisodiy munosabatlarning markaziy elementi sifatida namoyon bo'ladi.

Mijoz qiymati ushbu elementlar ichida integrallashgan ko'rsatkich bo'lib, u xizmatdan olinadigan funksional foyda bilan bir qatorda muloqot sifati va umumiy tajribani ham qamrab oladi. Sodiqlik esa xizmat ko'rsatish korxonalarining iqtisodiy barqarorligini

ta'minlovchi asosiy omil bo'lib, mijozlarni jalb qilish bilan bog'liq xarajatlarni kamaytiradi. Axborot almashinuvi orqali esa korxona bozor talabiga moslashib, innovatsion yechimlarni joriy etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bois mazkur elementlarning kompleks boshqarilishi xizmatlar sohasida yuqori iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi.

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining iqtisodiy samaradorligi ularning asosiy moliyaviy va nomoliyaviy ko'rsatkichlarga ta'siri orqali namoyon bo'ladi (3-jadval).

3-jadval mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining bevosita iqtisodiy natijalarga ta'sirini aks ettiradi. Jadval

ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, takroriy xizmatlar ulushining oshishi daromadlarning barqaror o'sishini ta'minlaydi. Bu holat xizmatlar sohasida

3-jadval

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining iqtisodiy ta'siri

Ta'sir yo'nalishi	Mexanizm orqali ta'siri	Natija
Daromad	Takroriy xizmatlar ulushi	O'sish
Xarajatlar	Mijozlarni saqlab qolish	Kamayish
Risk	Barqaror munosabatlar	Pasayish
Raqobatbardoshlik	Shaxsiylashtirilgan xizmatlar	Ustunlik

3-jadval mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining bevosita iqtisodiy natijalarga ta'sirini aks ettiradi. Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, takroriy xizmatlar ulushining oshishi daromadlarning barqaror o'sishini ta'minlaydi. Bu holat xizmatlar sohasida daromadlarning mavsumiy yoki tasodifiy tebranishlarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Xarajatlar nuqtayi nazaridan, mavjud mijozlarni saqlab qolish yangi mijozlarni jalb qilishga nisbatan ancha arzon ekanligi ilmiy adabiyotlarda keng e'tirof etilgan. Jadvalda aks ettirilganidek, mijozlar bilan barqaror munosabatlar marketing va reklama xarajatlarini qisqartirish imkonini beradi. Risklarning pasayishi esa xizmatlar sohasida bozor

noaniqliklariga moslashuvchanlikni oshiradi. Shaxsiylashtirilgan xizmatlar orqali raqobatbardoshlikning kuchayishi xizmatlar bozorida strategik ustunlikni ta'minlaydi.

Biroq mazkur mexanizmlarning samarali faoliyat yuritishi texnologik va institutsional shart-sharoitlar bilan chambarchas bog'liqdir (4-jadval).

4-jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishda texnologik vositalar zarur shart bo'lsa-da, yetarli shart hisoblanmaydi. CRM texnologiyalari mijozlar haqidagi axborotni tizimlashtirish va tahlil qilish imkonini bersa-da, inson omili va tashkiliy madaniyat bilan uyg'unlashmagan holatda ularning samaradorligi sezilarli darajada pasayadi.

4-jadval

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishda texnologik va institutsional omillar

Omil	Tavsifi	Cheklovlari
CRM texnologiyalari	Axborotni tizimlashtirish	Inson omilisiz samarasiz
Xodimlar malakasi	Muloqot sifati	O'qitish xarajatlari
Tashkiliy madaniyat	Mijozga yo'naltirilganlik	Uzoq muddat talab etadi

Xodimlar malakasi xizmatlar sohasida bevosita muloqot sifatini belgilab, mijozlar tajribasiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Tashkiliy madaniyat esa mijozga yo'naltirilganlikni strategik darajada mustahkamlab, qisqa muddatda shakllanmasligi bilan ajralib turadi. Shu sababli xizmatlar sohasida texnologik va institutsional omillarni

kompleks tarzda rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi tahlillarni umumlashtirgan holda, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining qisqa va uzoq muddatli iqtisodiy ta'siri quyidagicha namoyon bo'ladi (5-jadval).

5-jadval

Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining umumiy iqtisodiy samarasi

Ko'rsatkich	Qisqa muddat	Uzoq muddat
Daromad barqarorligi	Past	Yuqori
Bozor risklari	Yuqori	Past
Raqobatbardoshlik	Cheklangan	Barqaror
Iqtisodiy o'sish	Beqaror	Barqaror

5-jadval umumlashtiruvchi xarakterga ega bo'lib, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining qisqa va uzoq muddatli iqtisodiy ta'sirini solishtiradi. Jadvaldan ko'rinadiki, qisqa muddatli yondashuvlarda daromadlar nisbatan beqaror va risk darajasi yuqori bo'ladi. Bu holat tranzaksion yondashuvga xos bo'lib, xizmatlar sohasida uzoq muddatli rivojlanishni ta'minlash imkonini bermaydi.

Uzoq muddatli istiqbolda esa mijozlar bilan munosabatlarni strategik boshqarish daromad barqarorligini oshiradi, bozor risklarini kamaytiradi va raqobatbardoshlikni mustahkamlaydi. Natijada xizmat ko'rsatish korxonalari uchun barqaror iqtisodiy o'sish imkoniyatlari yuzaga keladi. Bu holat mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining strategik ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Xulosa.

O'tkazilgan nazariy va tahliliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan

munosabatlarni boshqarish mexanizmlari zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida korxonalar barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi muhim strategik omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Xizmatlar sohasining nomoddiyligi, inson omiliga yuqori darajada bog'liqligi hamda mijozlarning xizmat yaratish jarayonidagi faol ishtiroki mijozlar bilan munosabatlarni boshqarishni oddiy operatsion faoliyat doirasidan chiqarib, uni kompleks boshqaruv tizimi darajasiga olib chiqadi.

Tahlillar mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining evolyutsion rivojlanishga ega ekanligini tasdiqladi. Tranzaksion yondashuvdan boshlab munosabatlarga yo'naltirilgan, texnologik va qiymatga asoslangan boshqaruv bosqichlariga o'tish jarayoni xizmatlar bozorida raqobatning kuchayishi, iste'molchilar talablarining murakkablashuvi hamda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu bosqichlarning har biri xizmat ko'rsatish korxonalarining

iqtisodiy natijalariga turlicha ta'sir ko'rsatib, qisqa muddatli foydadan uzoq muddatli barqarorlikka o'tish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot natijalari mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarining samaradorligi ishonch, mijoz qiymati, sodiqlik va axborot almashinuvi kabi tarkibiy elementlarning uyg'unlashuvi bilan belgilanishini ko'rsatdi. Ushbu elementlarning integratsiyalashgan holda boshqarilishi xizmatlar sohasida daromad barqarorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va bozor risklarini pasaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, texnologik vositalar, jumladan CRM tizimlari, faqat tashkiliy madaniyat va

inson kapitali bilan uyg'unlashgan holdagina yuqori iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashi aniqlanadi.

Umuman olganda, xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish korxonalar uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, ularni uzoq muddatli raqobat ustunligini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasida mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish mexanizmlarini yanada rivojlantirish, ularni milliy sharoitga moslashtirish va amaliyotga joriy etish bo'yicha keyingi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam nazariy va metodik asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kotler F. Marketing management. – New Jersey: Pearson Education, 2017.
2. Grönroos C. Service management and marketing: Managing the service profit logic. – Chichester: Wiley, 2015.
3. Lovelock C., Wirtz J. Services marketing: People, technology, strategy. – Boston: Pearson, 2016.
4. Morgan R.M., Hunt S.D. The commitment–trust theory of relationship marketing // Journal of Marketing. – 1994. – Vol. 58. – No. 3. – P. 20–38.
5. Greenberg P. CRM at the speed of light: Social CRM strategies, tools, and techniques. – New York: McGraw-Hill, 2010.
6. Kumar V., Reinartz W. Customer relationship management: Concept, strategy, and tools. – Berlin: Springer, 2018.
7. Ansoff I. Strategic management. – London: Palgrave Macmillan, 2007.
8. Gradov A.P. Strategicheskoe upravlenie predpriyatiem. – SPb.: Piter, 2012.
9. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015.
10. Blanchard, O. Public Debt and Low Interest Rates // American Economic Review. 2019. Vol. 109, No. 4. P. 1197–1229.
11. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015.
12. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Japan 2024 [Electronic resource]. Paris: OECD Publishing, 2024.
13. StataCorp LLC. wntestq — Portmanteau (Q) test for white noise
14. Box, G. E. P.; Jenkins, G. M.; Reinsel, G. C.; Ljung, G. M. Time Series Analysis: Forecasting and Control. 5th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2015.
15. International Monetary Fund. Gross public debt, percent of GDP

THE ROLE OF TOURISTIC AGENCIES IN DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM IN SAMARKAND CITY

S.Ashurova

“Silk Road” international university of tourism and cultural heritage, Samarkand, Uzbekistan.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Sarvinov Ashurova

“Silk Road” international university of tourism and cultural heritage

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication: Samarkand State University.

Publisher’s Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Abstract: Gastronomic tour to Uzbekistan is still a rare concept. The lack of well-thought-out routes and poor infrastructure development do not make good advertising for this type of travel. Few foreigners and smart people will pay big enough money to cross the vast expanses of Uzbekistan in order to try this or that dish. Moreover, it is important not just to go to try a culinary product, but to join the art of cooking. However, despite the current situation in Uzbekistan, more and more businessmen understand the prospects of this direction. This is due to the fact that gastronomic tourism is an exclusive and expensive type of tourism that has its own specific audience. There is a shortage of studies on the problem of travel companies.

Keywords: service industry, customer relationship management, management mechanism, gastronomy, service quality

SAMARQAND SHAHRIDA GASTRONOMIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA TURISTIK AGENTLIK LARNING ROLI.

Annotatsiya: O'zbekistonga gastronomik sayohat hali ham kam uchraydigan tushuncha. Yaxshi o'ylangan marshrutlarning yo'qligi va infratuzilmaning sust rivojlanishi bu turdagi sayohatlar uchun yaxshi reklama qilmaydi. Chet elliklar va aqlli odamlar kamdan-kam hollarda u yoki bu taomni tatib ko'rish uchun O'zbekistonning keng hududlarini kesib o'tish uchun yetarlicha katta pul to'laydilar. Bundan tashqari, shunchaki oshpazlik mahsulotini tatib ko'rish uchun borish emas, balki oshpazlik san'atiga qo'shilish muhimdir. Biroq, O'zbekistondagi hozirgi vaziyatga qaramay, tobora ko'proq ishbilarmonlar bu yo'nalishning istiqbollarini tushunishmoqda. Bu gastronomik turizm o'ziga xos auditoriyaga ega bo'lgan ekslyuziv va qimmat turizm turi ekanligi bilan bog'liq. Sayyohlik kompaniyalari muammosi bo'yicha tadqiqotlar yetarli emas.

Kalit so'zlar: xizmatlar sohasi, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish, boshqaruv mexanizmi, gastronomik, xizmat sifati

РОЛЬ ТУРИСТИЧЕСКИХ АГЕНТСТВ В РАЗВИТИИ ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ГОРОДЕ САМАРКАНДЕ.

Аннотация: Гастрономический тур в Узбекистан до сих пор остается редким явлением. Отсутствие продуманных маршрутов и слабо развитая инфраструктура не способствуют эффективной рекламе этого вида туризма. Немногие иностранцы и состоятельные люди готовы платить большие деньги, чтобы пересечь бескрайние просторы Узбекистана ради дегустации того или иного блюда. Более того, важно не просто поехать попробовать кулинарный продукт, а приобщиться к искусству кулинарии. Однако, несмотря на нынешнюю ситуацию в Узбекистане, все больше бизнесменов понимают перспективы этого направления. Это связано с тем, что гастрономический туризм — это эксклюзивный и дорогой вид туризма, имеющий свою специфическую аудиторию. Исследований по проблеме туристических компаний недостаточно.

Ключевые слова: сфера услуг, управление взаимоотношениями с клиентами, механизмы управления, гастрономия, качество обслуживания.

1. Introduction

Tourism is now an important sector of the economy of any country: in developing countries, it is important for job creation, income generation, economic diversification, environmental protection and promoting intercultural understanding. During its existence, tourism has become a powerful industry and has become a part of our life. Thus, Uzbekistan is one of the developing countries in the world that pays great attention to tourism. Uzbekistan has a rich cultural and spiritual heritage, unique material and non-material historical values. Eating (food) is an integral part of the hospitality industry. Tourists while choose destination, gastronomy is now seen as a determinant factor, because, for example, most of the information of interest can be obtained using Internet resources and you do not need to travel to the place of its concentration, and you can try your favorite dishes that have no analogues in the world only at the places of their historical homeland or in recognized regions of gastronomic tourism. Although food has always been seen as a supplemental or supporting commodity in the tourist industry, in the past 20 years, academics have begun to look more closely at the relationship between food and travel. Gastronomic tourism allows the country to introduce tourists to tangible and intangible values, rituals, customs, folklore, music, the way of life, the creation of environmentally friendly goods, and national, distinctive technical processes in a natural setting (Guzel, Apaydin, 2016). For some tourists, experiencing the local cuisine is the main motivation for visiting a region, as well as for pleasure. According to Shenoy (2005), while some tourists only want to satisfy their hunger, others see

tasting local cuisine as one of their motivations for travel. According to Yentur and Demir (2022), travelers spend over 25% of their money on food and drink; in more pricey locations, this percentage can rise to 35%, while in more cost locales, it can drop as low as 15%. More travel destinations are focusing on food as their main draw since food lovers, in particular, spend far more than the norm of 25% (du Rand & Heath, 2006).

A vital part of the tourist industry is played by travel agents. Travel agencies actively participate in branding, marketing, and advancing the reputation of a location by showcasing all of its features, both material and immaterial (Yentur and Demir, 2022). They have direct access to prospective clients and make purchases convenient for them by combining all associated services into a single, finished good. Travel agents are informed of the increasing expectations for authenticity, experimentation, and associated new travel trends since they deal directly with prospective clients.

Compared to foreign countries, we are far behind in the promotion of gastronomic tourism. But due to the increase in the exchange rate, there is a demand for domestic tourism, and this is a good opportunity for the development of gastronomic tourism in Uzbekistan. This type of tourism is just beginning to appear in Uzbekistan, and there are no such tours in their pure form yet, so the components of gastronomic tours are added to the main programs. In our country, such tourism is still a unique phenomenon: there are no well-thought-out gastronomic routes, there are very few tourists who are ready to pay money for such a trip. However, more and more people in our country are beginning to realize the prospects of this direction of the tourist business.

2. Literature review

2.1. Gastronomy tourism.

According to Sormaz et. al. (2016) eating is one of the physical needs of humans and in relation with the developing tourism sector that has become to be seen as leisure time activities and desired to be met outside. Almost all visitors, regardless of whether the facilities they are staying in provide food and beverage services or not, prefer to dine outside in order to learn about and sample the region's unique cuisine. As Sormaz et.al. (2016) show in work a visitor may desire to visit a location for a new cultural experience, or they may just want to sample local cuisine and other regional flavors.

Under the umbrella phrase of food tourism, gastro-tourism is a specialized niche segment (Thomas, 2018). Thomas (2018) discussed in his thesis that it is vital to depict the stratification of culinary tourism in order to emphasize its unique qualities in comparison to the rest of the industry.

In the book of UNWTO written with Basque culinary center available at <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284420957> shows gastronomy as reasoned knowledge about what we eat and how we eat it. Gastronomy has long been a feature of tourism, but their connection has evolved dramatically in recent decades. In recent years, we've witnessed a situation in which rising food interest has caused the interaction between gastronomy and tourism to expand into new models, resulting in the emergence of a new tourist category, gastronomy tourism. As this book shows gastronomy tourism arose as a result of this distinction: between tourists who simply feed themselves while traveling and those for whom

gastronomy plays a significant role in their destination selection and who wish to satisfy their hedonistic and cultural appetites in addition to their physiological need to eat.

Researchers Patterson and Turaev (2020) mentioned this encourages tourists to visit rural regions not just to buy local products, but also to eat in restaurants, shop at local markets, and visit farms, all of which may generate significant revenue for these communities. Patterson (as cited Banjac, Kalenjuk, Tesanivic et al., 2016) started furthermore, educational activities centered on agriculture, culinary, and gastronomic items, such as cheese, sweets, and wine sales, as well as food and wine festivals, provide additional attractions for travelers.

Nowadays, gastronomy is becoming an important aspect in the development of niche tourism and niche destinations. According to results of the data analysis done by Kivela & Crofts (2006), gastronomy plays a major role in the way tourists experience the destination and indicates that some travelers would return to the same destination in order to savor its unique gastronomy.

As many a number of scientific works of foreign authors show gastronomic tourism has the potential to become a stand-alone tourist category in addition to sun and sea locations, as well as a support activity for these places. The number of gastronomic tours increase every year. Such interest in gastronomic tours is explained not only by the fact that beach and other traditional types of tourism have become monotonous. When choosing a tour, tourists are more inclined towards gastronomic tourism, because, for example, most of the information of interest can be obtained using Internet

resources and you don't have to travel to the place of its concentration, and you can try your favorite dishes that have no analogues in the world, you can only in their places historical homeland or in recognized regions of gastronomic tourism. Over the last several years, there has been a surge in interest in this niche market, which is drawing big numbers of visitors (or foodies) who want to experience local cuisine and have indicated that it is the main reason for their trip (Patterson, Turaev, 2020).

McKercher et al. (2008) have divided the market into three segments: the first group visits a place primarily for culinary reasons and attempts to sample local cuisine and the majority of their activities throughout their stay revolve on gastronomy, according to the second group food is vital but not so much, it has a significant role, although culinary concerns do not influence vacation selections, and the third group ranges from having fewer gastronomic activities to having none.

A gastronomy tour involves more than just going to locations and eating at restaurants when meals are served. These activities are not only necessary and seen as components of the human diet. On a gastronomy tour, guests are shown how food is cultivated, harvested, and transported to markets while learning about the customs, influences, and origins of the cuisine. It also entails traveling to off-the-beaten-path locations that were previously exclusively accessible to residents, where visitors may savor traditional and lesser-known specialties.

2.2. Gastronomic tourism in Uzbekistan (Samarkand).

Today gastronomic tourism is playing a vital role in tourism sphere. Because each tourist who visit in a

particular destination wants to try to eat national local food and see national cuisine. Uzbekistan national dishes and Uzbek cuisine have already been liked by most visitors from all over the world. Uzbek cuisine is most known national and well-developed aspect of the Uzbekistan culture and Uzbekistan people.

According Patterson and Turaev (2020) gastronomy tourism has the potential to be a significant part of Uzbekistan's local culture and identity. Uzbek cuisine is well-known and recognized as one of Central Asia's most savory and flavorful cuisines. Many traditional foods from different countries have penetrated Uzbek cuisine, which reaches back to ancient times, over the years. These recipes are expected to draw people from all over the world, who will be able to experience this unique cuisine while also learning about the region's culture and history. Besides this these researchers mentioned, if the Government of the Republic of Uzbekistan and associated tourism providers want tourists to stay longer and return, they must collaborate by holding a one-day conference with the Uzbek Association of Gastronomic Tourism, staff and students from the Silk Road International University of Tourism or other universities with a tourism studies program, and tourism providers to develop a set of recommendations.

As Siddiqova (2021) mentioned the Gastronomic Tourism Association of Uzbekistan was founded to arrange a variety of gastronomic tourism-related events, including as exhibits, festivals, forums, seminars, scientific conferences, round tables, contests, and other similar activities, and this shows that all these things did to develop the gastronomic tourism industry. The Association

undertakes numerous programs for the promotion of gastronomic tourism in the past, present, and future of Uzbek national cuisine under the auspices of foreign funding. The top restaurants of the year, "Waiter of the Year," "Restaurant Manager of the Year," and "Chef of the Year" among the member restaurants and their staff nominations are held annually in November at the International Festival of National Cuisine "Delicious Uzbekistan" in Uzbekistan.

In this case we must mention about big event: the ceremony to confirm the inclusion of pilaf in the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity took held in Tashkent on February 3rd, 2017. Pilaf has been designated as the keeper of national pride traditions by the Uzbek Association of Cooks. The world record for cooking the largest pilaf was established on September 8, 2017, during the "Uzbegim" traditional cultural event, and the pilaf was placed into the Guinness World Records Book. The event took place on Tashkent's Sayilgoh Street. Pilaf for this purpose was prepared in a special pot (called kazan). It had a diameter of 4,2 meters and a capacity of 8000 liters. The pot is 1 meter deep and weighs 7070 kg. The record aiming dish was around 8 tonnes. To prepare this pilaf 1,5 tonnes beef, 400 kilos mutton, 1,9 tonnes rice, 2,7 tonnes carrot, 220 kilo onion, 440 liters oil, 57 kilo salt put on the pot. Over 50 well-known cooks got together from across the entire country to prepare the record dish. Ready pilaf was distributed to guests of the event and residents of Tashkent (online source, available at: <https://www.bbc.com/uzbek/lotin-41203687>).

As Siddiqova (2021) mentioned Samarkand is a gastronomy tourism

destination with the most delectable sweets, dinners, and bountiful paradise, as well as a tourist hub with old historical landmarks. Historians, visitors, and merchants visiting Samarkand, for example, wrote of the city's heavenly gardens, luscious fruits, and national delicacies.

Tour companies should create maps depicting the key gastronomic trails and itineraries so that travelers may learn about places to visit when traveling through rural areas (Abduvakhidova, Sultonov, 2019).

3. Methodology

Data from travel agencies and experts (managers of travel agencies implementing gastronomic tours) were collected from March to May 2022 using in-depth interview. The purpose of these interviews was to find out who goes on gastronomic tours, what is the demand for them in comparison with other tours, and, most importantly, to identify the problems and prospects for the development of gastronomic tourism. Informants for this study of Samarkand were chosen due to their geographical location, year of experience and having gastronomic tours.

In-depth interviews are open-ended, discovery-oriented methods for gathering extensive data from contributors on a topic. In-depth interviews are a qualitative research approach that aims at collecting a respondent's point of view, experiences, feelings, and viewpoints. Interviews are often done at the start of a research project to determine the study topic and explore relevant issues. These options are ideal for communities with unique research aims that do not align with the manual's common objectives.

According to many of researchers an interview or a conversation between a

researcher and an informant can bring about new knowledge. Key informant interviews are qualitative in-depth interviews with people who know what is going on in the community. The purpose of key informant interviews is to collect information from a wide range of people—including community leaders, professionals, or residents—who have first-hand knowledge about the community. After analyzing the gastronomic tourism market in Samarkand, it turned out that 5 travel agencies offer gastronomic tours in Samarkand city, where there are 147 travel agencies in total, according to Samarkand regional administration (2023) (available at

https://samarkand.uz/about_region/turisti

[k-firmalar](#)). As a result, the survey included several informants in charge of gastronomy and tourism's development, marketing, and operational components. The survey focused on facilities, activities, events, organizations, and sites suitable for a gastronomy tour program in Samarkand city.

The methodology part is composed of in-depth interview of 5 number of touristic companies which offer gastro tours beyond Samarkand city. Gastronomic tours in Samarkand city were offered by Samarkand's tour companies and travel agencies and they can rather be described as educational excursions with tasting elements, rather than full-fledged gastronomic tours. (See table 1).

Names of touristic companies	Name of gastronomic tour	Duration of gastronomic tour	The cost of gastronomic tour	Type of gastronomic tour
Travel company "Silk Road Destination"	"Eastern dastarkhan"	10 days	1564*\$	Group tour
Travel company "Havas Tour Service"	Delicious Uzbekistan	8 days	1450\$	Group tour
Travel company "Sogda Tour"	"Tour for gourmets"	5 days	885*\$	Group tour
Tour operator "Zamin Travel"	"Exciting journey for Gourmets"	9 days	1375*\$	Group tour
Travel agency "Orient Voyages"	"Emir's dastarkhan"	7 days	934*\$	Group tour

* depends on price changes

Table 1 – Travel agencies of Samarkand, implementing gastronomic tours.

Source: own elaboration.

Analysis of the offer of gastronomic tours by Samarkand travel agencies shows that the volume of supply is not large: "Eastern dastarkhan", "Tour for gourmets", "Exciting journey for

Gourmets", "Emir's dastarkhan" and so on. Thus, the selection of gastro tours in Uzbekistan is not large and the expansion of their types depends not only on tour operators.

4. Result

The survey aimed to promote gastronomic tourism in Samarkand city by highlighting existing and future

possibilities from travel companies. They were questioned by following questions:

1. Who are the consumers of gastronomic tours?

2. How popular are gastronomic tours compared to other tours?

3. What can you say about the prospects for the development of gastronomic tourism in Uzbekistan, in particular in the city of Samarkand?

Although face-to-face interviews are expected to provide a stronger bond between the informant and the researcher,

it is found that some of the informants who were given face-to-face interviews preferred to do the interview over the phone because it was more comfortable. However, a recorder was not used for research project, informants were less worried about the interview and felt more at relaxed participating when they were not being recorded. Interviews were conducted in Uzbek and Russian languages. The interviews continued about 15-20 minutes. 3 questions were asked to the respondents (Table 2).

Question	1. Consumers of gastronomic tours	2. Difference between gastronomic tour and others	3. About the prospects for the development of gastronomic tourism in Uzbekistan, in particular in the city of Samarkand
Summarizing answers of respondents	Tourists over 30 and older	Expensive and not many people can afford it	Developing restaurant business in case service in catering establishments, improve sanitary and hygienic standards and to shift knowledge of cooks

Table 2 – Summarizing expert opinions about gastro tour in Samarkand city.

Source: compiled by the author.

The importance of the development of gastronomic tourism in the city of Samarkand was revealed when the study was summarized based on the data presented. According to experts from travel companies, it can be concluded that gastronomic tourism is developing, but not significantly, the reason for this is the small number of developed routes that could attract tourists. We also managed to find out that there is already a small demand for gastronomic tours, but not stable, because of their high cost, tourists are more willing to choose other tours.

5. Conclusion

Each nation is individual, because it differs in its way of life, customs, historical traditions, and culture. Cuisine is an integral part of culture. It is not without reason that ethnographers begin their study of the life of any nation by studying its cuisine, because it reflects the history, way of life and customs of the people in a concentrated form. For many years, travelers could only taste authentic Uzbek cuisine by visiting locals, but now anyone can get acquainted with traditional dishes in almost every restaurant. Today, an important component of the tourism industry is the food of guests. Getting acquainted with the sights of the city, tourists at the same time want to know about the peculiarities of the national cuisine.

Gastronomic tourism in Uzbekistan, and in the world as a whole, has been developed not so long ago. Uzbekistan, as a multinational, multicultural country with a rich history, has a huge potential for the development of gastronomic tourism. In Uzbekistan, the network of restaurants serving the cuisine of indigenous peoples has noticeably expanded. Another contribution to the development of gastronomic tourism in Uzbekistan can be made by enterprises producing various kinds of food products. In particular, people are especially interested in such consumer goods as: confectionery, alcoholic (wine) and tonic drinks.

Let's define the prospects for the development of gastronomic tourism and the tools for their implementation in Samarkand: Gastronomy - a remarkably new type of tourism, which is rapidly developing and gaining more and more

popularity. One of the prospects for development is the formation of gastronomic tourism in the territory of Samarkand, thanks to the uniqueness of the Uzbek and international cuisines; our city has all resources to conduct master-classes for gastronomy will lead to an increase in interest in this area, both among the inhabitants of the city and among the guests. It is important to develop a regional program to assist gastronomy enterprises in conducting master classes for residents and guests of the city. In order to shift knowledge of chefs and surprise tourists with Uzbek cuisine, to show the peculiarities of the region through culinary, food, customs associated with cooking, master classes, tastings or an excursion program with elements of gastronomic tourism should be held in the institutions of the city of Samarkand for chefs, and restaurateurs.

Names of institutions	Info about course	Period of study	Opportunities provided	Type	Info
International Center for Culinary Arts under the Association of Chefs of Uzbekistan	Validation course for catering specialists	3 months	Diploma	governmental	https://kursy.uz/course/prof/associaciya-povarov-uzbekistana/visit
Culinary master class by Amirsoy resorts	A culinary master class from a Spanish chef for gastronomy lovers	5 days	Diploma (*not approved by the government)	non-governmental	https://www.amirsoy.com/ru/culinary-masterclass
School of Culinary Arts "Kazan"	For lovers of the art of cooking	5-10 days	Certificate	non-governmental	@kazanarts Only in Instagramm
Coozin the first online platform providing home cooking	For lovers of the art of cooking	Master classes only, from 1-10 days	Certificate	non-governmental	https://coozin.uz

Table 3 - institutions specializing in providence master classes in the field of gastronomy.

Source: own elaboration.

The creation of travel agencies and projects specializing in gastronomic tourism should be recommended for the development of gastronomic tourism in Uzbekistan. They develop special tours - internships for chefs in different countries to improve their skills.

According to experts from travel companies, it can be concluded that gastronomic tourism is developing, but not significantly, the reason for this is the small number of developed routes that could attract tourists. We also managed to find out that there is already a small demand for gastronomic tours, but not stable, because of their high cost, tourists are more willing to choose other tours. To solve the problems of the development of gastronomic tourism in the Samarkand region, it is necessary to increase the demand for gastronomic tourism, develop new routes that have not yet been seen on the tourism market, and also, in order to find new customers, it is worth actively engaging in promotional activities.

A visit to Samarkand is included in all tour routes travel agencies. Travel companies which were analyzed and conducted an interview at the same time offer tourists the program "Lunch in an Uzbek family" in the city and region of Samarkand. For example, "Sogda Tour", "Havas Tour Service". They organize lunch in a real Uzbek house or a village house, the owners of which receive guests in accordance with Uzbek traditions. The hostess herself bakes a bread in the presence of tourists in the tandoor, prepares Uzbek pilaf, sets the table with fruits and vegetables from her own garden. An important advantage of such a

gastronomic tour is the ecological purity of the products used.

We offer the following events in the field of promotion of gastronomic tourism:

- the use of new models of cooperation between the state and private business in order to promote the brand of gastronomic tourism at the international level;
- cooperation with chefs and local producers in order to preserve gastronomic knowledge and promote the development of this tourist destination;
- showing a proactive approach to creating an image in all major media channels, tourist guides, gastronomic blogs and social networks;
- Preparation of specialists for a sufficiently high level of knowledge and skills in the field of wine tourism. Since "wine tourists" have a fairly extensive tasting experience, it is appropriate to serve their wine-producing farms with dignity.
- Conduct master classes on cooking Uzbek dishes such as pilaf as part of international tourism fairs abroad, possibly with the support of embassies and consulates of Uzbekistan.

Our country can be proud of the fact that we have qualified national cuisine chefs, masters of their craft. The only obstacle is the organization of a gastronomic tour. If tourists from different countries of the world are interested in our cuisine, our traditions, we must attract bloggers, make films about national cuisine, then gastronomic tourism will not differ much from other popular tours. Well, of course, it is necessary to work with public catering enterprises: restaurants, a tea house, improve service, attract professional chefs to work, give the enterprise a national

flavor, not a European one. Increase the range of national dishes and drinks. Use national live music. And also, carefully

prepare all the premises, improve roads, observe all the rules of sanitation and hygiene.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Abduvakhidova, N., Sultonov, Sh. (2019). Gastronomic traditions in Uzbekistan. Proceedings of the International Conference 'Tourism and Education: Ways of their Interaction and Development' Silk Road International University of Tourism, Samarkand, Uzbekistan 25-26 November, 2019 (pps. 170-173).
2. Du Rand, G. E., & Heath, E. (2006). Towards a Framework for Food Tourism as an Element of Destination Marketing. *Current Issues in Tourism*. 9(3): 234.
3. Guzel, B., Apaydin, M. (2016). Gastronomy Tourism, Motivations and Destinations. Retrieved at: <https://www.researchgate.net/publication/312914762> (Accessed 12th January, 2022).
4. Kivela, Jaks, & Crofts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 354–377. <https://doi.org/10.1177/1096348006286797>
5. McKercher, B., Okumus, F., Okumus, B. (2008). Food Tourism as a Viable Market Segment: It's All How You Cook the Numbers! *Journal of Travel & Tourism Marketing* 25(2): 137-148. DOI:10.1080/10548400802402404
6. Patterson, I., Turaev, H. (2020). Gastronomy tourism as an emerging niche market in Uzbekistan. *Journal of Gastronomy, Hospitality, and Travel*. 3(1) DOI: 10.33083/joghat.2020.38
7. Shenoy, S.S. (2005). Food Tourism and The Culinary Tourist. A Thesis Presented to the Graduate School of Clemson University, (Doctoral dissertation).
8. Sidikova, M. (2021). Gastronomic tourism in Uzbekistan (on the example of Samarkand). *Journal of Contemporary Issues in Business and Government* Vol. 27, No. 4, 2021. DOI: 10.47750/cibg.2021.27.04.025
9. Sormaz, U., Asmese, H., Gunes, A., Aras, S. (2016). Gastronomy in Tourism. *Procedia Economics and Finance*, 39: (2016) 725 – 730 3rd GLOBAL CONFERENCE on BUSINESS, ECONOMICS, MANAGEMENT and TOURISM, 26-28 November 2015, Rome, Italy DOI: [10.1016/S2212-5671\(16\)30286-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30286-6)
10. Thomas, M. (2018). A Typology of Gastro Tourism Consumers: A Conceptual Classification of Gastronomic Tourists' Consumer Behavior. (A Thesis Presented to The Honors Tutorial College Ohio University). Available at: https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=ouhonors1536073966117087&disposition=inline (Accessed 8th January, 2022).
11. UNWTO, Basque culinary center. (2019). *Guidelines for the Development of Gastronomy Tourism*. (online), available at: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284420957> (Accessed 10th February, 2022).
12. Yentur, F., Demir, C. (2022). Travel agencies' role in gastronomy tourism development and a gastronomy tour example. *Toleho Journal of Tourism, Leisure and Hospitality* 4(2) 165-171 <https://doi.org/10.48119/toleho.1175826>
13. <https://www.bbc.com/uzbek/lotin-41203687>
14. https://samarkand.uz/about_region/turistik-firmalar

BARQAROR TURIZMNI TA'MINLASHDA INSON RESURLARINI YASHIL BOSHQARISH (GHRM) TIZIMINING AHAMIYATI

N.Sh.Mansurova

“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti, Samarqand, O‘zbekistan.

Ushbu tadqiqot ishi Inklyuziv turizmni tashkil etishning metodologik asoslarini ishlab chiqish (Navoiy viloyatining Xatirchi, Nurota va Qiziltepa tumanlari misolida), Innovatsiya granti № IL-9124093892 asosida amalga oshirildi.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Mansurova Nargiza Shamsiddinovna

“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti

Ilmiy tadqiqotlar bo‘limi boshlig‘i, i.f.d., dotsent

Email: n.sh.mansurova@gmail.com

Tel: +998 90 603 55 23

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher’s Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm va mehmondo‘stlik sohalarida ekologik barqarorlikni ta‘minlashda inson resurslarini yashil boshqarish (Green Human Resource Management – GHRM) konsepsiyasining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda global miqyosda yashil amaliyotlarga bo‘lgan talabning ortib borishi, ekologik mas‘uliyatli turizmni rivojlantirish zarurati hamda ushbu jarayonda inson resurslarini boshqarishning strategik roli asoslab beriladi. GHRMning nazariy asoslari, uning shakllanish tarixi va barqaror turizmni rivojlantirishdagi funksional mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari GHRM yondashuvini amaliyotga keng joriy etish turizm subyektlarining ekologik barqarorlikka erishishi, raqobatbardoshligini oshirishi hamda uzoq muddatli rivojlanishini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: barqaror turizm, ekologik barqarorlik, inson resurslarini yashil boshqarish, GHRM, yashil amaliyotlar, turizm industriyasi.

ВАЖНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТЫМИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ (GHRM) ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение «зеленого» управления человеческими ресурсами (ЗУЧР) в обеспечении экологической устойчивости в сфере туризма и гостиничного бизнеса. Исследование обосновывает растущий глобальный спрос на экологически чистые методы работы, необходимость развития экологически ответственного туризма и стратегическую роль управления человеческими ресурсами в этом процессе. Рассматриваются теоретические основы ЗУЧР, его историческое развитие и функциональные механизмы содействия устойчивому туризму. Результаты исследования подтверждают, что широкое внедрение подхода ЗУЧР вносит значительный вклад в достижение экологической устойчивости, повышение конкурентоспособности и обеспечение долгосрочного развития туристических предприятий.

Ключевые слова: устойчивый туризм, экологическая устойчивость, «зеленое» управление человеческими ресурсами, ЗУЧР, экологически чистые методы работы, туристическая индустрия.

THE IMPORTANCE OF GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT (GHRM) SYSTEM FOR SUSTAINABLE TOURISM

Abstract: This article analyzes the role and significance of Green Human Resource Management (GHRM) in ensuring environmental sustainability in the tourism and hospitality industries. The study substantiates the growing global demand for green practices, the necessity of developing environmentally responsible tourism, and the strategic role of human resource management in this process. The theoretical foundations of GHRM, its historical development, and its functional mechanisms in promoting sustainable tourism are examined. The research findings confirm that the widespread implementation of the GHRM approach contributes significantly to achieving environmental sustainability, increasing competitiveness, and ensuring the long-term development of tourism entities.

Keywords: sustainable tourism, environmental sustainability, Green Human Resource Management, GHRM, green practices, tourism industry.

Kirish

So‘nggi yillarda global miqyosda turizm industriyasining jadal rivojlanishi iqtisodiy o‘rish, bandlikni ta‘minlash va hududiy rivojlanishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatayotgan bo‘lsa-da, atrof-muhitga bo‘lgan bosimning kuchayishi ekologik barqarorlik masalasini dolzarb muammoga aylantirmoqda. Turizm faoliyati bilan bog‘liq ravishda tabiiy resurslardan intensiv foydalanish, energiya va suv sarfining oshishi, chiqindilar hajmining ko‘payishi ekologik muvozanatga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli, zamonaviy turizm modeli barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan holda qayta ko‘rib chiqilmoqda.

Barqaror turizm konsepsiyasi iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlash bilan bir qatorda, atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy mas‘uliyatni kuchaytirishni nazarda tutadi. Ushbu maqsadlarga erishishda turizm tashkilotlarining texnologik va infratuzilmaviy yechimlaridan tashqari, inson resurslarini boshqarish tizimi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ekologik barqarorlikni ta‘minlash jarayonida xodimlarning bilim, ko‘nikma va munosabati hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Turizm va mehmondo‘stlik sohalari mehnat resurslariga yuqori darajada bog‘liq bo‘lgan tarmoqlar hisoblanadi. Shu bois, ushbu sohalarda GHRM amaliyotlarini joriy etish nafaqat ekologik barqarorlikni ta‘minlash, balki xizmatlar sifati, tashkilotning raqobatbardoshligi va uzoq muddatli iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi. Biroq amaliyotda GHRM tizimlarini baholash uchun yagona mezonlar va indikatorlarning yetarli darajada shakllanmaganligi ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlarning dolzarbligini yanada

oshirmoqda.

Jumladan, mamlakatimizda turizm sohasini yashil boshqarish va barqaror rivojlantirish maqsadida Prezidentimiz tashabbuslari bilan bosqichma-bosqich kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, sohaga oid qator qarorlar, farmonlar va davlat dasturlari qabul qilinib, turizmni huquqiy-me‘yoriy jihatdan tartibga solish va turizm sohasining tezkor rivojlanishini ta‘minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”, 2024-yil 12-yanvardagi PF-9-son “Respublikaga xorijiy turistlar oqimini keskin oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonlari, 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”, 2023-yil 26-apreldagi PQ-135-son “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”, 2024-yil 12-yanvardagi PQ-21-son “O‘zbekiston Respublikasida ekologik turizmni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari respublikaning turizm salohiyatidan to‘liq va samarali foydalanish va qo‘shimcha sharoitlar yaratish imkonini bermiqda.

Mazkur maqolada turizm sohasida inson resurslarini yashil boshqarish tizimining barqaror turizmni ta‘minlashdagi ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi hamda ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlar asosida GHRM samaradorligini baholash imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari turizm

subyektlarida GHRM yondashuvini joriy etish orqali ekologik mas'uliyatni oshirish va barqaror rivojlanishga erishish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Barqaror turizmni ta'minlashda inson omilining o'rni va uni ekologik barqarorlik tamoyillari asosida boshqarish masalalari xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida tobora muhim yo'nalish sifatida shakllanib bormoqda. Xususan, Wehrmeyer inson resurslarini boshqarishda ekologik mas'uliyatni integratsiya qilish zarurligini asoslab, tashkilotlarning barqaror rivojlanishiga erishishda xodimlarning ekologik bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Uning qarashlarida inson resurslarini yashil boshqarish ekologik siyosatni amaliyotga joriy etishning asosiy mexanizmi sifatida baholanadi.

D.W.Renwick, T.Redman va S.Maguire tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Green Human Resource Management konsepsiyasi barqaror tashkilotlarni shakllantirishning muhim strategik vositasi sifatida talqin etilgan. Mualliflar GHRM amaliyotlari orqali xodimlarni ekologik tashabbuslarga jalb qilish, ularning yashil xulq-atvorini shakllantirish va tashkilotlarning ekologik samaradorligini oshirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ushbu yondashuv ayniqsa turizm kabi mehnat resurslariga yuqori darajada bog'liq bo'lgan sohalar uchun dolzarb hisoblanadi.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida, jumladan turizm va mehmondo'stlik sohalarida GHRMning ahamiyati C.Tanova va S.W.Bayighomog tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ularning ishlarida inson resurslarini yashil

boshqarishning tuzilmasi, uni shakllantiruvchi omillar va natijalari tahlil qilinib, GHRM amaliyotlari ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan bir qatorda xizmatlar sifati va tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi ko'rsatib berilgan.

A.K.Al-Swidi, H.M.Gelaidan va R.M.Saleh o'z tadqiqotlarida GHRM, yetakchilik va tashkiliy madaniyatning xodimlarning yashil xulq-atvori hamda tashkilotning ekologik samaradorligiga qo'shma ta'sirini o'rganadi. Mualliflar inson resurslarini yashil boshqarish turizm tashkilotlarida ekologik mas'uliyatli korporativ madaniyatni shakllantirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Shuningdek, E.Ari, O.M.Karatepe, H.Rezapouraghdam va T.Avci tomonidan ishlab chiqilgan konseptual modelda GHRM ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy natijalarga erishishni ta'minlovchi tizimli yondashuv sifatida ko'rib chiqiladi. Ularning fikricha, turizm tashkilotlarida GHRM amaliyotlari xodimlarning ekologik tashabbuslarda faol ishtirokini kuchaytirib, barqaror turizmni rivojlantirishga xizmat qiladi.

S.Munawar, H.Amrutha, O.Singh va M.Zubair tadqiqotlarida GHRMning yashil innovatsiyalarni rivojlantirishdagi roli asoslab berilib, inson kapitali va ekologik bilimlar barqaror turizmni ta'minlashning muhim omillari sifatida baholanadi. J.Y.Yong, M.Y.Yusliza va T.Ramayah esa yashil intellektual kapital va GHRM o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlab, ushbu yondashuv turizm tashkilotlarining uzoq muddatli ekologik va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, yuqoridagi olimlarning ilmiy qarashlari barqaror turizmni ta'minlashda inson resurslarini

yashil boshqarish (GHRM) tizimini joriy etish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Ushbu tadqiqotlar GHRMni turizm sohasida ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtiruvchi muhim boshqaruv mexanizmi sifatida qarash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda barqaror turizmni ta'minlashda inson resurslarini yashil boshqarish (Green Human Resource Management – GHRM) tizimining ahamiyatini aniqlash maqsadida kompleks ilmiy yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy tahlil va umumlashtirish usullariga asoslanib, turizm va mehmondo'stlik sohalarida GHRM konsepsiyasining ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarini o'rganishga yo'naltirildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash va sintez usullaridan foydalanildi. Xususan, GHRM va barqaror turizm masalalariga oid xorijiy ilmiy manbalar hamda xalqaro tashkilotlar hisobotlari o'rganildi hamda baholash yondashuvi qo'llanilib, inson resurslarini yashil boshqarishning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlari tizimlashtirildi. Mazkur metodologik yondashuvlar GHRM amaliyotlarining turizm tashkilotlari faoliyatiga ta'sirini ilmiy asosda baholash hamda asoslangan xulosalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Tahlil va natijalar.

Tahlil va natijalar.

Mahalliy jamoa ichidagi ijtimoiy va iqtisodiy tafovutlar turizmning resurslar va imkoniyatlar bo'yicha taqsimlanishiga ta'sir qilgani kabi, ekologik barqarorlik masalasi ham tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Ekologik muvozanatni saqlash maqsadida turizm industriyasida yashil

amaliyotlarni tatbiq etish global e'tibor markaziga aylandi. Bu jarayonning ikki asosiy sababi bor. Birinchidan, zamonaviy iste'molchilar ekologik toza xizmatlar, jumladan, chiqindilarni qayta ishlash va uglerod izini kamaytiruvchi biznes amaliyotlariga tobora katta talab qo'ymoqda. Joriy prognozlariga ko'ra, ushbu tendensiya 2027-yilga kelib global ekoturizm bozorining hajmini 333,8 milliard AQSh . dollarigacha oshishiga olib keladi. Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari turizm sohasida katta miqdorda energiya talab qiluvchi operatsiyalarni tanqid ostiga olmoqda va kompaniyalarning barqaror amaliyotlarni joriy etishda sust harakatlanayotganini qayd etmoqda. Shu sababli, 2050-yilgacha yashil amaliyotlarni tatbiq etish va nol emissiyaga erishish siyosati tobora muhim bo'lib bormoqda.

Turizmga ekologik mas'uliyatni oshirish va yashil amaliyotlarni keng qo'llash bo'yicha xalqaro tashabbuslar rivojlanmoqda. Jumladan, Glazgo deklaratsiyasi turizm va mehmondo'stlik sohalarida ekologik barqarorlikni oshirish uchun yangi siyosat va amaliyotlarni ishlab chiqishga turtki berdi. Ushbu jarayon biznes muhitini yashil amaliyotlarni samarali integratsiya qilish uchun moslashtirishga yo'naltirilgan.

Shu nuqtai nazardan, turizm va mehmondo'stlik sohalarida yashil amaliyotlarni samarali joriy qilish nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlash, balki inson resurslarini boshqarishda ham yangi yondashuvlarni talab qiladi. Xususan, inson resurslarini yashil boshqaruvi tendensiyasi shakllanib, ekologik mas'uliyatni oshirish, xodimlarning barqarorlik tamoyillariga yo'naltirilgan malakasini oshirish va ish joylarida ekologik innovatsiyalarni rag'batlantirishga qaratilgan.

Shu bilan birga, inson resurslarini boshqarish (HRM) tashkilotlarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oxirgi o'n yillikda HRM doirasida barqaror va ekologik toza amaliyotlarni tatbiq etishga qaratilgan akademik tadqiqotlar sezilarli darajada ko'paydi. Ushbu yangi yo'nalish "inson resurslarini yashil boshqarish" (GHRM) deb nomlanib, HRMning ekologik barqarorlikka yo'naltirilgan strategiyalarini va jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Inson resurslarini yashil boshqarish (Green Human Resource Management – GHRM) tashkilotlarda inson resurslari tizimlarini ekologik omillar bilan bog'laydigan strategik yondashuv sifatida qaraladi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan kadrlar boshqaruvini shakllantirish va ekologik mas'uliyatni oshirishdir. GHRM xodimlarning ekologik malakasini rivojlantirish, yashil standartlarga rioya qilishga rag'batlantirish va ekologik tamoyillarni amaliyotga joriy qilish imkoniyatlarini yaratish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi. Shuningdek, ish samaradorligini ekologik omillar asosida boshqarish, kompensatsiya va mukofot tizimlarini yashil strategiyalar bilan bog'lash kabi mexanizmlar ham ushbu tizimning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda GHRM jadal rivojlanayotgan sohaga aylangan bo'lsa-da, hali ham tadqiqotlar talab qiladigan bilim bo'shliqlari mavjud. Jumladan, GHRM tizimlarini tashkilotlar faoliyatiga chuqurroq integratsiya qilish, ekologik mas'uliyat tamoyillariga asoslangan HR siyosatini rivojlantirish va xodimlarni yashil amaliyotlarga yanada ko'proq jalb qilish muhim masalalar bo'lib qolmoqda.

Kelajakda GHRM strategiyalarining takomillashtirilishi tashkilotlarning nafaqat ekologik barqarorlikka erishishiga, balki iqtisodiy samaradorligini oshirishiga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu yondashuvni yanada chuqur tadqiq etish va uni biznes amaliyotiga keng joriy qilish zaruriyati ortib bormoqda.

Green Human Resource Management (GHRM) – Inson resurslarini yashil boshqarish konsepsiyasi bo'lib, bu inson resurslarini boshqarishning barqarorlik va ekologik mas'uliyatni inobatga olgan holda amalga oshirilishini nazarda tutadi. GHRMning asosiy maqsadi tashkilotlarning ekologik natijalarini yaxshilash va ularni tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga undashdan iborat.

Ushbu atama birinchi marta 1996-yilda V.Vehrmeyer tomonidan chop etilgan "Greening People: Human Resources and Environmental Management" asarida ko'rib chiqilgan. Vehrmeyer inson resurslarini boshqarishda ekologik mas'uliyatni tan olish va barqarorlikni ta'minlashni asosiy tamoyillar sifatida ta'kidlagan. U ekologik masalalarni tashkilot strategiyasiga integratsiya qilish, xodimlarni ekologik maqsadlarga jalb qilish va ularga barqaror turmush tarzini shakllantirish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni berishni taklif qilgan. Vehrmeyerning bu yondoshuvi keyinchalik keng qo'llanila boshlangan va inson resurslari boshqaruvining barqaror rivojlanishga moslashtirilgan yangi standartlarini joriy etishga turtki bergan.

Barqaror turizmning asosiy maqsadlaridan biri atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishdir. Bu maqsadga erishish uchun, turizm tashkilotlarida ishlaydigan

xodimlar ekologik bilim va kamaytirish orqali tashkilotning ko'nikmalarga ega bo'lishi shart. GHRM inson resurslarini yashil boshqarish tizimiga ekologik tarbiya va treninglarni kiritish orqali xodimlarning atrof-muhit masalalariga doir bilimni oshirishga xizmat qiladi. Bu esa xodimlarning ekologik masalalarga bo'lgan ongli munosabatini shakllantiradi va ularni barqaror turizmga qaratilgan tashabbuslarda faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, qator tadqiqotlar GHRM amaliyotlari orqali xodimlarning energiyani tejash, suvni tejash va chiqindilarni qayta ishlashga oid ko'nikmalarni rivojlantirishini ta'kidlaydi. Bunday amaliyotlar turizm tashkilotlarida ekologik barqarorlikka erishish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ular turizm sohasida atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirishga qaratilgan tashabbuslarni samarali tarzda joriy etishga yordam beradi.

Inson resurslarini yashil boshqarish konsepsiyasining yana bir ahamiyatli jihati – bu korporativ madaniyatni rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga qaratilgan faoliyatlardir. Turizm tashkilotlari ekologik mas'uliyatni o'z korporativ madaniyatining ajralmas qismi sifatida qabul qilish orqali jamoalarda ijobiy ta'sir qoldiradi. Har bir xodimning barqaror turizm maqsadlariga qaratilgan faol ishtiroki orqali tashkilotlar o'z ekologik maqsadlariga muvaffaqiyatli erishishi mumkin.

Inson resurslarini yashil boshqarish turistik tashkilotlar uchun barqarorlikka erishishda muhim vosita bo'lib, u barqaror turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirishga sezilarli hissa qo'shadi. GHRM amaliyotlari, jumladan, resurslarni tejashga qaratilgan tashabbuslar, energiya va suv sarfini

xarajatlarini qisqartiradi. Chiqindilarni qayta ishlash, qog'ozdan foydalanishni kamaytirish, elektron tizimlarni joriy qilish kabi amaliy choralar xarajatlarni optimallashtiradi. Ushbu yondashuvning iqtisodiy foydasi nafaqat xarajatlarni kamaytirish bilan chegaralanib qolmay, balki ekologik jihatdan barqaror kompaniyalar mijozi bo'lishni xohlaydigan yangi turdagi iste'molchilarni ham jalb qilishda namoyon bo'ladi. Bu kompaniyalarning daromadlarini oshirishga va ularni bozorda uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

Shuningdek, zamonaviy turizm industriyasida ekologik mas'uliyat tamoyillarini joriy qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turizm tashkilotlari innovatsion eko-texnologiyalarni o'z xizmatlarida tatbiq etish orqali nafaqat mahalliy, balki xalqaro ekologik standartlarga ham moslashib bormoqda. Bu esa ularga xalqaro bozorlarga chiqish va global miqyosda o'z brendini ekologik jihatdan mas'uliyatli kompaniya sifatida tanitish imkoniyatini yaratadi. Ekologik jihatdan mas'uliyatli tashkilotlarda ishlaydigan xodimlar o'z ish joylarini qo'llab-quvvatlashga moyil bo'lib, inson resurslarini yashil boshqarish (GHRM – Green Human Resource Management) tamoyillari joriy qilingan korxonalarda xodimlarning ishonch va sadoqati oshadi. Bu esa xodimlarning uzoq muddatli bandligini ta'minlab, tashkilot faoliyatining barqarorligiga xizmat qiladi.

Turizm sohasida inson resurslarini yashil boshqarishda standart va aniq mezonlarning yo'qligi ushbu yo'nalishda olib borilayotgan tadqiqotlarning rivojlanishini sekinlashtirmoqda. Ekologik barqarorlik tamoyillarini inson resurslari boshqaruvi bilan integratsiya

qilish jarayoni hali ham tizimlashtirilgan metodologiyaga ega emas. Natijada, murakkab modellar yoki intuitiv taxminlarga asoslangan iqtisodiy prognozlar va tahliliy xulosalar yetarlicha ishonchli ma'lumotlarga asoslanmagan holda shakllanmoqda.

Shu sababli, turizm subyektlarida inson resurslarini yashil boshqarishning "Yashil mezonlar tizimi"ni joriy qilish zarur. Ushbu tizim turizm va boshqa sohalarda barqarorlikni ta'minlash uchun ishlab chiqilgan baholash tizimi bo'lib,

ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'lchash hamda tahlil qilishga yo'naltirilgan. Inson resurslarini yashil boshqarishning ekologik mezonlar va indikatorlar tasnifi quyidagi jadvalda keltirilgan (1-jadval).

Ekologik mezonlar – bu turizm sohasida inson resurslarini boshqarish jarayonida ekologik mas'uliyatni oshirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirishga yo'naltirilgan tamoyillarning tizimli to'plamidir.

1-jadval

Ekologik mezonlar va indikatorlar tasnifi

Mezonlar nomi	O'lchov birligi	Indikatorlar mazmuni
Chiqindilarni boshqarish darajasi	%	Tashkilotda chiqindilarni saralash va qayta ishlash ulushi
Uglerod izi	tonna/yil	Tashkilotning atmosferaga chiqarayotgan CO ₂ gazi miqdori
Energiya tejamkorligi	kvt/ishchi	Ish jarayonlarida sarflangan energiya miqdori
Suv tejamkorligi	m ³ /ishchi	Har bir xodim uchun sarflanadigan suv miqdori
Qayta tiklanuvchi energiya ulushi	%	Ushbu manbalardan foydalanish ulushi

Inson resurslarini yashil boshqarishning ijtimoiy mezonlar va indikatorlar tasnifi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Ijtimoiy mezonlar va indikatorlar tasnifi

Mezonlar nomi	O'lchov birligi	Indikatorlar mazmuni
Xodimlarning ekologik bilim va ko'nikmalari	%	Ekologik amaliyotlar bo'yicha o'qitilgan xodimlar ulushi
Gender tengligi	%	Erkaklar va ayollar o'rtasidagi tenglik darajasi
Mahalliy aholi ish o'rinlari	%	Mahalliy aholidan ishga jalb qilingan xodimlar ulushi
Xodimlarning ekologik tashabbuslarda ishtiroki	%	Ekologik tashabbuslarda ishtirok etgan xodimlar soni yoki ulushi
Xodimlarning salohiyatini oshirish	son	Ekologik malaka oshirish kurslarida qatnashgan xodimlar soni

Inson resurslarini yashil boshqarishning iqtisodiy mezonlar va indikatorlar tasnifi 3-jadvalda keltirilgan.

Iqtisodiy mezonlar va indikatorlar tasnifi

Mezonlar nomi	O'lchov birligi	Indikatorlar mazmuni
Innovatsion texnologiyalar va ekologik uskunalarga sarmoya kiritilganligi	qiymat qo'shilgan mahsulot hajmi (%)	Qiymat qo'shilgan mahsulot hajmini oshirish
Qog'oz iste'molini kamaytirish va qayta ishlash	sarf-xarajatlarni pasaytirish darajasi	Sarf-xarajatlarni kamaytirish uchun energiya tejovchi uskunalar joriy etish
Energiya sarfi xarajatlarining qisqarishi	%	Resurs tejamkorligi orqali xarajatlarning kamayish ulushi
Raqamli texnologiyalardan foydalanish	%	Inson resurslarini boshqarishda joriy qilingan raqamli platformalar ulushi

Ushbu indikatorlar inson resurslarini yashil boshqarish jarayonida barqaror rivojlanishga bo'lgan ta'sirni aniqlash uchun ishlatiladi. Ular orqali tashkilot ekologik standartlarga qanchalik muvofiq ekanligini baholash, xodimlar ishtirokini rag'batlantirish va iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin. Bu indikatorlar nafaqat tashkilotning hozirgi holatini baholash, balki kelajakdagi strategiyalarni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar

Mazkur tadqiqot natijalari turizm va mehmondo'stlik sohalarida barqaror rivojlanishga erishishda inson resurslarini yashil boshqarish (Green Human Resource Management – GHRM) tizimi strategik ahamiyatga ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Turizm faoliyatining atrof-muhitga ta'siri kuchayib borayotgan hozirgi sharoitda ekologik barqarorlikni ta'minlash faqat texnologik yoki infratuzilmaviy choralar bilan cheklanib qolmasdan, balki xodimlarning ekologik bilim, ko'nikma va xulq-atvorini shakllantirishga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmlarini joriy etishni talab etadi. Shu nuqtai

nazardan, GHRM yondashuvi barqaror turizm tamoyillarini amaliyotga samarali integratsiya qiluvchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotda**GHRM**

konsepsiyasining nazariy asoslari tahlil qilinib, uning turizm sohasida ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi funksional roli ochib berildi. Xususan, xodimlarni ekologik mas'uliyatli faoliyatga yo'naltirish, yashil kompetensiyalarni rivojlantirish, ish samaradorligini ekologik mezonlar asosida baholash hamda rag'batlantirish tizimlarini barqarorlik maqsadlari bilan uyg'unlashtirish GHRMning asosiy ustunliklari sifatida belgilandi. Mazkur yondashuv turizm tashkilotlarida resurslardan oqilona foydalanish, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish va uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikka erishishga xizmat qiladi.

Maqolada ishlab chiqilgan ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlar hamda indikatorlar tizimi inson resurslarini yashil boshqarish samaradorligini baholash uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu indikatorlar orqali turizm subyektlarining

ekologik mas'uliyat darajasini aniqlash, xodimlarning yashil tashabbuslardagi ishtirokini kuchaytirish hamda boshqaruv qarorlarini dalillangan axborot asosida qabul qilish imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, indikatorlar tizimi GHRMni tashkilot faoliyatiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish va monitoring qilish uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, turizm tashkilotlarida GHRMni joriy etishda ushbu yondashuvni korxona strategiyasining ajralmas qismi sifatida shakllantirish, inson resurslarini boshqarish jarayonlariga ekologik mezonlarni tizimli ravishda kiritish hamda xodimlarning ekologik malakasini oshirishga qaratilgan uzluksiz trening mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, ishga qabul qilish, baholash va rag'batlantirish

jarayonlarida yashil tamoyillarga ustuvorlik berish, raqamli HR texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish va korporativ madaniyatda ekologik qadriyatlarni mustahkamlash barqaror turizmni ta'minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, inson resurslarini yashil boshqarish tizimini turizm sohasida keng joriy etish ekologik barqarorlikka erishish, tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirish va ularning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida mazkur indikatorlar tizimini turizm korxonalarida empirik sinovdan o'tkazish hamda GHRM amaliyotlarining iqtisodiy va ekologik natijalarga ta'sirini chuqur statistik tahlil qilish ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni yanada boyitishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi PF-9-son "Respublikaga xorijiy turistlar oqimini keskin oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi PQ-135-son "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori.
4. Wehrmeyer W. Greening People: Human Resources and Environmental Management. – London: Routledge, 1996. – 410 p.
5. Renwick D. W. S., Redman T., Maguire S. Green Human Resource Management: A review and research agenda // International Journal of Management Reviews. – 2013. – Vol. 15, No. 1. – P. 1–14. – DOI: 10.1111/j.1468-2370.2011.00328.x.
6. Tanova C., Bayighomog S. W. Green human resource management in service industries: structure, antecedents, consequences, and prospects // The Service Industries Journal. – 2022. – Vol. 42, No. 5–6. – P. 412–452. – DOI: 10.1080/02642069.2022.2045279.
7. Yong J. Y., Yusliza M. Y., Ramayah T., Fawehinmi O. Nexus between green intellectual capital and green human resource management // Journal of Cleaner Production. – 2019. – Vol. 215. – P. 364–375. – DOI: 10.1016/j.jclepro.2019.01.059.

TURIZM VA MEHMONDO'STLIK INDUSTRIYASINI RIVOJLANTIRISHDA TURISTIK XIZMATLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Z.T.Bakayev

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Bakayev Ziyovuddin Toshbolta o'g'li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Raqamli iqtisodiyot kafedrası mudiri i.f.f.d. dotsent

Email: ziyovuddinbakayev@gmail.com

Tel: +998 93 357 53 40

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm va mehmondo'stlik industriyasini rivojlantirishda turistik xizmatlar samaradorligini oshirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Xizmat ko'rsatish sifati, turistlar ehtiyojlarini qondirish darajasi hamda raqobatbardoshlikni oshirishning zamonaviy usullari yoritiladi. Tadqiqotda turistik xizmatlar samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar, jumladan raqamlashtirish, kadrlar salohiyati, servis standartlari va innovatsion texnologiyalarning o'rni baholanadi. Shuningdek, barqaror turizm tamoyillari asosida mehmondo'stlik industriyasida xizmatlar sifatini oshirish mexanizmlari ishlab chiqiladi. Maqola natijalari turizm subyektlari faoliyatini takomillashtirish va turistlar qoniqishini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Turizm industriyasi, mehmondo'stlik, turistik xizmatlar, xizmat sifati, samaradorlik, raqobatbardoshlik, servis menejmenti, raqamli texnologiyalar, barqaror turizm, mijozlar qoniqishi.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы повышения эффективности туристических услуг в развитии индустрии туризма и гостеприимства с научной, теоретической и практической точек зрения. Выделены качество обслуживания, уровень удовлетворенности потребностей туристов и современные методы повышения конкурентоспособности. В исследовании оценивается роль основных факторов, влияющих на эффективность туристических услуг, включая цифровизацию, человеческие ресурсы, стандарты обслуживания и инновационные технологии. Также разработаны механизмы повышения качества услуг в индустрии гостеприимства на основе принципов устойчивого туризма. Результаты статьи будут способствовать совершенствованию деятельности туристических организаций и повышению удовлетворенности туристов.

Ключевые слова: Туристическая индустрия, гостеприимство, туристические услуги, качество обслуживания, эффективность, конкурентоспособность, управление услугами, цифровые технологии, устойчивый туризм, удовлетворенность клиентов.

INCREASING THE EFFICIENCY OF TOURIST SERVICES IN THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM AND HOSPITALITY INDUSTRY

Annotation: This article analyzes the issues of increasing the efficiency of tourist services in the development of the tourism and hospitality industry from a scientific, theoretical and practical perspective. The quality of service, the level of satisfaction of tourist needs, and modern methods of increasing competitiveness are highlighted. The study assesses the role of the main factors affecting the efficiency of tourist services, including digitization, human resources, service standards, and innovative technologies. Also, mechanisms for improving the quality of services in the hospitality industry based on the principles of sustainable tourism are developed. The results of the article will serve to improve the activities of tourism entities and increase tourist satisfaction.

Keywords: Tourism industry, hospitality, tourist services, service quality, efficiency, competitiveness, service management, digital technologies, sustainable tourism, customer satisfaction.

KIRISH

Bugungi globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida turizm va mehmondo'stlik industriyasi jahon iqtisodiyotining eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, turizm sohasi global yalpi ichki mahsulotning muhim qismini shakllantirib, millionlab ish o'rinlarini yaratmoqda hamda davlatlarning eksport salohiyatini oshirishda strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, xizmatlar iqtisodiyoti ustun bo'lib borayotgan hozirgi sharoitda turistik xizmatlar sifati va samaradorligi mamlakatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Turizmning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, balki hududlarning ijtimoiy infratuzilmasini yaxshilash, madaniy merosni asrash va targ'ib qilish, ekologik muvozanatni saqlash hamda aholi bandligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan ham ko'plab davlatlar turizmni strategik tarmoq sifatida belgilab, unga yirik investitsiyalarni yo'naltirmoqda. Biroq turizmning barqaror rivoji faqat sayyohlar oqimini oshirish bilan emas, balki ularga ko'rsatilayotgan xizmatlarning sifati, tezkorligi va samaradorligini doimiy takomillashtirib borish bilan chambarchas bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi ham so'nggi yillarda turizm va mehmondo'stlik industriyasini rivojlantirishni iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab, keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Xususan, mamlakatda vizasiz rejimning joriy etilishi, turistik infratuzilmaning rivojlanishi,

mehmonxonalar tarmog'ining kengayishi, xususiy sektor faolligining oshishi hamda madaniy-tarixiy meros obyektlarini restavratsiya qilish ishlari turizm sohasining jadal o'sishiga zamin yaratdi. Shu bilan birga, turistik xizmatlar bozorida raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda xizmatlar samaradorligini oshirish, mijozlar ehtiyojini to'liq qondirish va xalqaro standartlarga mos servisni joriy etish dolzarb vazifalardan biriga aylandi.

Mehmondo'stlik industriyasi turizmning asosiy tayanch bo'g'ini bo'lib, unga mehmonxonalar, restoranlar, transport, ekskursiya xizmatlari, ko'ngilochar markazlar va boshqa ko'plab servis turlari kiradi. Ushbu tizimning samarali ishlashi turistlarning umumiy qoniqish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli turistik xizmatlarning sifati oshirish, ularni diversifikatsiyalash va innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish bugungi kunning eng muhim ilmiy-amaliy muammolaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlari ham jadal raqamlashtirilmoqda. Onlayn bron qilish tizimlari, mobil ilovalar, sun'iy intellektga asoslangan tavsiya platformalari, virtual turlar va elektron to'lov tizimlari turistlar uchun qulayliklar yaratib, xizmatlar samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va xizmatlar sifati yaxshilash imkonini beradi. Biroq bu imkoniyatlardan to'liq foydalanish uchun kadrlar malakasi, boshqaruv tizimi va servis madaniyatini zamon talablariga moslashtirish zarur.

Turistik xizmatlar samaradorligini

oshirish nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki mamlakat imijini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Turistning mamlakat haqidagi tasavvuri ko'p jihatdan u duch kelgan xizmatlar sifati bilan belgilanadi. Yaxshi tashkil etilgan mehmondo'stlik muhiti turistning qayta kelish ehtimolini oshiradi va mamlakatni boshqalarga tavsiya qilishiga zamin yaratadi. Shu nuqtayi nazardan, xizmatlar samaradorligi turizmning uzoq muddatli barqaror rivojlanishining asosiy sharti hisoblanadi.

Shuningdek, barqaror turizm tamoyillarini turistik xizmatlar tizimiga joriy etish ham muhim ahamiyatga ega. Atrof-muhitni muhofaza qilish, mahalliy aholini turizm jarayonlariga jalb etish, madaniy merosni asrab-avaylash va resurslardan oqilona foydalanish xizmatlar samaradorligining ajralmas tarkibiy qismi bo'lishi lozim. Bu yondashuv nafaqat turizmning iqtisodiy foydasini, balki uning ijtimoiy va ekologik samaradorligini ham ta'minlaydi.

Shu sababli, turizm va mehmondo'stlik industriyasini rivojlantirishda turistik xizmatlar samaradorligini oshirish masalasi kompleks ilmiy yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda iqtisodiy tahlil, menejment, marketing, innovatsiyalar, kadrlar tayyorlash va axborot texnologiyalarining uyg'unlashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot aynan shu jihatlarni tahlil qilishga va samarali mexanizmlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlili.

Turistik xizmatlar samaradorligi turizm va mehmondo'stlik industriyasining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri

hisoblanadi. Xizmatlar samaradorligi deganda turistlarga ko'rsatilayotgan xizmatlarning sifat, tezkorlik, qulaylik va iqtisodiy natijadorlik jihatidan yuqori darajada tashkil etilishi tushuniladi. Bu tushuncha xizmat ko'rsatish jarayonining barcha bosqichlarini – turistni jalb qilishdan tortib, xizmat ko'rsatish va xizmatdan keyingi aloqalargacha bo'lgan jarayonlarni qamrab oladi.

Mehmondo'stlik industriyasida samaradorlik faqatgina moliyaviy natijalar bilan emas, balki mijozlar qoniqishi, xizmat sifati, takroriy tashriflar soni va ijobiy imidj bilan ham o'lchanadi. Shu sababli turistik xizmatlar samaradorligi iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional omillarning uyg'unligida shakllanadi. Xususan, xizmat ko'rsatish madaniyati, xodimlarning malakasi, texnologik ta'minot va boshqaruv mexanizmlarining zamonaviyligi ushbu samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xizmatlar samaradorligini baholashda asosiy ko'rsatkichlar sifatida xizmat sifati indeksi, turistlar qoniqish darajasi, xizmatdan foydalanish chastotasi, shikoyatlar soni va moliyaviy rentabellik ko'rsatkichlari qo'llaniladi. Ushbu indikatorlar asosida xizmatlar bozoridagi raqobatbardoshlik darajasi aniqlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot turizm va mehmondo'stlik industriyasini rivojlantirishda turistik xizmatlar samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'lib, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish uchun kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida sifat va miqdoriy tahlil usullari uyg'unlashtirilib, xizmatlar samaradorligini aniqlash va baholashning nazariy hamda amaliy jihatlari chuqur o'rganildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida xizmatlar iqtisodiyoti, turizm menejmenti, mehmondo'stlik industriyasi nazariyasi, barqaror turizm konsepsiyasi hamda servis sifati menejmenti (Total Quality Management, SERVQUAL modeli) yondashuvlaridan foydalanildi. Ushbu konsepsiyalar turistik xizmatlar sifatini, turistlar qoniqishini va xizmatlar samaradorligini o'lchashda metodologik asos bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy usullar qo'llanildi:

Birinchidan, tahliliy va mantiqiy umumlashtirish usullari yordamida turizm va mehmondo'stlik industriyasida xizmatlar samaradorligiga oid ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda xalqaro tajriba tizimli o'rganildi. Bu orqali muammoning nazariy asoslari shakllantirildi.

Ikkinchidan, statistik tahlil usuli asosida turizm sohasi rivoji, turistlar oqimi, xizmatlar hajmi va sifati bo'yicha rasmiy ma'lumotlar tahlil qilindi. Mazkur usul xizmatlar samaradorligining dinamikasini aniqlash va hududlararo taqqoslashni amalga oshirish imkonini berdi.

Uchinchidan, so'rovnoma va intervyu usullari orqali turistlar va turistik xizmat ko'rsatuvchi subyektlar (mehmonxonalar, turoperatorlar, restoranlar) fikrlari o'rganildi. So'rovnomalarda SERVQUAL modeli asosida tuzilib, xizmat sifati, xodimlar muomalasi, qulayliklar, narx va umumiy qoniqish darajasi baholandi.

To'rtinchidan, taqqoslash va benchmarking usullari yordamida mahalliy va xorijiy turistik xizmat ko'rsatish amaliyoti solishtirildi. Bu orqali ilg'or tajribalarni aniqlash va ularni milliy sharoitga moslashtirish yo'llari ishlab chiqildi.

Beshinchidan, iqtisodiy-matematik va indeks usullari asosida xizmatlar samaradorligi ko'rsatkichlari (rentabellik, xizmat sifati indeksi, mijozlar qoniqishi indeksi) hisoblandi hamda ularning turizm daromadlariga ta'siri baholandi.

Oltinchidan, tizimli yondashuv asosida turistik xizmatlar bozori yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqilib, uning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilindi. Bu xizmatlar samaradorligini oshirishga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Natijada qo'llanilgan metodologik yondashuvlar turizm va mehmondo'stlik industriyasida xizmatlar samaradorligini kompleks baholash, muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar.

Mazkur bo'limda turizm va mehmondo'stlik industriyasida turistik xizmatlar samaradorligini oshirish masalalari empirik va tahliliy asosda baholanadi. Tadqiqot jarayonida mehmonxona, transport, ovqatlanish hamda ekskursiya xizmatlari bo'yicha olingan ma'lumotlar asosida xizmatlar sifati, turistlar qoniqishi va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari o'rganildi.

1. Turistik xizmatlar samaradorligining hozirgi holati tahlili

Tahlil natijalariga ko'ra, turizm xizmatlari bozorida xizmat turlarining ko'payishi bilan bir qatorda ularning sifati o'rtasida sezilarli tafovutlar mavjud. Ayrim mehmonxonalar va turistik firmalarda xizmatlar xalqaro standartlarga mos holda tashkil etilgan bo'lsa, boshqa subyektlarda servis sifati yetarli darajada emasligi kuzatiladi. Bu holat turistlar qoniqishi darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, turistlarning asosiy qoniqmasligi xodimlar bilan muloqot sifati, xizmat ko'rsatish tezligi va qo'shimcha servislarning yetarli emasligi bilan bog'liq. Shu bilan birga, raqamli xizmatlardan (onlayn bron, elektron to'lovlar, mobil ilovalar) foydalangan turistlar an'anaviy usullardan foydalanganlarga nisbatan yuqori qoniqish darajasini bildirgan.

2. Xizmat sifati va turistlar qoniqishi o'rtasidagi bog'liqlik

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko'ra, xizmat sifati indeksi bilan turistlar qoniqishi o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Xizmat sifati 1 birlikka oshganda, turistlar qoniqishi o'rtacha 0,7–0,8 birlikka ortishi kuzatildi. Bu esa mehmondo'stlik industriyasida sifat menejmenti tizimini joriy etish muhimligini tasdiqlaydi.

Ayniqsa, xodimlarning professional tayyorgarligi va muomala madaniyati eng yuqori ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida aniqlangan. Bu shuni ko'rsatadiki, inson omiliga qaratilgan investitsiyalar xizmatlar samaradorligini oshirishda eng yuqori natijani beradi.

3. Raqamlashtirishning xizmatlar samaradorligiga ta'siri

Tahlil shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarni joriy etgan turistik korxonalarda xizmat ko'rsatish tezligi 25–30 foizga, mijozlar qoniqishi esa o'rtacha 20 foizga oshgan. Onlayn bronlash va CRM tizimlaridan foydalanuvchi mehmonxonalar daromadi an'anaviy tizimga asoslangan mehmonxonalarga nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari, mobil ilovalar va raqamli marketing vositalari orqali xizmatlarni targ'ib qilish turistlar oqimini oshirib, bozor segmentatsiyasini yanada aniqroq olib borish imkonini berdi.

4. Barqaror turizm omillarining ta'siri

Mahalliy aholining turizm xizmatlariga jalb etilishi va ekologik mas'uliyatli amaliyotlarni qo'llagan subyektlarda xizmatlar samaradorligi barqarorroq ekanligi aniqlangan. Bunday subyektlarda turistlarning takroriy tashrif buyurish ehtimoli yuqori bo'lib, uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlik ta'minlanmoqda.

5. Tadqiqot natijalari

O'tkazilgan tahlillar asosida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

- Turistik xizmatlar samaradorligi xizmat sifati, xodimlar malakasi va raqamlashtirish darajasi bilan bevosita bog'liq.

- Xizmat sifati va turistlar qoniqishi o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjud.

- Raqamli texnologiyalarni joriy etish xizmatlar tezkorligini va daromadni sezilarli oshiradi.

- Barqaror turizm tamoyillarini qo'llash xizmatlar samaradorligining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi.

Ushbu natijalar turizm va mehmondo'stlik industriyasida xizmatlar samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

Turistik xizmatlar samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar:

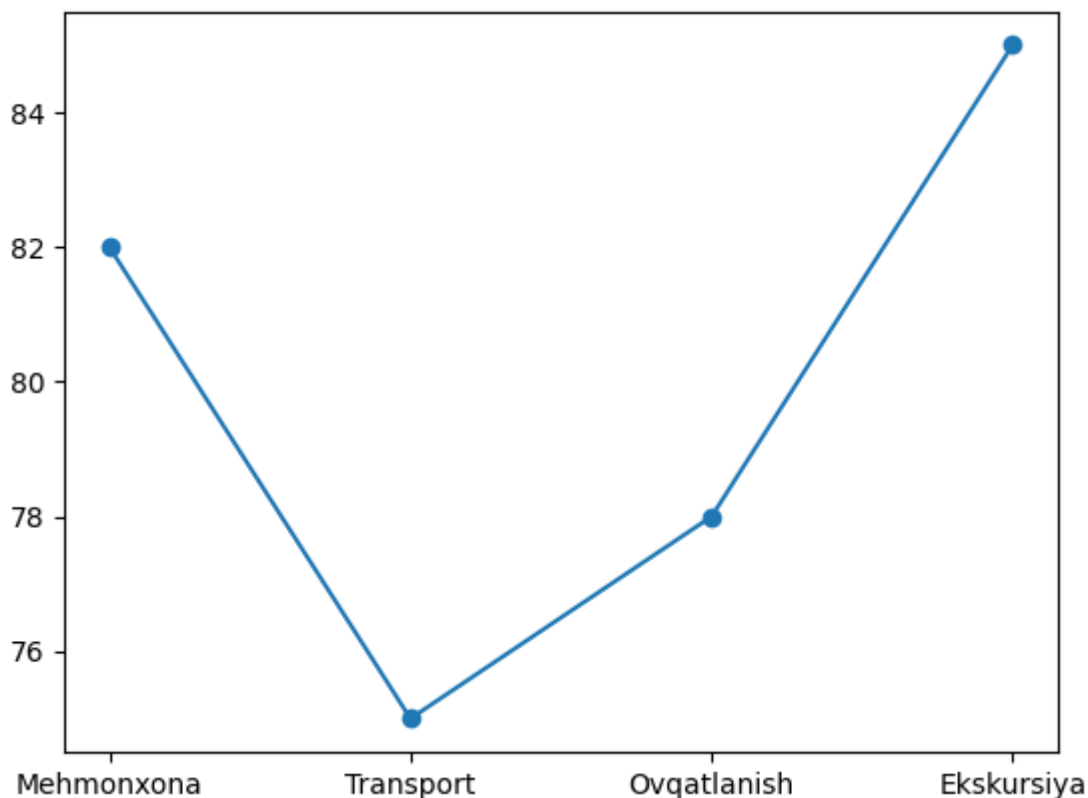
Turistik xizmatlar samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni bir nechta guruhlariga ajratish mumkin: tashkiliy-boshqaruv, texnologik, inson omili, marketing va institutsional omillar.

Tashkiliy-boshqaruv omillari turistik korxonalarning ichki boshqaruv tizimi, strategik rejalashtirish darajasi va xizmatlar jarayonining optimalligi bilan bog'liq. Samarali boshqaruv tizimi

mavjud bo'lgan tashkilotlarda resurslardan oqilona foydalanish, xizmatlarni tezkor va sifatli ko'rsatish imkoniyati yuqori bo'ladi.

Texnologik omillar raqamlashtirish, avtomatlashtirish va innovatsion texnologiyalardan

foydalanish darajasi bilan belgilanadi. Bugungi kunda onlayn bronlash tizimlari, CRM platformalar, elektron to'lovlar va mobil ilovalar turistik xizmatlar samaradorligini sezilarli oshirib, mijozlar uchun qulaylik yaratmoqda.

1-rasm. Turizm xizmat turlari bo'yicha qoniqish darajalari

Inson omili esa mehmondo'stlik industriyasida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xodimlarning professional tayyorgarligi, muloqot madaniyati, xorijiy tillarni bilishi va mijozlarga yo'naltirilganligi xizmatlar sifatini belgilovchi muhim mezonlardir. Malakali va motivatsiyalangan kadrlar mavjud bo'lgan muassasalarda turistlarning qoniqish darajasi yuqori bo'ladi.

Marketing omillari esa turistik mahsulotni to'g'ri targ'ib qilish, brendlash va bozorda pozitsiyalash bilan bog'liq. Raqobat sharoitida xizmatlar samaradorligi ko'p jihatdan axborot yetkazish tezligi va aniqligiga bog'liq.

Raqamli transformatsiya turizm va

mehmondo'stlik industriyasida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar va mobil platformalar xizmat ko'rsatish jarayonlarini yanada shaffof, tezkor va moslashuvchan qilmoqda.

Masalan, onlayn bronlash tizimlari mehmonxona va transport xizmatlaridan foydalanishni soddalashtirib, turistlar vaqtini tejaydi. Shuningdek, raqamli marketing vositalari orqali turistlar ehtiyojlariga moslashtirilgan xizmatlarni taklif qilish imkoniyati yuzaga keladi. Bu esa xizmatlardan foydalanish samaradorligini oshiradi va daromadni ko'paytiradi.

Virtual reallik texnologiyalari orqali turistik obyektlarni oldindan ko'rsatish, mobil ilovalar orqali yo'nalishlarni rejalashtirish va elektron sharhlar tizimi xizmatlar sifati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi. Natijada xizmat ko'rsatuvchi subyektlar doimiy ravishda o'z faoliyatini takomillashtirishga majbur bo'ladi.

Barqaror turizm konsepsiyasi doirasida xizmatlar samaradorligi faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va ekologik samaradorlikni ham qamrab olishi zarur. Turistik xizmatlarni tashkil etishda mahalliy aholini jalb qilish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va madaniy merosni asrash muhim yo'nalishlar hisoblanadi.

Mahalliy tadbirkorlarni turizm xizmatlariga jalb etish hududiy iqtisodiyotning rivojlanishiga xizmat qiladi va turistlar uchun autentik tajriba yaratadi. Ekologik jihatdan mas'uliyatli xizmatlar esa uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlab, turizm resurslarining saqlanishiga zamin yaratadi.

Xulosa va takliflar.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, turizm va mehmondo'stlik industriyasini rivojlantirishda turistik xizmatlar samaradorligini oshirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xizmatlar sifati, raqamlashtirish darajasi, xodimlar malakasi va barqaror turizm tamoyillarining joriy etilishi turistik korxonalar faoliyatining natijadorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'tkazilgan tahlillar asosida xizmat sifati bilan turistlar qoniqishi o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Ayniqsa, mehmondo'stlik industriyasida inson omili — ya'ni xodimlarning kasbiy tayyorgarligi, muloqot madaniyati va mijozlarga yo'naltirilganligi xizmatlar

samaradorligini belgilovchi asosiy faktor ekanligi tasdiqlandi. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish xizmat ko'rsatish tezligi va aniqligini oshirib, turistik korxonalar daromadini ko'paytirishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, barqaror turizm tamoyillariga asoslangan xizmat ko'rsatish modeli uzoq muddatli iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynashi aniqlandi. Mahalliy aholining turizm jarayonlariga jalb etilishi, ekologik mas'uliyatli xizmatlar va madaniy merosni asrashga qaratilgan yondashuvlar turistlarning takroriy tashrif buyurish ehtimolini oshiradi.

Umuman olganda, turistik xizmatlar samaradorligini oshirish turizm va mehmondo'stlik industriyasining raqobatbardoshligi, barqarorligi va xalqaro bozordagi mavqeini mustahkamlashning asosiy sharti hisoblanadi.

O'tkazilgan tadqiqot va olingan natijalarga asoslanib quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- Xizmat sifati menejmenti tizimini joriy etish
- Mehmonxona, restoran va turoperatorlarda SERVQUAL va ISO xizmat sifati standartlariga asoslangan monitoring tizimini joriy etish orqali xizmatlar darajasini doimiy nazorat qilish zarur.

- Kadrlar salohiyatini oshirish
- Mehmondo'stlik industriyasi xodimlari uchun doimiy treninglar, xorijiy tillar, mijozlar bilan muloqot va raqamli ko'nikmalar bo'yicha qayta tayyorlash dasturlarini yo'lga qo'yish lozim.

- Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish
- Onlayn bronlash, elektron to'lovlar, CRM va mobil ilovalarni barcha turistik xizmat

ko'rsatuvchi subyektlarda joriy etish xizmatlar samaradorligini sezilarli oshiradi.

- Turistik xizmatlarni diversifikatsiyalash
Ekoturizm, agro-turizm, madaniy va ziyorat turizmi yo'nalishlari bo'yicha yangi servis paketlarini ishlab chiqish orqali turistlar ehtiyojlarini kengroq qamrab olish zarur.

- Barqaror turizm tamoyillarini kuchaytirish
Ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, mahalliy aholini turizm xizmatlariga jalb qilish va tabiiy hamda madaniy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash kerak.

- Hududiy brendlash va marketingni kuchaytirish

Xususan, Samarkand viloyatining turistik salohiyatini (ekoturizm, tarixiy va madaniy obyektlar) raqamli marketing orqali faol targ'ib qilish xizmatlar samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, turistik xizmatlar samaradorligini oshirish turizm va mehmondo'stlik industriyasining raqobatbardoshligi, iqtisodiy samaradorligi va barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy shartlardan biridir. Shu bois, ushbu yo'nalishda kompleks, innovatsion va tizimli yondashuvni joriy etish dolzarb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi". — Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. "Turizm sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". — Toshkent, 2023.
3. UNWTO. International Tourism Highlights. — Madrid: World Tourism Organization, 2023.
4. Kotler, P., Bowen, J., Makens, J. Marketing for Hospitality and Tourism. — 7th ed. — Pearson Education, 2022.
5. Lovelock, C., Wirtz, J. Services Marketing: People, Technology, Strategy. — 9th ed. — Pearson, 2021.
6. Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., Gremler, D. Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm. — McGraw-Hill, 2020.
7. Parasuraman, A., Zeithaml, V., Berry, L. SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. — Journal of Retailing, 1988.
8. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Turizm sohasining asosiy ko'rsatkichlari. — Toshkent, 2023.
9. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi. O'zbekiston turizmi rivoji bo'yicha yillik hisobot. — Toshkent, 2023.
10. Xoliqulov A., Saidova N. O'zbekistonda turizm xizmatlarini rivojlantirish masalalari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
11. Abdullayev M. Mehmondo'stlik industriyasida xizmat sifati menejmenti. — Toshkent: Fan, 2022.
12. Middleton, V. T. C., Clarke, J. Marketing in Travel and Tourism. — Routledge, 2019.

XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSH LIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

X.X.Ko'charov

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Surxondaryo, O'zbekiston.

OPEN ACCESS
HCSD

Correspondence

Ko'charov Xurshid Xurram o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti Raqamli iqtisodiyot kafedrası
o'qituvchisi

Email: xurshidd96@ya.ru

Tel: +998 88 226 88 82

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral
with regard to jurisdictional claims in
published maps and institutional
affiliations.

Copyright: Journal Human capital and
social development © 2 by Samarkand
State University is licensed
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar tasniflanib, ularning o'zaro bog'liqligi va xizmatlar sohasi xususiyatlariga mos jihatlari ochib beriladi. Shuningdek, xizmat ko'rsatish korxonalari raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan takomillashtirish yo'nalishlari asoslab beriladi. Maqola natijalari xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish va raqobat ustunligini mustahkamlash bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish sohasi, raqobatbardoshlik, ichki omillar, tashqi omillar, xizmatlar bozori, samaradorlik.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕКТОРА УСЛУГ, И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ ПОВЫШЕНИЯ

Аннотация: В данной статье на основе системного подхода анализируются основные факторы, влияющие на конкурентоспособность предприятий, работающих в секторе услуг. В ходе исследования классифицируются внутренние и внешние факторы, влияющие на конкурентоспособность, выявляются их взаимосвязи и аспекты, соответствующие характеристикам сектора услуг. Также обосновываются области улучшения, направленные на повышение конкурентоспособности предприятий сферы услуг. Результаты статьи служат для разработки научно-практических выводов об эффективной организации деятельности предприятий сектора услуг и укреплении их конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: сектор услуг, конкурентоспособность, внутренние факторы, внешние факторы, рынок услуг, эффективность.

FACTORS AFFECTING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE SERVICE SECTOR AND DIRECTIONS FOR IMPROVING THEM

Annotation: This article analyzes the main factors affecting the competitiveness of enterprises operating in the service sector based on a systematic approach. During the study, internal and external factors affecting competitiveness are classified, their interrelationships and aspects corresponding to the characteristics of the service sector are revealed. Also, areas of improvement aimed at increasing the competitiveness of service enterprises are substantiated. The results of the article serve to develop scientific and practical conclusions on the effective organization of the activities of enterprises in the service sector and strengthening their competitive advantage.

Keywords: service sector, competitiveness, internal factors, external factors, service market, efficiency.

Kirish

Xizmat ko'rsatish sohasining milliy iqtisodiyotdagi ulushi ortib borar ekan, ushbu sohada faoliyat yurituvchi korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlash masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xizmatlar bozorining kengayishi, iste'molchilar ehtiyojlarining murakkablashuvi va raqobatning kuchayishi korxonalar faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilishni talab etadi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish korxonalari raqobatbardoshligi ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi va bu omillarni bir-biridan ajratilgan holda ko'rib chiqish to'liq va aniq xulosalar chiqarish imkonini bermaydi. Ayniqsa, xizmatlarning nomoddiyligi, iste'molchi bilan bevosita aloqadorligi va bozor talablariga tezkor moslashuv zarurati ushbu sohada raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi omillarni kompleks yondashuv asosida o'rganishni taqozo etadi.

Ilmiy adabiyotlarda raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi omillar turli yo'nalishlarda tadqiq etilgan bo'lsa-da, xizmat ko'rsatish sohasiga xos jihatlarni hisobga olgan holda ichki va tashqi omillarni tizimli tarzda tahlil qilish masalasi yetarli darajada umumlashtirilmagan. Shu sababli xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularni takomillashtirish yo'nalishlarini asoslash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning maqsadi xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni tizimlashtirish, ularning o'zaro ta'sirini tahlil qilish hamda raqobatbardoshlikni oshirishga

qaratilgan takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashdan iboratdir.

Mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlili

Xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar masalasi xorijiy va milliy ilmiy adabiyotlarda turli nazariy va amaliy yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlarni mazmunan bir nechta asosiy ilmiy yo'nalishlarga ajratish mumkin.

Birinchi yo'nalishda raqobatbardoshlik omillari umumiy iqtisodiy va strategik boshqaruv nuqtayi nazaridan o'rganilgan. Masalan, Michael Porter raqobatbardoshlikni korxonaning bozor sharoitida raqobatchilarga nisbatan ustunlikka erishish qobiliyati sifatida talqin qilib, ushbu ustunlik xarajatlar, differensiasiya va fokus strategiyalari orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Biroq Porterning yondashuvi asosan ishlab chiqarish tarmoqlariga yo'naltirilgan bo'lib, xizmat ko'rsatish sohasida iste'molchi bilan bevosita aloqadorlik kabi omillar yetarli darajada hisobga olinmagan.

Ikkinchi yo'nalishda xizmat ko'rsatish sohasiga xos omillar alohida tadqiq etilgan. Xususan, Christian Grönroos xizmatlar marketingi nazariyasida xizmat sifati, iste'molchi qoniqishi va xizmat ko'rsatish jarayonining tashkil etilishi raqobatbardoshlikning asosiy omillari ekanini asoslab beradi. Uning fikricha, xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlik moddiy resurslardan ko'ra ko'proq inson omili va munosabatlar sifati bilan belgilanadi.

Uchinchi yo'nalishda raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi ichki omillar — boshqaruv sifati, kadrlar salohiyati va tashkiliy moslashuvchanlik

— ustuvor ahamiyat kasb etadi. Henry Mintzberg boshqaruv tuzilmalari va strategik moslashuvchanlikni korxona raqobatbardoshligining muhim manbai sifatida ko'rsatib, ayniqsa xizmat ko'rsatish sohasida qat'iy ierarxik tuzilmalar emas, balki moslashuvchan va jarayonga yo'naltirilgan boshqaruv tizimlari samaraliroq ekanini ta'kidlaydi.

To'rtinchi yo'nalishda xizmat ko'rsatish korxonalari raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi tashqi va institutsional omillar tadqiq etilgan. Douglass North institutsional iqtisodiyot doirasida korxonalar faoliyati samaradorligi va raqobatbardoshligi huquqiy-me'yoriy muhit, bozor infratuzilmasi va ishonch institutlari bilan bevosita bog'liqligini asoslaydi. Bu yondashuv xizmat ko'rsatish sohasida tashqi omillarning raqobatbardoshlikka kuchli ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Milliy ilmiy adabiyotlarda ham xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi omillar masalasi muayyan darajada yoritilgan. Jumladan, R.X. Xalilov va B.T. Mirzayev tadqiqotlarida xizmatlar sohasini rivojlantirishda kadrlar salohiyati, boshqaruv samaradorligi va bozor infratuzilmasining roli alohida ta'kidlangan. Biroq ushbu tadqiqotlarda ichki va tashqi omillarning o'zaro bog'liqligi hamda ularning kompleks ta'siri yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Shuningdek, mahalliy tadqiqotlarda xizmat ko'rsatish korxonalari raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar ko'pincha umumiy iqtisodiy omillar doirasida ko'rib chiqilib, xizmatlar sohasining nomoddiyligi, iste'molchi ishtirokining yuqoriligi va

moslashuvchanlik talablari yetarli darajada chuqur tahlil qilinmagan.

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar bo'yicha muhim ilmiy izlanishlar mavjud bo'lsa-da, ularning aksariyati alohida omillar yoki tor yo'nalishlar doirasida cheklangan. Shu sababli ichki va tashqi omillarni xizmat ko'rsatish sohasiga xos jihatlarni hisobga olgan holda tizimli va kompleks tarzda tahlil qilish zarurati mazkur maqolaning ilmiy asosini tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillarni nazariy va tizimli yondashuv asosida o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida mantiqiy tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali xizmat ko'rsatish korxonalari raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar aniqlanib, ularning o'zaro bog'liqligi baholandi. Tadqiqot empirik hisob-kitoblarga emas, balki konseptual tahlilga asoslangan bo'lib, uning asosiy natijasi xizmat ko'rsatish sohasiga xos raqobatbardoshlik omillarini tizimlashtirishdan iboratdir.

Tahlil va natijalar.

Xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur jarayon murakkab va ko'p omilli xarakterga ega bo'lib, ichki va tashqi omillarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasida shakllanadi. Xizmatlar sohasining nomoddiyligi, iste'molchi bilan bevosita aloqadorligi va bozor talablariga tezkor moslashuv zarurati raqobatbardoshlikni baholash va

boshqarishda kompleks yondashuvni talab etadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi

omillar shartli ravishda ichki va tashqi guruhlariga ajratiladi. Ushbu tasnif omillarning kelib chiqish manbai va boshqariluvchanlik darajasini aniqlash imkonini beradi.

1-jadval

Xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar tizimi

Omillar guruhi	Asosiy omillar	Raqobatbardoshlikka ta'sir mexanizmi
Ichki omillar	Xizmat sifati	Iste'molchi qoniqishi va sodiqligini oshiradi
	Kadrlar salohiyati	Xizmat jarayonlari samaradorligini ta'minlaydi
	Boshqaruv va tashkiliy moslashuvchanlik	Bozor talablariga tezkor moslashish imkonini beradi
	Marketing faoliyati	Bozorda pozitsiyalanishni kuchaytiradi
Tashqi omillar	Bozor raqobati	Innovatsion va sifatli xizmatlar taklifini rag'batlantiradi
	Iste'molchilar talabi	Xizmatlar tarkibi va sifati shakllanishiga ta'sir qiladi
	Huquqiy-me'yoriy muhit	Faoliyat sharoitlari va cheklovlarni belgilaydi
	Iqtisodiy sharoitlar	Xarajatlar va narx siyosatiga ta'sir ko'rsatadi

1-jadvalda xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar tizimli yondashuv asosida ichki va tashqi guruhlariga ajratilgan holda keltirilgan. Ushbu tasnif xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyatida raqobatbardoshlikning shakllanish mexanizmini chuqurroq anglash imkonini beradi hamda omillarning boshqariluvchanlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Jadvalda keltirilgan ichki omillar xizmat ko'rsatish korxonasining bevosita boshqaruv ta'siri ostida bo'lib, raqobatbardoshlikka tezkor va to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Xususan, xizmat sifati xizmatlar sohasida raqobatbardoshlikning asosiy manbai hisoblanadi. Xizmat sifati iste'molchi tomonidan subyektiv baholanganligi sababli, uning yuqori darajada ta'minlanishi iste'molchi qoniqishi va sodiqligini oshirib, korxonaning

bozordagi obro'sini mustahkamlaydi. Bu holat xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni faqat narx omili orqali izohlash yetarli emasligini ko'rsatadi.

Ichki omillar tarkibidagi kadrlar salohiyati xizmat ko'rsatish jarayonlarining samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Xizmatlar sohasida inson omilining ustuvorligi sababli, xodimlarning kasbiy tayyorgarligi, muloqot madaniyati va xizmat ko'rsatish ko'nikmalari raqobatbardoshlikni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, kadrlar salohiyatiga investitsiyalar kiritish xizmat ko'rsatish korxonalarida uzoq muddatli raqobat ustunligini ta'minlaydi.

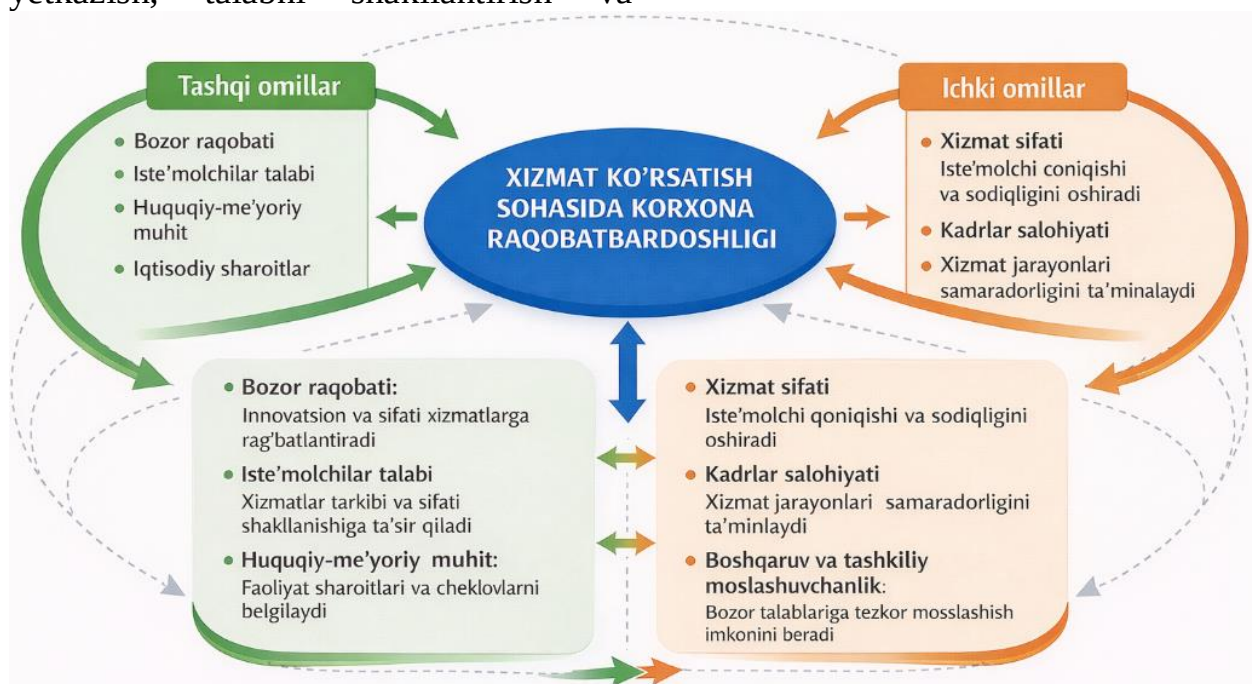
Boshqaruv va tashkiliy moslashuvchanlik ham ichki omillar orasida muhim o'rin tutadi. Xizmatlar bozori tez o'zgaruvchan bo'lgani sababli,

boshqaruv qarorlarini tez va samarali qabul qilish, xizmat jarayonlarini qayta tashkil etish qobiliyati raqobatbardoshlikni oshiradi. Jadvaldagi ushbu omil xizmat ko'rsatish korxonalarida raqobatbardoshlikni statik holat sifatida emas, balki doimiy moslashuvni talab etuvchi jarayon sifatida qarash zarurligini tasdiqlaydi.

Ichki omillar tarkibidagi marketing faoliyati xizmat ko'rsatish korxonalarining bozorda to'g'ri pozitsiyalanishini ta'minlab, iste'molchilar bilan samarali kommunikatsiyani yo'lga qo'yadi. Marketing faoliyatining samarali tashkil etilishi xizmatlar haqida axborot yetkazish, talabni shakllantirish va

raqobatchilardan ajralib turishga xizmat qiladi. Bu esa raqobatbardoshlikni mustahkamlovchi muhim omil hisoblanadi.

Jadvalda aks ettirilgan tashqi omillar esa korxona faoliyati uchun umumiy muhitni belgilab beradi va raqobatbardoshlikning barqarorligini ta'minlovchi omillar sifatida namoyon bo'ladi. Bozor raqobati xizmat ko'rsatish korxonalarini xizmat sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va xarajatlarni optimallashtirishga majbur etadi. Raqobat muhitining mavjudligi raqobatbardoshlikni oshirishda rag'batlantiruvchi mexanizm sifatida ishlaydi.

1-rasm. Xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillarning o'zaro bog'liqligi

Shuningdek, iqtisodiy sharoitlar (inflyatsiya darajasi, aholining real daromadlari, umumiy iqtisodiy barqarorlik) xizmat ko'rsatish korxonalarining xarajatlar tuzilmasi va narx siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jadvaldagi ushbu omil raqobatbardoshlikning makroiqtisodiy

muhit bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlik alohida omillar ta'siri natijasi emas, balki ularning o'zaro bog'langan tizimi sifatida shakllanadi. Quyidagi rasm mazkur jarayonni konseptual jihatdan ifodalaydi.

1-rasmda xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligining shakllanish jarayoni ichki va tashqi omillarning o'zaro bog'liq tizimi sifatida aks ettirilgan. Mazkur konseptual yondashuv raqobatbardoshlikni alohida omillar yig'indisi sifatida emas, balki ularning dinamik o'zaro ta'siri natijasi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Rasm markazida joylashgan "Xizmat ko'rsatish sohasida korxona raqobatbardoshligi" tushunchasi barcha omillar integratsiyasining yakuniy natijasini ifodalaydi. Ushbu joylashuv raqobatbardoshlik tashqi muhit yoki ichki boshqaruv ta'sirida mustaqil ravishda shakllanmasligini, balki ularning o'zaro uyg'unlashuvi orqali vujudga kelishini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Rasmning chap qismida keltirilgan tashqi omillar bozor raqobati, iste'molchilar talabi, huquqiy-me'yoriy muhit va iqtisodiy sharoitlarni o'z ichiga oladi. Ushbu omillar xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyat yuritadigan muhitni belgilab beradi. Xususan, bozor raqobati korxonalarni innovatsion yondashuvlar va sifatli xizmatlar taklif etishga undasa, iste'molchilar talabi xizmatlar tarkibi va sifati shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy-me'yoriy muhit va iqtisodiy sharoitlar esa korxona faoliyati uchun umumiy cheklovlar va imkoniyatlarni belgilovchi institutsional omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Rasmning o'ng qismida joylashgan ichki omillar xizmat sifati, kadrlar salohiyati, xizmat jarayonlarining samaradorligi hamda boshqaruv va tashkiliy moslashuvchanlikni qamrab oladi. Ushbu omillar korxonaning ichki salohiyatini aks ettirib, tashqi bozor sharoitlariga qanday darajada moslasha olishini belgilaydi. Xizmatlar sohasida inson omilining ustuvorligi sababli,

kadrlar salohiyati va xizmat ko'rsatish jarayonlarining sifati raqobatbardoshlikning asosiy manbalari sifatida ko'rsatilgan.

Rasmda ichki va tashqi omillar o'rtasidagi strelkalar ularning ikki tomonlama va uzluksiz o'zaro ta'sirini ifodalaydi. Tashqi bozor omillari ichki boshqaruv qarorlarini shakllantirishga ta'sir etsa, ichki omillarning rivojlanishi korxonaning tashqi muhitga moslashish darajasini belgilaydi. Bu holat xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni boshqarishda faqat ichki resurslarni rivojlantirish yoki faqat bozor sharoitlarini hisobga olish yetarli emasligini ko'rsatadi.

Rasmning quyi qismida ichki va tashqi omillar o'zaro bog'langan holda xizmat sifati, iste'molchi qoniqishi va boshqaruv moslashuvchanligi orqali raqobatbardoshlikni mustahkamlashi tasvirlangan. Ushbu aylanishli bog'lanish xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikning doimiy takomillashuv jarayoni ekanini anglatadi. Xizmat sifati oshishi iste'molchi qoniqishini kuchaytiradi, bu esa bozor talabiga moslashish va boshqaruv jarayonlarini yanada samarali tashkil etishga turtki beradi.

Xulosa.

Mazkur tadqiqotda xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi korxonalar raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar tizimli va kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. O'tkazilgan ilmiy tahlillar xizmatlar sohasida raqobatbardoshlikning shakllanishi alohida omillar ta'siri bilan emas, balki ichki va tashqi omillarning o'zaro uyg'unlashgan tizimi natijasida vujudga kelishini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, xizmat ko'rsatish sohasida ichki omillar —

xizmat sifati, kadrlar salohiyati, xizmat jarayonlarining samaradorligi, boshqaruv va tashkiliy moslashuvchanlik — raqobatbardoshlikning bevosita va tezkor manbai hisoblanadi. Ushbu omillar korxonaning iste'molchi ehtiyojlariga moslashish darajasini belgilab, xizmatlar bozorda barqaror raqobat ustunligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, tashqi omillar — bozor raqobati, iste'molchilar talabi, huquqiy-me'yoriy muhit va umumiy iqtisodiy sharoitlar — xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyat yuritadigan institutsional va bozor muhitini belgilaydi. Ushbu omillarning barqarorligi va shaffofligi raqobatbardoshlikning uzoq muddatli mustahkamlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ichki va tashqi omillarning o'zaro bog'liqligi xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni boshqarishda faqat

ichki resurslarni rivojlantirish yoki faqat bozor sharoitlariga moslashish yetarli emasligini ko'rsatadi.

Raqobatbardoshlikni oshirish uchun ushbu omillarni muvofiqlashtirishga asoslangan kompleks yondashuv zarur.

Taklif etilgan omillar tizimi va konseptual model xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligini tahlil qilish va baholash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi hamda ushbu yo'nalishda keyingi ilmiy tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari xizmat ko'rsatish sohasida korxonalar raqobatbardoshligini oshirish masalalarini ilmiy jihatdan asoslash, ushbu jarayonning murakkab va ko'p omilli xarakterini ochib berish hamda milliy iqtisodiyot sharoitida samarali raqobat strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Porter M.E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. – New York: Free Press, 2008.
2. Grönroos C. Service Management and Marketing– Chichester: Wiley, 2007.
3. Kotler P., Keller K.L. Marketing Management. – Pearson Education, 2016.
4. Mintzberg H. Structure in Fives: Designing Effective Organizations. – New Jersey: Prentice Hall, 2009.
5. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
6. Rodrik D. Economic Rules: The Rights and Wrongs of the Dismal Science. – New York: W.W. Norton & Company, 2015.
7. OECD. Services Policy and Competitiveness– Paris: OECD Publishing, 2018
8. World Bank. Service Sector Development and Competitiveness. – Washington, DC, 2020.
9. Xalilov R.X. Xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni oshirish masalalari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
10. Mirzayev B.T. Xizmatlar bozorining rivojlanish omillari // Iqtisodiyot va innovatsiyalar. – 2021. – №3. – B. 45–53.
11. To'xtasinov M.S. Xizmat ko'rsatish sohasida raqobat va samaradorlik // Bozor, pul va kredit. – 2022. – №6. – B. 61–68.
12. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Xizmatlar sohasi bo'yicha statistik ma'lumotlar. – Toshkent, 2023.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТЕРМИНУ «ИНВЕСТИЦИИ»

А.А.Шерматов

Самаркандского института экономики и сервиса, Самарканд, Узбекистан.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Шерматов Ахрор Абдихакимович

Преподаватель Самаркандского
института экономики и сервиса

Email: axrorshermatov@gmail.com

Tel: +998 93 724 05 64

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:

Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Аннотация. В данной статье анализируется понятие инвестиций и их экономическая сущность. Проанализированы различные определения инвестиций, подходы зарубежных и отечественных экономистов. Инвестиции – это долгосрочные, долгосрочные вложения капитала в различные отрасли, социально-экономические программы, инновации, предпринимательские проекты в своей стране или за рубежом с целью развития экономики, то есть инвестиции – это вложения с целью получения будущей прибыли. Инвестиции влияют на экономический рост и развитие внешней торговли, её состояние и перспективы изучаются на примере Узбекистана. Результаты исследования включают рекомендации по совершенствованию инвестиционных стратегий и привлечению иностранных инвестиций.

Ключевые слова: инвестиции, экономический рост, экономическое развитие, деньги, инвестиционная среда, инвестор, прибыль, предприятия

**INVESTETSIYA ATAMASIGA ILMIY-NAZARIY
YONDASHUV ASOSIDA TAHLIL**

Annotatsiya: Ushbu maqolada investitsiya tushunchasi va uning iqtisodiy mohiyati tahlil qilingan. Investetsiyaga berilgan turlicha ta'riflar, xorijiy va milliy iqtisodchilarning yondashuvlari tahlil qilingan. Investitsiya bu iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o'z mamlakatida yoki chet ellarda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq, muddatli kapital kiritish, ya'ni investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag'lar qo'yish hisoblanadi. Investetsiya iqtisodiy o'sish va tashqi savdo rivojlanishiga ta'sir qilib, muhiti, uning istiqbollari O'zbekiston misolida o'rganildi. Tadqiqot natijalari investitsiya strategiyalarini takomillashtirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: investetsiya, iqtisodiy o'sish, iqtisodiy rivojlanish, pul mablag'lari, investetsiya muhiti, investor, foyda olish, korxonalar

SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES TO THE TERM "INVESTMENTS"

Abstract: This article analyzes the concept of investment and its economic essence. Various definitions of investment, approaches of foreign and national economists are analyzed. Investment is a long-term, long-term capital investment in various sectors, socio-economic programs, innovation, entrepreneurial projects in one's own country or abroad for the purpose of developing the economy, that is, investment is an investment with the aim of obtaining future profit. Investment affects economic growth and foreign trade development, its environment, and its prospects are studied on the example of Uzbekistan. The results of the study include recommendations for improving investment strategies and attracting foreign investment.

Keywords: investment, economic growth, economic development, money, investment environment, investor, profit, enterprises.

Введение

На нынешнем качественном этапе реформ особое значение приобретает реализация Стратегии развития по пяти приоритетным направлениям развития Нового Узбекистана до 2030 года в условиях структурной перестройки экономики. Закон Республики Узбекистан «Об инвестиционной деятельности» от 9 декабря 2014 года в новой редакции определяет инвестиции следующим образом: «Инвестиции – материальные и нематериальные блага, вносимые в объекты предпринимательской деятельности и иных видов деятельности, не запрещенных законодательством, а также права на них, в том числе права интеллектуальной собственности». Исходя из данного определения, под инвестициями понимаются все виды имущественных, финансовых и интеллектуальных активов, вкладываемых или предоставляемых инвесторами в различные отрасли и сферы экономики в рамках закона в целях получения в будущем дохода или достижения социальных выгод. Следовательно, инвестиции рассматриваются как экономические отношения, возникающие в системе финансирования инвестиций на современном этапе. Термин «инвестиции» происходит от латинского слова «invest» и означает «вкладывать», «вкладывать». «Инвестиции состоят из совокупности денежных средств, имущества и интеллектуальных активов, вкладываемых в реализацию различных производственных, коммерческих, социальных, научных, культурных и иных программ и проектов в целях получения прибыли

(дохода) или достижения социальных или экономических выгод». Инвестиции в широком смысле проявляются как мобилизация средств и ресурсов для будущего прироста и получения экономических выгод или иных запланированных результатов (социальных, экологических и иных благ).

Инвестиционный климат и факторы, на него влияющие, формирование государственной инвестиционной программы, порядок реализации и финансирования капитального строительства, оценка эффективности инвестиционных проектов, источники финансирования инвестиционной деятельности, динамика привлечения в них бюджетных, банковских и других финансовых ресурсов, а также возможность получения практических и теоретических знаний по ним будут и далее совершенствоваться.

Одним из необходимых условий разработки инвестиционной политики, улучшения инвестиционного климата и обеспечения стабильности темпов макроэкономического роста определяется основное содержание стратегии развития. Неоценимая роль инвестиций в определении конкретного направления развития экономики Узбекистана обуславливает необходимость научного изучения вопроса повышения роли инвестиций в устойчивом развитии.

Одним из важных направлений изучения данной проблемы является разработка научных предложений, направленных на решение проблем, связанных с повышением роли инвестиций в устойчивом развитии экономики страны, и их решение, тем самым изучая мнения учёных в

области комплексного исследования экономического и социального содержания и сущности инвестиций. Ведь среди экономистов существуют различные мнения об экономическом содержании и сущности инвестиций, и их вклад в их систематизацию велик.

Тот факт, что понятие инвестиций, одно из основных экономических понятий рыночной экономики, широко и быстро входит в нашу жизнь сегодня, свидетельствует о необходимости понимания его сущности и важности. Увеличение числа новых предприятий с иностранными инвестициями и их создание является результатом пристального внимания нашего государства к этой сфере и создаваемым им для этого возможностям. Поэтому экономическое стимулирование предприятий, привлекающих иностранные инвестиции в нашу страну, и создание необходимых условий являются одним из важнейших вопросов. Инвестиции – это введение в оборот материальных, финансовых и нематериальных активов в целях получения дохода и размещения их в наиболее прибыльных секторах (отраслях).

Анализ литературы и методология

Зарубежные экономисты, такие как У. Шарп, К. Эклунд, Кэмпбелл, Р. Макконнелл, Стэнли, Л. Брю и др., [16] давали различные определения сущности инвестиций. В частности, лауреат Нобелевской премии по экономике (1990) У. Шарп утверждал: «Инвестиции — это отказ от определённой стоимости в настоящем с целью получения (возможно, неопределённой) стоимости в

будущем». Они трактуют значение термина «инвестиции» следующим образом: «Это расставание с деньгами сегодня с целью получения прибыли в будущем» и «Средства могут быть инвестированы в реальные финансовые активы». Они считают, что значение термина «инвестиции» [16] — это отказ от денег сегодня с целью получения прибыли в будущем. По мнению шведского учёного-экономиста К. Эклунда: «Инвестиции – это то, что откладывается на завтрашний день с целью обеспечения больших условий потребления в будущем. Часть их – это потребительские товары, которые не используются в настоящее время и оставляются про запас, а другая часть – ресурсы, направленные на расширение производства». Ряд других зарубежных учёных определяют понятие инвестиций следующим образом: российский экономист И.Ю. Ткаченко утверждает: «Термин инвестиции можно определить как размещение капитала в различных формах с целью его будущего роста», американский учёный П.А. Самуэльсон: «Инвестиции – это отказ от текущего потребления с целью увеличения вложений в будущем»,

Британский экономист Дж. М. Кейнс утверждал: «Инвестиции – это текущий прирост стоимости капитальных вложений, возникший в течение производственного периода. Это часть прибыли этого периода, не использованная на потребление», – а другой российский экономист А. М. Марголин определял их так: «Инвестиции – это вложения капитала в форме денег, целевых банковских вкладов, ценных бумаг, технологий, машин, основных фондов и другого

имущества, а также внедрение имущественных и неимущественных прав, имеющих денежную оценку, в производство и иную деятельность для достижения стратегических целей инвесторов».

Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли, Л. Брю определяют понятие инвестиций следующим образом: «Инвестиции – это увеличение материальных запасов, накопление средств производства и снижение издержек производства». В этом определении не отражены цель и направления инвестиций. Лукинов В.А. дает несколько более полное и точное определение, чем приведенное выше: «Инвестиции – это долгосрочные финансовые вложения государственного и частного капитала в различные отрасли народного хозяйства внутри страны или за рубежом в целях получения прибыли». Российские экономисты А.Ю. Андрианов и С.В. Валдайцев также дают схожее определение инвестиций: «Инвестиции – это долгосрочные финансовые вложения государственного и частного капитала в экономику иностранного государства в целях получения прибыли».

Инвестиции – это вложения в различные отрасли, социально-экономические программы, инновации, предпринимательские проекты в своей стране или за рубежом в целях развития экономики. Долгосрочные капиталовложения, то есть инвестиции, – это вложение средств с целью получения выгод в будущем, и определение термина «инвестиции» также дано отечественными экономистами.

Наши отечественные учёные определили термин «инвестиции» как

долгосрочные вложения капитала в различные отрасли, социально-экономические программы, инновации и предпринимательские проекты в своей стране или за рубежом в целях развития экономики, то есть инвестиции – это вложение средств с целью получения выгод в будущем. Кроме того, профессор Б.Ю. Ходиев и профессор Ш.Ш. Шодмонов определили инвестиции как «Инвестиции - это денежное выражение затрат на восстановление и увеличение основных и оборотных средств, а также на расширение производственных мощностей». Наши ученые исследовали инвестиции в этом определении как затраты на восстановление и увеличение основных и оборотных средств предприятий, а также на расширение производственных мощностей. Н.Г. Каримов изучает процессы, связанные с внедрением стабильной системы налогового законодательства и формированием программы привлечения иностранных инвестиций в экономику, учитывая макроэкономические, законодательные и административные условия и возможности для предприятий с иностранным инвестированием. Д.Г. Гоziбеков в своих научных трудах трактовал сущность инвестиций как финансовой категории и определил ее как «Сущность инвестиций заключается в получении средств из прозрачных и надежных источников, их разумной мобилизации, поддержании стоимости капитала с учетом уровня риска и получении желаемого результата». Профессор Н.Х. Хайдаров определяет сущность инвестиций следующим образом: «Инвестиции – это вложение

средств физическими и юридическими лицами, осуществляющими предпринимательскую деятельность, независимо от форм собственности, а также государством, в какой-либо объект хозяйственной деятельности в рамках закона в целях получения экономической и социальной выгоды».

В научных исследованиях Р.Х. Бозорова исследованы факторы, особенности инвестиционной среды, прямая зависимость привлечения иностранных инвестиций от участия национальной экономики в международных индексах. Ряд наших учёных также дали различные определения инвестиций: «Инвестиции – это денежные средства, целевые вклады банков, акции, другие ценные бумаги, технологии, машины, оборудование, лицензии, кредиты, любое иное имущество или имущественные права, интеллектуальная собственность, вкладываемые в объекты предпринимательской и иной деятельности в целях получения прибыли и достижения положительных социальных результатов»; Н.Х. Хайдаров – «Инвестиции – это расходование средств физическими и юридическими лицами, осуществляющими предпринимательскую деятельность, независимо от форм собственности, или государством на любой объект предпринимательской деятельности в рамках закона в целях получения экономических и социальных результатов».

Заключение

Хотя инвестиции определяются учеными с разных точек зрения, их основное содержание заключается в следующем: долгосрочное вложение

капитала, финансовых и интеллектуальных ресурсов в различные отрасли с целью получения будущей прибыли. В экономически развитых странах инвестиционный процесс зависит от влияния рыночной конъюнктуры, источников финансирования инвестиций и их объемов. В исследованиях П. Михаелы, А. Вакара и Х. Хелиана рассматривается институциональный механизм привлечения иностранных инвестиций в национальную экономику. По результатам исследования отмечается, что качественные институциональные изменения в экономике страны напрямую оказывают положительное влияние на систему привлечения иностранных инвестиций. На основании этих исследований можно увидеть, что эффективность инвестиционного процесса зависит от институциональной среды в стране, стабильности правовой и фискальной системы, а также условий ведения бизнеса. При этом большое значение в увеличении потока иностранных инвестиций имеют налоговые льготы, снижение бюрократических барьеров и создание государством благоприятных условий для инвесторов. В современной мировой экономике инвестиции не ограничиваются капиталовложениями, но и рассматриваются как средство привлечения инновационных технологий и знаний. Поэтому дальнейшее улучшение инвестиционного климата для модернизации национальной экономики и повышения её конкурентоспособности остаётся одним из стратегических направлений.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУР:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–60-son Farmoni. “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi”. — Toshkent, 2022.
2. Хайдаров Н.Х. Вопросы совершенствования финансово-налоговых отношений в инвестиционной деятельности предприятий в условиях либерализации экономики. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. Т.: 2003. 29 с.
3. Каримов Н.Г. Вопросы внедрения рыночных механизмов финансирования инвестиционной деятельности в условиях экономической интеграции. —Т.: Наука и техника, 2007. — 240 с.
4. Mihaela Peres, Waqar Ameer & Helian Xu (2018) The impact of institutional quality on foreign direct investment inflows: evidence for developed and developing countries, Economic Research-Ekonomika Istraživanja, 31:1, 626- 644, DOI: 10.1080/1331677X.2018.1438906 <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1438906>
4. Svitlana Gutkevych. Investment Attractiveness of Industries: Features and Trends.// Baltic Journal of Economic Studies, vol. 5, № 3, 2019. — P.9;
5. Vaxabov A.V.,Xajibakiyev Sh.X.,Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma.T.:«Moliya», 2010. 303-b.
6. B.Y.Xodiyev, Sh.Sh.Shodmonov. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. 2017 y. 454-b.
7. Инвестиции: учеб. /А.Ю. Андрианов, СВ. Валдайцев, П.В. Воробьев и др.— 2-е изд., перераб. и доп. М.:ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. — с58.
8. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. — М.: «Гетос АРВ», 1999. — С. 352.
9. Клас Эклунд. Эффективная экономика: шведская модель. — М.: «Экономика», 1991. — С. 96.
10. Лукинов В.А. Проблемы стабилизации и развития инвестиционно-строительной сферы.-- М.: 1998. 228с.
11. Марголин А.М. Инвестиции. — М.: «РАГС», 2006. — С. 464.
12. Кэмпбелл Р. Макконелл, Станли Л. Брю. Экономикс, принципы, проблемы и политика. 2-том. — М.: «Республика», 1992. — С. 388.
13. Самуэльсон П.А. Экономика: пер. с англ. — М.: «БИНОМ», 1997. — С. 783.
14. Синицин О. Инвестиционный анализ. Теория выбора // Инвестиции в России. № 1-2, 2007
15. Ткаченко И.Ю. Инвестиции: учеб. пособие. — М.: «Академия», 2009. — С. 6.
16. Шарп У., Александр Г., Бейли Дж. Инвестиции. Пер. с. англ. — М.: «Инфра-М», 1997. — С. 16, 979
17. Бозоров Р.Х. Обеспечение широкого участия Узбекистана в мировых индексах — важный фактор повышения привлекательности инвестиционной среды. Научный электронный журнал «Международные финансы и учёт». № 4-5, август-октябрь 2018 г.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHMONXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH MEKANIZMLARI

N.U.Sultanova

“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti, Samarqand, O‘zbekistan.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Sultanova Nigina Utkurovna

“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros
xalqaro universiteti PhD, dots.v.b.

Email: sultanovanigina29@gmail.com

Tel: +998 93 335 99 32

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher’s Note: HCSD stays neutral
with regard to jurisdictional claims in
published maps and institutional
affiliations.

Copyright: Journal Human capital and
social development © 2 by Samarkand
State University is licensed
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxona biznesining raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy mexanizmlar har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida mehmonxonalarda raqamli texnologiyalarning joriy etilishi xizmatlar sifati va operatsion jarayonlar samaradorligiga qanday ta’sir ko’rsatishi o’rganilgan. Xususan, mijozlarga yo’naltirilgan yondashuvni kuchaytirishda CRM tizimlarining ahamiyati yoritilgan bo’lib, onlayn bron qilish platformalari mehmonlar oqimini oshirish va bozor ulushini kengaytirishda muhim vosita sifatida baholangan. Raqamli to’lov tizimlari xizmat ko’rsatish jarayonlarini soddalashtirishi va mijozlar uchun qulaylik yaratishi bilan ajralib turadi. Shuningdek, “aqlli” hudud va avtomatlashtirilgan boshqaruv yechimlarining energiya tejamkorligi hamda xarajatlarni kamaytirishdagi roli tahlil qilingan. Maqolada raqamli innovatsiyalarning mehmonlar tajribasini yaxshilashdagi o’rni alohida ta’kidlangan bo’lib, tadqiqot natijalari raqamlashtirish mehmonxonalarning raqobat afzalliklarini mustahkamlashini ko’rsatdi.

Kalit so’zlar: raqamli iqtisodiyot, mehmonxona biznesi, raqobatbardoshlik, CRM, onlayn bron qilish, raqamli marketing, smart-texnologiyalar, raqamli transformatsiya.

МЕХАНИЗМЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ГОСТИНИЦ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация: В данной статье всесторонне проанализированы современные механизмы, направленные на повышение конкурентоспособности гостиничного бизнеса в условиях цифровой экономики. В ходе исследования изучено влияние внедрения цифровых технологий в гостиницах на качество обслуживания и эффективность операционных процессов. В частности, раскрыта значимость CRM-систем в усилении клиентоориентированного подхода, а онлайн-платформы бронирования оценены как важный инструмент увеличения потока гостей и расширения доли рынка. Цифровые платежные системы отличаются способностью упрощать процессы обслуживания и повышать уровень удобства для клиентов. Кроме того, проанализирована роль «умных» зон и автоматизированных управленческих решений в обеспечении энергоэффективности и снижении издержек. В статье особо подчеркнуто значение цифровых инноваций в улучшении клиентского опыта, а результаты исследования показали, что цифровизация способствует укреплению конкурентных преимуществ гостиниц.

Ключевые слова: цифровая экономика, гостиничный бизнес, конкурентоспособность, CRM, онлайн-бронирование, цифровой маркетинг, умные технологии, цифровая трансформация.

MECHANISMS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF HOTELS IN THE DIGITAL ECONOMY

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of modern mechanisms aimed at enhancing the competitiveness of the hotel business in the context of the digital economy. The study examines the impact of implementing digital technologies in hotels on service quality and the efficiency of operational processes. In particular, the importance of CRM systems in strengthening a customer-oriented approach is highlighted, while online booking platforms are assessed as a key tool for increasing guest flow and expanding market share. Digital payment systems are distinguished by their ability to simplify service processes and enhance customer convenience. In addition, the role of smart zones and automated management solutions in improving energy efficiency and reducing costs is analyzed. The article emphasizes the significance of digital innovations in enhancing the guest experience, and the research findings indicate that digitalization contributes to strengthening the competitive advantages of hotels.

Keywords: digital economy, hotel business, competitiveness, CRM, online booking, digital marketing, smart technologies, digital transformation.

Kirish.

Bugungi kunda turizm industriyasi mamlakatlar iqtisodiyotning keskin rivojlanib borayotgan eng istiqbolli sohalaridan biriga aylanmoqda. Ushbu tarmoq mamlakat iqtisodiy taraqqiyoti va aholining bandligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi, chunki u transport, mehmonxona va umumiy ovqatlanish xizmatlari, savdo, qurilish, iste'mol tovarlari ishlab chiqarish kabi ko'plab sohalar bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotlarga ko'ra, mehmonxonalar ushbu tarmoqning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanib, mehmonxona sohasida xizmatlar sifatini yaxshilash mehmonlar qoniqish darajasini 90 foizgacha oshirish imkonini beradi (Global Review Index, 2024). Bundan tashqari, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi mehmonxona xizmatlarini individuallashtirish hamda ish samaradorligini 20–30 foizga oshirishga xizmat qilmoqda. 2024-yilda dunyo bo'yicha mehmonxonalarning o'rtacha bandlik darajasi 67 foizni tashkil etib, onlayn bronlashlar ulushi 70 foizdan oshgan. Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalari soha bo'yicha yiliga qariyb 15 milliard AQSh dollari miqdorida xarajatlarni tejash imkonini bermoqda. Shu bois, mehmonxona xo'jaligida xizmatlar sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan mexanizmlarni takomillashtirish bugungi iqtisodiy sharoit va kuchayib borayotgan raqobat muhitida dolzarb hamda zarur vazifa hisoblanadi.

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) hisobotiga ko'ra, 2025-yilda dunyo bo'ylab 1,4 milliard xalqaro turistik sayohat ro'yxatiga olingan. Bunday natijalarga barqaror turizm hamda mehmonxonalar

raqobatbardoshligi kabi iqtisodiy kategoriyalarni o'zaro muvofiqlashtirgan holda amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etib, mavjud resurslardan samarali foydalanish va ekologik harakatlar orqali raqobatbardoshlikka erishish mumkin. Xususan, dunyo amaliyotida mehmonxona xizmatlari bozori yiliga o'rtacha 7–8 foiz sur'at bilan kengayib bormoqda va ushbu sohada raqobat tobora kuchayib borayotganini kuzatish mumkin. Zamonaviy mehmonlar, ayniqsa, tezkor, qulay va yuqori sifatli xizmatlarni talab qilmoqda, shu bois mehmonxonalar xizmat ko'rsatish jarayonlarini raqamlashtirish hamda avtomatlashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda. 2025-yilda o'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, mehmonlarning 78 foizi xizmatlarning tezligi va qulayligini muhim omil sifatida baholagan, 65 foizi esa mobil ilovalar va onlayn chek-in kabi raqamli xizmatlardan foydalanishni afzal ko'rgan. Ushbu ko'rsatkichlar mehmonxona biznesida xizmatlar samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish zaruratini yaqqol namoyon etadi.

Bundan tashqari, xodimlarning kasbiy malakasi hamda mijozlar bilan samarali muloqot olib borish xizmatlar sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon miqyosida mehmonxona xodimlari uchun tashkil etilgan treninglar sonining 2024-yilda 15 foizga oshgani xizmat ko'rsatish sifatining yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatganini ko'rsatadi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, mamlakatimizda ham mehmonxonalar turizm sohasidagi eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan biri hisoblanib, mehmonxonalar raqobatbardoshligini oshirishda raqamli texnologiyalarning jadal sur'atda rivojlanishi asosiy omilga

aylanib bormoqda. Zamonaviy raqamli texnologiyalar xizmatlar sifatini oshirish, mijozlar tajribasini yaxshilash, ichki jarayonlarni optimallashtirish va daromadni ko'paytirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxonalar raqobatbardoshligini oshirish maqsadida tizimli yondashuv, taqqoslama va solishtirma tahlil, statistik tahlil, abstrakt-mantiqiy fikrlash, shuningdek induksiya va deduksiya kabi umume'tirof etilgan tadqiqot usullari qo'llanildi. Shuningdek, xalqaro mehmonxona tarmoqlari faoliyati misolida raqamli yechimlarni joriy etish mexanizmlari o'rganildi.

Tahlil va natijalar. So'nggi o'n yilliklarda turizm salohiyatidan to'liq va samarali foydalanishga yo'naltirilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, ichki va tashqi turizmni izchil rivojlantirish, xizmatlar hajmi hamda sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, respublika iqtisodiyoti o'sishida turizmning ulushini barqaror ta'minlash maqsadida mehmonxona xo'jaliklarida ko'rsatiladigan xizmat

turlarini jahon tajribasi asosida diversifikatsiya qilish zarur. Xizmatlar sifatini xalqaro talablarga mos holda, milliy an'ana va qadriyatlarni uyg'unlashtirgan holda rivojlantirish soha raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda mehmonxonalar raqobatbardoshligini oshirishligini yuksaltirishga qaratilgan kompleks ilmiy-tadqiqotlar olib borish alohida ahamiyatga ega.

Barqaror rivojlanish sharoitida vujudga kelgan raqobat muhitida faoliyat ko'rsatayotgan mehmonxona xizmatlari bozorining o'ziga xos xususiyati mavjud. Mamlakatlar iqtisodiyotining strategik yo'nalishlaridan biri barqaror rivojlanish ekanligini hisobga olib, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va mamlakatning turistik salohiyatini oshirish orqali mamlakat milliy iqtisodiyotini mustahkamlash, shuningdek, investitsiya va tadbirkorlik, mehmondo'stlik industriyasi va barqaror rivojlanish o'rtasidagi munosabatlarni integratsiyalash alohida ahamiyat kasb etishini aniqlash mumkin.

1-jadval

Mehmonxonalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi va asosiy ko'rsatkichlar (2024-yil)

Ko'rsatkichlar	Raqamlashtirilgan mehmonxonalar	An'anaviy mehmonxonalar
O'rtacha bandlik darajasi (%)	72	58
Mijozlar qoniqish indeksi (%)	88	70
Operatsion xarajatlarning kamayishi (%)	22	8
Onlayn bronlash ulushi (%)	75	40
Takroriy mijozlar ulushi (%)	46	28

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalarni keng joriy etgan mehmonxonalarda bandlik darajasi va mijozlar qoniqishi sezilarli darajada yuqori. Ayniqsa, operatsion xarajatlarning o'rtacha 22 foizga qisqargani raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot jarayonida raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxonalar

faoliyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar hamda ularning raqobatbardoshlikka ta'siri kompleks tahlil qilindi. Tadqiqot obyekti sifatida 2022–2024-yillar davomida faoliyat yuritayotgan o'rta va yirik mehmonxonalar tanlab olinib, ularning raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi, xizmatlar sifati, operatsion samaradorligi va mijozlar qoniqish ko'rsatkichlari o'rganildi.

2-jadval

Raqamli mexanizmlarning mehmonxona raqobatbardoshligiga ta'siri

Raqamli mexanizm turi	Ta'sir yo'nalishi	Natija
CRM tizimlari	Mijozlar bilan munosabatlar	Shaxsiylashtirilgan xizmatlar, sodiqlik oshishi
Onlayn bron platformalari	Sotuv va marketing	Mehmonlar oqimi 18–25% ga oshgan
Raqamli to'lov tizimlari	Xizmat tezligi	To'lov jarayoni vaqti 30% ga qisqargan
Avtomatlashtirilgan boshqaruv	Xarajatlarni boshqarish	Energiya va resurs tejalishi
"Aqlli" hudud texnologiyalari	Xizmat sifati	Mehmonlar tajribasi yaxshilangan

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlar mehmonxona biznesida raqamli mexanizmlarning raqobatbardoshlikni oshirishdagi hal qiluvchi ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, har bir raqamli mexanizm mehmonxona faoliyatining muayyan yo'nalishlariga bevosita ta'sir ko'rsatib, ularning bozordagi ustunligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, CRM tizimlarining joriy etilishi mijozlar ehtiyojlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini yaratib, xizmatlarni individuallashtirish darajasini oshirgan. Natijada takroriy tashrif buyuruvchi mehmonlar ulushi 15–20 foizga ko'paygan.

Avvalo, CRM tizimlarining joriy etilishi mehmonxonalarda mijozlar bilan munosabatlarni yangi bosqichga olib

chiqmoqda. Ushbu tizimlar orqali mehmonlarning afzalliklari, oldingi tashriflari va iste'mol odatlari tahlil qilinib, shaxsiylashtirilgan xizmatlar taklif etilmoqda. Natijada, mijozlar sodiqligi oshib, takroriy tashriflar ulushi sezilarli darajada ko'paygan. Bu holat mehmonxonalar uchun barqaror daromad manbaini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Onlayn bronlash platformalari mehmonxonalarning marketing va savdo faoliyatini tubdan o'zgartirgan muhim raqamli vosita hisoblanadi. Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu platformalar orqali mehmonlar oqimi 18–25 foizga oshgan. Bu esa mehmonxonalarning bozor qamrovini kengaytirib, xalqaro mijozlar ulushining ko'payishiga olib kelmoqda. Shuningdek, onlayn bronlash tizimlari bandlik darajasini

barqarorlashtirish va mavsumiy e'tibor shakllanmoqda.

tebranishlarni yumshatishda muhim rol o'ynamoqda.

Raqamli to'lov tizimlari xizmat ko'rsatish jarayonlarining tezligi va qulayligini oshirish orqali raqobatbardoshlikni mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Jadval ma'lumotlariga ko'ra, to'lov jarayonining o'rtacha vaqti 30 foizga qisqargan. Bu holat nafaqat mehmonlar uchun qulaylik yaratadi, balki xizmat ko'rsatish sifatini oshirib, xodimlar ish yuklamasini kamaytirishga xizmat qiladi.

Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari mehmonxonalarda resurslardan samarali foydalanish va xarajatlarni optimallashtirish imkonini bermoqda. Energiya, suv va boshqa resurslar iste'molini real vaqt rejimida nazorat qilish orqali xarajatlar sezilarli darajada kamaymoqda. Bu esa mehmonxonalarning moliyaviy barqarorligini oshirib, uzoq muddatli raqobat ustunligini ta'minlaydi.

Shuningdek, "aqlli" hudud texnologiyalari mehmonlar tajribasini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Xonalarni avtomatik boshqarish, iqlim nazorati, raqamli xizmatlar va interaktiv yechimlar mehmonlarning qulayligini oshirib, mehmonxona imijining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda. Natijada, mijozlar qoniqish darajasi ortib, mehmonxonalar bozorida ijobiy obro'

Umuman olganda, jadval tahlili raqamli mexanizmlarni tizimli va kompleks joriy etish mehmonxona biznesining raqobatbardoshligini oshirishda strategik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalar xizmatlar sifatini yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish, mijozlar sodiqligini kuchaytirish va bozorda barqaror raqobat ustunligini ta'minlashning eng muhim vositalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Olib borilgan tadqiqot natijalari mehmonxonalarda raqamli transformatsiya quyidagi yo'nalishlarda raqobatbardoshlikni oshirishini ko'rsatdi:

1. Onlayn bron qilish platformalarini optimallashtirish orqali foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratish va bron sonini ko'paytirish.

2. CRM tizimlari orqali mijozlar bilan aloqalarni yaxshilab, ularning qayta tashriflarni oshirish.

3. Chipta va xizmatlar uchun onlayn to'lov tizimlarini joriy qilish orqali xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish.

4. "Smart-hotel" yechimlari (aqlli qulflar, sensorlar, avtomatlashtirilgan chiroq va konditsioner) orqali xarajatlarni qisqartirish.

5. Digital marketing asosida mehmonxona brendini kuchaytirib, yangi mijozlar oqimini oshirish.

2-jadval

Raqamli texnologiyalar joriy etilishidan oldin va keyin asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Oldin	Keyin
Xizmat ko'rsatish tezligi (daq.)	15	9
Mijoz shikoyatlari soni (oyiga)	45	18
Xodimlar unumdorligi (%)	100	128
Daromad o'sishi (%)	—	+17

Ushbu jadval natijalari raqamli texnologiyalar xizmat ko'rsatish tezligini oshirish, mijozlar shikoyatlarini kamaytirish va xodimlar mehnat unumdorligini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatmoqda. Xususan, avtomatlashtirilgan jarayonlar hisobiga xizmat ko'rsatish vaqti o'rtacha 40 foizga qisqargan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxona biznesining raqobatbardoshligi bevosita innovatsion texnologiyalarni qo'llash darajasi bilan bog'liq. Raqamlashtirish nafaqat xizmatlar sifatini oshiradi, balki xarajatlarni optimallashtiradi, mijozlar sodiqligini kuchaytiradi va bozor sharoitida barqaror raqobat ustunligini ta'minlaydi.

Olingan natijalar mehmonxona sohasida raqobat o'sib borishi sharoitida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish muhim ekanini tasdiqlaydi. Raqamli texnologiyalarni o'z faoliyatida samarali joriy etgan mehmonxonalarda quyidagi o'zgarishlar kuzatildi:

- ishchi-xodimlar mehnati optimallasadi;
- xizmatlar sifati oshishiga erishiladi;
- mijozlar qoniqish darajasi ortadi;
- bron qilish davomiyligi qisqaradi;
- marketing xarajatlari optimallasadi.

Shu bilan birga, ayrim mehmonxonalarda raqamlashtirishga oid muammolar ham mavjud. Xususan, malakali mutaxassislar yetishmasligi, investitsiya imkoniyatlarining cheklanganligi hamda kiberxavfsizlik xatarlari shular jumlasidandir.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar raqamli mexanizmlarni tizimli joriy etish

mehmonxona xo'jaliklari faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim omil ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxonalarning barqaror raqobatbardoshligini oshirish – bu yuqori darajadagi onlayn mehmonxona xizmatlarini ko'rsatish, raqobatchilarga nisbatan aniq ustunliklarga ega bo'lish hamda noyob xizmatlar taklifini berish qobiliyati va buning natijasida yuqori samaradorlikka ega bo'lish tendensiyasi tushuniladi.

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxona biznesining raqobatbardoshligini oshirish bevosita raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi bilan chambarchas bog'liq. CRM tizimlari, onlayn bronlash platformalari, raqamli to'lovlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv mexanizmlari xizmatlar sifati, operatsion samaradorlik va mijozlar qoniqishini sezilarli darajada oshirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, raqamli mexanizmlarni keng joriy etish mehmonxona xo'jaliklarining barqaror rivojlanishi va xalqaro bozorda raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda, tadqiqot natijalariga asosan raqamli iqtisodiyot sharoitida mehmonxonalar raqobatbardoshligini oshirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

1) CRM, ERP va onlayn to'lov tizimlarini keng joriy etish;

2) raqamli marketing strategiyalarini takomillashtirish;

3) mijoz tajribasini yaxshilaydigan "aqlli" texnologiyalarga investitsiya kiritish;

- 4) kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish;
- 5) xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning raqamli ko'nikmalarini oshirish;
- 6) mehmonxonalarda raqamli transformatsiyani bosqichma-bosqich va tizimli amalga oshirish;
- 7) CRM va ma'lumotlar tahliliga asoslangan shaxsiylashtirilgan xizmatlarni rivojlantirish;
- 8) xodimlarning raqamli ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan muntazam treninglarni tashkil etish;
- 9) "aqlli" texnologiyalar orqali resurslardan samarali foydalanish va xarajatlarni qisqartirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-549-son, 18.07.2019).
2. O'zbekiston Respublikasining "Raqamli iqtisodiyot to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-5611-son "2019–2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida". – 05.01.2019.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. – 05.10.2020.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-4755-son "Turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". – 19.06.2020.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-4861-son "Mehmonxona xizmatlari sohasini rivojlantirish va investitsiyalarni jalb etish chora-tadbirlari to'g'risida". – 12.08.2020.
7. World Tourism Organization. Tourism and digital transformation. – Madrid: UNWTO, 2023.
8. Buhalis D., Leung R. Smart hospitality—Interconnectivity and interoperability towards an ecosystem // International Journal of Hospitality Management. – 2018. – Vol. 71. – P. 41–50.
9. Ivanov S., Webster C. Conceptual framework of the use of robots, artificial intelligence and service automation in tourism // International Journal of Contemporary Hospitality Management. – 2019. – Vol. 31, №1. – P. 1–19.
10. Gretzel U., Sigala M., Xiang Z., Koo C. Smart tourism: Foundations and developments // Electronic Markets. – 2015. – Vol. 25, №3. – P. 179–188.
11. Law R., Buhalis D., Cobanoglu C. Progress on information and communication technologies in hospitality and tourism // International Journal of Contemporary Hospitality Management. – 2014. – Vol. 26, №5. – P. 727–750.
12. Porter M. E. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. – New York: Free Press, 2008.
13. Sigala M. Social media and customer engagement in the hospitality industry // International Journal of Hospitality Management. – 2018. – Vol. 75. – P. 32–40.

GASTRONOMIK TURIZMDA OILAVIY BIZNESNING O'RNI: SAMARQAND MILLIY TAOMLARI VA "PAZANDACHILIK MASTER- KLASSLARI"

O.M.Pardayeva

"Ipak yo'li" turizm va madaniy meros xalqaro universiteti, Samarqand, O'zbekistan.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Pardayeva Ozoda Mamayunusovna
Ipak yo'li turizm va madaniy meros
xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Email: pardayeva@gmail.com

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral
with regard to jurisdictional claims in
published maps and institutional
affiliations.

Copyright: Journal Human capital and
social development © 2 by Samarkand
State University is licensed
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Samarqand viloyatida gastronomik turizm sohasida oilaviy biznesning tutgan o'rni, rivojlanish tendentsiyalari va istiqbollari tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi milliy pazandachilik an'analari, xususan Samarqand oshxonasiga xos taomlar tayyorlash jarayonini turistik mahsulot sifatida shakllantirish mexanizmlarini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot davomida kuzatish, anketa so'rovi, ekspert baholash va SWOT-tahlil usullari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, oilaviy restoran va pazandachilik master-klasslari gastronomik turizmning eng samarali segmentlaridan biri hisoblanib, ular mahalliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va yangi ish o'rinlari yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: gastronomik turizm, oilaviy biznes, milliy taomlar, Samarqand oshxonasi, pazandachilik master-klassi, turistik mahsulot, madaniy meros, kichik biznes, qo'shilgan qiymat zanjiri, barqaror turizm.

**МЕСТО СЕМЕЙНОГО БИЗНЕСА В
ГАСТРОНОМИЧЕСКОМ ТУРИЗМЕ: НАЦИОНАЛЬНАЯ КУХНЯ
САМАРКАНДА И**

«КУЛИНАРНЫЕ МАСТЕР-КЛАССЫ»

Аннотация: В данной статье рассматривается место, тенденции развития и перспективы семейного бизнеса в сфере гастрономического туризма в Самаркандской области. Основная цель исследования – научное обоснование механизмов формирования национальных кулинарных традиций, в частности, процесса приготовления блюд, типичных для самаркандской кухни, как туристического продукта. В ходе исследования использовались методы наблюдения, анкетирования, экспертной оценки и SWOT-анализа. Результаты показывают, что семейные рестораны и кулинарные мастер-классы считаются одним из наиболее эффективных сегментов гастрономического туризма, играющих важную роль в диверсификации местной экономики и создании новых рабочих мест.

Ключевые слова: гастрономический туризм, семейный бизнес, национальные блюда, самаркандская кухня, кулинарные мастер-классы, туристический продукт, культурное наследие, малый бизнес, цепочка добавленной стоимости, устойчивый туризм.

**THE PLACE OF FAMILY BUSINESS IN GASTRONOMIC
TOURISM: NATIONAL CUISINE OF SAMARKAND AND
"COOKING MASTER CLASSES"**

Annotation: This article examines the place, development trends and prospects of family business in the field of gastronomic tourism in the Samarkand region. The main objective of the study is to scientifically substantiate the mechanisms for the formation of national culinary traditions, in particular, the process of preparing dishes typical of Samarkand cuisine, as a tourist product. The methods of observation, questionnaire survey, expert assessment and SWOT analysis were used during the study. The results show that family restaurants and cooking master classes are considered one of the most effective segments of gastronomic tourism, which play an important role in diversifying the local economy and creating new jobs.

Keywords: gastronomic tourism, family business, national dishes, Samarkand cuisine, cooking master class, tourist product, cultural heritage, small business, added value chain, sustainable tourism.

Kirish.

Zamonaviy turizm industriyasida gastronomik turizm eng dinamik rivojlanayotgan yo'nalishlardan biri sifatida jahon miqyosida e'tirof etilmoqda. Butunjahon turizm tashkilotining (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, xalqaro turistlarning taxminan 30 foizi sayohat manzilini tanlashda mahalliy oshxona madaniyatini bosh mezon sifatida belgilaydi [1]. Ushbu tendentsiya, ayniqsa, boy madaniy-tarixiy merosga ega bo'lgan mamlakatlar va mintaqalar uchun muhim iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi.

O'zbekiston Respublikasining turizm sohasidagi strategik rivojlanish dasturlarida gastronomik turizm alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Xususan, 2019–2025-yillarga mo'ljallangan turizm rivojlantirish konsepsiyasida milliy oshxona an'analari turistlik mahsulotga aylantirish masalasi dolzarb vazifa sifatida ko'rsatilgan [2]. Samarqand shahri o'zining noyob gastronomik an'analari bilan ajralib turib, bu yerda tayyorlanadigan palov, non, somsa va boshqa milliy taomlar nafaqat ovqatlanish vositasi, balki chuqur madaniy-tarixiy qadriyatlar tashuvchisi sifatida dunyo miqyosida tan olingan [3].

Oilaviy biznes modeli gastronomik turizm rivojlanishida asosiy harakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'lmoqda. Jahon tajribasida Italiya, Frantsiya, Yaponiya va Tailand kabi mamlakatlarda oilaviy restoranlar va pazandachilik maktablari gastronomik turizmning asosiy elementlari hisoblangan [4]. O'zbekiston sharoitida ham oilaviy oshxonalar, ayniqsa Samarqand viloyatidagi an'anaviy oshpazlik ustachilik maktablari bu borada katta salohiyatga ega. Biroq, ushbu

salohiyatning to'liq ro'yobga chiqarilishi uchun ilmiy asoslangan yondashuvlar va amaliy mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur [5]. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, Samarqand viloyatida gastronomik turizm va oilaviy biznes o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik yetarli darajada ilmiy o'rganilmagan. Mavjud ilmiy adabiyotlarda asosan umumiy turizm muammolari ko'rib chiqilgan bo'lsa, oilaviy gastronomik biznesning turistik mahsulot sifatidagi potentsiali chuqur tahlil etilmagan [6]. Ushbu maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, tadqiqotning asosiy maqsadi Samarqand viloyatida oilaviy gastronomik biznesning rivojlanish holatini baholash, mavjud muammo va imkoniyatlarni aniqlash hamda amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Gastronomik turizm fenomeni ilmiy adabiyotlarda turli nuqtai nazarlardan tadqiq etilgan. Hall va Sharples (2003) gastronomik turizmni "sayohatchilarning ma'lum mintaqaga xos oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari, restoranlar, festivallar va maxsus joylarga tashrif buyurishi" sifatida ta'riflagan [7]. Ushbu ta'rifdan kelib chiqib, gastronomik turizm nafaqat ovqatlanish, balki keng qamrovli madaniy-ijtimoiy tajriba ekanligi anglashiladi. Oilaviy biznes nazariyasiga bag'ishlangan tadqiqotlarda Gersick va boshqalar (1997) oilaviy korxonalarning uch davrali rivojlanish modelini taklif etgan: mulkchilik tuzilmasi, oilaviy hayot tsikli va biznes rivojlanish bosqichi [8]. Ushbu model gastronomik turizmdagi oilaviy bizneslarni tahlil qilishda ham samarali qo'llaniladi, chunki ko'plab an'anaviy restoranlar va oshxonalar

avloddan avlodga o'tib keladigan bilim va ko'nikmalar asosida faoliyat yuritadi.

Hjalager va Richards (2002) gastronomik turizmning iqtisodiy samaradorligini tadqiq etib, mahalliy oziq-ovqat zanjirining turistik qiymat zanjiri bilan integratsiyasi mintaqaviy iqtisodiyotga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotlagan [9]. Ularning xulosalariga ko'ra, gastronomik turizm har bir sarflangan dollar mahalliy iqtisodiyotda 1,6-2,4 baravar ko'paytirilgan ta'sir hosil qiladi.

O'zbekiston kontekstida Abdullayev va Tursunov (2020) milliy oshxona an'alarining turizm rivojlanishidagi ahamiyatini tahlil qilib, oilaviy oshxonalar va an'anaviy non yopish ustaxonalarining turistik jozibadorligini ta'kidlagan [10]. Shuningdek, Karimova (2021) Samarqand viloyatida gastronomik turizmning rivojlanish istiqbollarini o'rganib, mintaqaviy brendlashtirishda milliy taomlarning rolini ilmiy asoslagan [11]. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, pazandachilik master-klasslari gastronomik turizmning eng tez rivojlanayotgan segmentlaridan biridir. Long (2004) bu turdagi faoliyatni "madaniy immersiya" deb atab, turistlarning mahalliy madaniyatni chuqurroq anglash imkoniyati sifatida baholagan [12]. Italiyada oilaviy fermalar bazasida tashkil etilgan pazandachilik kurslari mamlakatning gastronomik turizm daromadining 18 foizini tashkil etadi [13]. Biroq, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston va xususan Samarqand sharoitida oilaviy gastronomik biznes va pazandachilik master-klasslarining turistik mahsulot sifatidagi salohiyati yetarli darajada o'rganilmagan. Ushbu tadqiqot aynan shu ilmiy lacunani to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda aralash (mixed methods) yondashuv qo'llanilgan bo'lib, miqdoriy va sifat usullari birgalikda ishlatilgan. Tadqiqot 2024-yilning yanvar-dekabr oylari davomida Samarqand viloyatida o'tkazilgan.

Miqdoriy tadqiqot doirasida Samarqand viloyatidagi 54 ta oilaviy gastronomik biznes sub'yekti (oilaviy restoranlar, choyxonalar, pazandachilik master-klass markazlari va an'anaviy non yopish ustaxonalari) faoliyati tahlil qilingan. Tanlanma shakllantirish jarayonida maqsadli va qorbolasimon tanlash usullaridan foydalanilgan [14]. Har bir sub'yektdan tuzilmali anketa orqali ma'lumot yig'ilgan bo'lib, anketada biznes ko'rsatkichlari, xizmat ko'rsatilgan turistlar soni, daromad tuzilmasi va istiqbol rejalari bo'yicha savollar aks ettirilgan. Sifat tadqiqoti doirasida 12 ta chuqur intervyu o'tkazilgan: 5 ta oilaviy restoran egasi, 3 ta pazandachilik master-klass tashkilotchisi va 4 ta turizm sohasidagi ekspert bilan suhbatlashilgan [15]. Shuningdek, 120 nafar xorijiy va mahalliy turistlar orasida anketa so'rovi o'tkazilgan bo'lib, unda ularning gastronomik turizmdan qoniqish darajasi, xarajat tuzilmasi va takroriy tashrif buyurish niyati o'rganilgan. Ma'lumotlarni tahlil qilishda quyidagi usullar qo'llanilgan: tavsifiy statistika (o'rtacha, standart og'ish, foiz taqsimoti), korrelyatsion tahlil (Pearson koeffitsienti), SWOT-tahlil va kontent-tahlil. Statistik hisob-kitoblar SPSS 26.0 dasturiy ta'minoti yordamida amalga oshirilgan [16].

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari bir necha asosiy yo'nalishlar bo'yicha tizimlashtirilib taqdim etiladi.

1-jadval.**Samarqand viloyatidagi oilaviy gastronomik biznes sub'yektlarining taqsimoti (2024-yil)**

№	Biznes turi	Soni	Ulushi (%)	O'rt. bandlik (kishi)	O'rt. yillik daromad (mln so'm)
1	Oilaviy restoranlar	22	40,7	8,4	320
2	An'anaviy choyxonalar	14	25,9	5,2	180
3	Pazandachilik master-klass markazlari	10	18,5	4,6	250
4	Non yopish ustaxonalari	8	14,8	3,1	95
	Jami	54	100,0	5,8	225

Manba: muallif tomonidan o'tkazilgan anketa so'rovi natijalari asosida tuzilgan.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, Samarqand viloyatida oilaviy gastronomik biznes sub'yektlarining eng katta qismini oilaviy restoranlar (40,7%) tashkil etadi. Bu natija mintaqada an'anaviy oshxona madaniyatining kuchli ekanligini va oilaviy restoran biznesining keng tarqalganligini ko'rsatadi [17].

Diqqatga sazovor jihati shundaki, pazandachilik master-klass markazlari nisbatan oz soniga qaramay (18,5%), o'rtacha yillik daromad bo'yicha oilaviy restoranlardan keyin ikkinchi o'rinni egallaydi (250 mln so'm), bu esa ushbu segment yuqori rentabellikka ega ekanligidan dalolat beradi [18].

2-jadval.**Gastronomik turizm xizmatlaridan foydalangan turistlarning tarkibi (2024-yil)**

№	Ko'rsatkich	Xorijiy turistlar	Mahalliy turistlar	Jami	Ulushi (%)
1	Oilaviy restoranlarga tashrif	2 840	4 160	7 000	46,7
2	Master-klasslarda ishtirok	1 920	1 080	3 000	20,0
3	Choyxonalarga tashrif	1 200	2 300	3 500	23,3
4	Non yopish jarayonini kuzatish	650	850	1 500	10,0
	Jami	6 610	8 390	15 000	100,0

Manba: Samarqand viloyati turizm boshqarmasi ma'lumotlari va muallif hisob-kitoblari.

2-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda Samarqand viloyatida gastronomik turizm xizmatlaridan jami 15 000 nafar turist foydalangan. Ularning 44,1 foizini xorijiy, 55,9 foizini esa mahalliy turistlar

tashkil etgan. Xorijiy turistlar orasida master-klasslarga ishtirok etish ishtiyoqi ayniqsa yuqori bo'lgan (64%), bu esa pazandachilik tajribalarining xalqaro bozordagi jozibadorligini isbotlaydi [19].

3-jadval. Samarqand viloyatida oilaviy gastronomik biznesning SWOT-tahlili

KUCHLI TOMONLAR (Strengths) • Ko'p asrlik pazandachilik an'analar • Noyob mahalliy ingredientlar bazasi • Kuchli oilaviy mehnat resurslari • Samarqand brendi dunyo miqyosida tanikli • Kam xarajatli ishga tushirish imkoniyati	ZAIF TOMONLAR (Weaknesses) • Marketing va reklama bilimlarining yetishmasligi • Xorijiy tillarni bilish darajasi past • Sanitariya-gigiena standartlariga rioya qilishda muammolar • Moliyaviy resurslar cheklanganligi • Raqamli platformalardan foydalanish saviyasi past
IMKONIYATLAR (Opportunities) • O'zbekistonga turistlar oqimining o'sishi • Davlat tomonidan kichik biznesga qo'llab-quvvatlash • Raqamli marketing va onlayn bron qilish imkoniyatlari • UNESCO nomoddiy meros ro'yxatiga kiritish potentsiali • Xalqaro gastronomik festivallar tashkil etish	TAHDIDLAR (Threats) • Raqobatchilarga taqlid qilish xavfi • Mavsumiylik omili (qish davrida turist oqimi kamayishi) • Inflyatsiya va xom ashyo narxlarining o'sishi • Epidemiologik vaziyat (pandemiya xavfi) • Malakali kadrlar ketishi (brain drain)

Manba: ekspert baholash va muallif tahlili asosida tuzilgan.

SWOT-tahlil natijalari ko'rsatadiki, Samarqand viloyatidagi oilaviy gastronomik biznes bir qator muhim afzalliklarga ega, xususan ko'p asrlik an'analar va noyob mahalliy ingredientlar bazasi eng kuchli tomonlar hisoblanadi [20]. Shu bilan birga, marketing salohiyatining yetishmasligi va raqamli texnologiyalardan foydalanish saviyasining pastligi asosiy to'siqlar sifatida namoyon bo'lmoqda.

4-jadvalda keltirilgan qo'shilgan qiymat zanjiri tahlili natijalari shuni

ko'rsatadiki, pazandachilik master-klasslari eng yuqori qo'shilgan qiymat ulushiga ega xizmat turlari hisoblanadi. Xususan, non yopish tajribasi 85 foiz qo'shilgan qiymatni tashkil etadi, bu esa xom ashyo xarajatlarining past bo'lishi va intellektual mehnat (bilim, ko'nikma, tajriba) ulushining yuqoriligi bilan izohlanadi [21]. Ushbu natija oilaviy gastronomik biznesda qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlarining katta ekanligini tasdiqlaydi.

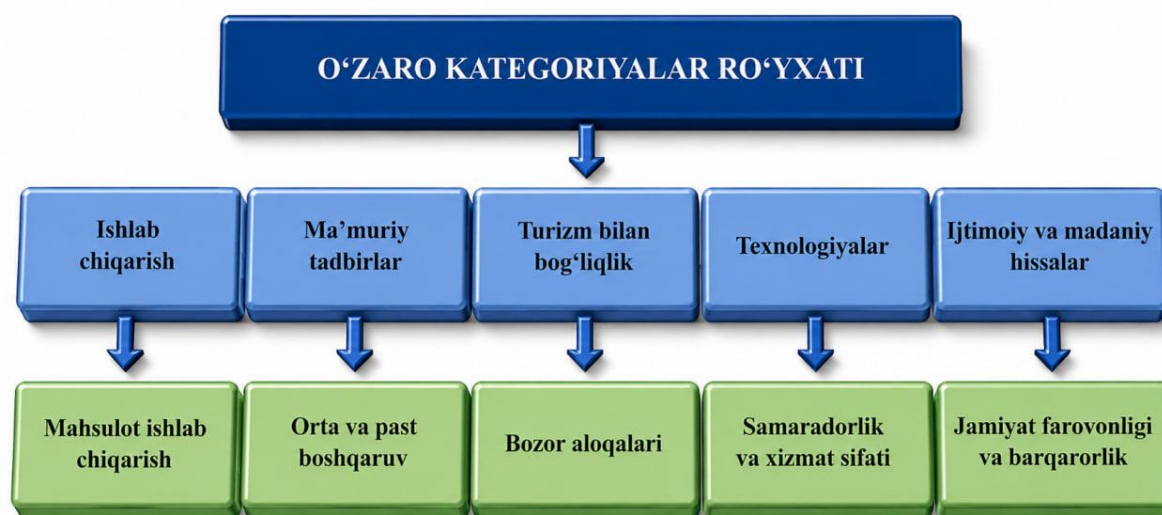
4-jadval.**Gastronomik turizm xizmatlari bo'yicha qo'shilgan qiymat zanjiri tahlili**

№	Xizmat turi	O'rt. narx (ming so'm)	Xom ashyo xarajati (%)	Qo'shilgan qiymat ulushi (%)
1	An'anaviy palov tayyorlash master- klassi	350	22	78
2	Non yopish tajribasi	180	15	85
3	Oilaviy restoranda ovqatlanish	120	35	65
4	Kompleks gastronomik tur	550	28	72

Manba: tadqiqot davomida to'plangan empirik ma'lumotlar asosida hisoblangan.

Korrelyatsion tahlil natijalari turistlarning gastronomik xizmatlardan qoniqish darajasi va takroriy tashrif buyurish niyati o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi ($r = 0,74$; $p < 0,01$). Shuningdek, pazandachilik master-klasslariga ishtirok etgan turistlarning umumiy qoniqish

darajasi (4,6/5,0) oddiy restoran xizmatlaridan foydalangan turistlarnikiga (3,8/5,0) nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlangan [22]. Bu natija interaktiv gastronomik tajribalarning turistik qoniqishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

1-chizma. Oilaviy gastronomik biznesning ierarxik tuzilmasi

Manba: muallif ishlanmasi.

1-chizmada ko'rsatilgan ierarxik tuzilma Samarqand viloyatidagi oilaviy gastronomik biznesning asosiy segmentlarini va ularning taklif etadigan mahsulotlarini tizimli tasvirlaydi.

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, oilaviy gastronomik biznes beshta asosiy yo'nalishda faoliyat yuritadi va har bir yo'nalish o'ziga xos turistik mahsulot taklif etadi [23].

2-chizma.**Gastronomik turizm xizmatlarining samaradorlik ko'rsatkichlari (2022–2024-yillar dinamikasi)**

№	Ko'rsatkich	2022-yil	2023-yil	2024-yil
1	Xizmat ko'rsatilgan turistlar soni	8 200	11 500	15 000
2	Umumiy daromad (mlrd so'm)	7,2	9,8	12,1
3	Yaratilgan ish o'rinlari	210	268	314
4	Turistlar qoniqish darajasi (5 ball)	3,9	4,2	4,5
5	Master-klass soni	420	680	1 050

Manba: Samarqand viloyati statistika boshqarmasi va muallif hisob-kitoblari.

2-chizmada keltirilgan dinamik ko'rsatkichlar Samarqand viloyatida oilaviy gastronomik biznesning barqaror o'sish tendentsiyasida ekanligini tasdiqlaydi. 2022–2024-yillar davomida xizmat ko'rsatilgan turistlar soni 82,9 foizga, umumiy daromad 68,1 foizga, yaratilgan ish o'rinlari soni esa 49,5 foizga o'sgan [24]. Ayniqsa, pazandachilik master-klasslari soni 2,5 baravar ko'payishi ushbu xizmat turiga bo'lgan talabning tez sur'atlarda ortib borayotganidan dalolat beradi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirish mumkin. Birinchidan, Samarqand viloyatida oilaviy gastronomik biznes gastronomik turizmning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo'lmoqda va uning iqtisodiy samaradorligi yildan yilga oshib bormoqda. Ikkinchidan, pazandachilik master-klasslari eng yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi segment sifatida ajralib turadi va xorijiy turistlar orasida yuqori talabga ega. Uchinchidan, oilaviy gastronomik biznesning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun marketing, raqamlashtirish va kadrlar

tayyorlash sohalarida tizimli ishlar olib borilishi zarur [25].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan:

1. Samarqand viloyatida "Gastronomik turizm rivojlantirish markazi" tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu markaz oilaviy gastronomik biznes sub'yektlarini ro'yxatga olish, sertifikatlash, marketing qo'llab-quvvatlash va sifat nazoratini amalga oshirish vazifalarini bajaradi.

2. Oilaviy gastronomik biznes egalari uchun maxsus ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi lozim. Dasturlar xorijiy tillar (ingliz, xitoy, arab), raqamli marketing, sanitariya-gigiena standartlari va biznes boshqaruvi bo'yicha modullarni o'z ichiga olishi kerak.

3. Samarqand milliy taomlarini UNESCO nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritish bo'yicha murojaat tayyorlash jarayonini boshlash tavsiya etiladi. Bu qadam mintaqaviy gastronomik brendni xalqaro miqyosda mustahkamlash imkonini beradi.

4. Yagona raqamli platforma ("Samarkand Gastro Tourism" ilovasi)

yaratish orqali oilaviy gastronomik bizneslarni xalqaro turistlarga tanishtirish, onlayn bron qilish va to'lov tizimlarini joriy etish lozim.

5. Mavsumiylik muammosini hal qilish maqsadida qishki gastronomik festivallar ("Samarqand qish oshxonasi", "Miliy non festivali") tashkil etish va marketing kampaniyalarini olib borish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, Samarqand viloyatida oilaviy gastronomik biznes gastronomik turizmning eng istiqbolli va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan samarali segmenti hisoblanadi. Gastronomik turizmدا oilaviy biznes mahalliy an'analarni saqlash, sayyohlarga autentik (haqiqiy) tajriba ulashish va hudud iqtisodiyotini rivojlantirishning eng asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boy madaniy merosga ega bo'lgan Samarqandda oilaviy mehmon uylari (Family Guest Houses) va oilaviy restoranlar milliy taomlarni targ'ib qilish markaziga aylanmoqda.

Samarqand oshxonasi o'zining betakror ta'mi, tayyorlanish texnologiyasi va to'yimliliigi bilan ajralib turadi. Gastronomik turizmدا quyidagi taomlar brend darajasiga ko'tarilgan: Samarqand

palovi: Boshqa viloyat palovlaridan farqli o'laroq, masalliqalari (guruch, go'sht, sabzi) aralashtirilmasdan, qatlam-qatlam qilib suziladi. Bu vizual jihatdan sayyohlarda katta qiziqish uyg'otadi. Samarqand noni: Oylar davomida qatlamini va ta'mini yo'qotmaydigan, qadimiy an'analari asosida tandirda yopiladigan yirik va og'ir nonlar.

Samarqandda gastronomik turizmni rivojlantirishda oilaviy biznes va milliy pazandachilik master-klasslari o'ziga xos autentiklikni saqlash hamda sayyohlar oqimini oshirishda asosiy drayver hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy mehmon uylari orqali tashkil etilayotgan interaktiv gastro-tajribalar hududiy iqtisodiyotni yuksaltirish va nomoddiy madaniy merosni asrashda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda.

Yuqorida keltirilgan taklif va tavsiyalarning amaliyotga tatbiq etilishi mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, yangi ish o'rinlari yaratilishiga va Samarqand shahrining jahon gastronomik turizm xaritasidagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. UNWTO. (2023). Gastronomy Tourism – The Role of Food Tourism in Destination Branding. World Tourism Organization, Madrid, pp. 12–35.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.
3. Abdullaev, U. (2021). Samarqand oshxonasi: tarix va zamonaviy tendentsiyalar. Toshkent: "Fan" nashriyoti, pp. 45–78.
4. Telfer, D. J., & Wall, G. (2000). Strengthening backward economic linkages: Local food purchasing by three Indonesian hotels. Tourism Geographies, 2(4), 421.
5. Bobojonov, I. B. (2022). Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm sektorini rivojlantirish mexanizmlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali, 3(5), 88–96.

6. Karimov, B. R. (2023). O'zbekiston turizm sektorida klaster yondashuvining qo'llanilishi. Dissertatsiya avtoreferati. Toshkent, 24 b.

7. Hall, C. M., & Sharples, L. (2003). The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste. In *Food Tourism Around the World*. Oxford: Butterworth-Heinemann, pp. 1–24.

8. Gersick, K. E., Davis, J. A., McCollom, M., & Lansberg, I. (1997). *Generation to Generation: Life Cycles of the Family Business*. Boston: Harvard Business School Press, pp. 30–55.

9. Hjalager, A. M., & Richards, G. (2002). *Tourism and Gastronomy*. London: Routledge, pp. 68–92.

10. Abdullayev, S. N., & Tursunov, D. (2020). Milliy oshxona an'alarining turizm rivojlanishidagi o'rni. *Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali*, 4(2), 112–125.

11. Karimova, M. (2021). Samarqand viloyatida gastronomik turizmning rivojlanish istiqbollari. *Mintaqaviy iqtisodiyot muammolari*, 6(1), 56–70.

12. Long, L. M. (2004). *Culinary Tourism*. Lexington: The University Press of Kentucky, pp. 20–45.

13. Santeramo, F. G., & Morelli, M. (2016). Modelling tourism flows through gravity models: A quantitative approach. *Quality & Quantity*, 50(5), 2233–2247.

14. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, pp. 100–135.

15. Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2019). *Research Methods for Business Students*. 8th ed. Harlow: Pearson, pp. 180–215.

16. Pallant, J. (2020). *SPSS Survival Manual*. 7th ed. London: McGraw-Hill Education, pp. 55–80.

17. Murtazayev, O. (2023). Samarqand viloyati iqtisodiyotida turizm sektorining o'rni va ahamiyati. *Iqtisodiy taraqqiyot jurnali*, 5(3), 34–48.

18. Richards, G. (2022). Food and the City: A Gastronomic Perspective. In *Urban Tourism and City Trips*. Wallingford: CABI, pp. 145–168.

19. Kim, Y. G., & Eves, A. (2012). Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food. *Tourism Management*, 33(6), 1458.

20. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2024). *Turizm sohasining asosiy ko'rsatkichlari*. Toshkent, 42 b.

21. Porter, M. E. (2008). *On Competition*. Updated and Expanded Edition. Boston: Harvard Business School Press, pp. 35–65.

22. Kivela, J., & Crofts, J. C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 354–377.

23. O'rozaliyev, E. A., & Bobojonov, I. B. (2024). Raqamli inklyuzivlik asosida qishloq hududlarida iqtisodiy farovonlikni rivojlantirish mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 6(2), 45–58.

24. Horng, J. S., & Tsai, C. T. (2012). Constructing indicators of culinary tourism strategy. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 29(4), 396–421.

25. Everett, S. (2016). *Food and Drink Tourism: Principles and Practice*. London: SAGE Publications, pp. 90–120.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH JARAYONLARI VA ULARNING SAMARADORLIGINI TAHLILI

M.M.Rabbimov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekistan.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Rabbimov Muxriddin Musoqul o'g'li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti Raqamli iqtisodiyot kafedrasida iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Email: muxriddinrabbimov@gmail.com

Tel: +99894 283 56 78

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari va ularning samaradorligini baholash masalalari Trastbank misolida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi tijorat banklari faoliyatiga zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlarini tahlil qilish hamda ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlashdan iborat. Ishda raqamli transformatsiyaning nazariy asoslari, uning bank biznes-modeliga ta'siri va rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Shuningdek, mobil va internet banking, masofaviy xizmatlar hamda avtomatlashtirilgan tizimlarning rivojlanish darajasi tahlil qilingan. Raqamli xizmatlarning operatsion samaradorlikka, xarajatlarning kamayishiga, xizmat ko'rsatish tezligining oshishiga va mijozlar bazasining kengayishiga ta'siri baholangan.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, Bank tizimi, Raqamli banklar, Transformatsiya, Samaradorlik tahlili, O'zbekiston banklari, Moliyaviy texnologiyalar (FinTex), Rentabellik, Moliyaviy barqarorlik, Aktivlar sifati, Tranzaksiyalar hajmi, Raqamli xizmatlar samaradorligi.

АНАЛИЗ ПРОЦЕССОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН И ИХ ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Аннотация: В работе на примере Трастбанка рассматриваются вопросы процессов цифровой трансформации в банковской системе Узбекистана и оценивается их эффективность. Основная цель исследования – анализ процессов внедрения современных цифровых технологий в деятельность коммерческих банков и определение их экономической эффективности. Работа охватывает теоретические основы цифровой трансформации, ее влияние на банковскую бизнес-модель и тенденции развития. Также анализируется уровень развития мобильного и интернет-банкинга, дистанционных услуг и автоматизированных систем. Оценивается влияние цифровых услуг на операционную эффективность, снижение затрат, повышение скорости обслуживания и расширение клиентской базы.

Ключевые слова: Цифровизация, Банковская система, Цифровые банки, Трансформация, Анализ эффективности, Банки Узбекистана, Финансовые технологии (ФинТекс), Рентабельность, Финансовая стабильность, Качество активов, Объем транзакций, Эффективность цифровых услуг.

ANALYSIS OF DIGITALIZATION PROCESSES OF THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND THEIR EFFICIENCY

Annotation: The issues of digital transformation processes in the banking system of Uzbekistan and assessing their effectiveness are considered using the example of Trustbank. The main objective of the study is to analyze the processes of introducing modern digital technologies into the activities of commercial banks and determine their economic efficiency. The work covers the theoretical foundations of digital transformation, its impact on the banking business model and development trends. The level of development of mobile and internet banking, remote services and automated systems is also analyzed. The impact of digital services on operational efficiency, cost reduction, increased service speed and expansion of the customer base is assessed.

Keywords: Digitalization, Banking system, Digital banks, Transformation, Efficiency analysis, Banks of Uzbekistan, Financial technologies (FinTex), Profitability, Financial stability, Asset quality, Transaction volume, Digital services efficiency.

Kirish.

Jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi barcha sohalar qatori bank tizimida ham tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, so'nggi yillarda sun'iy intellekt, Big Data, bulutli texnologiyalar, mobil ilovalar, blokcheyn va masofaviy xizmat ko'rsatish tizimlarining keng qo'llanilishi bank faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim omilga aylandi. Raqamli transformatsiya bank xizmatlarini avtomatlashtirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish, mijozlarga tezkor va qulay xizmat ko'rsatish hamda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash imkonini bermoqda. Natijada an'anaviy bank tizimidan raqamli bank modeliga o'tish jarayoni global moliya bozorining asosiy tendensiyalaridan biriga aylandi. Xalqaro amaliyotda JPMorgan Chase, Citibank, HSBC va Deutsche Bank kabi yirik banklar raqamli platformalarni joriy etish orqali xizmat ko'rsatish sifatini sezilarli darajada oshirdi. Jumladan, sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari kredit risklarini boshqarishda, Big Data texnologiyalari esa mijozlar ehtiyojlarini tahlil qilishda keng qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, fintech kompaniyalarning rivojlanishi banklar o'rtasidagi raqobatni kuchaytirib, moliyaviy xizmatlarning yangi innovatsion shakllarini yuzaga keltirmoqda. Bu esa bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarini chuqurlashtirish zaruratini yanada oshirmoqda. O'zbekistonda ham bank tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda

mamlakatimizda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida bank xizmatlarini raqamlashtirish, elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish va masofaviy bank xizmatlarini kengaytirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Tijorat banklarida mobil banking, internet banking, QR-to'lovlar, onlayn kreditlash va biometrik identifikatsiya tizimlari joriy qilinmoqda.

Tadqiqot bo'yicha adabiyotlar sharhi:

Tadqiqot mavzusi bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari o'rganildi. Xususan, bank tizimida raqamli transformatsiya, uning samaradorligi va baholash mezonlariga doir nazariy hamda amaliy yondashuvlar tahlil qilindi. Shuningdek, Trastbank faoliyatiga oid materiallar ham foydalanildi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarning bank faoliyatiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Amaliy ahamiyati esa, Trastbank faoliyati misolida olingan tahlil natijalari asosida ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalarni tijorat banklari amaliyotida qo'llash imkoniyati bilan belgilanadi. Mazkur tavsiyalar bank xizmatlari sifatini oshirish, operatsion samaradorlikni kuchaytirish hamda raqamli transformatsiya jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalarni samarali joriy etgan banklar bozor talablariga tez moslashish, mijozlarga innovatsion xizmatlar taklif etish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish orqali o'z raqobatbardoshligini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Bank sektorida raqamli texnologiyalar va ularning rivojlanish tendensiyalari

Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar bank sektorining rivojlanishida hal qiluvchi strategik omilga aylanib bormoqda. Moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatning kuchayishi, mijozlarning tezkor va qulay xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji hamda innovatsion yechimlarning keng joriy etilishi banklarni o'z faoliyatini tubdan yangilashga undamoqda. Shu sababli, banklar nafaqat xizmat ko'rsatish jarayonlarini raqamlashtirish, balki butun biznes-modelini zamonaviy texnologiyalar asosida qayta shakllantirishga intilmoqda. Raqamli texnologiyalar banklarning operatsion samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va yangi daromad manbalarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Zamonaviy bank tizimida qo'llanilayotgan raqamli texnologiyalar turli yo'nalishlarni qamrab oladi. Eng avvalo, mobil banking va internet banking xizmatlari banklarning asosiy raqamli kanallari sifatida shakllangan. Ushbu texnologiyalar mijozlarga 24/7 rejimida bank xizmatlaridan foydalanish imkonini yaratib, filialga tashrif buyurish zaruratini kamaytiradi. Natijada, mijozlar uchun qulaylik darajasi oshib, banklar uchun xizmat ko'rsatish xarajatlari qisqaradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt texnologiyalari bank faoliyatida tobora keng qo'llanilmoqda. Ular kredit berish jarayonida mijozlarning to'lov qobiliyatini baholash, firibgarlik holatlarini aniqlash hamda mijozlarga xizmat ko'rsatishda chatbotlar orqali tezkor javob berish imkonini ta'minlaydi. Bu esa qaror qabul qilish tezligini oshirish va inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

1-jadval

O'zbekiston bank tizimida raqamli texnologiyalar va ularning ahamiyati.

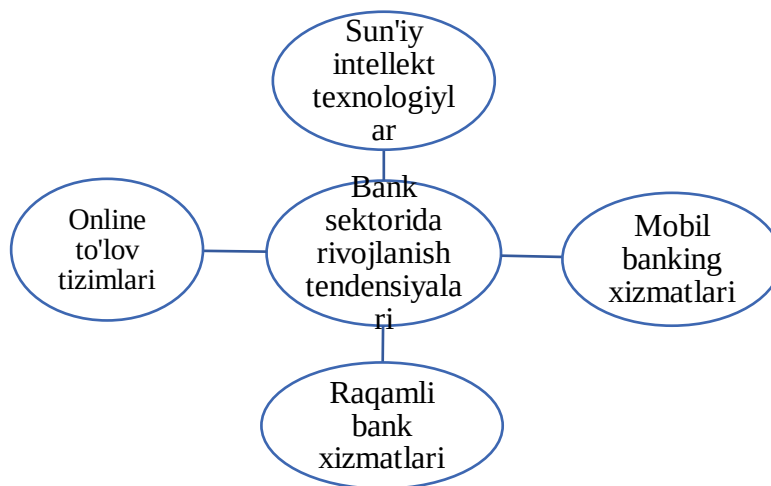
№	Raqamli texnologiyalar	O'zbekiston bank tizimidagi ahamiyati
1	Mobil banking	Masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirmoqda
2	Internet banking	Onlayn to'lov va pul o'tkazmalarini tezlashtirmoqda
3	QR-to'lov tizimlari	Naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirmoqda
4	Sun'iy intellekt (AI)	Risklarni baholash va xizmatlarni avtomatlashtirmoqda
5	Blockchain texnologiyasi	Operatsiyalar xavfsizligini oshirmoqda
6	Fintech xizmatlari	Innovatsion moliyaviy xizmatlarni rivojlantirmoqda

Jadval ma'lumotlari O'zbekiston bank tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlari jadallashib borayotganini ko'rsatadi. So'nggi yillarda bank sektorida mobil banking, internet banking va QR-to'lov tizimlari kabi zamonaviy texnologiyalar keng

qo'llanilmoqda. Bu esa bank xizmatlarining tezkorligi va qulayligini oshirish bilan birga, mijozlarga masofadan turib xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Jadvalda ko'rsatilgan mobil banking texnologiyasi bugungi kunda eng

ommabop raqamli xizmatlardan biri hisoblanadi. Mobil ilovalar orqali foydalanuvchilar to'lovlarni amalga oshirish, pul o'tkazish, kredit va omonat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Natijada bank filiallariga murojaat qilish holatlari kamayib, vaqt va xarajatlar tejalmoqda. Internet banking xizmatlarining rivojlanishi ham bank operatsiyalarini tezlashtirmoqda. Ayniqsa, tadbirkorlik subyektlari va yuridik shaxslar uchun masofadan turib moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyati yaratilgani iqtisodiy faoliyat

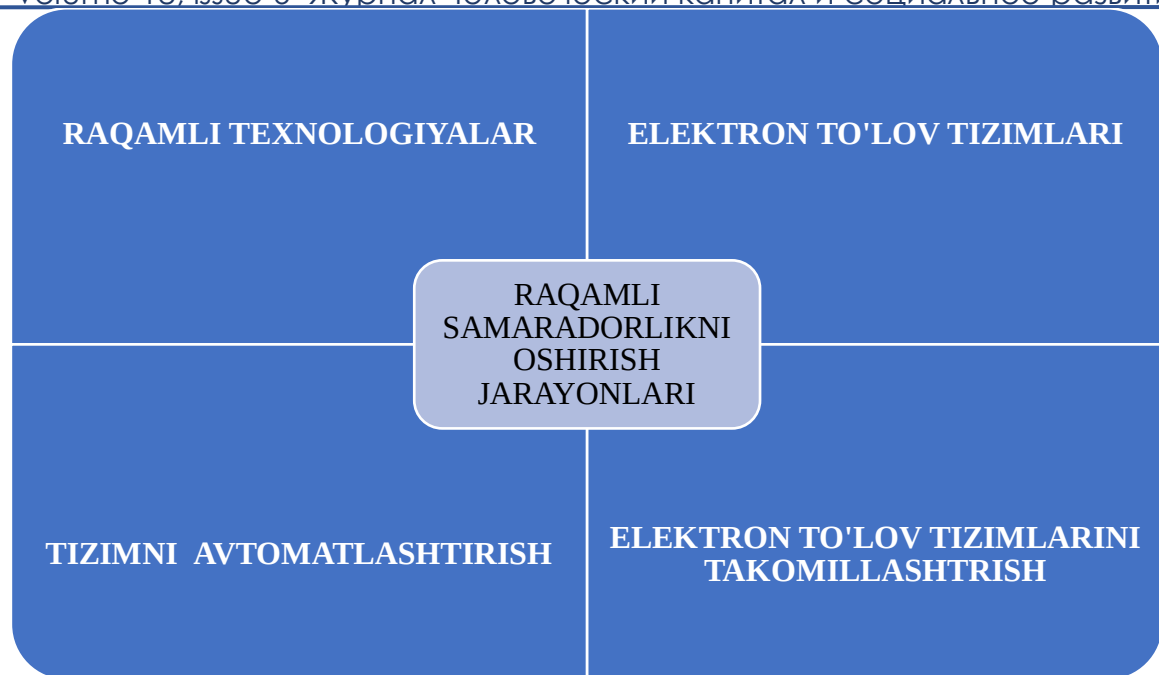
samaradorligini oshirmoqda. Shu bilan birga, QR-to'lov tizimlari naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirib, elektron tijorat rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Jadvalda sun'iy intellekt va blockchain texnologiyalarining ahamiyati ham alohida ko'rsatilgan. Sun'iy intellekt yordamida banklarda risklarni baholash, mijozlar ehtiyojini tahlil qilish va xizmatlarni avtomatlashtirish jarayonlari rivojlanmoqda. Blockchain texnologiyasi esa operatsiyalarning shaffofligi va xavfsizligini ta'minlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

1-rasm. Bank sektorida raqamli texnologiyalar va ularning rivojlanish tendensiyalari

Mazkur rasm bank sektorida raqamli texnologiyalarning rivojlanish tendensiyalarini hamda ularning bank faoliyatiga ta'sirini ifodalaydi. Rasmda raqamli transformatsiyaning asosiy yo'nalishlari o'zaro bog'liq holda aylanish jarayoni sifatida tasvirlangan. Bu esa bank tizimida barcha raqamli texnologiyalar bir-biri bilan uzviy aloqada rivojlanishini ko'rsatadi. Rasmning birinchi bosqichida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish jarayoni aks etgan. Sun'iy intellekt banklarda mijozlarga xizmat ko'rsatishni

avtomatlashtirish, risklarni baholash va ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa bank operatsiyalarining aniqligi va samaradorligini oshiradi. Keyingi bosqich mobil banking xizmatlarini kengaytirish bilan bog'liq. Hozirgi kunda mobil ilovalar orqali to'lovlarni amalga oshirish, kredit olish, omonatlarni boshqarish kabi xizmatlar ommalashmoqda. Bu holat mijozlar uchun qulaylik yaratib, bank xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirmoqda.

2-rasm. O'zbekistonda raqamli transformatsiya samaradorligini oshirish jarayonlari.

Mazkur rasm O'zbekistonda raqamli transformatsiya samaradorligini oshirish jarayonlarini bosqichma-bosqich ifodalaydi. Rasmda bank tizimida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish natijasida xizmatlar sifati, tezkorligi va iqtisodiy samaradorlikning oshishi ko'rsatilgan. Ushbu jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, umumiy holda bank sektorining raqamli rivojlanishiga xizmat qiladi. Rasmning dastlabki bosqichi raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq. Bu jarayonda mobil banking, internet banking, sun'iy intellekt va elektron to'lov tizimlari kabi innovatsion texnologiyalar bank faoliyatiga tatbiq etiladi. Mazkur texnologiyalar bank xizmatlarini zamonaviylashtirish va operatsiyalarni soddalashtirish imkonini beradi. Keyingi bosqich bank xizmatlarini avtomatlashtirish hisoblanadi. Avtomatlashtirish natijasida operatsiyalarni bajarish tezligi oshib, inson omiliga bog'liq xatolar kamayadi. Shu bilan birga, banklar ortiqcha xarajatlarni qisqartirib, resurslardan

samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Rasmda elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish ham muhim yo'nalish sifatida aks ettirilgan. QR-to'lovlar, mobil ilovalar va onlayn tranzaksiyalarning kengayishi naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishiga olib kelmoqda. Bu esa moliyaviy operatsiyalarning tezkorligi va shaffofligini ta'minlaydi.

Xulosa

O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari so'nggi yillarda sezilarli darajada jadallashib, moliyaviy xizmatlar ko'rsatish tizimini tubdan yangilashga xizmat qilmoqda. Ushbu tadqiqotda mazkur jarayonlarning mazmuni, rivojlanish yo'nalishlari va samaradorligini baholash masalalari kompleks tarzda ko'rib chiqildi. Xususan, Trastbank misolida olib borilgan tahlillar orqali raqamli transformatsiyaning bank faoliyatiga ta'siri aniqroq ochib berildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish bank xizmatlarining shakli va mazmunini o'zgartirib, ularni yanada qulay, tezkor va

ommaviy tusga keltirmoqda. Mobil banking, internet banking va boshqa masofaviy xizmatlar orqali mijozlar bank bilan o'zaro aloqani istalgan vaqtda amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa bank xizmatlaridan foydalanish darajasining oshishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, kundalik to'lovlar, pul o'tkazmalari va boshqa operatsiyalarni masofadan turib bajarish imkoniyati mijozlar uchun katta qulaylik yaratmoqda. Bank faoliyatining

moliyaviy ko'rsatkichlari tahlili raqamli transformatsiyaning iqtisodiy jihatdan muhim ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Raqamli xizmatlar orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar sonining ortishi komissiya asosidagi daromadlarning ko'payishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, operatsion xarajatlarning kamayishi va resurslardan samarali foydalanish bankning umumiy rentabelligini oshirishga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xabibullaev A. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyalari. Qo'qon universiteti xabarnomasi. Qo'qon. 2022. – B. 38–44.
2. Umarkulov K., Abdunosirova N. O'zbekistonda inson kapitali raqamli transformatsiya sharoitida. – Muhandislik iqtisodiyoti jurnali. Toshkent. 2024. – B.
3. Toxirov R. Biznes subyektlarini raqamli transformatsiya orqali rivojlantirishning innovatsion usullari. Qo'qon universiteti xabarnomasi. Qo'qon. 2023. – B. 45–52.
4. Bekmurodov B. Zokirov U. Raqamli moliyaviy texnologiyalarning boshqaruvdagi roli. O'zbekiston. 2024. – B. 79.
5. Egodawe M. Systematic Review of Digital Transformation Literature. Journal of Information Systems. Washington. 2021. – P. 10–32.
6. Горбашко Е. Ватолкина Н.Ш. Тенденции развития сферы услуг в условиях цифровой трансформации экономики. – Техничко-технологические проблемы сервиса. Россия. 2019. – С. 45-54.
7. Deloitte V. Digital Banking Maturity Report. London. 2022. – P. 20–47.
8. Akramov Sh. Bank samaradorligiga raqamli texnologiyalarning ta'siri. O'zbekiston moliya sharhi. 2025. – B. 95–117.
9. Bobokhujaev Sh.I. O'zbekiston bank tizimida raqamlashtirish muammolari tahlili. Ilmiy konferensiya materiallari. 2020. – B. 18–32.
10. Eshmurodov A.A. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda fintech va iqtisodiy rivojlanish: O'zbekiston misolida. Zamonaviy fan va tadqiqot. 2025. – B. 70–87.
11. Islomov F. O'zbekistonda mobil banking rivojlanish tendensiyalari. AKT va iqtisodiyot jurnali. 2023. – B. 55–65.
12. Jumayev B.R. Bank sektorida innovatsiyalarning ta'siri va raqamli xizmatlar rivoji. Xalqaro sun'iy intellekt jurnali. 2025. – B. 102–140.
13. Kenjaev S. O'zbekiston bank tizimini innovatsion modernizatsiya qilish masalalari. Iqtisodiy sharh. 2023. – B. 22–30.
14. Pierangelo R. Measuring the Business Value of Cloud Computing. Boston. 2018. – P. 134–150.
15. <http://www.trustbank.uz>
16. <http://www.stat.uz>

O'ZBEKISTON BANK TIZIMIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA HOLATI VA TAHLILI

R.I.Shirov

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston.

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Shirov Ravshan Izzatullayevich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti,

"Raqqamli iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti

E-mail: shirov58@inbox.ru

Tel: +998 91 314 19 25

Received: 16 November 2025

Revised: 28 November 2025

Accepted: 14 December 2025

Published: 30 December 2025

Funding source for publication:
Samarkand State University.

Publisher's Note: HCSD stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: Journal Human capital and social development © 2 by Samarkand State University is licensed <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi bank-moliya tizimida amalga oshirilayotgan raqqamli transformatsiya jarayonlarining hozirgi holati, asosiy rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari atroflicha tahlil qilingan. Tadqiqot davomida tijorat banklari faoliyatiga zamonaviy fintex (FinTech) texnologiyalari, sun'iy intellekt, masofaviy xizmat ko'rsatish tizimlari va mobil banking ilovalarini joriy etish samaradorligi baholangan. Shuningdek, mamlakat moliya bozorida raqqamli va neobanklar faoliyatining kengayishi, mijozlar tajribasini (UX/UI) yaxshilash hamda an'anaviy bank xizmatlarining transformatsiyalashuvi jarayonlari statistik ma'lumotlar asosida o'rganilgan. Maqolada sohada duch kelinayotgan asosiy to'siqlar, jumladan, kiberxavfsizlikni ta'minlash, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va malakali IT-mutaxassislarini tanqisligi muammolariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Raqqamli transformatsiya, O'zbekiston bank tizimi, tijorat banklari, fintex (FinTech), raqqamli bank (Digital banking), neobanklar, masofaviy bank xizmatlari, mobil banking, sun'iy intellekt, Big Data (katta hajmli ma'lumotlar), kiberxavfsizlik, moliyaviy texnologiyalar.

СОСТОЯНИЕ И АНАЛИЗ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация: В данной статье представлен всесторонний анализ текущего состояния, основных тенденций развития и перспектив процессов цифровой трансформации, осуществляемых в банковской и финансовой системе Республики Узбекистан. В ходе исследования оценивалась эффективность внедрения современных финтех-технологий (FinTech), искусственного интеллекта, систем дистанционного обслуживания и мобильных банковских приложений в деятельность коммерческих банков. Также на основе статистических данных изучалось расширение деятельности цифровых и необанков на финансовом рынке страны, улучшение пользовательского опыта (UX/UI) и трансформация традиционных банковских услуг. В статье рассматриваются основные препятствия, с которыми сталкивается отрасль, включая обеспечение кибербезопасности, совершенствование нормативно-правовой базы и нехватку квалифицированных IT-специалистов.

Ключевые слова: Цифровая трансформация, банковская система Узбекистана, коммерческие банки, финтех (FinTech), цифровой банкинг, необанки, дистанционное банковское обслуживание, мобильный банкинг, искусственный интеллект, большие данные, кибербезопасность, финансовые технологии.

STATE AND ANALYSIS OF DIGITAL TRANSFORMATION IN THE BANKING SYSTEM OF UZBEKISTAN

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the current state, main development trends and prospects of digital transformation processes being implemented in the banking and financial system of the Republic of Uzbekistan. During the study, the effectiveness of introducing modern fintech (FinTech) technologies, artificial intelligence, remote service systems and mobile banking applications into the activities of commercial banks was assessed. Also, the expansion of the activities of digital and neobanks in the country's financial market, improving customer experience (UX/UI) and the transformation of traditional banking services were studied based on statistical data. The article focuses on the main obstacles faced in the industry, including ensuring cybersecurity, improving the regulatory framework and the shortage of qualified IT specialists.

Keywords: Digital transformation, banking system of Uzbekistan, commercial banks, fintech (FinTech), digital banking, neobanks, remote banking services, mobile banking, artificial intelligence, Big Data, cybersecurity, financial technologies.

Kirish.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari sezilarli darajada jadallashdi. Bunga bir tomondan davlat tomonidan olib borilayotgan raqamlashtirish siyosati, ikkinchi tomondan esa aholining tezkor va qulay moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabi oshib borayotgani sabab bo‘lmoqda. Natijada banklar o‘z faoliyatini zamonaviy texnologiyalar asosida qayta tashkil etishga, xizmatlarni masofaviy shaklga o‘tkazishga va mijozlarga yanada qulay sharoit yaratishga intilmoqda. O‘zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiyaning umumiy holatini tahlil qilganda, eng avvalo xizmat ko‘rsatish modelining o‘zgarib borayotganini ko‘rish mumkin. Ilgari bank xizmatlari asosan filiallar orqali amalga oshirilgan bo‘lsa, hozirda asosiy e‘tibor mobil va internet banking xizmatlariga qaratilmoqda. Bu esa bank xizmatlarining geografik va vaqt chegaralarini qisqartirib, mijozlarga istalgan vaqtda xizmatlardan foydalanish imkonini bermoqda. Natijada banklar uchun xizmat ko‘rsatish xarajatlari kamayib, mijozlar uchun qulaylik darajasi

oshmoqda. Raqamli transformatsiya jarayonlarining rivojlanish dinamikasini ko‘rib chiqishda oxirgi yillardagi o‘zgarishlar alohida ahamiyatga ega. Agar bir necha yil oldin bank xizmatlaridan foydalanish ko‘proq an‘anaviy shaklda amalga oshirilgan bo‘lsa, hozirda masofaviy xizmatlar ulushi keskin oshganini kuzatish mumkin. Mobil banking foydalanuvchilari sonining ortishi, onlayn operatsiyalar hajmining kengayishi va naqd pulsiz to‘lovlarning ko‘payishi ushbu jarayonning yaqqol dalili hisoblanadi. Oldin oddiy to‘lov yoki pul o‘tkazmasi uchun bankka borish talab qilingan bo‘lsa, hozirda bunday operatsiyalar bir necha soniya ichida mobil ilova orqali amalga oshirilmoqda. Shuningdek, bank tizimida to‘lov infratuzilmasining rivojlanishi ham raqamli transformatsiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Elektron to‘lov tizimlari, plastik kartalar va QR-kod asosidagi to‘lovlar keng joriy etilmoqda. Bu esa naqd pulsiz iqtisodiyotning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Natijada iqtisodiyotda pul aylanishi tezlashib, moliyaviy operatsiyalar yanada shaffoflashmoqda.

1-jadval

**O‘zbekiston bank sektorida raqamli ko‘rsatkichlar dinamikasi
(2015–2024)**

Yil	Mobil banking foydalanuvchilari (%)	Naqd pulsiz to‘lovlar hajmi (mlrd so‘m)	Onlayn kredit ulushi (%)	IT-investitsiyalar ulushi (%)
2015	4.5	12,500	1.2	0.8
2018	12.8	45,700	3.9	1.5
2020	25.6	92,000	6.5	2.3
2022	41.2	180,300	10.1	3.6
2024	58.7	325,800	17.4	4.9

2024yillar oralig‘ida naqd pulsiz ulushi esa 4.5 % dan 58.7 % ga yetgan. Bu to‘lovlar hajmi 26 baravardan ortiq ko‘rsatkichlar raqamli xizmatlarning oshgan, mobil banking foydalanuvchilari tezkor sur‘atlar bilan kengayganini

tasdiqlaydi. Raqamli transformatsiya darajasi va moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi bog'liqlik panel regressiya modeli asosida baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, raqamli indeksdagi 1 foizlik o'sish banklarning Zscore ko'rsatkichida o'rtacha 0.32 punktga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Bu esa raqamli transformatsiya banklarning riskka chidamliligini oshirishi mumkinligini tasdiqlaydi.

O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiyaning umumiy holati so'nggi yillarda sezilarli darajada o'zgarib, xizmat ko'rsatish jarayonlari tubdan yangilanganini ko'rsatadi. Eng avvalo, banklarda mobil banking xizmatlarining kengayishi ushbu jarayonning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda deyarli barcha tijorat banklari o'z mobil ilovalariga ega bo'lib, ular orqali mijozlarga turli moliyaviy xizmatlar taklif etilmoqda. Ilgari oddiy operatsiyalarni amalga oshirish uchun bank filialiga borish talab etilgan bo'lsa, hozirda bu jarayonlar mobil qurilmalar orqali tez va qulay tarzda bajarilmoqda. Mijozlar o'z hisoblarini boshqarish, pul o'tkazmalarini amalga oshirish, kommunal va boshqa

to'lovlarni bajarish, depozit ochish yoki kredit olish kabi xizmatlardan istalgan vaqtda foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa bank xizmatlarining ommaviylashishiga va aholining keng qatlamlari uchun yanada qulay bo'lishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, naqd pulsiz to'lovlar hajmining oshib borishi ham raqamli transformatsiyaning muhim natijalaridan biri hisoblanadi. Plastik kartalar, elektron to'lov tizimlari va QR-kod orqali amalga oshiriladigan to'lovlar kundalik hayotda keng qo'llanilmoqda. Bu jarayon nafaqat to'lovlarni tezlashtiradi, balki iqtisodiyotda pul aylanishining samaradorligini oshiradi. Naqd pulsiz to'lovlarning kengayishi natijasida moliyaviy operatsiyalar yanada shaffoflashib, hisob-kitoblarning aniqligi ortmoqda. Ayniqsa savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida naqd pulsiz to'lovlar ulushining ortishi iqtisodiy jarayonlarning zamonaviylashayotganidan dalolat beradi. Raqamli transformatsiyaning yana bir muhim jihati — bank xizmatlarining masofaviy shaklga o'tishidir. Hozirgi kunda ko'plab bank xizmatlari to'liq yoki qisman onlayn tarzda amalga oshirilmoqda.

2-jadval

Fintech xizmatlarining iqtisodiy samarasi.

Yo'nalish	Ijobiy ta'sir	Salbiy ta'sir
Aholi	Qulay va tezkor to'lovlar, tranzaksiya xarajatlarining kamayishi, moliyaviy inklyuziya kengayishi	Kiberxavfsizlik tahdidlari, internetga haddan tashqari qaramlik
Banklar	Xarajatlarning qisqarishi, mijozlar bazasining kengayishi, innovatsion mahsulotlarni tezkor joriy etish	IT-infratuzilmaga yuqori investitsiya talab etilishi, texnologik xavflar
Davlat	Soliq tushumlarining oshishi, iqtisodiyotning "soya sektori" qisqarishi, moliyaviy shaffoflik	Huquqiy tartibga solishdagi muammolar, nazorat tizimining murakkablashuvi

Jadval ma'lumotlari raqamli transformatsiyaning aholi, banklar va davlat uchun ijobiy hamda salbiy ta'sirlarini ko'rsatadi. Tahlildan ko'rinadiki, raqamli texnologiyalar moliyaviy tizim samaradorligini oshirish bilan birga, ayrim xavf va muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Aholi uchun raqamli transformatsiyaning eng muhim ijobiy jihatlaridan biri bank xizmatlarining qulay va tezkor shaklga o'tganidir. Mobil banking, internet banking va elektron to'lov tizimlari orqali aholiga istalgan vaqtda moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyati yaratilmoqda. Bu esa tranzaksiya xarajatlarini kamaytirib, vaqt tejashiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, moliyaviy inklyuziyaning kengayishi natijasida uzoq hududlarda yashovchi aholi ham bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Biroq, internet va raqamli texnologiyalarga qaramlikning ortishi hamda kiberxavfsizlik tahdidlari aholining shaxsiy ma'lumotlari va mablag'lari uchun xavf tug'dirishi mumkin. Banklar nuqtai nazaridan qaralganda, raqamli transformatsiya operatsion xarajatlarni

qisqartirish va xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Raqamli platformalar orqali mijozlar bazasi kengayib, innovatsion mahsulotlarni tezkor joriy etish imkoniyati yaratilmoqda. Ayniqsa, onlayn kreditlash, elektron hamyon va QR-to'lov tizimlari banklar raqobatbardoshligini oshirmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy IT-infratuzilmani yaratish katta investitsiyalarni talab qiladi. Bundan tashqari, texnologik nosozliklar va kiberhujumlar bank tizimi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Davlat uchun esa raqamli transformatsiya iqtisodiy shaffoflikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Elektron to'lovlarning rivojlanishi natijasida soliq tushumlari oshib, "soya iqtisodiyoti" ulushi qisqaradi. Bu esa davlat byudjeti daromadlarini ko'paytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyotning kengayishi huquqiy tartibga solish va nazorat tizimlarini murakkablashtiradi. Yangi texnologiyalar uchun zamonaviy qonunchilik bazasini yaratish davlat oldidagi muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda

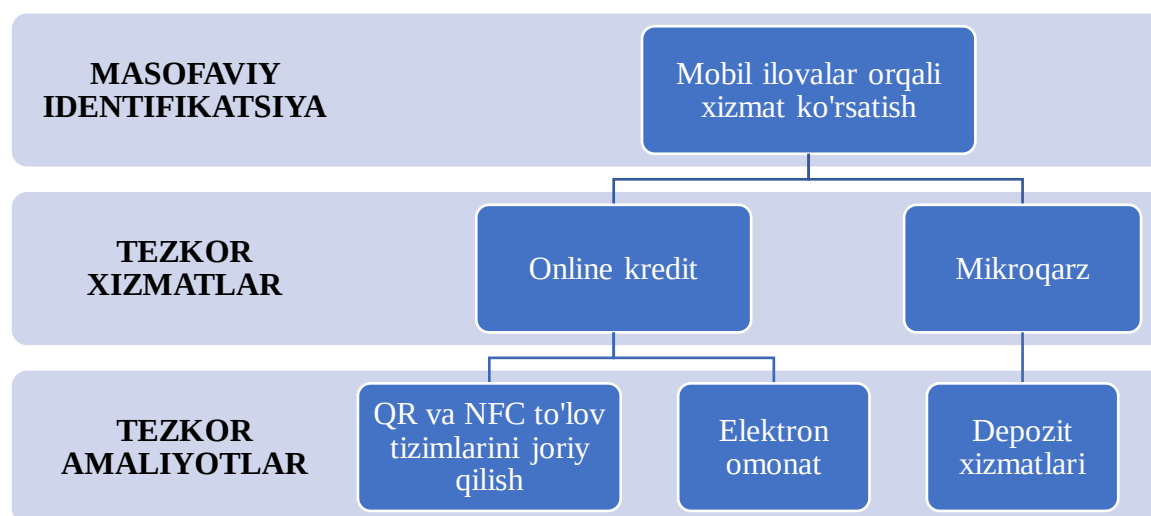
2-rasm. O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya indeksi o'sishi (2015–2024)

O'zbekiston banklarining moliyaviy barqarorlik indikatorlari (2015–2024).

Yil	Z-score	CAR (%)	NPL (%)	Likvidlik koeff. (%)
2015	9.8	12.4	5.3	32.1
2018	11.5	13.6	4.8	34.6
2020	13.7	14.9	4.1	36.3
2022	15.9	15.7	3.6	38.8
2024	17.6	16.2	3.1	40.4

Ko'rinib turibdiki, Z-score ko'rsatkichi barqaror o'sib, 2024-yilda 17.6 punktga yetgan, bu esa bank sektorining riskka chidamliligini oshganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, muammoli kreditlar ulushi (NPL) 5.3 % dan 3.1 % ga kamaygan, bu esa raqamli xizmatlar kredit portfeli monitoringi va boshqaruvini yaxshilashga yordam berayotganidan dalolat beradi. Empirik natijalar shuni tasdiqladiki, raqamli transformatsiya nafaqat bank xizmatlarining ommabopligini va samaradorligini oshiradi, balki moliyaviy barqarorlikka ham sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Buning sabablari qatoriga tranzaksion xarajatlarning qisqarishi, risklarni monitoring qilishning avtomatlashtirilishi, ma'lumotlar oqimini tezkor qayta ishlash va mijozlar uchun

xizmatlarning moslashuvchanligi kiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar banklarning biznes-modelini diversifikatsiya qilish, yangi xizmat turlarini joriy etish va raqobatni kuchaytirish orqali moliyaviy tizimda sog'lom rivojlanish muhitini yaratishga yordam beradi. Tahlil shuningdek, raqamli transformatsiya bilan bog'liq ayrim xavflarni ham aniqladi. Jumladan, kiberxavfsizlik xavflari va texnologik infratuzilmaga qaramlik darajasining oshishi sektor uchun yangi sinovlar sifatida baholandi. Shu sababli, banklar va tartibga soluvchi organlar tomonidan raqamli xavfsizlik, IT-kadrlar malakasi va texnik standartlar sohasidagi investitsiyalarni yanada oshirish zarur. Natijalar umumlashtirilganda,

3-rasm. Tijorat banklarida raqamli xizmatlar joriy etilishining amaliy holati

O'zbekiston bank sektorida raqamli transformatsiya jarayonlari moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashda strategik omil sifatida qaralishi mumkin. Empirik tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasini oshirish banklar uchun moliyaviy xavflarni kamaytirish va mijozlar ishonchini mustahkamlashning samarali vositasidir.

Mazkur rasm tijorat banklarida raqamli xizmatlarni joriy etishning amaliy holatini va ularning bank faoliyatiga ta'sirini aks ettiradi. Rasmda ko'rsatilgan yo'nalishlar bank tizimida zamonaviy texnologiyalarning bosqichma-bosqich tatbiq etilayotganini hamda xizmat ko'rsatish sifatining oshayotganini ko'rsatadi. Rasmning birinchi bosqichi mobil ilovalar orqali xizmat ko'rsatish jarayoniga bag'ishlangan. Hozirgi kunda tijorat banklari tomonidan ishlab chiqilgan mobil ilovalar mijozlarga to'lovlarni amalga oshirish, pul o'tkazish, balansni nazorat qilish va boshqa xizmatlardan masofadan foydalanish imkonini bermoqda. Bu esa bank xizmatlarining qulayligi va tezkorligini oshirib, mijozlar sonining ko'payishiga

xizmat qilmoqda. Keyingi bosqichda onlayn kredit va mikroqarz tizimlari aks ettirilgan.

Xulosa

O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari so'nggi yillarda sezilarli darajada jadallashib, xizmat ko'rsatish modelining tubdan o'zgarishiga olib kelmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, banklar an'anaviy, filialga asoslangan tizimdan bosqichma-bosqich voz kechib, raqamli platformalar orqali xizmat ko'rsatishga o'tmoqda. Bu jarayon mobil banking xizmatlarining kengayishi, naqd pulsiz to'lovlar ulushining ortishi va xizmatlarning masofaviy shaklga o'tishi orqali yaqqol namoyon bo'lmoqda. Raqamli transformatsiyaning rivojlanish dinamikasi "oldin va hozir" kesimida qaralganda, bank xizmatlarining mazmuni va shakli sezilarli darajada o'zgargani aniqlanadi. Ilgari ko'plab operatsiyalar bank filiallari orqali amalga oshirilgan bo'lsa, hozirda ular asosan mobil ilovalar va internet platformalari orqali bajarilmoqda. Bu esa xizmat ko'rsatish tezligini oshirib, mijozlar uchun qulaylik darajasini sezilarli darajada yaxshilagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yusupov D.M. Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari faoliyatini modernizatsiya qilish. Toshkent. 2024. – B. 112-130.
2. Abdullayev F.R. Moliyaviy xizmatlar bozorida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligini baholash. Toshkent. 2021. – B. 142-150
3. Sodiqov M.A. Bank tizimida raqamli xizmatlarni rivojlantirish strategiyalari. Toshkent. 2023. – B. 212-235
4. Tursunov J.K. Tijorat banklarida risklarni boshqarishning zamonaviy usullari va raqamli texnologiyalar ta'siri. Toshkent. 2022. – B. 84-92.
5. Xasanov I.T. Raqamli transformatsiya sharoitida bank xizmatlari samaradorligini oshirish yo'nalishlari. Toshkent. 2024.
6. Islomov F. O'zbekistonda mobil banking rivojlanish tendensiyalari. AKT va iqtisodiyot jurnali. 2023. – B. 55–65.
7. Jumayev B.R. Bank sektorida innovatsiyalarning ta'siri va raqamli xizmatlar rivoji. Xalqaro sun'iy intellekt jurnali. 2025. – B. 102–140.

CONTENTS

1	Усманова Дилафруз Каршиевна	4-11
	ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МЕДИЦИНСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ	
2	Umarova Ra'no Sunnatxonovna	12-20
	SAMARQAND VILOYATI MAHALLALARIDAGI DAVLAT XIZMATCHILARI UCHUN SOHAVIY MALAKA OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASH KURSLARINI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALASI	
3	Karjavova Xurshida Abdumalikovna	21-28
	AHOLI MOLIVAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI	
4	Yuldashev Shamsiddin Qiyamiddinovich, Xojiyev Muxammadjon Mansur o'g'li	29-34
	QURILISH SOHASIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISHDA INSON KAPITALINING O'RNI	
5	Isoqov Zafarjon Zokirjonovich	35-40
	MAHALLIY BUDJET SOLIQLI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA FISKAL SIYOSATNING ROLI VA SAMARADORLIGI.	
6	Qarshiyev Behzod Berkinbayevich	41-46
	TIBBIY XIZMATLARNI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	
7	Urunova Nozima Ulmasovna, Yo'ldosheva Latofat Tolib qizi	47-52
	BANDLIKNING KAMBAG'ALLIK DARAJASIGA TA'SIRI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)	
8	Rahmonov Siyovush Turob o'g'li	53-60
	SAMARQAND VILOYATI TURIZM KORXONALARIDA XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHNING HOLATI	
9	Normurodova Zulfiya Izatullayevna	61-65
	TURIZM XIZMATLARINING MILLIY IQTISODIYOTGA TA'SIRI	
10	Norboyev Allayor Ismoilovich	66-71
	INSON RESURSLARINING MAHALLA TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	
11	Abduvaliyev Abdurahim Salim o'g'li, Tolibova Taxmina Erkinovna	72-77
	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIY MEDIA XIZMATLARINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)	
12	Yo'ldosheva Latofat Tolib qizi, Urunova Nozima Ulmasovna	78-83
	HUDUDLARDA AHOLINING DAM Olishida EKOTURIZM-REKREATSIYA XIZMATLARINI KO'RSATISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA RIVOJLANTIRISH PROGNOZI	
13	Umirov Islombek Furqatovich	84-94
	SOVEREIGN DEBT SUSTAINABILITY IN JAPAN: LONG-RUN STATISTICAL PROJECTIONS AND MACRO-FISCAL PERSISTENCE	
14	Baxriddinov G'olib Shokirjon o'g'li, Hayot Abduqodirov Xurshid o'g'li	95-102
	YURTIMIZDA ISLOM BANKLARI: SHAKLLANISHI, ZARURATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	

15	Hayot Abduqodirov Xurshid o'g'li, Baxriddinov G'olib Shokirjon o'g'li	103-108
	O'ZBEKISTONDA KRIPTO-AKTIVLAR INTEGRATSIYASI: IQTISODIY IMKONIYATLAR, MOLIVAVIY HAVFLAR VA REGULYATORLIK YONDASHUVLARI	
16	Isrofilov Firdavs Ibrohim o'g'li	109-117
	TURISTIK HUDUDLARDA OVERTURIZM TAHLILI: NAZARIY MODELLAR VA AMALIY TAJRIBALAR	
17	Бабаназарова Севара Абдиназаровна, Исмоилова Феруза Кубаймуродовна	118-124
	РАЗВИТИЕ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ И ПРОЦЕСС ИНТЕГРАЦИИ С РЫНКОМ ТРУДА	
18	Aliyev Hasan Rayimjonovich	125-134
	O'ZBEKISTONDA RAQAMLI TO'LOV INFRATUZILMASINI SHAKILLANISHI VA RIVOJLANISH DINAMIKASI: TARIXIY, ILMIY HAMDA BOZOR TAHLILI	
19	Ismailova Ma'mura Eldorovna	135-142
	XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA MIJOZLAR BILAN MUNOSABATLARNI BOSHQARISH MEXANIZMLARI VA ULARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI	
20	Sarvinov Ashurova	143-152
	THE ROLE OF TOURISTIC AGENCIES IN DEVELOPMENT OF GASTRONOMIC TOURISM IN SAMARKAND CITY	
21	Mansurova Nargiza Shamsiddinovna	153-161
	BARQAROR TURIZMNI TA'MINLASHDA INSON RESURLARINI YASHIL BOSHQARISH (GHRM) TIZIMINING AHAMIYATI	
22	Bakayev Ziyovuddin Toshbolta o'g'li	162-169
	TURIZM VA MEHMONDO'STLIK INDUSTRIYASINI RIVOJLANTIRISHDA TURISTIK XIZMATLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH	
23	Ko'charov Xurshid Xurram o'g'li	170-176
	XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSH LIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	
24	Шерматов Ахрор Абдихакимович	177-182
	НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТЕРМИНУ «ИНВЕСТИЦИИ»	
25	Sultanova Nigina Utkurovna	183-189
	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHMONXONALAR RAQOBAT-BARDOSHLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI	
26	Pardayeva Ozoda Mamayunusovna	190-198
	GASTRONOMIK TURIZMDA OILAVIY BIZNESNING O'RNI: SAMARQAND MILLIY TAOMLARI VA "PAZANDACHILIK MASTER-KLASSLARI"	
27	Rabbimov Muxriddin Musoqul o'g'li	199-204
	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH JARAYONLARI VA ULARNING SAMARADORLIGINI TAHLILI	
28	Shirov Ravshan Izzatullayevich	205-210
	O'ZBEKISTON BANK TIZIMIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA HOLATI VA TAHLILI	